

Naptár 1938

38-ban születtünk

EMLÉKEZÉSEK, PÁLYAKÉPEK

	Január	Február	Március
H	3 10 17 24 31	4 11 18 25	3 10 17 24 31
K	4 11 18 25	5 12 19 26	4 11 18 25
Sz	5 12 19 26	6 13 20 27	5 12 19 26
Cs	6 13 20 27	7 14 21 28	6 13 20 27
P	7 14 21 28	8 15 22 29	7 14 21 28
Sz	8 15 22 29	9 16 23 30	8 15 22 29
H	9 16 23 30	10 17 24 31	9 16 23 30
K	10 17 24 31	11 18 25	10 17 24 31
Sz	11 18 25	12 19 26	11 18 25
Cs	12 19 26	1 8 15 22 29	12 19 26
P	1 8 15 22 29	2 9 16 23 30	1 8 15 22 29
Sz	2 9 16 23 30	3 10 17 24 31	2 9 16 23 30
H	3 10 17 24 31	4 11 18 25	3 10 17 24 31
K	4 11 18 25	5 12 19 26	4 11 18 25
Sz	5 12 19 26	6 13 20 27	5 12 19 26
Cs	6 13 20 27	7 14 21 28	6 13 20 27
P	7 14 21 28	8 15 22 29	7 14 21 28
Sz	8 15 22 29	9 16 23 30	8 15 22 29
H	9 16 23 30	10 17 24 31	9 16 23 30
K	10 17 24 31	11 18 25	10 17 24 31
Sz	11 18 25	12 19 26	11 18 25
Cs	12 19 26	1 8 15 22 29	12 19 26
P	1 8 15 22 29	2 9 16 23 30	1 8 15 22 29
Sz	2 9 16 23 30	3 10 17 24 31	2 9 16 23 30
H	3 10 17 24 31	4 11 18 25	3 10 17 24 31
K	4 11 18 25	5 12 19 26	4 11 18 25
Sz	5 12 19 26	6 13 20 27	5 12 19 26
Cs	6 13 20 27	7 14 21 28	6 13 20 27
P	7 14 21 28	8 15 22 29	7 14 21 28
Sz	8 15 22 29	9 16 23 30	8 15 22 29
H	9 16 23 30	10 17 24 31	9 16 23 30
K	10 17 24 31	11 18 25	10 17 24 31
Sz	11 18 25	12 19 26	11 18 25
Cs	12 19 26	1 8 15 22 29	12 19 26
P	1 8 15 22 29	2 9 16 23 30	1 8 15 22 29
Sz	2 9 16 23 30	3 10 17 24 31	2 9 16 23 30

SZERKESZTETTE
GÖMÖR BÉLA

1938-BAN SZÜLETTÜNK
– emlékezések, pályaképek –

MCMXXXVIII

1938-BAN SZÜLETTÜNK

– emlékezések, pályaképek –

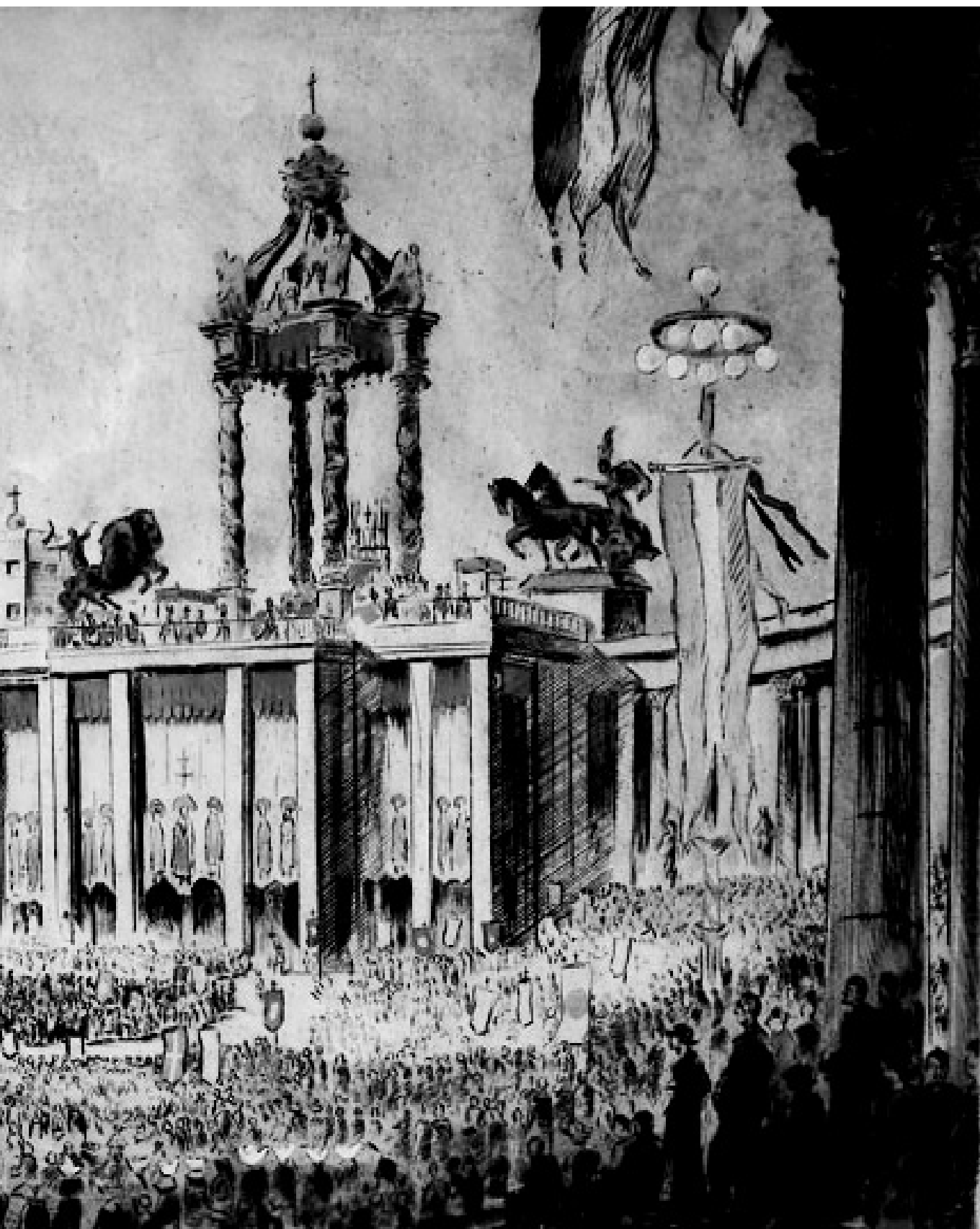
Szerkesztette:

Gömör Béla

GMR Reklámügynökség Bt.
Budapest, 2008

Az eucharisztikus év ünneplése a Hősök Terén – Boldizsár István festőművész képe

TARTALOMJEGYZÉK

Hogy is kezdődött a 38-asok összejárása? (Boga Bálint)	8
A kötet létrehozása (Gömör Béla)	11
János Károly spanyol király üzenete	12

AZ 1938-AS ÉVRŐL

Ekkor született jelentős személyek (31 külföldi, 27 magyar)	14
Az év híres halottai	19
Hány évesek voltak 1938-ban (120 jelentős személy)	20
Az év Nobel-díjasai	22
A világ- és a hazai történelem jelentős eseményei	23
Érdekességek az év során	25

RÉSZLETES RÉSZ

A baráti kör tagjai (16 + 5 résztvevő)	26
Rövid életrajzuk az MTI Ki kicsoda stílusában	27
Baranyay András	27
Boga Bálint	27
Féner Tamás	27
Gesztai Tamás	28
Gömör Béla	28
Granasztói György	29
Huszár László	30
Istvánfi Gyula	30
Janáky István	31
Juhász Előd	32
Kleb Béla	32
Nádlér István	33
Rockenbauer Antal	33
Takács Ferenc	34
Urbán Péter	34
Csiszár Imre	34
Gombár Endre	35
Stipkovits László	35
Szabó István	36
Urbán Gyula	36

Visszaemlékezések	
Baranyai András	37
Boga Bálint	40
Féner Tamás	47
Geszti Tamás	52
Gömör Béla	55
Granasztói György	56
Huszár László	59
Istvánfi Gyula	63
Janáky István	70
Juhász Előd	72
Kleb Béla	74
Rockenbauer Antal	78
Takács Ferenc	81
Urbán Péter	83
Szakmájukról mesélnek	
Boga Bálint: Gerontológia	87
Féner Tamás: Gondolatok a fotóriportól	90
Geszti Tamás: „Szakmai vallomás” fizikáról, 38-tól napjainkig	103
Gömör Béla: A reumatológiáról	105
Granasztói György: Várostartörténet	108
Hoschke Ágoston: Vallomás az élelmiszer-biotechnológiáról	111
Huszár László: Színház az utolsó békeévben - és ma.	115
Istvánfi Gyula: Az Építészettörténeti Tanszékről	119
Janáky István: Építészet Magyarországon	123
Juhász Előd: Gondolat forgácsok a zene „átadásáról”	126
Kleb Béla: Szakmai vallomás a geológiáról	128
Takács Ferenc: (Sport)pályám emlékezete	132
Urbán Péter: Gyógyszergyártás	146
Szabadon választott tételek	
Boga Bálint: Szépirodalom és orvosi nyelv	149
Gömör Béla: Amikor Honthyt gyógyíthattam	151
Istvánfi Gyula: Szoboravatás	152
Juhász Előd: Emlékezetes „pillanatok”	154
Nádlér István: Etűdök vászonra és papírra	159
Rockenbauer Antal: A spinek szimfóniája	
(A 2,4,6-triphenylpyryl szabad gyök ESR spektruma)	163
Takács Ferenc: Tersánszky, a szertornász	165
Urbán Péter: Szabad egy táncra?	167
KÉPEK, KORDOKUMENTUMOK	170

HOGY IS KEZDŐDÖTT A 38-ASOK ÖSSZEJÁRÁSA?

SZUBJEKTÍV BEVEZETŐ

Már gyermekkoromtól úgy éreztem, hogy egy különleges évben születtem. A háború utáni években egyértelműen és köztudottan 1938-at tartották az utolsó békeévnnek, de inkább mondhatjuk fordulópontnak, hiszen a borzalmas II. világháború előtörténései is erre az évre tehetőek. Ekkor ünnepelte az ország Szent István halálának 900. évfordulóját, mely minden akkori társadalmi programban hivatkozási alap volt. Emiatt az eucharisztikus kongresszust 1938-ban Budapesten tartották, itt volt Eugenio Pacelli bíboros, a későbbi XII. Pius pápa és közvetlen kíséretében Giovanni Battista Montini, a későbbi VI. Pál pápa valamint 14 bíboros.

1948-ban voltunk 10 évesek, amely szintén országos emlékév volt, hiszen ekkor ünnepeltük az 1848-as forradalom centenáriumát. 1956-ban érettségiztünk (legalább is az év első felében születettek) és kezdtük az egyetemi tanulmányokat (akit rögtön felvettek) és ez lett azután a forradalom és szabadságharc nagy éve.

Szóval ezt az évjáratot a külső események sajátos folyamata kísérte.

Felnőtt korunk évtizedeiben az idősebb generációkhoz simultunk, majd a fiatalabb korosztályokat idomítottuk. Nem képviseltünk rebellis, felforgató generációt, a belső építkező, megbízható, bázist megőrző és teremtő korosztály képét mutattuk. Az idők folyamán egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a mi évjáratunk az utolsó azok közül, amelyek saját nyiladozó értelmük és a családi események alapján még emlékeznek a háború történéseire. Ez a mélyre ható élmény beivódott tudatunkba, gondolkodásunkba, tudatalattinkba és a mai napig ott lappang mentalitásunkban, ítéleteinkben. A nálunk néhány évvel fiatalabbaknak már nincs meg ez a meghatározó élménye. Ennek alapján közelebb állunk a nálunk idősebbekhez, mint a pár évvel fiatalabbakhoz.

A szülők háború előtti mentalitásának, emlékeinek hatása, az 50-es évek első felében a középiskola, a második felében, a forradalom utáni években az egyetem, majd szakmai, családi pályáiv, meglelt emberként szerves kapcsolat a gyorsuló sebességű modern világgal, annak ellentmondásaival és sokaknak a 21. századba áthúzódó meghatározó szerepe: ezek alapján nevezem évtársaim csoportját a „még és már” generációjának. Az ebben kifejeződő kettős vonulatnak belső dinamikus egységgé formálása jellemző ránk: Symmachus és szent Ágoston egy személyben.

A politikai-társadalmi változások évtizedei után értük meg 1998-ban az emberi élet egyik határpontjának tartott 60. életévet.

Már a korábbi években is különös figyelemmel kísértem az 1938-ban születettek társadalmi, tudományos, művészeti eredményeit. 1998-ban nagy örömmel olvastam a 60. életévüket betöltő jelentős személyiségekről szóló híradásokat. Európa uralkodói közül kettő is éppen 1938-ban született: Beatrix holland királynő és János Károly spanyol király – utóbbi az én születésem napján!

Már korábban is foglalkoztatott a 10 évvel idősebb korosztályról szóló, Szilágyi György által írt és Kálmán György által lemezre mondott monológ, amelynek címe és visszatérő refrénje a „*Hanyas vagy? 28-as? Mi félszavakból megértjük egymást*” volt. Igen, a velem egykorúak rögtön megértik

egymást, legalább is egy nyelvet beszélünk, azonos fogalmat értünk a szavak alatt, még ha eltérő társadalmi közegből származunk is, ugyanabban az életkorban éltük meg ugyanazt.

Ez adta az ötletet, hogy baráti asztaltársaság formájában gyűjtsem össze az 1938-ban született, különböző tudományos, művészeti területen dolgozó, szakmájukban jelentős személyiségeket. Kiindulópontom a magyar *Ki kicsoda?* kötetei voltak. Szubjektív válogatás alapján választottam ki és hívtam fel az adott személyeket. Mindenki más területet képviselt. Kora ifjúságomtól élt bennem egy polihisztori vágyódás, amit igyekeztem kielégíteni valamiféle amatőr tallózással a legkülönbözőbb szellemi szakágakban. Ebben a baráti körre alakítandó csoportban láttam megvalósíthatónak a különböző szellemi területek jeles képviselői közti gondolatcsere igazi közegét és a polihisztori megközelítés korunkban már egy emberre nem redukálható kibontakoztatását. Egy jogász professzor kivételével senki sem utasított el. Persze volt, aki jónak tartotta az ötletet, de egyéni okból mégsem vállalta a részvételt. Mások ígérték, de mégsem jöttek el az indító találkozóra, néhányan voltak, akik párszor eljöttek, azután elmaradtak. Végül is egy éven belül kialakult egy 21 tagú „mag”, amely minden 6–8 hétben – kisebb-nagyobb szünettel – azóta is összejár. Van, aki ritkábban jár. Egy-két személy, később kapcsolódott hozzánk. A találkozási hely a Rózsadomb étterem különterme volt, később másutt jöttünk össze. Előre megbeszélt témákról egy-egy előadást is tartottunk, ki-ki a saját tudománya területéről, kutatásairól, de legtöbbször kötetlen beszélgetéseink voltak és ezek kapcsán alakult ki alkalmanként egy többek által is elemzett témakör. Vártuk, várjuk a találkozások idejét, amelyek élménye által kiemelkedünk a szokványos napi rutinból.

A mostanában sokat emlegetett, nálunk még gyerekcipőben járó civil társadalom sejtje az ilyen összetartó, szellemi értékeket egymás közt kicserélő személyekből álló társaság. Ez akkor is igaz, ha mint közösség közvetlenül nem hat a nagy társadalmi folyamatokra, de tagjai életútjuk alapján még most is hatékony, hasznos résztvevői saját szakterületük világának és az együttlét alatt gazdagodva hatásuk szélesebb környezetükre kisugárzik.

Boga Bálint

A KÖTET LÉTREHOZÁSA

Már két évvel ezelőtt megfogalmazódott a gondolat, a 38-as asztaltársaság tagjai írják meg személyes élményeiket az olyan sorsfordulókról, mint a már értő gyermekként megélt II. világháborús évek, majd a 18 évesen megélt 56-os forradalom, illetve kedvük szerint, amit még érdemesnek tartanak elmondani. Érdekesnek véltük azt is, ha mindenki felvázolja a saját szakmája tömörített történetét, az ominózus 1938-tól napjainkig. S konstruáltunk még egy harmadik, szabadon választott részt, ahová bármilyen tárgyú, akár már korábban megjelent írást lehet elhelyezni. Azonban könnyebb az elhatározás, mint amilyen a megvalósítás.

Sajnos nem is mindenki állt kötélnek. Legnagyobb sajnálatunkra Csiszár Imre matematikus akadémikus, Szabó István Oscar-díjas filmrendező és még három barátunk nem vállalta a részvételt, így ők csak az – amúgy is publikus – „*Ki kicsoda*”-szerű életrajzzal szerepelnek. A többiek munkatempója egyáltalán nem volt azonosnak mondható – de ez emberi dolog. Természetszerű, hogy voltak, akik készségesen és a határidőt betartva produkálták a vállalt feladatot, de a szerkesztőnek, e sorok írójának néhány esetben csak a barátság kockáztatása árán sikerült kicsikarni az írásokat. S amint majd a figyelmes olvasó észrevételezni is fogja, nem mindenki „teljesített” minden részt. De sebjaj, ebben a civil kezdeményezésben nem a tökéletesség a cél! Sőt, az is jól megfigyelhető, hogy az egyes írások terjedelmében nagy egyenetlenségek vannak. Ez esetleg természetes a szabadon választott részben, de még a személyes visszaemlékezéseknél is, vannak akik rövidebben, s vannak akik sokkal hosszabb leírással vannak jelen. De ez mind belefér a személyes szabadság keretébe.

Így aztán a kötet összeállítása úgy elhúzódott, hogy közben 70 évesek lettünk. Pedig könyvünk nem ezt a nemes évfordulót szándékozott ünnepelni. Említést érdemel, hogy ilyen apropójú a Napút folyóirat Évkönyve, mely az utóbbi években mindig kiadásra került, „Hetvenöt jeles hetvenéves” meghatározással. Nos, a 2007. decemberi szám éppen „velünk” foglalkozott, a 38-asokkal. Nyolc társunk szerepel a kötetben, írásaiknak azonban egészen más formai és tartalmi céljai voltak, mint a jelen köteté.

E helyen is kell hangsúlyozni, az egyes szerzők által írtakért tartalmilag és stílusosan személyükben ők felelnek, hiszen a kiadói szerkesztés ezekhez a kérdésekhez nem nyúlt.

A két bevezető írás után az általános részben található fejezetekért teljes egészében a szerkesztő vállalja magára a felelősséget. A cél az 1938-as év érzékeltetése volt, szigorúan vett tények alapján. Érdekes dokumentációs adat, hogy mely ismert nemzetközi és hazai személyek születtek vagy haláltak meg abban az évben. Speciális, erre az alkalomra készített összeállítás, hogy különböző ismert emberek éppen hány évesek voltak 1938-ban.

Található még rövid összeállítás az év történelmi eseményeiről és összeállítás 1938 érdekességeiről. Mindezek tehát minden magyarázat nélkül kerülnek bemutatásra. Bár objektív tényekről van szó, a válogatásuk óhatatlanul szubjektív. De ezt is vállalni kell.

Gömör Béla

Az 1938-as könyvnap plakátja, tervezte Fery Antal

JÁNOS KÁROLY SPANYOL KIRÁLY ÜZENETE

Igazi örömmel töltött el, amikor néhány évtizede megtudtam, hogy I. János Károly, Spanyolország királya 1938. január 5.-én született, amely dátum megegyezik az én születésem napjával. Kilenc évvel ezelőtt üdvözetet küldtem Őfelsége születésnapjára, amelyet egy, a budai királyi várat ábrázoló rézkarcra írtam. Pár hét múlva a Király nevében köszönő válaszlevelet kaptam.

Ez az esemény bátorított fel, hogy amikor a jelen könyv tervezése folyt, azzal a tiszteletteljes kéréssel keressem meg Őfelségét, hogy az 1938-hoz kötődő könyvünkhöz ajánló sorokat írjon. Álljon itt a kérést megfogalmazó levél és a személyi titkáron keresztül érkezett királyi üzenet.

Dr. Boga Bálint

Királyi Felség,

A legnagyobb tisztelettel szeretném üdvözölni Felségedet egy baráti társaság nevében, amelynek minden tagja 1938-ban született, mint Felséged. A tagok különböző tudományok és művészetek képviselői, 10 éve találkoznak rendszeresen.

Magam – aki Felségeddel azonos napon, 1938. január 5.-én születtem – kilenc évvel ezelőtt már küldtem Felségednek születésnapjára üdvözetet. Az akkor kapott válasz nagy megtiszteltetést, igaz örömet jelentett számomra.

Most elhatároztuk, hogy születésünk évéről egy könyvet állítunk össze. Minden tag a saját diszciplinájának akkori helyzetét és azóta megtett fejlődését ismerteti, elsősorban saját életútján keresztül.

Végtelen nagy tisztelettel kérném Felségedet, hogy e könyv elejére néhány üdvözlő szót szíveskedjék küldeni, amely emelné vállalkozásunk jelentőségét. Megtiszteltetés lenne számunkra, ha majd az elkészült könyv tiszteletpéldányát Felséged elfogadná.

A legmélyebb tisztelettel

Dr. Boga Bálint

CASA DE S. M. EL REY
EL SECRETARIO GENERAL

Marivent Palota
Palma de Mallorca, 2007. augusztus 14.

Dr. BOGA BÁLINT elnök úr
Magyar Gerontológiai és Geriátriai Társaság
Károlyi Sándor Kórház
BUDAPEST
Magyarország

Tisztelt Dr. Boga!

Őfelsége azzal bízott meg engem, hogy nevében szívélyes üdvözlétét küldjem Önnek, valamint a könyv megjelenésének sikeréhez legjobb kívánságait tolmácsoljam.

Sajnálattal kell tájékoztatnom azonban, hogy kérésének teljesítése bonyodalmakba ütközik, mivel a Királyi Család tagjainak nem szokása, hogy az ilyen jellegű – egyébként gyakran kapott – felkéréseket elfogadják, bármilyen nemes célt is tűzzenek ki azok maguk elé.

Szívből sajnálom, hogy nem szolgálhattam jobb hírekkel. Tisztelettel,

(aláírás)
Ricardo Díez-Hochleitner

EKKOR SZÜLETETT JELENTŐS SZEMÉLYEK

KÜLFÖLDIEK (31)

- Január 2. **David Bailey** (London)
Sztárfotós. Michelangelo Antonioni – a Nagyítás című filmjének főszereplőjét, Thomast nagy részben ő róla mintázta.
- Január 5. **I. János Károly spanyol király** (Róma)
Teljes neve Juan Carlos Alfonso Victor María de Borbón y Borbón-Dos Sicilias.
Az 1931-ben emigrált királyi család tagjaként született. Nagypapja, XIII. Alfonz király volt az utolsó spanyol király. 1975. november 22-én, két nappal Franco halála után lépett trónra.
- Január 6. **Adriano Celentano** (Milánó)
Olasz énekes. 1961-ben a San Remói fesztiválon 24 ezer csók című dalával tört be az élvonalba. Az 1970-es évektől már egyre inkább a filmes karrier foglalkoztatta.
- Január 25. **Vlagyimir Viszockij** (Moszkva)
Szovjet (orosz) színész, költő, bárd. Ljubimov híres társulatának, a Tagankának volt a tagja. † Moszkva, 1980. július 25.
- Január 30. **Islan Karimov** (Szamarkand)
Iráni apa és tadzsik anya gyermeke. Gépipari egyetem, közgazdasági diploma.
1991 decemberében megnyeri az elnökválasztást és a független Üzbegisztán állam első államelnöke lesz.
- Január 31. **Beatrix holland királynő** (Baarn, Hollandia)
Teljes neve Beatrix Wilhelmina Armgard van Oranje-Nassau. Anyja Julianna királynő volt. Jogtudományt, szociológiát és történelmet tanult. 1980. április 30-án lépett trónra.
- Március 2. **Ricardo Lagos** (Santiago)
Ügyvéd, közgazdász, 2000–2006 között Chile 33. elnöke.
- Március 7. **David Baltimore** (New York)
1975-ben megosztott orvosi Nobel-díja kapott a tumor-vírusok és a sejtek genetikai anyaga közötti kölcsönhatás vizsgálatáért. Elnöke volt a kaliforniai Caltech-nek és a Rockefeller egyetemnek.
- Március 17. **Rudolf Nurejev** (Irkutszk)
Orosz származású balett-táncos. 1961-ben francia kérésre bekerült a párizsi turnéra utazó Kirov együttesbe, s a lehetőséget kihasználva disszidált. Szédületes karrierje során mindenhol megtöltötte a nézőteret, 1964-ben Bécsben 89-szer tapsolták a függöny elé. Életének utolsó fellépése 1992-ben a Magyar Állami Operaházban a Cristoforo című balettben volt. Meghalt Párizsban 1993. január 6-án, AIDS-betegként.

- Április 5. **Claudia Cardinale** (Tunisz)
Anyanyelve a francia volt, olaszul 18 éves koráig nem is nagyon beszélt. 1957-ben szépségversenyt nyert Tunéziában. 1963-ban főszerep Fellini 8 és fél filmjében, (először szólt meg olaszul) 1999 óta az UNESCO női jogokért felelős jószolgálati nagykövete.
- Április 8. **Kofi Annan** (Ghana)
1962-ben lett a WHO alkalmazottja. 1997. január 1-től az ENSz hetedik főtitkára, az első fekete-afrikai főtitkár.
- Április 9. **Viktor Csernomirgyin** (Csornij Osztrog)
Olajipari mérnökként dolgozott, gázipari miniszterhelyettes, majd miniszter. 1992 májusában Jelcin kinevezte kormányfőnek. 1998. március 23-án menesztik. Újabbban ukrainai nagykövet.
- Május 10. **Marina Vlady** (Clichy, Franciaország)
Szülei orosz emigránsok. Három leánytestvérével együtt színi pályára lépett. Filmszerepei alapján az 1960-as években már világsztárnak számított.
- Június 16. **Joyce Carol Oates** (Lockport, USA)
Író. Tanulmányait a Syracuse és a Wisconsin Egyetemeken végezte. Regényei közül magyarul is megjelent többek között „A földi gyönyörök kertje”, „Tégy velem, amit akarsz”, „Napforduló”. A Princeton egyetem irodalom professzora.
- Július 18. **Paul Verhoeven** (Amszterdam)
Filmrendező, forgatókönyvíró és producer. 1984-ig hazájában aratott komoly sikereket, majd két évtizeden át Hollywoodban. Az elemi ösztön a század utolsó évtizedének egyik leghírhedtebb botrányfilmje. A hollandus számos kitüntetést nyert el.
- Július 28. **Natalia Wood** (San Francisco)
Eredeti neve Zakharenko, szülei orosz bevándorlók. Öt évesen kezdte filmes pályafutását. 1961-ben a West Side Story főszereplője. 25 éves korára már háromszor jelölték Oscar-díjra. 1981 balesetben halt meg.
- Július 28. **Alberto Fujimori** (Lima)
Japán szülők gyermeke. Egyetemre USA-ban és Franciaországban járt. 1990. július 28. és 2000. november 19. között Peru köztársasági elnöke. 2005. novemberében korrupció miatt Chilében vették őrizetbe.
- Augusztus 9. **Leonid Kucsma** (Chaikyne, Szovjetunió)
Rakétamérnöki végzettségével részt vett a szovjet űrprogram kidolgozásában. Miután 1992-től miniszterelnök volt, 1994–2005 között Ukrajna 2. államelnöke.
- Rod Laver** (Rockhampton, Ausztrália)
Kétszeres (1962, 1969) Grand Slam győztes ausztrál teniszező.
- Augusztus 28. **Paul Martin** (Windsor, Kanada)
Több egyetemi diploma után, sikeres üzleti karrier, majd pénzügyminiszterség. 2003. december 12-én lett miniszterelnök

- Szeptember 23. **Romy Schneider** (Bécs)
 Osztrák filmszínésznő. Négy Sissi-film után Párizsban, Alain Delon szerelmeseként és partnereként nagy karriert futott be, pl. Visconti és Orson Welles filmekben játszott főszerepekkel. 1982. május 29-én öngyilkos lett.
- Szeptember 29. **Wim Kok** (Bergambacht, Hollandia)
 A szakszervezeti mozgalomban aktív, az Európai Szakszervezeti Föderáció elnöke. 1994-től 2002-ig Hollandia miniszterelnöke.
- Október 4. **Kurt Wütrich** (Aarberg, Svájc)
 2002 Nobel-díjasa, NMR-spektroszkópia alkalmazása fehérjék (például prion) tér szerkezetének meghatározásában. Az MTA tiszteleti tagja.
- Október 9. **Heinz Fischer** (Graz)
 Ausztria államfője. Jogi doktorátust szerzett. 1971-től parlamenti képviselő, több ízben az Osztrák Szociáldemokrata Párt (SPÖ) frakcióvezetője. A 2004. április 25-i elnökválasztás megnyerésével lett a 8. szövetségi elnök.
- Október 22. **Christopher Lloyd** (Stamford, USA)
 Színész, Broadway-darabokban, majd 1975-től napjainkig számos filmben játszik.
- November 13. **Jean Seberg** (Marshalltown, USA)
 A Szent Johanna film címszereplőjeként tűnt fel, majd Jean-Paul Belmondo oldalán Godard Kifulladásig című filmjével lett világhírű. 34 hollywoodi film főszereplője. 1979. szeptember 8-án Párizsban öngyilkos lett. A Montparnasse temetőben nyugszik.
- November 19. **Ted Turner** (Cincinnati, USA)
 Amerikai médiamogul. Harmadik felesége tíz éven át Jane Fonda volt.
- November 26. **Tina Turner** (Brownsville, USA)
 A zenetörténelem legdinamikusabb női soul-rockénekesese. Különleges a fátyolos, rekedt hangja és kihívó szexualitása. Pályáját az Ike Turner-rel létrehozott rock-revű alapozta meg. 1974-ben elvált Ike-től, aki öt gyermekének apja és szólókarrierbe kezdett. A rocktörténet érdekes fintora, hogy 1991-ben, volt férjével Ike Turnerrel együtt került be a Rock Dicsőségcsarnokába.
- December 8. **John Kufuor** (Kumasi, Ghana)
 Államelnök. Egyetemi tanulmányait Nagy-Britanniában végezte. Hosszasan látta el a külügyminiszter helyettesi feladatokat. 1996-ban lett pártelnök, 2001-ben nyerte meg az elnökválasztást.
- December 16. **Liv Ullmann** (Tokió)
 Norvég színésznő, Trondheimben nőtt fel. Kilenc Ingmar Bergman filmben játszott főszerepet. New Yorkban él, kétszer jelölték Oscar-díjra.
- December 23. **Robert Elliot Kahn** (Brooklyn, New York)
 A Princeton egyetemen végzett elektromérnök, egyike az internet elméleti kialakítóinak. A Bush elnök által adományozott Presidential Medal of Freedom birtokosa.

(Érdeklőség: Karl Lagerfeld világhíres divatguru 1938-at ad meg születési éveként, de fény derült ennek valótlanúságára, mert 1933-ban született Hamburgban)

MAGYAROK (27)

- Január 24. **Török Gyula** (Kispest)
Ökölvívó. 1960-ban Rómában olimpiai aranyérmert nyert. Ötszörös magyar bajnok.
- Február 24. **Szolcsányi János** (Budapest)
Orvos, gyógyszer-tanász, az MTA tagja. A fájdalom új értelmezésének, a kettős funkciójú idegszabályzó rendszer felderítésével világhírnevet szerzett.
- Március 1. **Palánkai Tibor** (Jakabszállás)
Közgazdász. 1982 óta egyetemi tanár, volt a Közgazdasági egyetem rektora. Az MTA tagja.
- Március 6. **Hencze Tamás** (Szekszárd)
Kossuth-díjas (2004) festőművész. Kirakatrendező, dekoratőr, majd grafikus. Teljesen egyéni a stílusa és mondanivalója.
- Március 17. **Orosz Adél** (Budapest)
Kossuth-díjas (1965) balettművész. A Magyar Állami Operaház örökös tagja.
- Március 24. **Ágh István** (Felsőiskáz)
Kossuth-díjas (1992) költő, író. Nagy László költő öccse.
- Április 3. **Devich János** (Szeged)
Gordonkaművész. A Kodály-vonósnégyes alapító tagja. Számos díj birtokosa. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem tanára.
- Április 4. **Sándor György** (Budapest)
Humoralista. 1964-ben kezdte el, a senkivel össze nem hasonlítható előadástjeit, amelyeken az intellektuális humort saját írásaival mutatja be.
- Április 17. **Szelényi Iván** (Budapest)
Szociológus, az MTA tagja. 1975 óta jobbára külföldön él, jelenleg a Yale egyetem tanára. 2006-ban részesült Széchenyi-díjban.
- Április 28. **Felföldi Anikó** (Budapest)
Színművész, énekes. 1966-tól az Operettszínház tagja, 1994-től örökös tagja.
- Május 1. **Tordy Géza** (Budapest)
Kossuth-díjas (1991) színművész. Vidéken és a fővárosban a szerepek sokaságát játszotta el. A Nemzet Színésze (2008)
- Május 8. **Földi Imre** (Kecskemét)
Súlyemelő. 1972 olimpiai bajnoka, 35-szörös világcsúcstartó. 17 világ- és európa-bajnoki érmet nyert, közöttük 5 aranyat. A Nemzet Sportolója (2006)
- Június 13. **Engelmayer Ákos** (Szeged)
Etnográfus, újságíró. Varsóban végezte egyetemi tanulmányait, ott is él. 1990-től 5 éven át országunk nagykövete Lengyelországban.
- Június 23. **Daróczy Zoltán** (Bihartorda)
Matematikus. Egyetemi tanár, a debreceni egyetem rektora volt. A MTA tagja. Széchenyi-díj 2004.

- Június 29. **Gelei József** (Kunmadaras)
Labdarúgó, kapus. 11-szeres válogatott. A Tatabánya játékosaként 1964-ben olimpiai bajnok. Sikeres külföldi edzői pályafutás.
- Július 2. **Miskolczi Miklós** (Szabadka)
Író, újságíró. Néhány riportkötet után 1981-től sorozatban jelentek meg nagysikerű könyvei, melyek szokatlanul bátor hangon szóltak a magyar társadalom szexuális szokásairól.
- Július 8. **Koncz Gábor** (Mezőkeresztes)
Kossuth-díjas (1997) színművész. 1963-ban végezte el a főiskolát. Néhány év vidéki szereplés után Budapesten a József Attila, majd a Vígszínház, végül a Madách sokat foglalkoztatott művésze. 1992 óta szabadúszó. Film szerepei tették közzismertté.
- Július 20. **Lehotka Gábor** (Vác)
Liszt Ferenc-díjas orgonaművész. Szólista pályafutása mellett zenét szerez, orgonák létrehozásában működött közre. A Liszt Ferenc Főiskola tanára 1990 óta.
Mihályfy László (Miskolc)
A rendező-operatőr szak előtt textil- és divattervezőként is végzett. 1968-tól számos dokumentum és játékfilm operatőre, illetve rendezője.
- Augusztus 16. **Balczó András** (Kondoros)
Öttusázó, ötszörös egyéni világbajnok, Münchenben egyéni olimpiai bajnok, háromszoros aranyérmes csapatban. Tehetsége hihetetlen akaraterővel párosult. 12 gyermeke van.
A Nemzet Sportolója (2004)
- Szeptember 1. **Tarjáni Ferenc** (Dorog)
Kürt művész. A Magyar fúvós ötös és Budapesti Kamara együttes alapító tagja. 1962-től nemzetközi versenyek győztese. 1991-től a Zeneművészeti Főiskola tanára.
- Október 10. **Rákosi Gyula** (Budapest)
Labdarúgó. 20 éven át a Fradi játékosa, többszörös bajnok, 1965-ben Vásár Városok Kupája győztes, 41-szeres válogatott.
- Október 30. **Dömölky János** (Budapest)
Színházi és filmrendező. 1978 óta Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára.
- November 23. **Takács Zsuzsa** (Budapest)
Spanyol–olasz nyelvtanár végzettségű. 1970-től jelentek meg verses kötetei. Számos jelentős kitüntetést nyert el.
- December 8. **Tandori Dezső** (Budapest)
Kossuth-díjas (1998) költő, író műfordító. Magyar–német szakos tanári oklevelet szerzett. Folyamatosan és igen sokféle műfajban publikált. A Magyar irodalom egyik megújítójának tartható. *Nat Roid* írói álnéven különös krimiket is ír.
- December 9. **Sótonyi Péter** (Budapest)
Orvos, az igazságügyi orvos tan egyetemi tanára. Volt a Semmelweis egyetemen kari dékán, majd rektor. Az MTA tagja.
- December 14. **Kovács Ferenc** (Győr)
Bányamérnök, egyetemi tanár, volt a miskolci egyetem rektora. Az MTA tagja.

AZ ÉV HÍRES HALOTTAI

- Január 9. **Győry Tibor** (Pest, 1869. május 9.)
orvos, orvostörténész, az MTA tagja
- Január 21. **Georges Méliés** (Párizs, 1861. december 8.)
francia filmrendező
- Február 7. **Harvey S. Firestone** (1868. december 20.)
amerikai gumigyáros
- Március 1. **Gabriele D'Annunzio** (Pescara, 1863. március 12.)
olasz költő, politikus, hadvezér
- Május 4. **Carl von Ossietzky** (Hamburg, 1889. október 3.)
Nobel-békedíjas (1935) újságíró
- Május 5. **Nagy Endre** (Nagyszöllős, 1877. február 5.)
újságíró, író, konferanszié, a magyar kabaré atyja
- Június 1. **Ödön von Horváth** (Fiume, 1901. december 9.)
magyar származású osztrák író
- Június 7. **Dsida Jenő** (Szatmárnémeti, 1907. május 17.)
költő
- Június 11. **Tihanyi Lajos** (Budapest, 1885. október 29.)
festőművész, a Nyolcak tagja
- Augusztus 7. **Konsztantyin Sztanyiszlavszkij** (Moszkva, 1863. január 17.)
színészpedagógus
- Augusztus 16. **Andrej Hlinka** (Csernova, 1864. szeptember 27.)
római katolikus pap, szlovák politikus
- Augusztus 29. **Karinthy Frigyes** (Budapest, 1887. június 25.)
író
- Szeptember 28. **Szentgyörgyi István** (Bégaszentgyörgy, 1881. június 20.)
szobrász, a Képzőművészeti Főiskola tanára
- Október 17. **Karl Kautsky** (Prága, 1854. október 16.)
német szociáldemokrata teoretikus
- Október 22. **Bernády György** (Bethlen, 1864. április 10.)
Marosvásárhely polgármestere
- November 10. **Musztafa Kemal Atatürk** (Selanik, 1881. március 12.)
török hadvezér, államférfi, köztársasági elnök
- December 25. **Karel Capek** (Malé Svatoňovice, 1890. január 9.)
Nobel-díjra jelölt cseh író

HÁNY ÉVESEK VOLTAK 1938-BAN?

- 82 éves **Sigmund Freud** († 1939)
Philippe Pétain († 1951)
- 75 éves **Edvard Munch** († 1944)
Pietro Mascagni († 1945)
Henry Ford († 1947)
- 72 éves **Vaszilij Kandinszkij** († 1944)
Korányi Sándor († 1944)
- 71 éves **Vaszary János** († 1939)
Carl Gustav Mannerheim († 1951)
- 70 éves **Horthy Miklós** († 1957)
- 69 éves **Mahatma Gandhi** († 1948)
Henri Matisse († 1954)
- 68 éves **Lehár Ferenc** († 1948)
Cholnoky Jenő († 1950)
Maróczy Géza († 1951)
- 64 éves **Winston Churchill** († 1965)
- 63 éves **Thomas Mann** († 1955)
Károlyi Mihály († 1955)
Jászi Oszkár († 1957)
Albert Schweitzer († 1965)
- 62 éves **Konrad Adenauer** († 1967)
Pablo Casals († 1973)
- 61 éves **Arthur Rubinstein** († 1982)
- 60 éves **Molnár Ferenc** († 1952)
Hajós Alfréd († 1955)
- 59 éves **Teleki Pál** († 1941)
Móricz Zsigmond († 1942)
Sztálin († 1953)
Albert Einstein († 1955)
Fedák Sári († 1955)
- 57 éves **Bartók Béla** († 1945)
Alexander Fleming († 1955)
Medgyessy Ferenc († 1958)
Alekszandr Kerenszkij († 1970)
Pablo Picasso († 1973)
- 56 éves **Franklin D. Roosevelt** († 1945)
Kálmán Imre († 1953)
Kodály Zoltán († 1967)
- 55 éves **Babits Mihály** († 1941)
Egry József († 1951)
Czóbel Béla († 1976)
Kós Károly († 1977)
- 54 éves **Kisfaludi Strobl Zsigmond** († 1975)
- 53 éves **Hevesy György** († 1966)
- 52 éves **Bajcsy-Zsilinszky Endre** († 1944)
- 51 éves **Kassák Lajos** († 1967)
- 49 éves **Adolf Hitler** († 1945)
Charles Chaplin († 1977)
- 48 éves **Beniamino Gigli** († 1957)
Dwight Eisenhower († 1969)
Charles de Gaulle († 1970)
Agatha Christie († 1976)
- 47 éves **Mihail Bulgakov** († 1940)
- 46 éves **William Faulkner** († 1962)
Mindszenty József († 1975)
Hailé Szelasszié († 1975)
Francisco Franco († 1975)
Josip Tito († 1980)
- 45 éves **Bajor Gizi** († 1951)
Korda Sándor († 1956)

- 45 éves **Mao Ce-tung** († 1976)
Honthy Hanna († 1978)
Szent-Györgyi Albert († 1986)
- 43 éves **Moholy-Nagy László** († 1946)
Öveges József († 1979)
- 42 éves **Nagy Imre** († 1958)
- 41 éves **Paavo Nurmi** († 1973)
- 40 éves **Szilárd Leó** († 1964)
- 39 éves **Ernst Hemingway** († 1961)
Békésy György († 1972)
- 38 éves **Gábor Dénes** († 1979)
Márai Sándor († 1989)
Bay Zoltán († 1992)
- 37 éves **Szerb Antal** († 1945)
Louis Armstrong († 1971)
Németh László († 1975)
Werner Heisenberg († 1976)
Hirohito japán császár († 1989)
- 36 éves **Jávor Pál** († 1959)
Latabár Kálmán († 1970)
Kovács Margit († 1977)
Illyés Gyula († 1983)
Wigner Jenő († 1995)
- 35 éves **Neumann János** († 1957)
- 34 éves **Salvadore Dali** († 1989)
- 33 éves **Greta Garbo** († 1990)
- 31 éves **Selye János** († 1982)
Ferencsik János († 1984)
- 30 éves **Victor Vasarely** († 1997)
Teller Ede († 2003)
- 29 éves **Radnóti Miklós** († 1944)
Rajk László († 1949)
- 28 éves **Karády Katalin** († 1990)
Gerevich Aladár († 1991)
- 27 éves **Ronald Reagan** († 2007)
- 26 éves **Örkény István** († 1979)
Szentágothai János († 1994)
Habsburg Ottó
- 25 éves **Robert Capa** († 1954)
- 24 éves **Tolnay Klári** († 1998)
- 22 éves **Simándy József** († 1997)
- 21 éves **John F. Kennedy** († 1963)
Fábri Zoltán († 1994)
- 19 éves **Bessenyei Ferenc** († 2004)
- 18 éves **Federico Fellini** († 1993)
II. János Pál pápa († 2006)
- 17 éves **Friedrich Dürrenmatt** († 1990)
- 15 éves **Maria Callas** († 1977)
Henry Kissinger
Melis György
- 12 éves **Puskás Ferenc** († 2006)
II. Erzsébet angol királynő
- 11 éves **Gina Lolo brigida**
- 10 éves **Papp László** († 2003)
Oláh György
- 9 éves **Kertész Imre**
- 7 éves **Mihail Gorbacsov**
- 6 éves **Antall József** († 1993)
- 3 éves **Luciano Pavarotti** († 2007)
Woody Allen

AZ ÉV NOBEL-DÍJASAI:

FIZIKAI:

Enrico Fermi (1901–1954)

A Római Egyetem kutatója. A neutron-besugárzással létrehozott új radioaktív elemek kimutatásáért és a lassú neutronok által keltett atommag-reakciók felfedezéséért kapta a díjat.

KÉMIAI:

Richard Kuhn (1900–1967)

A Heidelbergi Egyetem munkatársa. A karotinoidok és vitaminok területén kifejtett munkásságáért részesült a tudományos elismerésben.

ORVOSI:

Corneille Jean Francois Heymans (1892–1968)

A Genti egyetemen dolgozott. Felfedezte a vérerek nyomás- és kémiai receptorainak a szerepét a légzés szabályozásában.

(A díjat 1940-ben a svéd külügyminiszter nyújtotta át Genfben!)

IRODALMI:

Pearle Buck (1892–1973)

Amerikai (USA) író, műveit Sydenstricker néven írta. Élete egy részét Kínában töltötte. Bestseller jellegű regényei: Az édes anyaföld, 1931, A széthulló család, 1935, Sárkányivadék, 1942, Asszonyok háza, 1946. Kína szokatlan világának leírásáért, a nők és parasztok sorsának ábrázolásáért ítelték oda neki a díjat.

BÉKE:

Nansen International Office for refugees (Genf)

Nansen alapította 1921-ben.

A VILÁG- ÉS A HAZAI TÖRTÉNELEM JELENTŐS ESEMÉNYEI:

- Február 4. Ribbentrop az új német külügyminiszter.
- Február 10. II. Károly Romániában felfüggeszti az 1923-as alkotmányt és királyi diktatúrát vezet be.
- Március 12. Anschluss. A német csapatok bevonulnak Ausztriába.
- Március 13. Moszkvában, a kirakatpere után kivégzik Nyikolaj Ivanovics Buharint, az októberi forradalom moszkvai bolsevik vezetőjét.
- Március 28. A japánok Nanking székhellyel kínai bábállamot alakítanak.
- Április 10. Franciaország új miniszterelnöke Daladier.
- Május 12. Lemond a Darányi Kálmán vezette kormány. Két nap múlva kezdi el működését az Imrédy Béla vezette kormány.
- Május 1. Ausztria Ostmark néven hivatalosan is a Német Birodalom része lesz.
- Május 25. Ünnepléses külsőségek közepette megkezdődik Budapesten a 34. Eucharisztikus Világkongresszus. – Az eucharisztia (oltáriszentség) a katolikus hittan egyik központi fogalma. 1881-ben a franciaországi Lille-ben volt az első kongresszus, még szerény zarándoklattal. Sokáig csak francia nyelvterület adta a helyszíneket. 1926-ban Chicago-ban már óriási zarándokalt volt. Budapest előtt Manilában, illetve Buenos Airesben volt a kongresszus.
Egyidejűleg tartják a Magyarok II. Világkongresszusát, melynek során, gróf Teleki Pál miniszterelnök és báró Perényi Zsigmond koronaőr kezdeményezésére megalakul a Magyarok Világszövetsége.
- Május 29. Életbe lép a XV. törvénycikk, az első zsidótörvény – „a társadalmi és a gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról.” A törvény kimondta: a szabadfoglalkozású állásoknál és a tíz értelmiséginél többet foglalkoztató kereskedelmi, pénzügyi és ipari vállalatoknál 20%-a a zsidók maximális aránya, melyet öt év türelmi időszak alatt kell elérni.
- Június 25. Horthy Miklós kormányzó megnyitja a Szent István évet.
- Szeptember 29. Az emigráns Lev Trockij megalakítja a IV. Internacionálét.

- Szeptember 29. Müncheneri egyezmény. Nemzetközi megállapodás, melyet Németország részéről Hitler, Nagy-Britannia részéről Arthur Neville Chamberlain, Franciaország részéről Edouard Daladier, Olaszország részéről Benito Mussolini köt meg. Hitler a Németországon kívüli német kisebbség, az I. világháború után Csehszlovákiába került szudétanémetek helyzetét használta fel ürügyként. Az egyezmény eredménye Csehszlovákia felosztása lett. Chamberlain angol miniszterelnök, a hazatérésekor mondott beszédében kijelentette, Németország és Anglia között nem kerülhet sor soha többé háborúra.
- Október 5. Lemond Beneš csehszlovák köztársasági elnök. (hetek múlva Nagy-Britanniába emigrál)
- Október 6. A zsolnai gyűlés kimondja Szlovákia autonómiáját, melyet a prágai parlament szentesít. Október 7-től József Tiso vezeti a kormányt.
- November 2. Az első bécsi döntés. Németország és Olaszország közvetítésével megegyezés jött létre Magyarország és Csehszlovákia között. Az egyezmény értelmében Magyarország visszakapta a Felvidék déli részét és Kárpátalját. E több mint ezer éven át magyar területeket a trianoni békeszerződés ítélte oda az újonnan létrejött Csehszlovákiának.
- November 9-10. „Kristallnacht” – az éjszaka során Németországban 91 zsidót megöltek, több mint 20 ezer személyt lágerokba deportáltak, s majd 200 zsinagógát tettek tönkre.
- November 15. 70 éves az olasz államfő, III. Viktor Emánuel király.
- December 5. 17 felvidéki képviselő ünnepélyesen megkezdi működését a magyar Országgyűlésben. A velük megerősödött kormánypárt Darányit választja meg az országgyűlés elnökének.
- December 8. Az NKVD éléről leváltják Nyikolaj Jezsovot, a sztálini politikai tisztogatások emblematikus alakját. Utódja Lavrentyij Berija lesz. Jezsov kivégzésére 1940. április 1-én kerül sor.
- December 27. A Szovjetunióban bevezetik a „Szocialista Munka Hőse” címet.

ÉRDEKESSÉGEK AZ ÉV SORÁN

- Január 1. Czigány Dezső (1887) festőművész, a Nyolcak tagja önkívületi állapotban megölte feleségét, leányát, unokáját, majd öngyilkos lett.
- Január 16. Bemutatják Bartók Béla Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre című művét.
- Január 31. A londoni asztalitenisz VB-n a magyar válogatott első helyen végzett.
- Február 10. Rudolf Niessen, Törökországban működő német sebész-professzor a budapesti városligeti Park szanatóriumban helyi érzéstelenítésben másfél órás műtétet végzett Babits Mihályon. A már a gátorba betört daganat részleges eltávolításáról lehetett csak szó. Aztán jött a rádium ágyú. Az író még több mint 3 évet élt.
- Március 1. Száz éves a Nemzeti Színház. Kihirdetik a törvényt, amely biztosítja jövőbeli működésének feltételeit.
- Április 25. Bíró László a Magyar Királyi Szabadalmi Bizottságnál „Töltőtoll” néven bejelentette a golyóstoll szabadalmát. Bíró az újságíró észrevette, hogy a nyomdagépekben használt tinta sokkal gyorsabban szárad, mint a töltőtollakba használt folyós tinta. Hogy a foltokat és pacákat kiküszöbölje, megpróbálta ezt a tintát töltőtollal használni, de a tinta túl sűrű volt, nem folyt keresztül a toll hegyén. A probléma megoldása érdekében Bíró László és testvére egy új tollat tervezett, fémgömbbel, rugóval és kapcsolóval, amely a toll hegyére nyomja a tintát. Bíró László 1939-ben a zsidótörvények miatt Nagy-Britanniába menekült, ahol a Boc cég átvette a toll szabadalmát, és a világháború alatt a Királyi Légierő pilótái számára gyártotta az angolul Biro vagy Bic Biro névre hallgató szerkezetet. A polgári lakosság 1946. november utolsó hétvégéjén juthatott hozzá először a találmányhoz.
- Április 27. Zogu albán király esküvője Tirana-ban Apponyi Geraldine magyar grófnővel. (Az ex királyné 87 éves korában, Tirana-ban 2002. október 22-én halálozott el.)
- Június 9-11. A könyvnapra félszáz magyar író műve jelenik meg, többek között első alkalommal a József Attila összes verseit tartalmazó kötet. A könyvnap plakátját Fery Antal tervezte (a 2007-es Könyvhét is ezt a plakátot használta).
- Június 19. A 3. Labdarúgó Világbajnokság franciaországi döntőjében Magyarország csapata nagy küzdelem után 4:2-re vesztett Olaszországgal szemben.
- Augusztus 25. Pethő Sándor és Hegedűs Gyula megindítják a Magyar Nemzet című konzervatív napilapot.
- Szeptember 8. C. Carlson szabadalmi ügyvivő az USA-ban benyújtotta a xerox eljárás szabadalmát. Sajnos az örömteli eseménynek szomorú magyar vonatkozású előzménye van. Selényi Pál (1884–1954) magyar fizikus 1935-ben német és 1936-ban angol nyelvű szaklapban írt az általa elektrográfiának nevezett elvről, de a babért nem ő aratta le.
- Szeptember 17. Pápán megnyílt az első hazai automata távbeszélő központ (rotary 7DU típusú).
- Szeptember 18. Bécsben, az atlétikai Európa Bajnokságon Kádárné Csák Ibolya, az 1936-os olimpiai bajnok aranyérmét szerzett magasugrásban.
- Október 5. Dr. W. Tegner, az Empire Rheumatism Council elnöke néhány nap óta Budapesten tartózkodik. A budapesti gyógyfürdőt tanulmányozza. Tapasztalatairól részletes jelentést készít az angol egészségügyi minisztérium részére.

RÉSZLETES RÉSZ

A BARÁTI KÖR TAGJAI

SZÜLETÉSI NAPJUK SZERINTI SORRENDENBEN:

- Január 5. **Boga Bálint** orvos (geriátria)
Január 23. **Gömör Béla** orvos (reumatológia)
Február 24. **Urbán Péter** cégvezető (gyógyszergyártás)
Március 7. **Takács Ferenc** filozófus, sporttörténész
Március 9. **Geszti Tamás** fizikus
Március 28. **Granasztói György** történész
Március 29. **Kleb Béla** geológus
Április 12. **Istvánfi Gyula** építészettörténész
Április 23. **Baranyay András** grafikus
Április 29. **Janáky István** építőművész
Május 4. **Juhász Előd** zenetörténész
Június 9. **Huszár László** színész
Június 27. **Hoschke Ágoston** élelmiszer-biotechnológus
Július 6. **Rockenbauer Antal** fizikus
November 27. **Féner Tamás** fotóművész
November 29. **Nádlér István** festőművész

ALÁBBI BARÁTAINK IS A KÖR TAGJAI, DE NEM VETTEK RÉSZT A KÖTET LÉTREHOZÁSÁBAN:

- Február 7. **Csiszár Imre** matematikus
Február 18. **Szabó István** filmrendező
Május 12. **Gombár Endre** író, műfordító
Május 24. **Urbán Gyula** bábművész
Június 17. **Stipkovits László** állatorvos

RÖVID ÉLETRAJZOK AZ „MTI KI KICSODA” STÍLUSÁBAN

BARANYAY András

Budapest, 1938. április 23.

Sz.: Baranyay Endre, Bíró Erzsébet

Nős, Matavovszky Judit

T.: Képző- és Iparművészeti Gimnázium 1956, Képzőművészeti Főiskola 1957-65

É.: 1967 óta vesz részt hazai és külföldi kiállításokon. Litográfiával, fotóval, vegyes technikával foglalkozik 1993- a Széchenyi Irod. és Műv. Akadémia rendes tagja. 18 egyéni kiállítása volt.

K.: Munkácsy-díj (1988), Kossuth-díj (1999), a miskolci grafikai biennále életműdíja (2004)

BOGA Bálint

Budapest, 1938. január 5.

Sz.: Boga Bálint, Andersen Stefánia

Nős, Csák Ilona

Gy.: Ilona, 1974, Bálint, 1979

T.: Árpád Gimnázium Budapest, 1952-56 Bp.-i Orvostudományi Egyetem, 1956-62

É.: 1962-80 Károlyi Sándor Kórház II. Belgy. beosztott orvos, 1980-92 Jahn Ferenc Dél-Pesti Kórház, Szív- és Érrendszeri Rehabilitációs osztály, vezető főorvos, 1992–2003 Károlyi S. Kórház III. Belgy. vezető főorvos, 2003- Onkológiai gondozó (III. és IV. kerület, Budapest). 1967 belgyógyászati, 1991 rehabilitációs, 1998 klinikai onkológia, 2000 geriátriai szakvizsga. 1990-93 Európa Tanács, Idősoktatási Bizottság, magyar delegált, 1990-96 Magyar Szociálpol. Társ. alelnöke, 2001-05 International Federation on Ageing, Board of Directors tag, 2006- Magyar Gerontológiai és Geriátriai Társaság elnöke, Geriátriai Szakmai Kollégium, tag, Int. J. of Welfare For the Aged, szerkesztő bizottsági tag.

76 tudományos közlemény, 7 könyvfejezet szerzője.

K.: Haranghy-díj (1984), Egészségügy Kiváló Dolgozója (1985), Magyar Köztársasági Érdemérem Kiskeresztje (1998), Batthyány-Strattmann-díj (2003), Újpest Egészségéért Díj (2003)

Sz. m. f.: orvostudomány és művészetek kapcsolata, nyelvészet, fotográfia

FÉNER Tamás

Budapest, 1938. november 17.

Sz.: Féner Márton Jenő, Rehberger Ilona

Elvált

Gy.: Viktor, 1967, Tóth Sára, 1973

T.: Madách Imre Gimnázium, Budapest 1957, MÚOSZ Újságíró Isk.

É.: 1957-86 a Film, Színház, Muzsika fotóriporter-gyakornoka, végül művészeti szerkesztője, 1986-90 a Képes 7 főszerkesztő-helyettese, 1991-93 a Népszava, 1993-94 a Griff, illetve a Vasárnap képszerkesztője, 1994- szabadfoglalkozású, 1997–2002 a Népszabadság Magazin képszerkesztője, 2003- az MTI munkatársa. 25 éven át a Fotóművészet című elméleti-kritikai folyóirat szerkesztője.

- 1978-86 a Magyar Fotóművészek Szövetsége főtitkára, 1986-89 a Titkárság tagja, 1992- az ELTE megbízott előadója. 14 önálló kiállítása volt (Fészek Klub 1962, Múcsarnok 1971, Miskolc 1974, Magyar Munkásmozgalmi Múzeum (1400 fok) 1978, Múcsarnok (Tükörrepülés) 1981, Néprajzi Múzeum (...és beszéld el fiadnak) 1983, Magyar Munkásmozgalmi Múzeum (ez volt a gyár) 1986, Fotógaléria (Hortobágy) 1988, Magyar Nemzeti Galéria (S. P. Q. R.) 1988, Magyar Kultúra Háza (Berlin, mal anders), Vigadó (Pepsi-érzés) 1992, Legújabbkori Történelmi Múzeum (Táj/fény/kép) 1994, Goethe Intézet (Városi táj) 1995, Budapest Történelmi Múzeum (Budapest) 1996, Budapest Galéria (Más/kép/más) 1998, Mai Manó Ház (Rokonaim, barátaim, üzletfeleim) 2001, Budapest Galéria (Büntetés) 2006, Zsidó Múzeum, Budapest 2007. Külföldi egyéni kiállítások: Varsó 1979, Berlin 1988, 1990, Havanna 1982, Belgrád 1983, Amsterdam, Párizs, Gorizia 1984, Heidenheim 1986, Bitterfeld 1987, Szófia, Prága 1990, Washington 1991, 1998, Stuttgart 2001.
- K.:** Balázs Béla-díj (1973), SZOT-díj (1977), Érdemes Művész (1984), Budapestért-díj (1997), Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti Keresztje (1998), Magyar Zsidó Kultúráért (2004), Kiváló művész (2005), Príma-díj, képzőművészet (2007)
- F. m.:** Kőszeg (1976), Hétköznapi (1976), ...és beszéld el fiadnak (1984), Fények által homályosan (1994), Más/kép/más (életmű-katalógus 1998), Budapest (az idő, a tér, a forma), (2001), Arc/más (2003)

GESZTI Tamás

Budapest, 1938. március 9.

Sz.: Geszti László, Mernik Katalin

Nős, 1973, Herkner Olga

Gy.: Zsófia, 1977

T.: Madách Imre Gimnázium Budapest, 1956, ELTE fizikus, 1961

É.: 1961-82 MTA-MFKI tudományos munkatárs, 1982-93 ELTE Komplex Rendszerek Fizikája Tanszék docens, 1993- egyetemi tanár, 2001–2003 tszv., 2008- professzor emeritus. A fizikai tud. kand. 1970, MTA doktora 1992. 1980-85 és 2005–2007 az Eötvös Loránd Fizikai Társulat Statisztikus fizikai szakcsoportjának elnöke. 1999–2002 Széchenyi Professzori Ösztöndíj, 2005- Fellow of the Institute of Physics (GB).

K. t.: kvantummechanika, statisztikus fizika, kondenzált anyag fizikája

K.: Eötvös Loránd Fizikai Társulat Bródy Imre-díj (1979), MTA Fizikai Díj (1993), MTA Fizikai Fődíj (2008)

F. m.: Neuronhálózatok fizikai modelljei (1990), Kvantummechanika (2007)

Sz. m. f.: zene

GÖMÖR Béla

Szeged, 1938. január 23.

Sz.: Gömör Béla, Serafin Margit

Nős, 1963, Budai Éva

Gy.: Iván, 1966, Tamás, 1970

T.: Radnóti Miklós Gimnázium Szeged, 1956, SZOTE 1962

É.: 1962–2000 az Országos Reumatológiai és Fizioterápiás Intézetben, 2000- a Budai Irgalmasrendi Kórházban dolgozik, 1982- osztályvezető főorvos. 1984–2002 OTE, HIETE, Semmelweis Egyetem tszv. egyetemi tanár, 2002- egyetemi tanár. Az orvostud. kand. (1977). 1990–1996

az MTA Mozgásszervi betegségek kutatásával foglalkozó bizottság elnöke. 1996- az MTA Klinikai II. Tud. Biz. Tagja. 1987–1990 és 2000–2004 Reumatológiai és Fizioterápiás Szakmai Kollégium elnöke. 1987-96 a Magyar Reumatológusok Egyesülete elnöke. 1991-93 az Európai Reumaellenes Liga (EULAR) elnöke. 1991- az MRE-INFO, majd REUMA-INFO, majd MediArt felelős szerkesztő, 2000–2003 Széchenyi Professzori Ösztöndíjas. 161 orvos tud. közlemény, 12 könyv, 46 könyvfejezet valamint 31 művészeti cikk és 6 könyv szerzője.

K.: Belák Sándor emlékérem (1991), Pro Sanitate (1994), Farkas Károly emlékérem (1999), Bozsóky Sándor emlékérem (2005), Szent-Györgyi Albert-díj (2006), Wesszprémi István emlékérem (2007), Dr. Schulhof Vilmos és Ödön emlékérem (2008)

F. m.: Nem-szteroid gyulladáscsökkentők (szerk. 1995), A magyar reumatológia képeskönyve (1999), Ők huszonketten – Orvosok az élsportban (2000), Reumatológiai egyetemi tankönyv (szerk. 2001), Kis fotótéka – Portrék egy gyűjteményből (2002), Bäck Mancsi – az elfeledett szegedi fotográfusnő (2003), Kisplasztikai körkép (2005), Klinikai reumatológia (szerk. 2005), Szemben az árral – László Károly portréja (2006)

Sz. m. f.: művészetek, tenisz

GRANASZTÓI György

Budapest, 1938. március 28.

Sz.: Granasztói Pál, Rózsaffy Lucia
Nős, 1966, Györffy Katalin

Gy.: Péter, 1968, Olga, 1971

T.: Madách Imre Gimnázium 1952–1956, ELTE BTK, történelem-francia, 1957-62

É.: 1962-68 Győrött középiskolai tanár, majd az ELTE Könyvtárában dolgozik, 1968-83 az MTA Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársa. 1975 az MTA kandidátusa, 1985–2003 ELTE BTK docens, 2003–2007 egyetemi tanár. 1980-90 vendégprofesszor volt Lyonban, Leuvenben, Párizsban. 1988–2005 az ELTE-n a magyar-francia posztgraduális műhely és dokt. iskola („ATELIER”) megalapítója, vezetője. 1990-98 a Collegium Budapest Kuratóriumának és Tudományos tanácsának tagja. 1990-94 brüsszeli és luxemburgi nagykövet, akkreditálva a NATO-hoz is. 1992-94 az Európai Községek Bizottsága melletti képviselő vezetője. 1995 a párizsi Suger Alapítvány Nemzetközi Tanácsának tagja, 1995-99 a Közép-Európa Int. ig., 1999–2006 a Teleki László Int. Főigazgatója. 1996-97 a berlini Wissenschaftskolleg tagja, 1996- a Magyar Polgári Együttműködés Egyesület elnökségi tagja, 2000-02 elnöke. 1996- A Magyar Szemle Alapítvány elnöke, 1998 habilitál (ELTE BTK), 1999 a Batthyány Lajos Alapítvány elnöke. 1997- a bécsi IDM-Igazgató tanácsának tagja, 1999–2007 az MTA Akadémiai Kutatóhelyi Tanácsának tagja, 2000 az MTA doktora, 2000-02 a Magyar Mozgóképek Közalapítvány játékfilmes szakkollégiumának elnöke. 2004- az MTA Akadémiai Kutatóintézeti Tanácsának tagja, 2007- a Prima Primissima díj Társadalmi Tanácsadó Testületének tagja, 2007 Charles Simonyi Ösztöndíjas, 2007 emeritus professzor.

K. t.: mentalitástörténet, történeti demográfia, várostörténet, középkori és kora, újkori magyar történelem, a számítógépes módszerek történelmi alkalmazása

K.: 1997 Francia Állam Nemzeti Érdemrendje lovagkeresztjének kitüntetettje, 2005 A Magyar Köztársaság Elnökének Érdemérme kitüntetettje

F. m.: A középkori magyar város (1985), Mi történik itt? (2002), A barokk győzelme Nagyszombatban (2006)

HOSCHKE Ágoston

Budapest, 1938. június 27.

Sz.: Hoschke Ágoston, Bauer Róza
Nős, 1963, Zengő Cecília

T.: Árpád Gimnázium Budapest 1956, BME Vegyészmérnöki Kar 1961

É.: 1962-83 BME, Mezőgazdasági Kémiai Technológiai Tanszék, 1983-91 Központi Élelmiszeripari Kutató Intézet, 1991–2000 Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem tszv. egyetemi tanár, 1991-96 dékán, 1996-98 általános és tudományos rektorhelyettes, 2000-03 Szent István Egyetem dékán, 2003- Budapesti Corvinus Egyetem Élelmiszertudományi Kar. Egyetemi doktor (1966), kémiai tudományok kandidátusa (1979). 2000-03 Széchenyi Professzori Ösztöndíj. 2004-06 MTA Élelmiszer-tudományi komplex Bizottság, MTA Biomérnöki Munkabizottság, MTA Mezőgazdasági Biotechnológiai Bizottság, MAB Agrár Akkreditációs Bizottság, European Brewery Convention, Brewing Science Group, European Federation of Biotechnology.

K.: Pro Facultate emlékérem (1997), Szent-Györgyi Albert-díj (1998), Újhelyi Imre-díj (2002), SZIE Arany Babérkoszorú (2002), Entz Ferenc emlékérem (2003), Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje (2004)

F. m.: Plant alpha 1,4-Glucan Phosphorylase, (társszerző 1971), A keményítő biokonverziója (társszerző 1992), Poli és diszacharidok bontását katalizáló enzimek (1995)

Sz. m. f.: zene, kertészet, régészet

HUSZÁR László

Budapest, 1938. június 9.

Sz.: Huszár László, Halasi Ilona
Nős, 1977, Kalmár Zsuzsa

T.: Petőfi Gimnázium Budapest 1956, Színház- és Filmművészeti Főiskola 1958–1962

É.: 1956-58 II. sz. Autójavító Vállalat, 1962-66 Egri Gárdonyi Géza Színház, 1966-68 Debreceni Csokonai Színház, 1968-75 Szolnoki Szigligeti Színház, 1975-77 Pécsi Nemzeti Színház, 1977-82 Radnóti Színház, 1982-86 Vígszínház, 1986-93 Thália Színház, 1993- Nemzeti (2000-től Pesti Magyar) Színház. 1999- a Nemzeti (2000-től Pesti Magyar) Színiakadémia osztályvezető tanára (színművészet, művészi beszéd). Fontosabb szerepek: Sophokles „Antigone” – Kreon, Schiller „Don Carlos” – Carlos, Katona „Bánk bán” – Petúr bán, Mikszáth „A Noszty fiú esete Tóth Marival” – Noszty Feri, Gárdonyi „Egri csillagok” – Bornemissza Gergely, Csehov „Sirály” – Trigorin, Csehov „Három nővér” – Versinyin ezredes, Williams „A vágy villamosa” – Stanley Kowalski, Jarry „Übű király” – Übű, Brecht „Koldusopera” – Bicska Maxi.

K.: Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje (2004)

Sz. m. f.: régi magyar filmek, főzés

ISTVÁNFI GYULA

Budapest, 1938. április 12.

Sz.: István Gyula, Fazekas Emma
Nős: 1964, Zöldág Zsuzsanna

Gy.: Géza, 1967, Balázs, 1972, Emese, 1974

- T.:** Mezőgazdasági Gépészeti Technikum Szombathely, Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem, Építészmérnöki Kar 1957-62
- É.:** 1962-64 műszaki előadó; 1964- ÉKME később BME, egyszerűbben Műegyetem, Építészmérnöki Kar, 1964-72 Építészettörténeti Tanszék tanársegéd, 1972-86 adjunktus, 1986-96 docens, 1996- egyetemi tanár. Az egyetemes és a magyar építészettörténet tárgyainak gyakorlatvezetője, tervezés korrektor, az Ókori építészettörténet előadója, a Népi építészet c. tárgy alapítója, előadója. A falu építészetével kapcsolatos választható és szakmérnöki tárgyak előadója. 1989-96 a tanszék intézeti státusa alatt igazgató, 1996–2003 tszv. 2000- az Építészmérnöki Kar Habilitációs és Doktori Tanács elnökhelyettese. Műszaki doktor (1975), műszaki tudomány kandidátusa (1985), habilitált doktor (1995). Az MTA Műszaki Osztály Építészettörténeti, Elméleti és Műemléki bizottságának tagja, 1999–2000 titkára, 2005- elnöke. 1996–2002 ICOMOS Népi építészeti nemzeti bizottságának elnöke, 1999–2002 NKA bizottsági tagja, 2006-tól a Magyar Művészeti Akadémia tagja.
- K. t.:** az ókori Kelet, az építészet kezdetei és a népi építészet
- K.:** Magyar műemlékvédelemért Forster Gyula-díj (2000), Ybl-díj (2001)
- F. m.:** Szíria építésze (1989), Az építészet története I. Őskor, Népi építészet (1997), Veszendő templomaink I. Erdélyi református templomok (2001), Veszendő templomaink II. Erdélyi római katolikus templomok társszerzővel (2002), A kehidai temetőkápolna helyreállítása (1975), Vésztő-Mágorhalom, Csolt-monostor és történelmi emlékhely (1978-82), Pusztázamori remeteség helyreállítása (1992-94), Millenniumi Emlékmű (Hősök-tere) rekonstrukció (2000–2001), Taposiris Magna (egyiptomi Ptolemaida templom-körzet) elméleti rekonstrukciója (2003–2004)
- Sz. m. f.:** fafaragás

JANÁKY István

Budapest, 1938. április 29.

- Sz.:** Janáky István, Hubert Klára
Nős, 1962, Federics Irma
- Gy.:** István, 1967
- T.:** Képző- és Iparművészeti Gimnázium 1956, BME Építészmérnöki Kar 1961, Magyar Építőművészek Szövetsége Mesteriskola, 1970-72
- É.:** 1961-62 a MÁV Vasúttervező Váll., 1963–1999 az Ipartervben dolgozott, építész-tervező, 1985- főmunkatárs. 1974-80 a MÉSZ Mesteriskola tanulmányi vez., 1980- vez. építész mestere. 1977-84 az MTA vizuális kult. kut. munkabiz. tagja. 2002- docens Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, 1998- DLA (Doctor of Liberal Arts), 2007- címzetes egyetemi tanár.
- K.:** Ybl Miklós-díj (1990), a Soros-alapítvány alkotói díja (2001), Magyar Köztársaság Érdemrend Tisztikeresztje (2005)
- F. m.:** Győri Gázmű irodaház (1970), SZKFI százhalombattai kut. int. (1980), MGM marketingház, Bp. (1980), Schaár Erzsébet kiállítóháza, Pécs (1986), PAÉH budaörsi telepe (1988), ELMŰ sportcsarnok (1989), családi lakóházak (1990, 1994, 1997, 2000). Könyv: A hely (2000), Az építészeti szépség rejtekei Magyarországon (2004)
- Sz. m. f.:** barokk zene, magyar nyelv őrzése

JUHÁSZ Előd

Budapest, 1938. május 4.

Sz.: Juhász Károly, Németh Ilona

Gy.: Ildikó, 1973, Laura, 1975, Lilla, 1977

T.: Toldy Gimnázium Budapest 1956, Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, zenetudományi szak, zenetörténelem tagozat 1956-61, Ford ösztöndíj az Egyesült Államokban 1966-67, ELTE filozófiai-esztétikai doktorátus 1974, Amerikai zenei szeminárium Salzburgban 1976

É.: 1962 Zeneműkiadó Vállalat, gyakornok, 1963-81 Magyar Rádió, szerkesztő, főmunkatárs, ZENEKÖZELBEN sorozat (huszonöt évig), portrék, kb. ezer élő adás, 1981–2002 Magyar Televízió, szerkesztő, főmunkatárs, ZENE BUTIK-ZENEHÍD sorozat, 266 adás, (huszonegy év alatt), egyedi portréműsorok (Rost Andrea, Kocsis Zoltán, Leonard Bernstein, Diana Ross, Plácido Domingo, José Carreras, stb.) 2002, Satelit TV, ZENE kaleidoszkóp – zenész BUTIK sorozat, 2003, HÍR TV, 2003 ZENEHÍD sorozat, 2005- Szépművészeti Múzeum, zenei programok kialakítása, szerkesztése, vezetése.

K.: rádiós, televíziós nívódíjak mellett, a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje (2000)

F. m.: *Gershwin* (1964), *Amerikai variációk* (1969), *Bernstein Story* (1972), *Bernstein és Budapest* (1988), *Zenebutik Sztáralbum* (1991), *Beszélő hárfa* (Kaposi Kis Istvánnal közösen, 1991) *Popközelben I., II.* (1992) *Popművészek természetközelben* (1993) *Találkozások – pillanatképek, fókuszban: a zene* (1993) *Szuperkoncert szupersztárokkal* (1996) *Villanófényben a ZENE BUTIK – Két évtized, sztárok, „megállított pillanatok”* (2001) *Amerikai Zenehíd* (2007) *Zenehíd – a világ felé...* (2008)

Sz. m. f.: zene, művészetek, utazás, videó, „unokázás”

KLEB Béla

Felsőmocsolád, 1938. március 29.

Sz.: Kleb János, Varga Margit

Nős, 1964, Rácz Mária

Gy.: Attila, 1965, Ákos, 1971

T.: Táncsics Mihály Gimnázium Kaposvár, 1956, ELTE Természettudományi Kar, Geológia szak 1957-62

É.: 1962–2004 ÉKME később BME Ásvány és Földtani, majd Mérnökgeológiai, 1999-től Építőanyagok és Mérnökgeológia elnevezésű Tanszék, 1982-99 tszv. egyetemi docens, 2004-től c. egyetemi tanár. Mellékállás: 1963-68 Kertészeti és Szőlészeti Főiskola, 1968-71 Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola, 1998–2004 Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem oktatója, 2002-04 Okt. Min. Nemzeti Fejlt. Progr. tudományos koordinátor. A geológia oktatója, a környezetföldtan és városi geológia c. tárgy alapító előadója. 1985-90 a Magyar Földtani Társ. Társelnöke, 1990–2003 az MTA Földtani Tud. Biz. tagja, 1990-95 az MTA Alkalm. Földtani Tud. Szakbiz. Társelnöke, 1991-96 a Nemzetközi Földtani Unió Nemzeti Biz. Tagja, 2000- az MTA Hidrológiai Tud. Biz. Tagja, 1994–2007 a Földtani Tudományos Tanács tagja. Egyetemi doktor 1968, a földtud. kand. 1981. 83 tudományos közlemény szerzője, egy PHARE, több TÉT projekt vezetője.

K.: Földtani Kutatás Kiv. Dolg. (1971), Pro Agria (Eger Városért) (1975), Oktatásügy Kiv. Dolg. (1980), Apáczai Csere János díj (2000)

F. m.: A mecseki pannon földtana (1973), Eger építésföldtani térképsorozata (atlasz, 1978), Eger múltja a jelenben (1978), Magyarország mérnökgeológiai áttekintése (társsz. 1986), Magyarország mérnökgeológiai térképe (társsz. 1986)

Sz. m. f.: utazás, régészet, zene

NÁDLER István

Visegrád, 1938. november 29.

Sz.: Nádler István, Friedrich Erzsébet

Nős, 1965, Molnár Veronika

T.: Képző- és Iparművészeti Gimnázium 1958, Képzőművészeti Főiskola 1958-63, Hincz Gyula tanítványa

É.: Tanulmányutak Franciaországban, 1972 az esseni Folkwang Múzeum ösztöndíjasa, 1992 Rómában, 1995 Lisszabonban ösztöndíjas. 1999 az UCLA vendégprof. 2003 Zug ösztöndíjas, 1968 óta állít ki. 23 egyéni kiállítása volt Magyarországon és 29 külföldön. A baden-badeni grafikai biennále első díja 1985, az Európa-tan. zászlópályázatának első díja 1998, a Széchenyi Irod. és Műv. Akad. rendes tagja 2005.

Monográfiák: Hegyi Lóránd: Nádler (1981), Lóránd Hegyi: István Nádler – Ein malerisches Ouvre in Ungarn (1999), Hegyi Lóránd: Nádler István (2001), Nádler István: Válogatott szövegek és képek (2006)

K.: Munkácsy-díj (1986), Érdemes Művész (1997), Kossuth-díj (2001)

ROCKENBAUER Antal

Budapest, 1938. július 6.

Sz.: Rockenbauer István, Márton Malvin

Első házasság: 1965–1989, Fülöp Edit

Gy.: Anna, 1970, Eszter, 1971

T.: Szent (Első) László Gimnázium 1957, ELTE TTK fizikus szak, 1957-62

É.: 1962–2008 MTA Kémiai Kutatóközpont, jelenlegi beosztás: tudományos tanácsadó. 1995 Műszaki Egyetem Fizikai Intézet, egyetemi magántan. Kémiai tudományok kandidátusa (1974), MTA doktora (1987), habilitáció (1995). 1999–2001 Széchenyi Professzori Ösztöndíj. 2007 Doctor Honoris Causa Université de Provence, Marseille. 200 publikáció nemzetközi tudományos folyóiratokban. Vendégprofesszor Hokkaido University 1989, Linköping University 1990, Osaka University 1994, Université de Provence Marseille 1995–2007. Bizottsági tagságok: 1994- BME Mérnökfizikus Doktori és Habilitációs Bizottság, 1996 AMPERE (rádiospektroszkópiai kutatásokat összefogó nemzetközi tudományos társaság) Committee, 1992–2001 Modells in Chemistry szerk. bizottság, 2005-07 COST P-15 Management Committee. Hat OTKA, egy PHARE és több TÉT projekt vezetője.

K.: Munka érdemrend arany fokozat (1989)

F. m.: ESR spektroszkópia in „Molekulaspektroszkópia” (1987), Computer Simulations in EPR Spectroscopy in „Molecular Physics Reports” (szerk. és társszerző, 1999)

Sz. m. f.: Társadalomgazdasági kérdések

TAKÁCS Ferenc

Szeged, 1938. március 7.

Sz.: Takács Mihály, Szarka Julianna

Nős, 1973, Szabó Anna

Gy.: Attila, 1976

T.: Szeged Gépipari Technikum 1956, TF 1960-64, ELTE BTK 1964-68

É.: 1964-től a TF-en filozófiát, filozófiatörténetet, logikát, majd esztétikát tanít. 1989- egyetemi tanár. 1985- Magyar Olimpiai Bizottság tagja. 1985–2003 a Társadalomtudományi Tanszék vezetője. A filozófiai tudományos kandidátusa (1985). A Magyar Olimpiai Akadémia alelnöke.

K. t.: a testkultúra esztétikai, művészeti és társadalomfilozófiai problémái, sporttörténet, művelődéstörténet, sportszociológia

K.: Hepp Ferenc tudományos díj (1993), Pro Universitate (1997), Ezüstgerely irodalmi díj (1980, 1992 és 2000), Média-díj 2001

F. m.: Sportszociológia (1974), Ép testben (1979), Sportpolitika (1987), A sport krónikája (1992), Az olimpiák (1996), A modern olimpiai játékok (1997), Száz év olimpia (1998), A 75 éves TF (2000), A futólegenda (2003), Régi idők sportérmei (2005), Mesélő Mátyásföld (2005), Táncrend (2006), Tízpróba-salakon és katedrán (2008), Források és kuriózumok a magyar testkultúra múltjából (Kalokagathia 2008 külön szám)

Sz. m. f.: sportplakettek és relikviák gyűjtése

URBÁN Péter

Baja, 1938. február 24.

Sz.: Urbán Gyula, Vilhelm Margit

Nős: 1996, Horváth Ildikó

T.: III. Béla Gimnázium Baja, 1956, University of Toronto, Kanada, 1965, orosz nyelv és irodalom

É.: 1966 Merck and Co. gyógyszergyártó- és forgalmazó, Kanada. 1978-91 cégképviseleti megbízások USA, Hollandia, Olaszország. 1991–2000 Budapest, első Merck Kelet-Európai leányvállalat létesítése, cégvezető igazgató. Mint kardvívó kanadai egyetemi bajnok 1963, részt vett British Commonwealth Games, Edinborough 1970, Pán Amerikai Játékok 1971 és 1975, Montreáli olimpia, a kanadai csapat kapitánya 1976. Masters Games, Toronto, kard, aranyérem, 1985. Veterán világbajnokságokon vesz részt 2002 óta.

Sz. m. f.: sakk, irodalom, tenisz és úszás

CSISZÁR Imre

Miskolc, 1938. február 7.

Sz.: Csiszár Imre, Nagy Erzsébet

Nős, Kárpáti Andrea

Gy.: Imre, 1971, Boglárka, 1973, Villó, 197, Csenge, 1978

T.: ELTE TTK, matematika – alk. matematika, 1956-61.

É.: 1961- az MTA Matematikai Kut. Int.-ben dolgozik, 1968- információ-elméleti csop. vez., oszt. vez., 1991- kut. prof. 1978- az ELTE, 1995- a BME másodállású egyetemi tanára. 1999–2002 Széchenyi prof. ösztöndíjas. 1970 az Amerikai Kat. Egy., 1981 a Bielefeldi Egy., 1982 a Stanford

Egy., 1985-86 a Virginiai Egy., többször a Marylandi Egy., 1988 a Tokiói Egy., 1996 a Leuveni Egy. vendégprof. Az Alkalmazott Matematikai Lapok, az Acta Mathematica Hungarica, a Studia Scientiarum Mathematicarum Hungarica szerk. biz.tagja. Az MTA Matematikai Biz. tagja. 1995–2000 a Dokt. Tan. tagja. 1998- a Bolyai János Matematikai Társulat eln. A matematikai tudományos kand., dokt. (1977). 1990-95 az MTA lev. tagja, 1995- r. tagja.

K. t.: információelmélet és alkalmazásai elsősorban a valószínűségszámításban és a matematikai statisztikában.

K.: Grünwald Géza-díj (1964), Akadémiai Díj (1989), Shannon-díj (1966)

F. m.: Information Theory: Coding Theorems for Discrete Memoryless Systems (Körner Jánossal, 1981)

Sz. m. f.: bridzs

GOMBÁR Endre

Balassagyarmat, 1938. május 12.

Sz.: Gombár Vince, Kelemen Edit
Nős, 1963, Mészáros Anna

Gy.: Csilla, 1966

T.: ELTE BTK, magyar-orsz, 1957-63

É.: 1963-67 a KKI skandináv referense, 1967-71 a Kőrösi Csoma Sándor Gimnázium tanára, 1971-79 az ELTE BTK finnugor nyelvtud. tanszékén aspiráns, tanársegéd, 1979-89 tudományos főmunkatárs, 1989-98 docens. 1982-83 a Helsinki Egyetem vendégprof. Finn irodalmat oktat, fordít, elbeszéléseket ír. 1978-90 a magyar-finn kult. vegyesbiz. tagja. 1993-94 a Heti Nemzeti Újság külpol. szerk. 1992- az MDF külügyi biz. szekcióvez. 2002- csobánkai önkormányzati képv. 197- a Finn Irod. Társ. lev. tagja, a Finn Drámaírók Szöv. tb. tagja. Az irod. tud. kand. (1978).

K.: A Műv. Alap irod. díja (1992), Bölöni díj (1992)

F. m.: A rénszarvasverseny (ifj. reg., 1980), Az éjféle nap birodalmában (gyermekkönyv, 1980), Drága, kicsi Maarit (novellák, 1995), Sota on loppu (novellák, finnül, 1999), Isten számítógépében (versek, 1999), továbbá 2 k. műford.

Sz. m. f.: utazás, természetjárás

STIPKOVITS László

Horvátkimle, 1938. június 17.

Sz.: Stipkovits Simon és Franciska
Nős, 1961, Szaveljeva Szvetlána

Gy.: Veronika, 1970

T.: Állatorvosi Akadémia, Moszkva, 1956-61, Stanford Egyetem, USA, 1970, Århusi Egyetem, Dánia, 1971, Laboratoire de B. C. M., INRA, Bordeaux, 1979-80

É.: 1961- az MTA Állatorvostud. Kut. Int. munkatársa, igazgatóhelyettes témacsop. vez. 1972- az MTA Állatorvostud. Biz. tagja, 1986-95 a TMB, 1995- a Dokt. Tan. állatorvostud. és állattenyésztési szakbiz. tagja. 1979 a Nközi Mycoplasma Tanfolyam előadója.

K. t.: 1961-68 a baromfi E. coli fertőzöttsége, 1968- a háziállatok Mycoplasma fertőzöttsége, 1988- c. egyetemi tanár. Az állatorvostud. kand. (1969), doktor (1984).

K.: Akadémiai Díj (2000)

F. m.: 186 közlemény, *Infectionen durch Mycoplasmatales* (társszerző, 1985) *Mikoplazmü v patologii zsvotnuh* (társszerző, szerk., 1987)

SZABÓ István

Budapest, 1938. február 18.

Sz.: Szabó István, Vita Mária

Nős, 1961, Gyürey Vera

T.: Színház- és Filmművészeti Főiskola, 1956-61

É.: 1961-64 a Mafilm asszisztense, majd első asszisztense, 1963 Herskó János munkatársa, 1961-62 a BBS-ben forgatott, 1964- játékfilm-rendező, dolgozott a tv-ben, színházban is. 1985- a Színház- és Filmművészeti Főiskola egyetemi tanára. 1995-98 a Kossuth- és Széchenyi Bizottság tagja. 1991- az Európai Filmakadémia alelnöke. 1992- a Széchenyi Irod. és Műv. Akadémia alapító tagja. 4-szer jelölték Oscar-díjra.

K.: 1965-től számos díj és kitüntetés birtokosa, kiemelhető Kossuth-díj (1975), Oscar-díj (1982), Príma díj (2004), életműdíj (2005)

URBÁN Gyula

Székesfehérvár, 1938. május 24.

T.: Színművészeti Főiskola, Prága, rendező-dramaturg, 1963

É.: 1963-92 az Állami Bábszínház, 1992- a Budapest Bábszínház rendezője. 1979-80 Venezuelában vendégprofesszor, majd Dániában tanít esztétikát és bábjátékot.

F. m.: *Apokrif krónika* (versek, 1970); *Családi vadászat* (versek, 1974); *Centi barátai* (gyermekregény, Tarba Edével, Marék Veronikával, 1980), *Jelentések könyve* kisregény, (1990), *Levelek egy pusztuló kertből* (regény, 1993), *Bováriné én vagyok* (novellák, 1999)

Jelmagyarázat:

Sz = szülők neve

Gy = gyermekek

T = tanulmányok

É = életút

K. t. = kutatási terület

K = kitüntetések

F. m. = főbb művei

Sz. m. f. = szakmája mellett foglalkozik

(e meghatározást Janáky István kérésére és javaslatára, a hobbi helyett alkalmazzuk)

BARANYAY ANDRÁS

A CSALÁD

Apám közigazgatási jogász volt. 1949-ben anyakönyvvezetőként tette a dolgát a XII. kerületi elöljáróságon, amikor kirúgták, mert nem írta alá, hogy Mindszenty József hercegprímást ki kell végezni. Fizikai munkásként tudott elhelyezkedni, a BSzKRT villamos-kerékgyártó üzemének kovácsműhelyében segédmunkásként, éjszakai műszakban, igaz csak egy hétre, mert utána jobb helyre került. Éjjeliőr lett egy raktárban Óbudán. A kálváriája folytatódott, Salgótarjánban volt segédmunkás egy öntödében, majd szerencsésen vissza tudott kerülni a fővárosba és egy gyógyszertárban volt fűtő és takarító. Végül a karrierje csúcsa lett, amikor az Egyesült Gyógyszer- és Tápszergyár kőbányai telepén raktári munkás, később raktáros, majd raktárvezető lehetett. Hatvanéves korában nyugdíjba mehetett, de néhány nap múlva agyvérzés következtében meghalt. A mamámnak gyors- és gépírói végzettsége volt, de nem dolgozott, mert akkor nem nagyon dolgoztak a feleségek, pláne nem két gyerek mellett. Ennek ellenére a mamám elment állást keresni, de a férje miatt soha nem vették fel. Mindezek ellenére nagyon szép gyerekkorom volt. Persze, szokták mondani, utólag minden szépnek tűnik. A fenti történetek már akkor zajlottak, amikor mögöttünk volt Budapest ostroma, ahol ugyancsak szép élményeim voltak.

AZ OSTROM

Amikor születtem, apám akkor is katona volt és nem is volt otthon. A visszacsatolt Felvidékről írta, hogy örül a kisfia, azaz az én születésemnek. 1944-ben pedig a Királyhágó utcai 11-es tiszti kórház élelmező tisztje volt. A családot Pilismaróton helyezte el. Egyszer a falu fölött légi csata zajlott. Nagy lövöldözés folyt és töltényhüvelyek potyogtak. Még a pincébe is bemenekültünk. Ezek félig föld fölött, félig föld alatt lévő pincék voltak.

Apám, úgy határozott, menjünk fel Pestre, mert már közelednek az oroszok, és Pesten nagyobb biztonságban leszünk. Egy esztergomi kofahajóval jöttünk haza. Talán két hetet jártam iskolába a Németvölgyi útra. De már novembertől kezdve nem működtek az iskolák, és a bizonyítványomból ki volt húzva mind a két félév.

A tiszti kórháztól két sarokra laktunk, a Hollósy Simon utcában. Jött a karácsony. A mamám szépen feldíszítette a karácsonyfát a szobában, mi pedig az öcsémmel kint vártuk a konyhában az anyagka érkezését. A papám hatra mondta az érkezését, de nem jött. Egy idő múlva a mamám azt mondta, megjött a Jézuska, menjünk be. Égtek a gyertyák a karácsonyfán. Az ajándékokra már nem emlékszem, csak arra, hogy nyolc óra körül beállított egy alacsony kis öreg katonácska, a papám tisztiszolgája, azzal az üzenettel, hogy azon nyomban szedjük össze az ágyneműnket és menjünk be a kórházba. Mi ebből nem értettünk egy kukkot sem, de a mama összekötötte egy nagy batyuba a lepedőket, a paplant, a párnát, és a sofőrrel együtt segítettek lehurcolkodni egy katonai mentőautóba. Körülbelül öt percig tartott az út, s bár tudtam, hogy hová megyünk, rettenetesen féltem. A kórházba érve a pincébe mentünk, ahol emeletes ágyakon, körülbelül hatvan ember volt elszállásolva egy teremben. Később kiderült, hogy a papámék, mint a katonai kórház dolgozói megtudták, hogy az oroszok karácsony nap-

ján, éjfélkor kezdik meg az ostromot. Ezért hívott be minket, hogy biztonságban legyünk. Éjfélkor el is kezdődött a lövöldözés, és egész januárban tartott. A kórház mellett volt egy Mária Terézia korában épült régi épület, nagy barokk katonai kórház, amit teljesen szétlőttek. Az egész épület összeomlott, sokan meghaltak. Akik életben maradtak, azokat áthozták hozzánk, így a folyosókon és a pincében már nem lehetett megmozdulni. Tele volt az épület hordágyakon fekvő betegekkel. A mi épületünk tetejét is szitává lőtték, de lőtték a várat is, ahol sokáig voltak még német katonák. A németeknek volt egy légelhárító ágyúja a Vérmezőn, és amíg el nem fogyott a lőszerük, addig lövöldöztek a Svábhegyre, az oroszok felé. Az oroszok pedig ezért állandóan vissza tüzeltek.

A kórházban az öcsémmel a folyosókon, a hordágyakon elhelyezett betegek között fogócskáztunk. Egyeseknek a feje már le volt takarva újságpapírral vagy rongydarabbal, róluk tudtuk, hogy meghaltak, csak még nem merték kivinni őket az udvarra elásni. Sokan nyöszörögtek, üvöltöztek. Volt egy jó haverunk is, úgy hívtuk, Csonki. Valahonnan Jugoszláviából menekült a szüleivel. Amikor felrobbant mellettük egy bomba, a szülők meghaltak, de őt megtalálták. Mind a két karját és lábát levágták. Egy kis ágyacskában feküdt. Folyton viccelődtünk, hülyéskedtünk és nagyokat röhögött ő is, mi is. Mondtuk neki, hogy Csonki, ő pedig nagyon örült, milyen jó kis neve van. Aztán egy hónap múlva meghalt.

Étkezésre nem volt más, mint mazsola és szárított borsó. Ráadásul a borsó olyan kemény volt, hogy nem lehetett szétrágni, hiába főzték meg. Ez volt az ebéd, a reggeli és a vacsora. Forró vízben megfőzték a borsót, és pár szem mazsolát. A mazsolának legalább volt valami íze. Az egész kórház ezt kapta, de mi mindig egy fél adagot kaptunk, nehogy valaki azt mondhassa, hogy a papám, mint élelmező tiszt, a családjának többet ad.

Amikor bejöttek az oroszok, a vastag beton légóablakokon dörömböltek. Kinyitottuk nekik, benéztek géppisztollyal, látták, hogy nincsenek katonák, fegyveres emberek. Erre bemásztak, és amikor már jó néhányan bent voltak, kérdezték, hol vannak a fasiszták. Végigjárták az egész pincét, nem találtak fasisztákat, és akkor jött a következő kérdés, hogy mindenki mutassa a csuklóját! Ebből azóta már kabarét csináltak, de emlékszem, a mamámról is leszedték a karóráját. Egy duplafedeles aranyórája volt, a belső fedelén még színes rekeszománccal. Gyönyörű kis óra volt, amit házassági ajándékkul kapott. A mamám akkor ápolónőként dolgozott, és ezért annyi dolga volt, hogy elfelejtette felhúzni. Az orosz katona meghallgatta, megrázta, de nem indult el, ezért visszaadta. Komikus, hogy fogalma sem volt arról, milyen értéket tartott a kezében. Ha járt, bármilyen vacak olcsó órát boldogan elvittek.

A kórház vezetősége orosz lett, de nem értették, hogy egyeseknek miért vannak begipszelve a végtagjai. A magyar orvosok elmagyarázták nekik, ők pedig csodálkoztak, mert náluk csak két faléc közé tették a törött csontokat. Mindenesetre aztán szereztek egy egész vagon gipszet a kórháznak és mindenkit mániákusan be akartak gipszelni. Még a nyílt töréseket is. Ilyenkor persze tiltakoztak az orvosok, hogy nem szabad, erre merevítő kötést kell rakni, két sín közé.

Tavaszi volt, február végen volt a „felszabadulás”. Emlékszem, a kórház lépcsői be voltak szakadva mindenütt. Azonban, mivel betonból épültek, egy tíz centi széles sáv megmaradt belőlük a fal mentén, mi azon mentünk fel az emeletre. Az elsőt beüvegeztek egy ablakot, mert valahol megmaradtak üvegek. Ide költöztünk, itt volt a szobánk. Minden nap délben a Vérmezőn robbantás volt. A tűzszerészek szedték össze a Vár oldalában fel nem robbant lőszereket és mindig délben robbantottak.

A papám mindig déli 12 óra előtt feljött, hogy kinyissa az ablakot. A kórházi szoba a Királyhágó utcai oldalon volt, háttal a Vérmezőnek, de a légnyomás oda is elért. Egyszer elkésett. Én ott ültem az ablak előtt az asztalnál, és valamit firkáltam. Hallottam a robbanást, a papám pedig pont abban a pillanatban nyitotta ki az ajtót, amikor a légnyomás odaért. Az ablakot kerettel együtt kidöntötte, és az üveg a fejemen tört össze. Ültem az ablakkeretben, a fejemből kiállt egy üvegszilánk. A papám lerohant velem a mütőbe,

összevarrták a fejemet, de fertőtlenítőszer akkor már nemigen volt. Gézzel tíz centi vastagon átkötöztek. Egy nagy gombóc lett a fejemből. Pár nap múlva az öcsém szerzett egy kalapácsot és odasettenkedett a fejem mögé azzal, hogy úgysem érzem, mert olyan jól be van csomagolva. Ráütött a kalapáccsal. Még most is látszik, ma is érzem, ha időjárás változás van, mindig viszket. Elkezdtem ordítani, véres lett a gézkötés, lerohantunk megint a műtőbe, ami a pincében működött, megnézték, és megállapították, hogy megint össze kell varrni a sebet. Ráadásul be is gennyesedett, ezért el kellett atlatniuk. Két rémes élményem volt a háború alatt, az egyik, amikor be kellett menni a kórházba és öt percig ültem a mentőautó sötét hátuljában, a másik pedig ez az újabb műtét és altatás, amikor az orromra tettek egy gézt, és rácsöpögtették az étert. Lélegeztem kettőt, és rájöttem, hogy nem kapok levegőt. Rugdalódtam, össze-vissza kapálóztam, az összes apolót odahívták, hogy lefogjanak. Aztán persze végül elaludtam és összevarrták a fejemet.

Egyszer mászkáltunk az üres, szétbombázott szobák között a kórházban, és egy nagy gézcsomagot találtam. Nekiálltam és szétbontottam. Egy könyöktől amputált kardarab volt benne. Nyilván odaadták egy katonának, hogy vigye ki. De ő nyilván nem mert kimenni a bombázások miatt, ezért inkább felszaladt vele és lerakta.

Amikor aztán már iskolába jártunk, arra emlékszem, hogy négy vagy öt osztálytársunknak nem volt keze vagy lába, hiányzott a fél szeme, pontosan azért, mert hülyéskedésből ráugrottak egy lőszerre, vagy meggyújtották, és az felrobbant.

Kis kölyök voltam, és egy kölyöknek minden gyönyörű. Nagy élmény volt például, hogy a pincében elhelyezett egyik kórterem ablakait ki lehetett nyitni, és onnan föl lehetett látni a várra. Azt néztük minden éjszaka. Olyan volt a vár, mintha ki lenne világítva minden ablaka, és a kupolája furcsa, világító gerendákkal lenne tele. A vasgerendák izzottak napokon keresztül, leégett róluk minden. Napközben, amikor kinézett az ember, ebből persze semmit sem látott, csak fekete füst borította a környéket. De este az izzó vasgerendák gyönyörű látvány volt. Emberek haltak meg mellettünk a kórházban, de én akkor is elkaptam az öcsémet, mert épp fogócskáztam vele. Ilyenek voltunk, ilyenek a gyerekek.

Valamikor tavasszal összeszedték az embereket és elvitték hadifogolynak. Köztük a papámat is. A kórházban volt egy rajztanár, aki később segített a gimnáziumba bekerülnöm. Barát Pálnak hívták. Ő mindig bekötözte a fejét, és úgy járkált, nehogy véletlenül elvigyék, mert akkor már sejteni lehetett, hogy mi lesz. A hadifoglyokat szám szerint szedték össze. A papámat – mint később kiderült – csak Ceglédig vitték egy fogolytáborba. Később mesélte, kísérték őket az utcán, és időnként megállították az egész társaságot, hogy megszámlálják, hányan vannak. Ha volt valaki, akinek sikerült beugrani egy kapualjba, elfogtak helyette az utcán egy másikat és beállították a sorba. Ezért még az is előfordult, hogy valaki lement vízért és soha többé nem jött haza. Apám Cegléden, a fogolytáborban vérhas fertőzést kapott. Mesélte, egyszer odajött egy orvos, ránézett, fogta a gyógyszerét, ami oda volt téve az éjjeliszekrényre, és azt mondta: – Ennek már úgysem kell semmi! – És elvitte magával. Valahogy mégis kiheverte. Még megvan a levelezőlapom, amit onnan küldött. – Nagyon-nagyon jól vagyok, rettentő jól érzem magam, olyan jó itt lenni – írta. Minden levelet, amit továbbítottak, elolvasták, ezért nem írhatta senki, hogy mennyire szenved. Tényleg hátborzongató volt. Aztán szerencsére egyszer csak felolvasták a nevét és hazaengedték.

1956-OS FELJEGYZÉS

1956. október 23. (ekkor az Egyesült Gyógyszergyárban dolgoztam).

Unalmas volt a gyár. Úgy vágódtam az után, hogy főiskolai hallgató legyek. Olyan időkben. Akkor talán több jogom lenne a forradalomhoz.

Forradalom. Szépen lassan erjed a dolog, a diákok mindig gyűléseztek, az írók is mozgolódtak. Délután a gyárban tudtam meg, hogy a város tele van kokárdás diákokkal. Új március 15-e. Gondoltam, amolyan nagy hazafias lelkesedés.

Mentem haza a trolival, 2 lánnyal. Borzalmas ez. Ilyenkor úgy szeretnék hallgatni, esetleg magamban vihogni rajtuk. S ehelyett butákat kell beszélnem, mert hát okosat nem lehet.

Szerencsére előbb kiszálltak. Milyen jó volt, hogy egyedül mentem tovább. A Körút sarkán rendkívüli kiadást árult egy rikkancs. Furcsa, gondoltam. És kíváncsi lettem.

Elérkeztünk a Kálvin-térre. Sötét volt. Az emberek nyüzsgő fekete tömeget alkottak, s amint láttam, tényleg csak nyüzsgöttek.

Tűzoltó autó kanyarodott be a térre, mögötte 2 teherautó diák, bekerítették, elállták az útját. Vitakoztak. A tűzoltók ellenkeztek is meg nagyon barátságosan meg is adták magukat. S én még mindig nem értettem semmit az egészből.

Sündörögtem, meghallottam ezt-azt.

– A stúdió ég!

Igen. Nyilván ezért jöttek a tűzoltók.

– Persze a tömeg közé akartak spriccelni.

Ezt is mondták.

– Mi van itt? – kérdeztem végre egy mogorva tekintetű embertől. (Általában azon az estén mindenki mogorva volt, nem törődött semmivel, olyan titokzatosan éreztünk együtt s akkor még nem tudtuk, hogy mindenki velünk érez.)

A kérdésre a mogorva úr úgy nézett rám, hogy nem szólt semmit. Mindebből úgy tudat alatt megértettem mindent, s a valóságban olyan voltam, mint a sült hal, sodródtam, aztán megindultam a Rádió felé.

(Itt megszakad a kézirat. Egy esetleges házkutatástól tartva, a további szövegrészek megsemmisítésre kerültek.)

(Köszönet illeti Szilágyi Gábort, aki lehetővé tette, hogy az általa évek óta folyamatosan készített Baranyay-életinterjú kéziratából felhasználjuk a fenti részleteket)

BOGA BÁLINT

ÉLETEM FOLYÁSA

Budapesten születtem, ideköt életem legnagyobb része, mégis székelynek tartom magam, legalábbis félig, mert apám székely család ivadéka volt. Gyergyószárhegyen született, ott, ahol Bethlen Gábor fejedelem édesanyja családjának, a Lázároknak kastélyában nevelkedett. Családunk ősi fészke azonban Csíkkozmás volt, ahol a háborúk áldozatainak emlékoszlopán ma is 8–10 Boga családnevű férfi szerepel. A nevünk besenyő eredetű (tulajdonképpen török), a szó máig „bikát” jelent a török nyelvekben. A család lófőségig vitte, bár ez is csak szájhagyomány útján él, nagyapám és dédapám kántortanító volt. Székelységem azért részleges, mert anyám bár erdélyi volt, Déván élt és apai családja Dániából származott. Kb. 200–250 éve jöhettek Magyarország területére, a nevet – Andersen – megőrizték, de a nyelvet már senki sem beszélte. Apám a trianoni békediktátum után – miután végigharcolta az I. világháborút – kitelepedett az anyaországba, nem lett román állampolgár, mint magyar bíró nem is

tudott volna az elszakított Erdélyben mit kezdeni magával. Gyakran visszajárt azonban szülőföldjére, ott maradt testvéreit látogatta és így ismerte meg anyámat, akit 1934-ben vett feleségül. Az akkor felavatott városmajori templomban esküdtek, majd éltek a 30-as évek magyar értelmiségének középosztálybeli, a világszínpad szélesebb ismeretének híjával zajló életét. Tartották a kapcsolatot a legnevesebb Bogával, dr. Boga Alajossal, aki érseki helynök volt Gyulafehérváron, később, jóval a háború befejezése után Márton Áron bebörtönzése után ő vette át a püspökség irányítását. Mivel ő sem adta be a derekát, szintén internálták, a Duna-deltába vitték dolgozni, ahol a börtönben meg is halt.

1938. január 5. megszülettem. Apám az 50. évében van, anyám 21 évvel fiatalabb. A szülést vezető orvos Semmelweis dédunokája, anyám mégis gyermekágyi lázat kap. Szüleim karácsonyra vártak, de késlekedtem, az Idő átlépte már a nevezetes 38-as év küszöbét, amikor a világra merészkedtem. „Az utolsó békeév...”, de ekkor már készül a háború. 1940-ben visszakaptuk Észak-Erdélyt, sajnos Hitler és Mussolini ajándéka volt, de mi – sok mással együtt – örömmel mentünk vissza őseink földjére. Apám Marosvásárhelyen a járásbíróság helyettes elnöke lett. Itt született Attila nevű öcsém. Első emlékeim kötnek ehhez a szép erdélyi városhoz: az első húsvéti locsolás, az első cirkuszi előadás, mesefilmek: Óz, a csodák csodája, Hófehérke, az első szentmise a főtéri templomban, az első kislány, aki tetszett, a kaszárnya takarodóra szólító trombita-szólója. Majd a háború helyi, hátországi megjelenése: modellezett tankcsata a hadapród-iskola melletti réten, apám sárgacsillagos kollégái, egy hajnalban a sárgacsillagosok végighajtása az utcán.

1944 elején Marosvásárhelytől néhány kilométerre fekvő kis faluba, Udvarfalvára települtünk át, természetesen városi lakásunk fenntartása mellett. Attól féltek szüleim, hogy a városokat bombatámadások érik. Ez – tudomásom szerint – Marosvásárhelyt nem érte (talán már óvták, mint leendő romániai várost). Az az érzésem – már amennyire gyerekkori emlékeim alapján megítélhető –, hogy szüleim és így a magyar középosztály nem voltak tisztában a háború menetével, kilátásai-val, ezt későbbi beszélgetéseim is alátámasztották. Udvarfalván fő élményem – ami már egyértelműen '44 március 19-e utáni élmény –, hogy helyi barátommal a főtéren, a községház előtti téren felmáshoztunk az ott állomásozó német tankra, annak fiatal mosolygós, barátságos kedves vezetőjével barátkoztunk. És aztán egy meleg nyári (augusztus vasárnap?) délutánon beállított nagybátyám, a páncélos tisztánár két kollégájával, igen borús, komor, gondterhelt arccal beszéltek szüleimmel. Ekkor közölték, hogy Románia átállt a másik oldalra, azaz Hitlertől Sztálinhoz és a közelünkben már a front, mert egész Románián átengedték a szovjet csapatokat. Ez megpecsételte egész további sorsunkat. Összecsomagoltunk és néhány nap múlva pár bőrönddel – ahogy anyám mondta – nekiindultunk a nagyvilágnak. Nemcsak azért mentünk, mert féltünk a harcoktól, a visszatérő románoktól, a román uralomtól, hanem mert anyám, aki szép nő volt, korábban Hunyad vármegye szépe („Miss Hunedoara”), félt – jogosan – az orosz katonák gyalázkodásaitól. Szóval megindultunk nyugat felé. Azt hiszem, apám még valamennyire hitt abban, hogy valamikor visszatérhetünk. A mából visszatekintve furcsának tűnik, hogy a németek győzelmét vártuk és még láttunk rá reményt, a középosztály nagy részére ez volt jellemző. Ne felejtsük, az alternatíva a veszteség, a „vad” katonasereg beözönlése, az átvonuló front rombolása, a kommunizmus, a visszanyert trianoni területek, így Észak-Erdély ismételt elvesztése volt. Egyszóval elindultunk nyugati irányba, zsúfolt vonaton. Az egyik állomáson apám leszállt valamit vásárolni és a vonat váratlanul elindult, ő ott maradt, egy következő vonattal jött utánunk, de eközben – már túljutva a Tisza vonalán – megtudtuk, hogy a Tisza-híd környékét bombázták, vonatot is ért a támadás. Az iszonyatos érzés máig bennem van: hátha apámat is megölte a bombázás. Nem ettem, nem ittam addig, amíg ismét meg nem láttam.

Első állomásunk Hatvan volt, ahol anyám nagybátyja járásbírósi elnök volt. Innen Kápolnásnyékre utaztunk tovább, ahol keresztapámnak volt tanyája. Élénk emlékem máig, hogy mivel az átutazás kapcsán a Keleti pályaudvarról a Délibe kellett átkerülnünk, taxink a régi Erzsébet-hídon ment keresztül, amit ma már csak fényképekről ismerhetünk. A tanyán hosszabb időt töltöttünk. Számomra igen mély benyomást jelentett a tanyasi élet, a háziállatok, a learatott illetve a terménytel teljű földek, a szénakazlak, a csűrök. A front közben megállíthatatlanul közeledett, már látszott, nem térhetünk vissza Marosvásárhelyre, elveszítjük a háborút, és így földönfutók lettünk. Egy hajnalban anyám felébresztett, hogy megmutassa az ún. Sztálin-gyertyák látványát Székesfehérvár felett, erősen világító, repülőgépről lassan ereszkedő fényforrások voltak ezek. A bombázandó terület bevilágítása volt alkalmazásuk célja. Együtt egy égi karácsonyfa képét mutatták. Ennél borzasztóbb közvetlen élményem is volt a kápolnásnyéki állomás közelében, ahol alacsony repülésben elsüvítő orosz raták egy menekült-vonat civil utasait géppuskázták le.

Innen is tovább kellett menekülnünk, éjjel rémisztő körülmények között egy kis autóban utaztunk át következő állomásunkra, a vas megyei Rumra, ahol tiszt nagybátyámék voltak megszállva, mivel a hadapród-iskola a közeli Vasvárra volt vezényelve. Egy kiürült házban voltunk együtt elszállásolva. Itt ért bennünket 1944 karácsonya. Nagybátyámtól öcsémmel együtt egy-egy terepgyakorlat szimulálásánál használt, fából készült, kb. egyméteres tankot kaptunk, ez volt az egyetlen karácsonyi ajándékunk. Ők hamarosan tovább mentek a hadapród-iskolával Dániába, így mi egyedül maradtunk. Visszavonuló németek jöttek át a falun. Házunkba is elszállásoltak egyrészt két tisztet, másrészt már demoralizálódó közkatonákat. Egy késő délután – apám éppen nem volt otthon – a részegen hazatérő katonák puskatussal verték az ajtónkat, be akartak jutni, talán eltévesztették az ajtót. A tisztek szabadítottak ki minket a félelmetes helyzetből.

És végül Sopronkövesd, ahol anyám bátyja tartózkodott, akit az ún. Aranyvonat operatív vezetőjének neveztek ki. Itt még láttunk az utcán nyugati irányba végighajtott orosz hadifoglyokat, rémisztő látvány volt. Mi csatlakoztunk nagybátyámhoz, néhány másik civil családdal együtt, kaptunk egy negyed marhavagont és 1945 húsvétján Brennebergbányánál átléptük Magyarország és Ausztria (azaz akkor a Reich) határát. Anyám mindig emlegette azt a fojtogató érzést, ami indulásunk előtt a katolikus templom miséjén áthatotta, amikor felhangzott az ének: „Boldogasszony, Anyánk, régi nagy Pátrónánk, nagy ínségben lévén, így szólít meg hazánk: ...ne feledkezzél el szegény magyarokról.” A határátlépési engedélyemen – melyet máig őrzök – két pecsét: nyilaskeresztben a magyar koronás címer az egyikben, kiterjesztett szárnyú sas körmei közt a horogkereszt a másikban. Azután fél éves hánykolódás Ausztriában, eleinte a zsidó vagyonnal teli vonat veszélyében: az akkor Ausztriában tartózkodó nyilas vezetők, maga Szálasi is, valamint az SS-ek meg akarták kaparintani. Nagybátyám leleményessége védte meg a vonatot, az értékeket és a mi életünket is, végül amerikai zónában értük meg a háború végét és adtuk át, mint győzteseknek, az amerikai hadseregnek a vagyont. További sorsát pontosan nem tudjuk, csak annyit, hogy lényegében elveszett.

Sok kis emléket őrzök az Ausztriában töltött hónapokról: játék a kilótt tankokon, a werfeni vár, a Salzach folyó, amerikai katonák csokoládé-osztogatása, apám menekülése az osztrák parasztlakok elöl, mert krumplit lopott a földekről éhező családjának. Végül két helyen is táborban helyeztek el bennünket. 1945 őszén szüleim a hazatérés mellett döntöttek, a Salzburg melletti táborból ismét marhavagonban indultunk haza a bizonytalanba. Életemben az első, nem fogoly orosz katonát a bécsi pályaudvaron láttam. Győrben apámat leszedték a vonatról, néhány napig igazolás céljából ott tartották. Borús, kellemetlen novemberi nap, megérkezés anyámmal és öcsémmel a Keleti pá-

lyaudvarra. Két bőrönd a csomagunk. Hova menjünk? Hol szállunk meg? Egyik unokatestvérem családja fogadott be átmenetileg a Ferencvárosban. Már majdnem 8 éves voltam és még egy napot sem töltöttem iskolapadban. 1945 végén a Bakáts téri iskolában kezdtem meg a tanulást. Közben Budára költöztünk, a Budafoki úton sikerült albérletet kapni. Az első osztályos soron kívüli vizsgámra csónakon jöttünk vissza Pestre, mivel csak egy-két ún. pontonhíd állt még csak. 1946 nyaráig engedménnyel a második osztályos vizsgámat is letettem. Rendes tanórákra is jártam, de az előkészítést külön tanítók végezték. Egészében tehát ledolgoztam a lemaradásomat. A háborús körülmények közt azonban szervezetünk legyengült, betegségekre fogékonyvá vált, több fertőző betegségen estem át, így például skarlát miatt 6 hetet feküdtem a Szent László kórházban, mivel akkor még Magyarországon nem volt penicillin.

1947-ben aztán bekövetkezett a Kánaán: Óbudán egy félkomfortos, egyszobás lakás egyedüli bérlői lehettünk és a közeli iskolában már korombeliek közt, nem elmaradva folytathattam a tanulást az általános iskola III. osztályában. Tanítóim nagy szeretettel és pedagógiai érzéssel foglalkoztak velem és így sikerült a jó tanulók közé felvergődnöm. Élveztem a frissen kialakított baráti körömet és a régi Óbudát: a régi Kiskorona utca környékét, a Tímár utcát, a Lajos utca földszintes házait, a közeli Duna-partot, a még kanyargó, kertek házakkal szegélyezett, keskeny Pacsirtamező utcát, Vincét, a szatócsot, Szigeti bácsit, a papírkereskedőt, Németi bácsit, a susztert, az Újlaki (volt Turul) és az Óbuda (volt Ósbuda) mozit, ahol a 40-es években még cowboy-filmeket, később már jóformán csak szovjet filmeket játszottak; a távolinak tűnő Flórián teret, a Vörösvári utat, ahol vasárnaponként a földszintes, már földbe süllyedő házacsok előtt sámlin beszéltek meg a sváb asszonyok, persze svábnémetül, kis világuk dolgait; a Bécsi úti városi házakat, ahol az Opitz cukrászdában a kerületi elit vásárolta a finom tortákat; a Szent Margit kórházat és vele szemben a szaléziak don Bosco kápolnáját, kijebb a temető felé a téglagyárat, a Szent Péter és Pálról elnevezett barokk, római katolikus templomot, ahová vasárnaponként misére jártunk, ahol bérmálkoztunk, ahol később hallgattam egy Nádas nevű pap, majd Mécs László pap-költő kultúrtörténeti összefüggésekbe ágyazott prédikációit, és amelynek környezetében szórakoztunk a Péter-Pál-napi búcsún, ünnepeltük felszentelésének 200. évfordulóját; a közelében levő, a környék legfinomabb kenyerét sütő Lehmann-pékséget, az 1950-ben megnyitott még keskeny Sztálin hidat, amely később visszakarta az eredetileg neki szánt Árpád nevet.

Közben a hatalom mélyreható változásai következtek be, melyek nem kímélték a családokat, talán egy család sem volt kivétel. Apámat nyugdíjazták, majd, mint a múlt rendszer bírójától teljesen elvonták a nyugdíjat, bár más rendeletre hivatkoztak. 63 éves korától jogi diplomával, mint rendelőintézeti liftes fiú kereste a kenyerét, de ehhez az álláshoz is protekció kellett. Anyám felújította leánykori gyors- és gépírói tudását, de eleinte csak a frissen épülő Sztálinvárosban kapott állást, egyik nyári szünidőben én is dolgoztam itt egy hónapot.

1952-ben – bár nehezen vettek fel – megkezdtem gimnáziumi tanulmányaimat az óbudai Árpád Gimnáziumban. Az itteni tanárok a klasszikus pedagógia valódi képviselői voltak, tantárgyukat mesteri fokon adták át számunkra. Gombár Vince, latin tanár volt az osztályfőnökünk, aki a nyelv mellett a klasszikus görög-latin műveltség és életszemlélet közvetítője is volt. Tanáraink a Rákosi-rendszer közepén a polgári európaiság értékeit, erényeit továbbították felénk. Közép-Európa gyorsan változó politikai viszonyai között tanúi lehettünk ismételten, hogy a tanárok minden időszakban az előző korszak mentalitását – amelyben ők tanultak – közvetítették tanulóik felé. Mi ennek a jelenségnek pozitív példáját tapasztalhattuk.

És azután jött 1956. Az SzKP XX. Kongresszusa kihatott tanulmányainkra is, a „sztálini stratégia” kifejezést elhagytuk és felvettük a II. világháború nagy csatái közé, a sztálingrádi mellé az el-alameini csatát is. Érettségi 7 tantárgyból, köztük latinból és biológiából is. Jelentkezés az orvosegyetemre, felvételi vizsga, maximális pontszám és mégis – bár a felvételi vizsgán megfelelt, de – „helyhiány miatt felvételt nem nyert.” Én tudtam, a fő ok az, hogy apám bíró volt. Fellebbezés a rektornál, ismételt elutasítás, majd fellebbezés az egészségügyi miniszternél. Közben június 30-án a Magyar Dolgozók Pártja Központi Bizottsága ülést tartott, amelyen – sok más közt – kimondták: az egyetemi felvételeknél a tudást az eddigieknél nagyobb mértékben vegyék figyelembe. Ennek köszönhetően a miniszteri fellebbezésre felvehetőek számát 10-ről 30-ra emelték. Ebbe a keretbe kerültem be, augusztus utolsó napjai egyikén kaptam az értesítést, hogy felvettek. A nyáron az elutasítás szomorúsága töltötte ki tudatomat, később a nagy ambícióval elkezdett orvosi tanulmányok és így talán észre sem vettem, hogy mi kezd a társadalom méhében kialakulni, a politikai kérdésekkel nem foglalkoztam, a változás reményére gondolni sem mertem az elmúlt évek keserű tapasztalatai következtében.

Október 23-án délután a 6-os villamossal tartottam hazafelé, amikor is a Margit hídhöz érve láttam, hogy a hídon tömeg hömpölyög Pest irányába. Ekkor jöttek a Bem szobortól a Parlament felé. Csatlakoztam én is, hallottam a Vesszen Rákosi!, majd a Vesszen Gerő! kiáltásokat és részese lettem annak a késő délutáni-esti eseménynek a Parlament előtt, amit azóta többen leírtak, sőt meg is filmesítettek. A Nagy Imrét követelő hangözön, a Himnusz és a Szózat folyamatos, ismételt éneklése, a színészek szavai, a világítás leoltása és az égő lángerdő a téren, Nagy Imre megérkezése és első szavai. Aztán igyekeztem haza, szüleim még nem tudtak semmit. Másnap nem indult a közlekedés, így – és idős szüleim féltése miatt – napokig nem hagytam el Óbudát, csak élelemért, főleg kenyérért álltam sorban hosszú órákig. A megjelenő új, cenzúra nélküli újságokból és az emberektől kapott információkból értesültünk az eseményekről, persze így is torzításokkal. Először október 29-én indultam neki a városnak, körülnézni. A Margit hídon és a Körúton a villamossínek mentén kiégett orosz tankok, a Corvin köznél, a Kilián lakatnyánál romok, orosz katonák hullái a József körúton, a Bakáts téri templom előtt az elesett felkelők sírjai gyertyákkal, a Felvonulási téren Sztálin csizmái, a Keleti pályaudvar előtt és a Köztársaság téren mély árok (a mélyben kazamatákat és bennük politikai foglyokat kerestek), lövöldözés a Kálvin téren, őrizet nélkül gyűjtött pénzadomány az elesettek családjának a Múzeum körút sarkán. Reméltük, hogy szabad lesz Magyarország. Hiú ábránd! Az oroszok hivatalosan beleegyeztek a kivonulásba, de – ahogy egy akkori újság írta – „úgy mennek, mintha jönnének”. Így következett el november 4-e. Hallottuk a rádióból az azóta sokat közvetített segélykiáltást Nagy Imre szájából. Budapestet minden irányból megtámadták az orosz csapatok. Amelyik házban mozgást észleltek, odalöttek. Így kapott belövést a mi házunk 3. emelete is. Vége az ábrándnak! De a passzív rezisztencia érzete élt még sokáig bennünk. Iskolatársaimmal kidöntött vas villanyoszlopot hengerítettünk a villamossínekre, hogy ne induljon meg az élet Kádár hatalomátvétele után. Két volt osztálytársam egyetemista „összeesküvés” részese lett, oroszok távozását követelő röplapokat terjesztettek. Elkapták őket, fél évig börtönben ültek, egyetemre éveken át nem is gondolhattak. Egy véletlen miatt maradtam ki ebből a röplap-terjesztésből. Félelemben éltünk a következő hónapokban. A forradalom ideje alatt vett újságokat nem akartam megsemmisíteni, ezért anyám viaszosvásznon zacskóba varrta azokat és elrejtettük a pincében, a szénrakás alá.

1957 márciusáig az új hatalom nem merte az egyetemi oktatást megkezdni, nem merte összegyűjteni a forradalom egyik fő szervezőjét, az egyetemi ifjúságot. Ekkor is csak diákigazolvánnyal lehetett belépni az egyetem területére. Az első félév vizsgái – természetesen – elmaradtak, de az anyagot sűrítve el kellett végezzük a tanév végéig. Tanulással, a klinikai gyakorlatok élvezetével,

mert én élveztem, teltek az egyetemi évek. Bár én eredetileg biokémikus akartam lenni, a klinikum, a betegekkel kialakítható közvetlen kapcsolat az orvoslás mindennapjai felé irányított. Nagy hatással volt rám Gottsegen György professzor, akinek klinikáján töltöttem a szigorló év belgyógyászati gyakorlati idejét, és akinek nevét viseli most az Országos Kardiológiai Intézet. Rajta kívül olyan már klasszikusnak számító professzorok oktatásában részesültünk, mint Straub F. Brunó, Gömöri Pál, Nyíró Gyula, Horányi Béla, Haranghy László, Babics Antal, Radnót Magda vagy Ratkóczi Nándor. Diákköri munkám (májregeneráció a Kórélettani Intézetben), speciális kollégiumok (egyetemen kívül is neves tanároknál: Góth Endrénél endokrinológia, Lehoczky ideggyógyászat), tanulmányi versenyek (kórélettan, belgyógyászat, szemészet) már a gyakorlat előkészítését jelentették számomra. Politikával nem törődtem, sok társammal együtt. A KISZ-nek nem lettem tagja. Igaz, ez jó lett volna később egy jobb állás megszerzése szempontjából, mint ahogy többen ebből eredő tőkéjüket ma is kamatoztatják, de meggyőződésemmel nem tudtam egyeztetni. 1962-re – amikor megkaptuk az orvosi diplomát – már konszolidálódott a Kádár-rendszer, Nyugat számára is *comme-il-faut* lett.

Egyetlen érdemjegyem miatt elestem a Népköztársasági gyűritől, de tanulmányi eredményemnek köszönhetően Budapesten kaptam állást, az újpesti Károlyi Sándor Kórház egyik belgyógyászati osztályán kezdhettem segédorvosként a terület kiváló főorvosa, dr. Újszászy László mellett. Ő a 30-as éveknek, a Korányi-iskola által fémjelzett, beteg-központú, klasszikus orvoslásnak volt igazi képviselője. Az osztály kiegyensúlyozott hangulata, az empátiás beteg-vezetési stílus, nyitottság az új módszerekre – ezek voltak a vezető által sugalmazott és az osztályra jellemző tényezők, amik egész pályafutásomra meghatározó befolyást gyakoroltak. 1967-ben szakvizsgáztam belgyógyászatból Magyar Imre professzornál, aki a széles ismeretekkel rendelkező orvos eszményét hirdette.

Pályakezdésem óta az orvostudomány hatalmas fejlődésen ment át. Csak néhányat említek. A diagnosztikában még nem volt ultrahang, fiberoszkópia, computer tomographia (CT), laboratóriumi automata, ezért a saját tapasztalatunkon alapuló, finommá érlelt fizikai vizsgáló módszerekre kellett sokszor támaszkodnunk, a kis jeleket kellett értékelnünk, így kialakult bennünk a közvetlen betegszelés elemző gyakorlata, pedig mi sem értük el a Korányi Sándor, Hetényi Géza, Haynal Imre által képviselt klasszikus orvoslás érzékelési képességét. A szívhangok, zörejek differenciálása, a has tapintásának művészete volt mindennapjaink állandó kihívása. Az EKG-görbét csak képernyőn néztük, rögzíteni csak fotóexponálás és előhívás után tudtuk. A kezelés néhány példája: a comb mélyvénás trombózis esetén pióccát tettünk a duzzadt lábra, izzadmányos mellhártyagyulladás esetén bejódítottuk az érintett oldali tüdőt, néhány antibiotikumot használtunk csak (penicillin, streptomycin), még alkalmaztunk szulfonamidokat, magas vérnyomás ellen még újdonság volt a reserpin, szívelégtelenségnél a Strophantin és a digitális volt a fő szer, a vízhajtók kezdetlegesek voltak, sokszor nem voltak hatékonyak, a gyomor- és nyombélfekélynél csak közvetlen savkötőkkel (különböző fémsók) és mellékhatásokat okozó atropin-származékokkal próbálkoztunk, de a műtétet sokszor nem tudtuk megelőzni. Számomra különleges feladat volt a szülészeti-nőgyógyászati osztály belszervi konzíliumának ellátása. A határterületi folyamatok sok izgalmas kérdést vetettek fel. Az emberi elemző gondolkodást mindig élesre állítják a diszciplínák közötti határon felbukkanó problémák, ennek pozitív hozamát én is csak a későbbiekben láttam. A 70-es évek elejétől egy kórházi team keretében a hematológiai (vérképző rendszer betegségei) betegek kezelésével, gondozásával foglalkoztam behatóbban, már akkor modern kemoterápiát alkalmaztunk. Ez a szakmai terület már egyetemista korom óta érdekelt, ilyen témából írtam akkor pályázatot, katonai szolgálatom ideje alatt a kórházi laboratóriumban is ebben merültem el. Őszintén megvallva e terület felé a vérszettek izgalmas fejlődési folyamatainak felül

a mikroszkópban látható, a festéstől sok színben pompázó sejtféleségek vizuális esztétikai élménye vonzott. Így például az eozinofil sejtek zárványainak mályva-vörös színe, amely sejtek egyébként az eosz = hajnal ógörög szó után, a hajnali bíborszínű égszín hasonlósága alapján kapták a nevüket, vagy a plazmasejtek mély, tengerkék színe – hogy csak néhányat említsek.

Életem összenőtt az orvosi hivatással, belső harmóniát adott, hogy segíthetek a betegeken, igen jó kapcsolatot építettem ki velük, közben igyekeztem elmélyülni a szakmai ismeretekben, főnökömtől és idősebb kollégáimtól a betegekkel való foglalkozás fortélyait lestem el, közben kialakítottam saját stílusomat. Élveztem a diagnózis felállításához vezető szellemi út élményét. Bár közkórházban dolgoztam és Magyarország nagyrészt el volt zárva a nyugati fejlődéstől, igyekeztünk az orvostudomány haladásával – ha lemaradva is – valamennyire lépést tartani. Az ún. szocialista egészségügyi szakmapolitika kórházi vetületei hatottak ránk (integráció, vezető kórház-rendszer, stb.), a közvetlen betegellátás megmaradt az egyedi bizalom terejében.

Közben 1973-ban megnősültem, belgyógyász kolleganőt vettem feleségül. Két gyermekünk született, egy leány, aki nem tudott kilépni a családi aurából és orvos lett, és egy fiú, aki a közgazdasági egyetemet végezte el.

1976-ban főnököm nyugdíjba vonult, fél évig mint adjunktus vezettem az osztályt, meg is pályáztam a főorvosi állást, de klinikáról pályázó kardiológus kapta meg. Mellette közel négy évig dolgoztam. Sok konfliktusunk volt, más stílusú, más mentalitású ember volt. Sok kérdést egészen másként közelített meg. Számomra nehéz időszak volt, de egyúttal tanulságos is. Szakmai és vezetői elgondolásait a gyakorlat terején hasonlítottam össze a sajátjaimmal. Sok kérdésben megerősödtem, úgy láttam, hogy az én elgondolásom a helytálló. Más területen viszont revideáltam vagy kiegészítettem a korábbi koncepciómat.

1980-ban aztán átadásra várt az egyetlen II. világháború után épült budapesti kórház Pesterzsébeten (Délpesti Kórház), amelyhez kapcsoltnak egy régi szülőotthonból kialakított, krónikus és rehabilitációs feladatokat ellátó fekvőbeteg osztály is megkezdhetette működését. Pályázat útján ennek lettem vezetője. Sajnos 12 év után a további felső tervek nem kedveztek az osztály koncepciójának megfelelő továbbvitelének, így engedtem a csábításnak és visszapályáztam az Újpesti Kórházba, most az Árpád kórházi részlegbe, ahol a belgyógyászati osztály vezetője lettem. Ezen az osztályon a gyomor- és bélbetegségek ellátása volt a kiemelt szakmai terület (gasztroenterológia). Helyettesem volt ennek a szakorvosa, de magam is elmerültem egy-egy idetartozó kérdéskörben, azonban életem végéig megmaradtam olyan klasszikus elvet követő belgyógyász, aki a belgyógyászat minden területén próbálja a lényeglátás képességét a modernitás változásai, követelményei mellett is megőrizni. A belgyógyászat szétaprózódása elkerülhetetlen volt, senki sem képes mindegyik részterület fejlődését követni, az új módszereket elsajátítani, de belgyógyászatra kerülő betegek különféle és kombinált problémákkal jelentkeznek. Kell tudni, hogy hol éri el a probléma azt a szintet, ahol már a szubspecialista cizellált véleményére van szükség. Ehhez is szükséges azonban a széles ismeretanyag. „Mi, a tudványat szakhoz nem kötők, átpillantását vágyjuk az egésznek” – írja Madách Az ember tragédiájában. Hetényi Géza, a XX. század egyik legnagyobb magyar belgyógyásza írta, hogy a belgyógyásznak mindenhez kell értenie, de azon belül egy területhez nagyon. Ma, a túlhajtott specializálódás korában ezt az elvet sokan túlhaladottnak tartják. Én boldog vagyok, hogy a szakmai életem fordulatai úgy hozták, hogy több szakterülettel volt alkalmam behatóbban foglalkozni.

65. életévem betöltése után az osztályvezetést át kellett adnom. Egyik szemem sírt, a másik nevetett: egy szakmai életutat bizonyos értelemben lezárni nem jelent örömet, de az egyre össze-

tettebb, átláthatatlan, zavaros, sokszor érthetetlen szabályozások idején öröm, hogy nem vezetői helyzetből kell ezekkel szembesülnöm. Szakmai életutam egészében nem zárult le, az onkológiai gondozás területén dolgozom és beért geriátriai tevékenységem megtisztelő elismerése is.

FÉNER TAMÁS

A LAKÁS

Király utca 35/37. Harmadik emelet. 101 lépcső. A jobb oldali lakás a nagymamáé. A mentőcsónak. Három szoba. Volt nagypapa, nagymama. A Steiner Riza. Voltunk anyám meg én. Volt a nagymama nővére, Steiner Malvin néni Bécsből. Ein bisschen Milch, ein bisschen Kaffee, ein bisschen Milch, ein bisschen Kaffee. Egész délután. A Steiner görlok heten voltak. Nagypapa nyaralni ment. Vitték a bűnöst. Kistarcsára. Légiriadókor a nagymamát be kellett fűzni a miderbe. Mire lefűjták, készen is voltunk. Volt még Dezső bácsi, a gazdag. Sarokház az Aréna út és Thököly út sarkán. A sarokházban a Dezső bácsi Vindémia borpalackozója, kocsmája. A lakás az egész első emelet. Két vécé, két cseléd. Felesége a Steiner Róza, a Vali a lányuk. Szúr a szakálla. Meg még epilepsiás is. Drága pénzen vett orvos férje eltűnt a háborúban. Itt jól elfértek egy fél szobában. Dezső bácsit a Hotel Majesticba hurcolták, hogy kipofozzák a pénzét. Vittünk neki rántott gombát. Már 1946-ban ott nyaralt. A Hotel Majesticban. Az azesz. A panzió előtt tankroncs. Az én játszóterem. Vali kapott új férjet. Könyvelőt a borpalackozóból. A Fehér Bandit. A Bandi meg egy Simcát. Együtt vitték őket teherautón a Hortobágyra. A Bandi maradhatott volna Pesten. Ment. Csak ő jött vissza. Volt még a Féner Rózsi, apám húga, anyjával, a nagyanyámmal. A Rózsi handlé a Telekin. Sose volt neki engedélye. A család szégyene. Minden este felfalt egy tyúkocskát. Egy falatot se adott. Amikor meghalt, maradt utána egy barna papírzacskó arany. Mind az amerikai öccsére, a Józsira hagyta. Pedig mi látogattuk. A mamával. A bal oldali lakás le volt zárva. Valami kúriai bíróé volt. De télachra lépett. Így aztán elfoglaltuk, amikor kijöttünk a gettóból. Felszabadultunk. A cselédszobában krumpli és szén. Három orosz tisztet szállásoltak be a lakásba. Tudtak németül. Hoztak enni. A téliszalámit meg kellett főzni levesnek. A galambot is, a lovat is. Csak a Chat Noir kölniből nem adtak a mamának. Azt megitták. A konyhát laktuk mind. Az volt fűtve, meg az oroszok szobája. Bor a Csörgits szétlőtt hordóiból. Ili, adj bort. A Féner nagymama. De lebillent a feje. Ukrán. Egy lopott csónakra szántalpat szegeltünk, abban húztuk ki a Fiumeibe. Káddist mondtunk, otthagytuk. A Rózsi lencsibát és cukrozott narancshéjat meg étcsokoládét lopott a Stühmertől. Aztán melasz, hamis májpástétom élesztőből, hamis húsleves tökbélből, sűrke szójababkolbász és szárítottzöldség-leves a hitközségtől. Tojáspor, tejpor. Aztán társbérő. Meg albérő a cselédszobában. A Mari. Szegény. Együtt lakott a harminckét papagájommal. Tíz forint a tyúk, tizenöt a kakas. A Mari udvarlója, a Gyszi könyvelő volt az ávónál. Ötvenhatban, a cselédszobában, a sezlóban. A papa a Kátaytól, a vasüzletből jött. Nyögve felkuporodott a sezlónra, és rókázott. Az Aradi sarkán akkor akasztották az ávós Tóth századost. Aztán a Gyszi mégsem vette el a Marit.

TETŐTERASZ

3. Akkor monda az Isten: Legyen világosság, és lőn világosság.
 4. És látá Isten, hogy jó volna a' világosság, és elválasztá az világosságot az setétségtől.
 5. És nevezé az világosságot napnak, és a setétséget étszakának, és lőn az estve és az reggel első nap.
- Mózes 1. I. 3, 4, 5

A terasz. Már rég elfelejtette mindenki, hogy a Király 35/37-nek van tetőterasa. Akkor ruhaszárító volt, és poroló. Kettévágva baloldalt: gyerekpiknik, jobboldalt: a csillagos házban. Világosság és se-tétség. A mosókonyhában, a padláson ruhafőző üstök. Schmier-szappan szag. Születésnap piknik a csillagos házban. Kis szendvicsek, plantatea, citrompótló, szacharin. Válasszunk magunknak csillagot. Csillagom a becsület. Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok. Fekete csillag a két szemed. Csillagoltó sötétségben csak mi vagyunk éberen. Na ja. Mert féltünk. Vettek rácsot a kapura. Kovács, a házmester, kapupénz nélkül is nyitott. És nem is igaz, hogy mindent elloptott, amíg mi „nyaraltunk” novemberben, decemberben. Úgy kellett mondani, hogy nyaralni mentünk. Meg 1950-ben is úgy kellett mondani. Mert mi mindig kifogtuk a nyaralást. Apa a Bécsi úti téglagyárban. Kerítésen át adtunk be enni, amíg lehetett. Aztán mégis valahogy télacholt. A mama is. A Teleki térről. A Tattersall: Imre bácsi. Az úri társaság az idő tájt ilyen helyeken gyülekezett. Ő nem télacholt. Ott is maradt. Ukrajnában. A csillagos ház. Este békés, csendes rettegés – jönnek-e. Napközben munka. Kényszer. A Tsuk szűcsnél. Katonakesztyűk ujjáról kellett nyirbálni a szőrt, hogy össze lehessen varrni. Néha a Stern szűcsnél. Az három házzal odébb volt, kíséret nélkül nem volt szabad hazamenni. Éjjel festékesdobozba kellett pisilni. A Stern nénit aztán fejbe lőtték a Duna-parton. De visszajött. Aztán Kalocsán is ült ötven körül. Másfél évet. Ő akkor is nyaralt. Öt kiló zsírért, belesült libacombért. Nálunk akkor már nem volt se zsír, se libacomb, így a papa meg a mama a Stern néni kulcsa miatt nyaralt pár hetet. Akkor nagymama fejbe vert a lábossal: anyád, apád ül, te meg zabálsz? A Stern bácsi is hazajött. Még 45-ben. Nyári tiszt uniformis februárban, mert csak az volt neki, meg kard. Ment is nyilaskaszabolni. Az első lépcsőfordulót még elérte. Utána fehér tiszt zubonyban jártam iskolába.

A PAPA BOLTJA

A bolt a Hegedűs Sándor utcában, a Hunyadi téri csarnok oldalában volt. Kétszer vették el öt év alatt. A nyisták. Vagy a laskomunok. Vagy a marslakók. Mert mind magyarul beszéltek. Megtévesztésül. Mert magyar ember ilyet nem tesz. Van egy fényképem. Sportkocsiban ülök a bolt előtt. Mögöttem a kirakat. Ha felnézek – talán ez az első kép- emlékem –, szörnyű vadkanfej gipszből. Meg ökörfej. Az is gipsz. Minden tavasszal Fülekről jöttek a favágók az áruikkal. A télen faragott fakanalakat meg vá-gódeszkákat hozták, és nekem ajándékot. Nagy faautót, máskor farepülőt. A farepülőt a légópincébe is magammal vittem. Meg a zöld vadászkalapos babát. A háború után hivatalokba jártunk ablakozni. Hólyagpapírral. Az íróasztalfiókából száraz sercliket gyűjtöttünk. Melegítve, beáztatva egész jó. Az-tán nyitottuk a boltot. Az üzlet előtt szétlőtt Fiat taxi. Apránként felhordtam a galériára. Apránként felhordtam a galériára, apám meg le, ahogy jött az áru. Még az a néni is visszahozta a porcelánt, aki ellopta. Sajnos minden darabot a papa aláírt, így hiába fáradt. A néni. A petrólámpa üvegtartálya. Az asztalra tett, gipsszel telt gyűrűbe az üveget egy mozdulattal kell beborítani. Ha sok a gipsz, le kellett faragni azt, ami kifolyt. A pincében az öblösárú. A pince hideg, vizes. A megfogott patkányokat papa dobozba rakja, szép céges papírba csomagolja, kirakja a bolt elé. Elviszik. Kapok a csarnokban pusziért parizeres zsemlét kovászos uborkával, játékot. Pusziért. Aztán papa fizet. A bolt az élet. Pénteki ebéd az íróasztalon. Enyém a sült liba combja. A kis bőrgyűrűben a toll tokja. Jom kippur előtt gepőre hátul a boltban. Vagy kaporo. Ijedten vergődő kakas a kezemben. Hozzám ér a szárnyával. Tollas. Hideg a lába. Azóta nem eszem madarat. Kmoskó virágosnál a csarnokban halottak napja előtt krizantémfes-tés a pultba bújva. Fújom a színes púdert. Ahogy a kedves vásárló. Karácsony előtt karácsonyfa-javítás cigányfűróval. Anyám gyárba megy dolgozni. Azután hűgyszag jön a bolti falikútból. Apám biciklin, fonott hátikosárral a hátán kommissióz. Együtt zárunk. Mindennap a kocsikenőcsös roló-középszlop.

A kirakatlámpa. Azt este be kell vinni. Meg el kell menni a Vasedénybe venni beutelbögrét, meg edison meg favorit poharat. Annyiért adjuk, amennyiért vettük. Mert nem lehet azt mondani, hogy nincs. Aztán az államosítás. A biciklit is vitték.

PINCE A HOLLÓ UTCÁBAN

A nagymama nagyon szép asszony volt. Kemény és önző. A nagymamának nagymamaszaga volt. Cold krém. Hogy mindig sima legyen a bőre. A komáromi bolt ráment a bécsi rongyokra. Mondta Rehberger nagypapa. És hogy énekelte Závodszy, az operaénekes, a családi legenda szerint a komáromi ház ablaka alatt az erger-bergert a legényeivel. Nagyságos asszonyom, délelőtt a szolgálat, délután a szórakozás. Lóláb. Mama Cseh-Komáromba járt iskolába. Amikor jött a hídon haza, Magyar-Komáromba, félt, hogy a vámosok megnézik az iskolatáskáját. Abban volt a hús, amit hozott. Félt, hogy kilóg a lóláb. Húsért járt a csehekhez. El is képzeltem: mama kis hátitáskája, amin két oldalt egy-egy szőrös lóláb. Ócskapapírpince a Holló utcában. Törött lépcsők, középen nagy, orsós prés. Tekergő éles bálakötözők. Oldalt kis, fűtött fabódé a nagymamának. Ez is egy megélhetés. Viszont úriás a lakás a Király utcában. Gobelin hátú szalongoarnitúra, kristálycsillár. Cseh. Hálószoba. Altdeutsch bútor, életnagyságú fényképek, nagy gobelin. Valami diadalmenet. Vitrin. Porcelánok. Karlsbadi emlék. Kínai teáskészlet, Unserekaiserundsissystányér. A háború után mind a bizóba. A jósnő. Mert szegény Imre, a fiuk nem jött vissza. A zacc meg drága. A pince. Az ember préseli, a méhes meg einstandolja a bálákat. Nem fizet. Mert a papír locsolva van. Hogy nehezebb legyen. Már hogy is lenne. Anyám naponta rohant a méheshez. Vihettem könyvet, amennyit akartam. Az a pár kiló igazán nem számít. Papa meg elszedte, legyen mivel fűteni a fürdőszobát. Milyen szerencse. Még mennyi könyvem lenne. Azután nagypapa elkezdett bolyongani. Túrte, hogy a trógerék leitassák. Szeretetből. Részegen, bepisalva hazabotorkált. Vagy hozták. Soha egy kortyot, azelőtt, a peszachon kívül. A jó Béla bácsi. Egyébként a papírt meg locsolták. De csak a bála közepét.

A TEMETŐ

A Dob és a Rumbach sarkán sapkaüzem volt. Abban a gettórendőrség. Karszalag, fekete svájci sapka, gumibot. Na, rendőrség. Mit nem vállal egy tányér levesért az ember. Az üzem galériáján – ott aludtak, akik tudtak – sok láda sapkajelvény. Leventejelvény és katonasapka-rózsa, vörös kereszt jelvény és diákjelvény. Ha én egyszer olyat viselhetnék. Jó volt ott játszani. Azt hiszem, a gettó minden percére emlékszem. Főleg a halottakra, sok, rengeteg halottra. Nagyon hideg volt. A halottnénik és a halottbácsik. Fagyott arccal bámulnak felfele. Az is, aki két gerenda közé szorult a gettónapok alatt lebombázott ház egyik emeletén. Még élt egy darabig, amikor kiomlott alóla az épület. Még kiabált egy darabig, mesélték a fiúk. Azután kívülről lelőtték. Halottak a Klauzál téren, a csarnokban. A Dob utca sarkán egy üzletben. Ahogy Jevgenyij Haldej fényképén. Yo lo vi. Így láttam. Goya. Teljesen véletlenül találkoztam a papával a Klauzál téren. Ott lakott. Télacholt a munkaszolgálatból, és maga ment be a gettóba. Az átvert keretlegény bácsi napokig lakott nálunk, az előszobában. Várta a papát. De az nem jött. Egész nap az utcán. Sorbaállás vízért. Sorbaállás a leveselosztónál. Sorbaállás a lépcsőházban a leves és a celofános szójakolbász szétmérésénél. Halottak és az ott malter szaga. Kocsikon, szánkókon tátott szájú néniket húztak a zsinagóga felé. Bár ott laktunk, nem nézhettük meg, mert közel volt a gettókapu. Éjjel, minden éjjel felöltözve a pincében aludtunk. Csak a lépcsőnél volt egy gyertya. Sötét. A pincében a papazsidórendőr a család helyét a falra festett fehér négyszög alatt jelölte ki. Mindenkinek ő jelölte ki. Bombatalálatnál azt négyszöget kellett az ott

levő szerszámokkal áttörni a szomszéd pincéig. Tuti megoldás. Aztán jött az Illés Béla íróbácsi és szovjet főhadnagy. Egy tankkal áttörte a gettópalánkot a Kertész utcában, elrobogott a Fészekig és rendelt egy jó erős feketét, felírásra. Ő mesélte.

A MAMA HELYE

Ili, kész vagyok! – szól fel helyéről, a földszintről apám a női karzatra. Anyám összeszedelőzködött, miriam, fejkendő. Minden imakönyv miriam. Apám tudta a vallást, anyám gyakorolta. A péntek esti gyertyazúndolás békésen kezdődött. Ahogy illik. Aztán veszekedésbe fordult a koszt-pénz felett, ahogy szokott. Apám ortodox házban nőtt fel, anyám neológban. Glatt kóser ház volt a miénk, amíg élt anyám. Ez is sakterhez küldi a halat – mondta a nagyon zsidó asszonyokra. Azért volt jó is abban a zsidó életben. A dupla iskolaszünet. Pészachkor tízórai: alma és macesz. Vagy kemény tojás. Esetleg kremzli. Cukorral. A Klauzál téri hússzék embere anyám elé csapott egy barna papírcsomagot, és árat mondott. Otthon derült ki, mi van a barna papírban. Többnyire marhalapocka, borjúszegy, vagy bríz. A bríz nagyon jó volt hagymával sütve. Meg télen jó volt az inasz. Libaháj sóval, paprikával, fokhagymával, a vécéablakban fagyasztva. Ott volt a leghidegebb. Meg a dampfknedli vaníliás cukorral, forró libaszírral. A pészachi edény nem volt gond. Vittünk újat a boltból. Ünnepe után visszakerült. Egyébként, ha anyám a koszt-pénzhez – heti kétszáz – még hat új tányért kért, mert otthon elfogyott, apám, mint egy kecskebak rohant a boltban a falnak, hogy csak úgy csattant. A pénzt is, az árut is, a pénzt is, az árut is! – ordította. Eleinte a Dohányba jártunk az ünnepekkor. Máskor nemigen. Jom kippúrkor délben anyám hazaküldött enni. Nagyanyám egy lábassal püfölt. Szegény Ili éhezik, te meg itt zabálsz! Azután következő ősszel a Vasvári. Hogy ne lássák az embert. Azután az első ünnepen a Frank meg a többi, az egész vasedény-vezetőség ott ült a templomban. Hogy ne lássák. Azután halálukig együtt ultiztak, kis alapon. A Kohlmann rabbi elnézte, hogy bar micvókor latin betűs puskát vittem. Mert megszűnt a zsidóiskola. A Wesselényi. Ahonnan mi, gyerekek takarítottuk ki a gettókorház utolsó nyomait. A 252-es Kiss József zsidó cserkészcsapat. A Bilek csapatparancsnok. A Piloti bá. Aranypajzs horda. Én vagyok a Balu.

A BUNKER

Vojna zakoncsila. Levitan, a moszkvai rádió főbemondója. Kimondta a békét, mint Szűrös a köztársaságot. El is van ez pénecolva. Nem, a háborúnak nincs még vége. Az oroszok a Kuril-szigeteken vannak. Még. A mi háborúink emlékei meg itt. A békeszerződések, a bunkerek. Tartósabbak, mint egy zsidótemető. Doberdo kavernái, Maginot-vonal, Siegfried-vonal, Árpád-vonal, kőszegi gyeplő. Nosztalgiaútra. Busz a parkírozóban. Mindig csak a sárga napraforgó után. Ach, Berlin, ach der Bunker, ach Adolf, ach Eva, ach der arme Blondy. Ach. Ja, igen. Azt. Azért itt azt tényleg nem illik. Igen, igen, azt. Azt nem illik. Nem tilos, épp csak nem illik. Most még. Legalábbis úgy nyíltan, bele a pofádba. Nem p.c. Még majd megszólnak. Azok, ott. Nem, nem mi nem. De azok, ott, azok megszólnak. Azok nem tudják, mi a magyarok istene. Szóval ne. Ne mindenhol. Ne mindig. De valahol azért, valamikor, valakire mindig éppen lehet. Mert igény, az van rá. Igen. Az a szegény tigris. Kénytelen vérengzeni. Erre predesztinálja a fogazata. Nagy Lajos. Nem, nem az Anjou. De mi majd megmondjuk neki bátran, hogy nem illik. Majd jól megszégyenül. A Tigris. Ahogy mindig is szokott. Ha nem, hát nem. Addig is rehabilitáljuk a jó öreg Sir Khant. Pedig már olyan jól elvolt a kandalló előtt. Nagy Lajos egy temető mellett: „És ezek mind optimisták voltak!”

A GIMI

A Madách. A jók, az okosak éteri közösségben lebegnek az osztály felett. A rosszak, boldog tudatlanságban dagonyáznak. A közepeseket kiköpi szájából az Úr. Négy évig ültem így, kiköpve. A közepes tanuló sorsa nem rossz, nem jó, nincs neki. Századosné. Biológia. Parfüm és formalinbűz. Mackó bácsi a reménytelen. Nekünk sok, a jóknak kevés. Samu anekdotikus figura. Nemzedékeket röhögtetett. Bada egyetemi katedrán képzelte magát. Ebből sokáig megéltem. Boglár férfias rezignációja. Berwaldszky kedvessége. Horny láger-oroszsága, a Malac grammatika versikéi. Oli néni rejtelmes tragédiája. A magyaron kívül reménytelenül nem érdekelt semmi. Az szerelem. Azóta is. De egyoldalú. A színjátzó kör. A Tragédia. A próbán Lengyel, ahogy illett, hisztériázott. Ehrlich vonult velem, vigasztalni. A Somody, a Krausz, a Posch, a Balogh. Egy-egy bajorgizi. Demagógnak első voltam: Itt van, kend meg torkodat. Meg: Mondj halált fejére! Nemi tapasztalat: egy helyes duci lányt dugtak annak a kosárnak a tetején, amiben aludtam. A Zeneakadémián. Diáksapka, Homola bré. A diáksapkában – a máséban – kvarglis papír. Nyakkendő. Vágott lakklemez és Supraphon. Kisöreg, Tóth, Majakovszkij, Horizont. Tánciskola. Gorkij Könyvtár, a Szabó Ervin, a Nemzeti Múzeum Afrika-könyvtára. Hét vége: családi kirándulás. Mamával, busszal. A papa a zsugapartnerekkel. Többnyire taxival. Csúcshegy, Guggerhegy, Csillaghegy, Római. Mindegyik egy évig. Azután vasedény üdülő, Római. Minden víkend. Voigtländer Brillant, Bessa, Weltix, Foth Flex. Innen az élet.

A VELENCE

A fényképezőgép eszköz, amivel gondolkodni lehet. Mint imamalommal imádkozni. Az imamalom telefon a hívő és isten között. A fénykép, amit a fényképezőgéppel előállítok, kódolatlan jel. Konnotálva – szöveggel – kódolt jellé válik. Jó. De miért. De hogyan. De meddig. És miért pont úgy. Különös. A fényképen a Velencei-tó. Egy kicsit nagyobb terrárium a szobainál. És ak- meg vivárium. Tó, hát van benne víz, meg partja is van. Amúgy nyáron él, télen szép, ősszel majdnem olyan, mintha volna. Betonmólók, nyírott nádak, hattyúk, számmal a nyakukon. A házam egy délnyugat-dunántúli típusú, hármas osztatú ház, füstöskonyhával. Az oromfalas, nyeregretetős, nádhéjazatú ház 1860 körül épülhetett. A szobában már építéskor kályhafűtés volt, a konyhában – füstöskonyha – megörződött a nagyméretű szabadkéményes kemence. Az ajtók rendkívül alacsonyak, hogy a füst átjárását megakadályozzák. Ilyenben lakik falun egy idegen. Egy gyüttment. Egy vidéki. Mert akárhogy is, aki harmadízigen nem ott született, az gyüttment marad. Vidéki. Sőt, országosan vidéki. Országosan gyüttment. Akkor is, ha nyolcszáz évvel korábban hagyott szanaszét sírköveket, hogy a jogos gazdák fehér lovakkal seftelni kezdtek. Kedvesen mondják, komolyan gondolják, a pohár fenekén ott marad az üledék. Való is nekem ez a szerep. A kívülálló. Nem kértem, de elfogadom. Már-már megszerettem.

PIETÀ

A Michelangelo Pietàja. Pietà – sajnálat. Nem láttam, pedig láttam. A vatikánit. Páncélüvege mögött. Nincs is ott. Vagy lehet, hogy ott van. Mindegy. Illúzió. Mint az a Mona Lisa. Az még a reprodukción is jobb. De láttam másolatot a Pietàról. Kettőt is. Egyet Rómában, a Barberiniben, egyet a kecskeméti zsinagógában. Szopott gombóc. Talán azok az Alinari-féle nagy fekete-fehér üvegdiák. Amiket Végvári prof vetített a főiskolán. Azok igen. A dia önmaga. Kép és tükörkép is, ha hátulról szemlélem. Dia. Az őszinte. Másolat, nem akar más lenni. Meg hordozza a saját korát. Sőt, az eltelt időt is. Az legalább

egyidejű saját magával. »Még a legtökéletesebb reprodukció esetében is hiányzik valami: a műalkotás „itt”-je és „most”-ja, vagyis egyszeri létezése azon a helyen, ahol van.« Walter Benjamin. Legalább az őszinte. Igazi reprodukció. Az etruszk szarkofág a Villa Giuliában az van, az ott van előtted, megérinthetően, a maga valójában. Attól olyan, hogy van. Akkor, és ott és terrakottából. Igen, és boldog. És mit vigyorog a delphoi hajtó olyan bicska-nyitogatóan archaikusan? „Valamely tárgy egyszeri megjelenése, bármily közel is legyen a tárgy” – az aura. Anyám tudta, hogy illik, vitt hát kiállításra, Nemzeti Szalon, Szépművészeti. Színházba, Madách, A kertész kutyája, Bajor, Nemzeti, Bánk Bán, Somlay, Opera. Nem lehattunk olyan nyomorultak, hogy bérletre ne tellett volna. Mejtusztól Az ifjú gárda, a Pomádé Székellyel, Faust Mátraival, Rigoletto Radnaival, Lammermoori Svédrel, Pillangó Neményivel. Az aura. A Pietà, na igen. Az azért egy történet. A Szépművészeti. Talán a renaissance-terem. Hideg. Talán 1945 vagy 46 tele. De lehet, hogy nem is a Pietà volt, lehet, hogy a Mózes. Lehet, hogy nem is a renaissance-terem volt. Lehet, hogy csak egy fényképet láttam valamikor, valahol.

(A tíz részlet Féner Tamás „Fény / töresek” kiállításának – Zsidó Múzeum, Budapest 2007 – egyes képei mellett volt olvasható.)

GESZTI TAMÁS

A családfakutatás nálunk nem volt divatban; ami keveset a korai ősökről fellelhettem, azt itt leírom, máskor nem lesz rá alkalmam. Az ősök mindannyian zsidók voltak; egyikük sem gondolta, hogy ez utódaik életén nagyon mély nyomot fog hagyni.

Dédszüleim közül csak kettőről tudok valamit: anyai nagyanyám (a legtovább velünk élő Nagymama) apja könyvkötő volt a felvidéki Nyitra-zsámbokréten, apai nagyapám apja borkereskedő Nagyváradon.

Ez utóbbi dédapám fiát, a nagyapámat elküldte fát vágni Erdély legtávolabbi sarkába, Kovásznára, hogy a maga erejéből legyen emberré. Nagyapám vágta a fát és tette élire a keresetét, majd amikor úgy gondolta, itt az ideje, megkérte nagyanyámat. Még Kovásznán, 1906-ban megszületett az apám, azután nagyapám megvásárolt egy fűrésztelepet Komádiban, Bihar megyében, a berettyóújfalusi járásban, a Sebes-Körös partján. Az első világháborúban harcolt, megsebesült, megkapta a kieszüstjét, és úgy gondolta, ezzel már örök időre el van intézve az a dolog: rá már senki fia nem mondhatja, hogy ne lenne magyar ember.

Apámat a műszaki dolgok érdekelték volna, de nagyapám a gazdaságot komolyabb szakmának tartotta. Apám gyors agyának ez se lett volna rossz, lehetett volna kiváló kutató közgazdász, de itt közbejött az a dolog a magyarsággal: mire egyetemre került volna, megalakult a Turul-szövetség, akik a magyar egyetemekről kiverték a zsidókat. Nagyapám, aki itt már érezhette, hogy az a kieszüst mégsem volt elég mindenhez, erre egy bécsi kereskedelmi főiskolába íratta be fiát, akiből kiváló könyvelő lett, később a kommunista időkben a selyemipar egyik gazdasági főnöke, majd – miután 1956-ban tagja volt a Könnyűipari Minisztérium munkástanácsának – újra, hol itt, hol ott, selyemgyárak minden gubancot kibogozni tudó főkönyvelője. Egyik első munkahelyén ismerkedett meg anyámmal, aki bár szintén tanult könyvelést is, leginkább boszorkányos gyorsaságú német levelezőként dolgozta át életét. Néhány szót anyám családjáról: anyám apja Fehéroroszországból menekült el egy pogrom alkalmából, útja Nyitrán vezetett át, ott beleszeretett nagymamámba, összeházasodtak, és együtt jöttek Pestre. Nagypapám órás-ékszerész mester volt, erős, sportos ember, aki egy téli súlyemelő edzés után este hajadonfótt ment haza, megfázott és pár nap alatt meghalt. Nagymamámnak semmi érzéke nem volt a pénzhez, pár év alatt elköltötte a nagypapa örökségét, és ettől fogva, meglehetősen nyomorban éltek hárman, serdülő majd fiatal felnőtt anyámmal és bátyjával, egészen szüleim házasságáig.

Anyám bátyját, Mernik Bélát, aki tüdőbajban halt meg kevéssel a születésem előtt, külön meg kell említenem: tehetséges zenész volt, egyetlen a felmenőim között. Ha zenei érdeklődésemnek van genetikai előzménye, az rajta keresztül érhetett el hozzám.

Apám a háborút munkaszolgálatosként élte át, dolgozott a szerbiai Bor környéki rézbányában, részt vett a cservenkai halálfutásban, végül a dachauai kőbányába került, ott szabadították fel az amerikaiak – százötvenen indultak, hárman kerültek haza. Szülei, valamint szintén Komádiban élő húgának lányai, unokatestvéreim: a 13 éves Zsuzsi és a 11 éves Ágnes, az auschwitz-i gázkamrában haltak meg. Falubeliek mesélték, hogy deportálás előtt nagyapámat a csendőrségen alaposan megverték, hogy árulja el, hova rejtette a pénzt (ezt a rutinműveletet hívták pénzverőnek). Amikor kijött, és a körbeálló falubeliek, barátai szörnyülködtek, mit tettek vele a csendőrök, nagyapám kihúzta magát és úgy mondta: csak a német ütött, a magyarok nem. Hogy ez igaz volt-e, sohase fogom megtudni. Apám öccse katonai munkaszolgálatosként a Don-kanyarban maradt.

Apám bevonulása előtt egy kollegájától hamis iratokat szerzett nekünk, és egy lakás címét a Bezerédi utca 5-ben, ahol végszükség esetén meghúzhatjuk magunkat. Az 1944-es nyilas hatalomátvétel után anyámmal és nagymamámmal oda mentünk és ott éltük át a rémuralom hónapjait. Kétszer függött az életünk különösen vékony szálon: először amikor lementünk a pincébe és öt perc múlva a házat telibe bombázták, másodszer amikor a pincében egy lakótárs baráti hangon megkérdezte: Hogy hívnak, kisfiam? Én mondtam a jól megtanultat, a papír szerintit. Erre ő: És azelőtt? Erre én: Azelőtt is. Ha mást mondtam volna, most nem írnám ezt az emlékezést.

Már iskola előtt megtanultam olvasni. Ha volt valami említésre méltó neveltetésemben, valami, ami a természettudományos pálya felé terelt, az a szemérmetlen tekintélyellenesség, amit apámtól kaptam: vendégek előtt is szinte provokált, hogy ellentmondjak neki, és holtomig emlékezni fogok büszkeségtől ragyogó arcára, amikor ez sikerült. Mindig jó tanuló voltam, szinte erőfeszítés nélkül, így gimnáziumi éveimre, amikor már dolgozni kellett a humán tárgyakban a szinten maradásért, ez nem ment könnyen. Mégis ezt érzem magamon a Madách gimnázium máig ható keze nyomának: a verseket, egymást váltó magyartanáraim egymásnak feszülő, de külön-külön megragadó véleményét ugyanarról a kérdésről, Magyarország földrajzát, amit egy kiváló tanártól felpörgetve játékos versenyszellemben tanultunk meg a legapróbb részletekig, és a történelmet, amit akkor roppant hiányosan tanultam meg, de később, amikor rájöttem, hogy ez a kulcs más országokbeli barátaim lelkéhez, könnyen pótolni tudtam.

Apám szívesen látta volna, ha mérnök lesz a fiából, és elhalmozott népszerű műszaki-természettudományos könyvekkel. Ezeket szívesen olvastam, de a műszaki érdeklődés hamar lefoszlott rólam. A fizikát és a matematikát azonban már úgy tizenhárom-tizennégy éves koromtól úgy tekintettem, mint leendő szakmámat. Ebbe egy valami szólt közbe: a zene. Öt éves korom óta tanultam hegedülni, és ez is tizenhárom-tizennégy éves koromtól kezdett igazán jól menni. Szívesen tanultam volna ki a két szakmát párhuzamosan, de tizenhat éves koromban, amikor éppen felvettek a konzervatóriumba, egy állami „racionálizálási” kampány keretében elrendelték, hogy oda csak az járhat, aki a zenei gimnáziumban végzi középiskolai tanulmányait. Erre apám – talán életemben egyetlen alkalommal – lelkemre beszélt: igazán le akarok-e mondani a fizikáról, hiszen „alkalmazotti” származással zenei gimnáziumból aligha vennének fel az egyetemre. Ez hatott: maradtam a Madáchban, a zene pedig megmaradt örökös hobbinak, örömök kiapadhatatlan forrásának, energiák telhetetlen nyelőjének.

Ettől fogva utam a fizika felé egyenes volt. Harmadik gimnazista koromban Csiszár Imre mögött második lettem fizikából a középiskolai tanulmányi versenyen (akkor Rákosi versenynek hívták), ennek következtében 1956-ban automatikusan felvettek az ELTE-re fizikushallgatónak.

Apám jó barátságban volt Haraszi Sándorral, a neves kommunista újságíróval, aki éveket töltött Rákosi börtönében. Tőle már 1956 kora őszén hallottuk, hogy nagy változások vannak készülöben; hogy ez nem marad meg a párton belüli megtisztulás keretei között, azt persze nem láthatta előre. Október 22-én ott voltam a műegyetemi diákgyűlésen, másnap este a Sztálin-szobor ledöntésénél, azután hazamentem. A forradalom további eseményeiről kevés emlékem maradt: a bezártság, amelyben minden szellemi élmény felerősödött; Mozart G-dúr vonósnégyese, amit akkor hallottam először a rádióban és azóta is szívem legmélyén lakik, és a vastag fizikakönyv – Spolszkij: Atomfizika első kötete –, amit azokban a hetekben olvastam végig, és sok fontos fogalmat onnan értettem meg. Persze a híreket mohón hallgattuk, de nem éreztem úgy, hogy az eseményekben részt kellene vennem. Novemberben, az orosz bevonulás idején egy szomszéd kitalálta, hogy a fiatalok felváltva álljanak őrt a kapunál. Rajtam volt a sor, álltam, ahogy kellett. Anyám leszólt, hogy jöjjenek csak fel egy percre. Felmentem, egy perc múlva egy orosz tank öt utcányi távoból felfigyelt egy autóra és odalőtt – egy volt osztálytársam, aki pár házzal odébb állt az utcán, komoly lábsérüléssel került kórházba; ottani ápolónője ma is a felesége. Valamikor decemberben újra kezdődött a tanítás, immár a „honvédelmi ismeretek” tantárgy nélkül; hírek jöttek külföldre került osztálytársakról és évfolyamtársakról, szóba került, hogy akár mi is elmehetnénk, de nem gondolkoztunk rajta komolyan. Az egyetemi évekről nagy kirándulások emlékét őrzöm, meg azt, hogy harsányan és félelem nélkül politizáltunk, a néhány KISZ-taggal is változatlan baráti nyíltsággal csebulve egymás nézeteit; a megrendülés csak később, Nagy Imréék kivégzésekor érte el lelkünket.

Első munkahelyem az MTA Műszaki Fizikai Kutató Intézetében volt, ott huszonegy évet töltöttem el. Ott ismertem meg feleségemet, akivel 1973-ban házasodtunk össze; ott dolgoztam még lányom születésekor, 1977-ben is. Az ott töltött idő alatt – 1970-ben – védtem meg kandidátusi értekezésemet. Akkortájt tanultam meg vezényelni a Népművelési Intézet tanfolyamán, és két évig – 1977-79 között – vezettem az „Újpesti kamarazenekar” névre keresztelt amatőr együttest, ami – ezt már előbb is mondtam – hallatlan élvezettel és óriási energia-fogyasztással járt. A zenekarvezetésnek jelentékeny szerepe volt abban, hogy a számléltra következő fokozatára: az akadémiai doktori címhez csak húsz évvel később jutottam el. Addigra már – 1982 őszétől kezdve – az ELTE Atomfizikai Tanszékének docense voltam; az akadémiai doktori fokozatot még jókor kaptam meg ahhoz, hogy automatikusan maga után vonja professzorrá való előléptetésemet.

Közben történt a rendszerváltás, amely életemet alig érintette. Legszemélyesebb emlékem 1989 kora őszéről származik: vendégül láttam egy Dániában élő amerikai kollegát és családját, nekik mondtam, hogy úgy látszik, hamarosan igazi parlamenti választásaink lesznek. Hogy ők mit szóltak hozzá, azt nem tudom, de hogy én amikor mondtam, majdnem elsírtam magam, arra életemben emlékszem. A meghatottság azóta persze elmúlt, de hogy megérhettem a parlamenti demokráciát, azt azóta is életem nagy szerencséjének tartom. Még rendületlenül, ha nem is rendíthetetlenül hiszem, hogy a politikai élet minden komoly szereplője az ország valóságos gondjaira keres valóságos gyógymódokat. Mivel a világ bonyolult, minden gyógymódnak kockázatai és mellékhatásai vannak; a választásokon ezeket mérlegeljük, próbálva kiszűrni a versengő politikusok reklám-trükkjeinek zaját; ez a legjobb, amit tehetünk.

1998-ban a Természettudományi Kar a Múzeum körút – Puskin utca vidékéről átköltözött a lágymányosi telephelyre, ami a fizikai tanszékek komoly átrendeződésével járt. Azóta a „Komplex Rendszerek Fizikája Tanszéken” dolgozom, amelynek három éven át tanszékvezetője is voltam, 2008 márciusától pedig nyugdíjasként, a megtisztelő „professor emeritus” cím birtokában járok be ugyanabba a szobába, ugyanabba a megszokott baráti környezetbe. Szeretek tanítani, a fizika sokféle területéről tartottam előadásokat, de legkedvesebb tárgyam a kvantummechanika, amelyről tavaly jelent meg afféle magam szervezte jutalomjátékként írott tankönyvem. Van még egy-két ötletem tankönyvírásra, majd elvállik, mennyi valósul meg belőlük. Időközben

lányom néprajzos – kulturális antropológus diplomát szerzett. Hogy két fizikus szülővel ezt a szép, de nem túl életrevaló szakmát választotta, abban a kettőnk lappangó humán érdeklődése mellett, ha nagyon áttételesen is, látni vélem apám minden tekintélyt elutasító liberalizmusának nemzedékeken át fennmaradó nyomát.

Személyes tanítványaim közül néhányan a szakma világhírű művelőivé váltak. A fizika még mindig érdekel és szórakoztat, különösen azok az ötleteim, amelyek megvalósíthatóságáról ma épp olyan kevésbé vagyok meggyőződve, mint kezdő koromban; most is ugyanúgy szeretem kopogtatni a falat, hátha éppen ott van a rejtett ajtó, ahol sejtem.

GÖMÖR BÉLA

HÁROM TÉTEL BEN

I.

Szüleim gimnáziumi tanárok voltak. Amikor, egyetlen gyermekként megszülettem, apám már 50. évében volt. Nyilvánvalóan, a 16 évvel fiatalabb és hollófekete hajú, nagyon szép nő, édesanyám, vívhatta ki a gyermekáldást. Nem volt könnyű szülés, szigorló koromban elolvastam a jegyzőkönyvét a klinikán. Akkoriban két gimnáziumi tanár – minden örökség nélkül – 28, illetve 12 évi szolgálat után össze tudott hozni egy nagy, kertes, emeletes családi házat. Gépkocsiról, telefonról még további 25 éven át sem volt szó. Szegedről való távozásunk óta a házban az egyetlen óvodája működik. A harmincas években a gimnáziumi tanárok (vagy másoké is?) élete, a mai viszonyokhoz képest igen nyugodt volt. Igaz – hogy amint később magam is láttam, anyám minden nap készült a következő napi órákra – de tudomásom szerint szüleim minden nap 1 óra után már otthon voltak és semmiféle délutáni elfoglaltságuk nem volt. A nyári szünetben pedig a vakációs és anyagi lehetőség révén – megszületésem előtt – mindig külföldre utaztak. Ebbe a békevilági környezetbe, a bennlakó házmester és háztartási alkalmazott asszisztálásával működő házba születtem bele.

II.

A németek 1944. március 19-i bevonulását követően a szövetségesek megkezdték a stratégiaileg fontos magyarországi célpontok bombázását. Szegedet június 2-án érte az első attack. A 38 Liberátor, a pályaudvar helyett az alsóvárosi házakat szórta meg. A 128 bombától utcák tűntek el, 42 halottat számoltak össze. Családi házunk a szörnyű pusztítástól mintegy fél kilométerre esett. Szokássá vált, hogy amikor felbúgtak a gépek, a mi családunk is, védekezésképpen hanyatt-homlok szaladt le a pincébe. Kötve hiszem, hogy a ház találata esetén a pincénk valamiféle védelmet nyújtott volna. Világosan emlékszem, hogy a pince néhány lépcsőjének megtétele után visszanéztem, s láttam az égbolton a bombákat. Igazán nem féltem, hiszen nem nagyon érthettem miről van szó, de a becsapódások robaja már kellő izgalmat keltet bennem. Milyen jó azoknak, akik ilyen és ehhez hasonló háborús eseményeket nem éltek meg! – 1995-ben kísérteties volt számomra, amikor esténként a Jugoszlávia felé vonuló NATO-kötélékek monoton bűgása visszaidézte az 1944-es „élmény”-t. – Édesapám döntött. Feleségét és gyermekét megpróbálja kivonni a veszély-zónából, de ő ott marad „védeni” a házat (mint tette végig a háború és a front alatt). A szentmihályteleki (akkor még önálló község, ma Szeged része) Papp-család több fiú-gyermekeit tanította a gimnáziumban, s kérésére a parasztcsalád szívesen fogadott be minket. Így biztosítva látszott, hogy a bombázások rémséges következményeitől meg tudunk menekülni. Minden

rosszban van valami jó (vagy érdekes). A 6 éves gyermek olyan közegben találta magát, amiről segédfogalma sem volt. Azt persze nem láttam, amikor hajnalhasadta után a szorgos népek kimentek a földekre dolgozni. Csak Papp néni maradt otthon, hogy végezze a háztáji munkákat és készítse az esti ennivalót. Számomra legnagyobb élmény természetesen az istálló volt. Anyám féltése mellett nézegethettem be a tehének, borjak, lovak lakhelyére, ismerhettem meg kigőzölgésük félreérthetetlen illatait. Hogyan láthatam volna addig a borjút, amely élénken szopik, vagy a tej lefejtését. A természet körforgása, a szabályszerűségek, melyek a falusi életet egyértelműen meghatározzák, az örökkén valónak tűnő rend – bizonyára a tudat alattiban is hatott a 6 éves városi kislányra. S este mind otthon voltak a férfiak, akiknek a ruházata csak a fekete és fehér színeket ismerte. Meggondoltan és csendesen vettek és ettek a gőzölgő leveses tálból. Mert leves az mindig volt. Hús az nem. A legmegígézőbb pedig az egyszerű, de őszinte beszéd és az érezhető tisztelet és szeretet volt. Nekem nagy kaland volt, hogy új játékokhoz jutottam. A látottakat úgy képeztem le, hogy a kukoricacsutkákra – mintha azok lennének a lovak – spárgát kötözgettem, és ezek húzták a fadarabkákból eszkábált, lovas kocsinak minősített kis vackokat.

III.

A június-júliusi felvételi vizsgák eredményeképpen 1956 nyarán felvettek szülővárosom Orvosegyetemére, az általános orvosi karra. Szeptemberben megkezdődött az oktatás. Volt honvédelmi ismeretek tantárgy is. Mint sporttal elfoglalt egyén, az országban, de talán inkább egy kis létszámú társadalmi rétegben zajló eseményekről fogalmam sem volt. Újságot nem olvastam, TV nem létezett, szüleim nem beszéltek a dolgokról, bár apám minden áldott nap nem csak a Szabad Európa adót, hanem „eredetiben” az angol adásokat igyekezett befogni. Ennek ellenére a bölcsészkar fellegráiban, az Auditorium maximumban magam is részt vettem a MEFESZ megalakulását kezdeményező üléseken, amelyeken annyian voltak, hogy a különböző karok hallgatói még végig a lépcsőkön is ültek. Mára komoly irodalma van a kérdésnek, hogy tulajdonképpen az október 23-i forradalom gyújtószikrája ide, a szegedi egyetemista gyűlésekre tehető. Aztán 23-án este már felvonultam. Láttam hogy a katonatiszt, aki minket honvédelmi ismeretekre oktatott, döbönt arccal szemléli a zászlót lengető felvonulókat. Soha nem hallott, gyújtóhangú beszéd hangzott el a Klauzál téren. Az események a maguk valóságában fényévnnyire voltak a budapestiektől, ekkor is és a későbbi, a szovjetek elleni komoly harcok tekintetében is. A véletlen úgy hozta – ma sem tudom, hogyan kerültem oda –, hogy 26-án a Széchenyi tér sarkán álltam és figyeltem a teret biztosító katonai kordon felé induló munkás-sorfalat. S néhány méterre tőlem találta el a golyó a forradalom egyetlen szegedi halottját, Schwartz Lajos kendergyári munkást, akivel a véletlenség folytán együtt jártam elemibe. Természetesen a végletekig felzaklatott a testközelségben lezajlott szomorú esemény.

Ezután kijárási tilalom következett, gyéren érkező hírek a fővárosból, néma csend a városban, majd hónapokig tartó tanítási szünet.

GRANASZTÓI GYÖRGY

SZERINTEM NINCS MENEKVÉS A MENEKÜLÉS ELŐL

Visszaemlékezve, első menekülésem idején, 1945 elején, még nem voltam hét éves. Úgy él bennem, mintha Hüvelyk Matyi csizmája lett volna rajtam. Gyorsan repültem át a helyszínt, először annak a bérvillának a hátsó kertjét, amelynek a harmadik emeletén volt a lakásunk. Azután a szomszéd

díszkertet, amelynek lerontották a kerítését a harcokban. Kint suhantam a Benczúr utcában, egy-két feldőlt teherautó és ágyú, rákanyarodtam az Aréna útra, amelynek később Dózsa György út, Felvonulási tér lett a neve, katonákat láttam itt furcsa füles sapkában, egy lovat vonszoltak egy szekér közelébe. A sapkáról jóval később derült ki, hogy usankának nevezték. Befordultam a Vilma királyné útra, korábban Városligeti fasor, később Gorkij fasor, ma megint Városligeti fasor. Ekkor már fáztam, mert nem volt rajtam kabát, csúszkáltam a jeges járdán, egy havas folton két kékeszürke egyenruhás katona hullája feküdt háton, németek voltak, mert ilyeneket láttam már, de élő vagy halott zöldesszürke füles sapkásokat még nem, az egyiknek a keze és a rohamsisakja mellett futottam el, és máris befordultam a saját házunk kertjébe. Az egész nem tarthatott tovább huszonöt percnél.

Beljebb, a házunk bejárata előtt ott volt anyám, apám, a nagymamám és egy katonatiszt, aki felkapott és a magasba emelt, amikor odaértem hozzájuk. Később mondták, hogy magas rangú tiszt volt, aki azért jött, hogy segítsen engem keresni. Persze lehet, hogy ennek az epizódnak a képe keveredik már valamelyik szocreál háborús film propaganda jelenetével.

Arra ma sem emlékszem, hogy mi történt, mielőtt világgá futottam. Csak tudom, mert sok-sok év múlva, miután újból és újból felidéztek otthon, utólag megértettem. Anyám, apám az óvóhelyen rejtőzködtek a házunk, egy nagy szecessziós bérvilla pincéjében több más lakóval és bujkáló emberrel. Valamelyik délelőtt éppen kis szünet volt a harcokban. Egy részeg orosz katona odajött, a géppisztolyával hadonászott és nőt követelt magának. Nagyanyám nem engedte be az óvóhelyre, a katona erre a levegőbe lőtt, ő beugrott a légnyomásálló pinceajtó mögé, bezárta, közben a katona egy sorozatot eresztett az ajtóba, én meg elszeleltem a hátsó kijáraton keresztül. A nagymamám mutatott is egy horzsolást a kezén.

Néhány nap múlva apámat begyűjtötték „málenkij robotra” a szomszédunkkal együtt. Hosszú sorban meneteltek Gödöllő felé, amikor mellette valaki rosszul lett. Apám intett az őrnök, a közelben, mutatta, hogy segít neki, mindjárt jön vissza, kiléptek a sorból és ő hazajött, valahonnan Zuglóból. A szegény szomszéd ellenben csak három év múlva jött vissza tüdőbajjal és nem fogadta apám köszönését soha többé. Ez is nagy, sőt igazi menekülés volt, miként néhány nap múlva az is, amikor alkonyatkor felpakoltunk a szánkómra és elmentünk nagyon veszélyessé vált házunkból a néma, és havas Városligeten át a Stefánia útra, a Földtani Intézet közelébe bizonyos Jeszenszkyékhez, akiket egyébként a jóval későbbi külügyminiszter – megkérdeztem tőle – nem ismert. Siettünk, féltem, mert sokáig azt hittem, követnek, de csak a bársony nadrágom két szára dörzslődött a combomnál, a súrlódás hangját hallottam, még jó, hogy nem szóltam miatta. Egy szuterénnek nevezett helyen aludtunk, de másnap hazamentünk.

1956-ban először azután menekültem, hogy október 23-án este, a Rádiónál, a Puskin utca és a Bródy Sándor utca sarkán felmásztam egy tankra, amelyről egy tiszt beszédet mondott éppen a tömegnek, hogy menjen haza szépen mindenki. A pisztolyának a nyele kilátszott a köpenye zsebéből, ezt kikaptam és leugrottam, de közben ráncigáltak is lefelé, valaki kicsavarta a kezemből, belém rúgott és azt mondta, takarodj innen. Meg sem álltam hazáig, a Gorkij fasorig. Nyomasztott útközben, hogy valaki hosszú ideig követett, messziről és eléggé ügyetlenül. Éveken át azt hittem, hogy csakis egy ferde hajlamú személy lehetett, de miután sok-sok krimet láttam és olvastam azóta, a paranoiám is kivirágzott és fontosnak is gondolom magam, nem zárom ki, hogy titkos ügynök volt. A Szövetség utcánál maradt le, a Gorkij fasorba már könnyed hangulatban fejeztem be a menekülést. Otthon mindenki sajnált, mert lemaradtam a Sztálin szobor ledöntéséről, ami a fasor végén zajlott.

Másodszor november 4-én, hajnalban menekültem. A nemzetőr-szálláson, az Eötvös utcában, nem messze az Aradi utca sarkától az emeletes ágyban fekvé hallottam, még sötétben, Nagy Imre

hangját a rádióban, hogy „Csapataink harcban állnak, a Kormány a helyén van.” Ma sem emlékszem pontosan, hogy mi következett ezután, ott álltam a parancsnok, egy profi katonatiszt előtt és mondtam, hazamegyek. Leadtam az egyenruhát és a fegyvert, egy nagyon hosszú puskát, amellyel még nem tudtam lőni, kértem egy igazolást, hogy ott szolgáltam, ez egyébként ma is megvan, nemrég megtaláltam. Már világos volt, amikor haza suhantam az Andrassy úton, akkor előbb Sztálin út, Magyar Ifjúság, majd később Népköztársaság útja, a Belváros felé tartó egybefüggő szovjet harcokoszlop mellett, de ellenkező irányban.

Ennek a menekülésemnek tulajdonítom, hogy különbséget tudok tenni menekülés és megmenekülés között. A nemzetőrök között összebarátkoztam egy velem egykorú sráccal, akit egy év múlva viszontláttam a Bajza utcában a borbélynál. Oda jártam tehát hozzá, rendszeres hajnyírásra, még rögtön az első alkalommal megtudtam hogy ők délutánig maradtak akkor, november 4-én, hirtelen hagyták ott a nemzetőr körletet, egyenruhában, a puskáját is hazavitte és elásta. Járogattam a szövetkezetbe, üldögéltem a széke mögött és fecsegtünk, a főnök szidta a szövetkezetet, miközben mind a ketten nyírtak és borotváltak, az arcokat Pitralonnal dörzsölték a végén. Nagyon égette az arcot a Pitralon, NDK import, akkor rengeteg endékás árut lehetett kapni kedélyjavítás céljából. Már a nevére sem emlékszem a barátomnak. Egy alkalommal elmondta, előző nap felásatták vele a rendőrök az egész kertet. Ezután két nappal, mivel nagyon izgatott a dolog, ismét oda mentem, de nem találtam a helyén, a főnök mogorván és kelletlenül azt mondta szabadságra ment, otthon keressenem. Nem tudtam, hol lakik, többször leskelődtem az üzletnél, de soha többé nem találkoztam vele.

Ismét elmúlt néhány hónap, behívtak a kiegészítő parancsnokságra, összeírásra, a Szófia utcába. Ma is úgy hívják, hogy Szófia utca. Nagyon sokan voltunk, akik már végeztek, elmondták, hogy meztelenül kell bemenni és leülni egy bizottság előtt beszélgetésre és kérdezik azt is, merre járt az ember ötvenhat őszén. Ettől komolyan ideges lettem, elkezdtem félni. A várakozás közben véletlenül megláttam a folyosón a nemzetőr parancsnokomat egyenruhában, éppen a bizottság szobája felé tartott. Elálltam és kérdeztem tőle, most mi van. Azt felelte, ne törődjek semmivel, mondjam el, hogy nemzetőr voltam ettől eddig, a többit ő intézi. Így is lett, ültem a sok izzadt seggtől langyos, furnérozott széken és a bizottságot elnöklő egyenruhás kérdésre válaszul megmondtam az igazat. Ott ült a többiekkel az egykori parancsnokom is a bizottságban és nézett a semmibe. Az ellenforradalom idején megtévedtetek ti fiatalok, nagy hiba volt, csóválta a fejét az elnök, bevonulni a hadseregbe viszont dicsőség, megtiszteltetés, a bizottság hallgatott, azután kiküldtek. Soha sem soroztak be katonának, lövész, tüzér, ezt vezették be a katonakönyvembe, a tény, a jókora fekete pont viszont sehol sem került elő, semmiféle káderlapon. Megmenekültem, igaz a dicsőségből nem részesültem emiatt.

Apám és korosztálya pontos volt és az igazságot akarta minden áron megfogalmazni. Továbbá, hogy mi a különbség a valóság és az igazság között. Ha vele beszélgetnék erről, körbe járnám, hogy mi minden volt még menekülés és megmenekülés. Azt is hozzátenném, hogy szerintem hiba összekötni a kettőt, mert nem igaz, hogy a megmenekülés a menekülésből következik, még kevésbé igaz, hogy be is fejezi. A menekülés állapot, a megmenekülés ellenben koncepció. Különösen értelmiségiek gyártanak belőle sokat. Persze az is igaz, hogy az egész élet egy nagy menekülés. Ez szép könyvcím vagy egy slágergyanús szám utolsó sora. Csakhogy szépnek lenni ma erőltetett. Mióta mi vagyunk a felnőttek, más szelek fújdognak, amelyek melleleg és újabban már a kijárat felé terelnek, mert itt vannak az új, felnőtt, fiatalabb nemzedékek a maguk saját történetével. Ők így mondják, a menekülés ma nem kategória.

Minden megváltozott harminc év alatt. Az ipari társadalomból átléptünk a tudásalapú és a kommunikációs társadalomba, a világtérképet átrajzolták, eltűnt róla a piros meg a rózsaszín, Eu-

rópa stagnál a drága szociális piacgazdaságával, az USA vezet az új technológiákkal, jön fel Kína és India. Felgyorsult a világ, környezeti, biológiai és népesedési katasztrófákkal, Afrika tele van AIDS-szel. Nincsenek szavak az új helyzetekre, hova lett a haladás, a progresszió? Most nem kell magyarázni, fejtegetni. Például a pontosság ma gyorsaságot jelent. Hol itt az igazság, mi a valóság?

Visszajutott hozzám, hogy nemrég egy fiatal és befolyásos döntéshozó azt kérdezte, amikor a személyem szóba került: „Nem lehet, hogy túl lassú?” Olyan ez, mint, amikor valaki egészen más éttrendet követ. Se hús, se desszert. Nem pont rá értem, de mégis, mondjuk, hogy van olyan gondolkodásmód, amelyik nem tudja mit jelent az árulás, mert nem ismeri a bizalmat, azaz nem bízik senkiben. Ez egész életszerű. Nincs mit, vagy kit elárulni, ha nem lehet mire hivatkozni. Kérdés: az mennyire általános, hogy a bizalom nem kategória? Ez újabb kanyar. De szerintem menekülni akkor is lehet, ha nincs, és akkor is, ha van bizalom. Vagyis a menekülés független az árulástól és a bizalomtól. Nem az a lényeg, hogy mi elől menekülsz. Marad tehát annyi, hogy tudom, lassú vagyok, mert érdekel a menekülés, mint kategória. Nekem kategória. Nem szakszerűen és kizárólag a saját, magán használatomra értve: a menekülésből a suhanásra vágyom a legjobban. Vágyakozom utána, sőt időről időre, akár tetszik, akár nem, be is következik, ami viszont, elismerem, lassít. Ezt jól látja a fiatal döntéshozó a magas pozíciójából.

HUSZÁR LÁSZLÓ

Az Endresz György tér és Maros utca sarkán volt a Köztisztviselők Általános Fogyasztási Szövetkezete 6. számú árudája. Ennek volt az üzletvezetője édesapám. Édesanyám háztartásbeli, anyai nagyszüleim úri szabók, apai nagyapám pedig „dupla huszár” volt. Ugyanis egy huszárezredben szolgált, mint ezredkürtös, őrmesteri rangban. Az ezred a bolgár cár díszezrede volt. Ma is féltve őrzöm egy szép, fehér bársonybéléses, vörös tokban az érdemrendjét. Mellette egy névre szóló, cirill betűs díszoklevelet a cár aláírásával. No és a gyönyörű, sárgaréz ezredkürtöt! Éveken át próbálkoztam a megszólaltatásával – nem ment. Végre nagy nehezen sikerült néhány hang, de máig sem értem, hogyan lehetett azon dallamot fújni?

Apám önállóan határozhatta meg, honnan rendeli a különböző árucikkeket. A szállítók aztán ünnepek előtt ajándékokkal kedveskedtek. A Koestlin finom kekszeket és teasüteményeket (ma is őrzök egy szép nagy, fa kekszes dobozt), a Gschwindt likörgyár kiváló italokat, a Törley pezsgőt és italkészleteket (ma is használom) küldött. Hogy az általam nagyon szeretett Pischinger torták kitől jöttek, nem tudom, de az nem is volt fontos. A Meinel adta a különböző édességeket, csemegéket, déligyümölcsöket és a kávékat. Később babkávét már nem volt, a Franck- és a Kneipp-féle pótkávékat ittuk. Nekem az is ízlett. Mint ahogy imádtam gyermekkorom tápszerét, az Ovomaltine-t is.

Játékaim is bőven voltak: hintaló, bűgőcsiga, a két szoba közti ajtóra felakasztható hinta, stb. Volt egy rollerem is – fakerekű! Ha kimentem a folyosóra, vagy a keramitos udvarra, öt perc múlva a ház egy emberként követelte, hogy parancsoljanak be. Ám legjobban a mackómat szerettem. Nem tudom, volt-e még valakinek ilyen különös mackója? Ugyanis smaragdzöld színe volt! De engem nem zavart.

Apám valami oknál fogva rajongott a német AEG elektromos holmikért. A villany-melegítópárnától a világító stoppolófaig! Ez vajszerű bakelitből készült, a zsinórt be kellett dugni a konnectorba és akkor világított. Lehetett sötétben is stoppolni. Hogy anyám csinált-e ilyesmit, sose láttam. Pedig az óvóhelyen lett volna rá alkalma, de ott mással volt elfoglalva. És hát a nagy, világvevő rádió! Állandóan

szólt és én hallgattam. Mindent. Még Hitlert is hallottam beszélni. De igazán a zenét, a slágereket, a Kívánsághangversenyeket, a katonanótákat szerettem. Ma is fújom valamennyit: „Viszontlátásra hadnagy úr”, „Majd ha visszajöttök megint”, „Minden elmúlik egyszer”, „Jó éjt, drága kis hadnagyom”, „Valahol Oroszországban”, „Aludj kicsi fiam”, „Csak egy nap a világ”, „Pajtás, pajtás jössz te velem”, „Széles a Dnyeper, a honvéd arra menetel, Muszka ország közepébe”. Emlékszik még valaki?

1944 márciusában nagyszüleim Lajos utcai szabóműhelyének ablakából néztem, ahogy bejöttek a németek. Autók, motorok, ágyúk, tankok és rengeteg katona. Azután már többnyire német katonadalog, indulók szóltak: „Lili Marlene”, „Wir fliegen (fahren?) gegen England”, „Erika”, „Die Fahne hoch”. Aztán jöttek a légiriadók: „Achtung! Achtung! Lichtspiele! Krokodil groß!”, „Légi veszély: Bácska, Baja, Budapest” – és már süvített is a sziréna és mentünk a pincébe. Éjjel-nappal, egyre gyakrabban.

Egy szép, napos vasárnap délelőtt felmentünk nagynénémmel a Rózsadombra és megnéztük az akkori legnagyobb szenzációt, a Zilahy villát. Illetve a maradékát, mert előző éjjel azt érte az első budapesti bombatalálat. Sok év múlva tudtam csak meg, hogy a tulajdonosa, Zilahy Irén színésznő, ott vesztette életét.

Horthyt is sokszor hallottam beszélni a rádióban. Utoljára azon az októberi vasárnapon, mikor bejelentette a fegyverszünetet. Utána egész nap indulók szóltak és a felhívás: „Beregffy vezérezredes azonnal jöjjön Budapestre!” És először hallottam (később annál többször): „Ébredj magyar, az ősi föld veszélyben!”

Az első halottat az Újlaki templommal átellenben, a Kuti pékség előtt láttam. A földön feküdt, drapp csomagolópapírral volt letakarva, csak a lába látszott ki alóla és egy kis vér. Ki lehetett? Miért lóhatték le?

Naponta láttam, hogy fekete egyenruhás emberek összegyűjtik a Lajos utcában a zsidókat. Ott voltak a házban lakók is, de szinte mindenkit ismertem látásból. Álltak az utcán, kofferekkel, batyukkal, ágyneművel. Vártak, míg mindenki odaért, aztán elindultak Óbuda felé. Mint később megtudtam, az újlaki és óbudai téglagyárba vitték őket. Ott voltak egész nap, este visszajöttek. Másnap újra. Nap mint nap. Esőben, szélben, hidegben. Sajnáltam őket és nem értettem, miért terelgetik ide-oda az embereket? Jóval később derült ki, hogy már nem volt szállítóeszköz és gyalog valami okból nem indították el a transzportot. A házban lakók túl is élték a háborút.

1944 Karácsonyán volt a legszebb és legnagyobb karácsonyfám, padlótól a plafonig ért. 25-én szép, nyugodt ünnep volt és én élveztem az új játékaimat. Legjobban egy gyönyörű repülőgépnak örültem. Felhúзва fel lehetett akasztani az ajtófélfára, körbe-körbe repült, közben négy bombát dobott le egyenként, melyek kis patronnal voltak töltve és a földön durrantak. A végén pedig a német katonapilóta katapultált és ejtőernyővel ért földet. Fantasztikusak voltak a német játékok. Másnap, 26-án, le kellett mennünk a pincébe, mert éjjel valahonnan belőttek az egyik ablakon. Megkezdődött az ostrom és a két hónapos pince-élet.

A nagy, háromemeletes háznak volt egy tágas, közös óvóhelye, priccsekkel. Az egyéni fásrekeszekből pedig a családok lassanként külön „szobáskákat” varázsoltak. Nekünk szerencsére egy nagy, kb. 3×4 méteres részünk volt, melyből szüleim egész lakosztályt készítettek, szőnyegekkel, függönyökkel, seznokokkal. Volt egy kétlapos petróleumfőző, viharlámpa és a farakás mögött egész raktár. Apám telehordta edényekkel, nyersanyagokkal, konzervekkel, italokkal, csemegékkel. Ment a főzés, evés, ivás – amíg tartott a készlet. Csak azt nem tudom, kenyeret honnan szereztek? Szüleim ebben a „budoárban” laktak, én nagymamámmal és nagynénémmel a közös óvóhelyen. Ők ugyanis átjöttek hozzánk, mert kis földszintes házuk pincéjénél biztonságosabbnak tartották a nagy ház óvóhelyét. A választásról csak annyit, hogy L-alakú házunknak épp azt a szárnyát érte egy éjjel bombatalálat, ahol az első emeleten a lakásunk és lent az óvóhely volt. A 2. és 3. emelet teljesen tönkrement, a lakásunk félig (karácsonyfám teljesen!), de az óvóhely megmaradt. Óriási detonáció, hatalmas por, ránk hullott a plafonról az összes vakolat – mesélik, mert én fel sem ébredtem.

A pincei élet kicsit unalmas volt. A felnőttek találgatták, mi lesz? De mi, gyerekek – négyen-öten voltunk – játszottunk, ettünk-ittunk, szaladgáltunk és az idegeire mentünk mindenkinek. Egyszer jött három magyar katona és a ház sarkánál felállított egy Boforsot. Ez egy magyar légvédelmi ágyú volt, akkorát durrant, hogy meg lehetett süketülni, de tűzereje szinte semmi. Három-négyet pukkantottak, mire az oroszok odalóttek egyet az utcába és a három katona úgy elment, mintha sose jártak volna ott.

Emlékszem az első oroszokra. Nagyon fel voltak szerelve és ellátva mindennel. Bőrkabát, prémgallér, jó köpenyek. Gyorsan körülnéztek, németeket kerestek és azonnal elmentek. Jó néhány nap múlva aztán rémes alakok jöttek. Mocskos, szedett-vedett öltözék, ordítózás, még egy sorozatot bele is lőttek a pincefolyosó padlójába. A nők szénporral bepiszkították az arcukat, rondára öltözték magukat, elbújtak. Szerencsére mindenki megúsza, nem bántottak senkit. A ház lakásait viszont (a miénket is) teljesen kifosztották.

Valamikor február 25-e körül jöttünk fel a pincéből. Nagy hó volt, de nem fehér, hanem a füsttől és koromtól fekete. Lakásunk tönkrement, egy földszinti lakó fogadott be. Egy szobát kaptunk, oda volt bezúfolva a megmaradt kétszobányi bútor. Ott éltünk két évig. Ennivaló már nem igen volt, ügyeskedni kellett és az asszonyok csodákat műveltek. Olyan ételeket találtak ki, amilyeneket addig el se tudtunk volna képzelni. Például babból készítettek fasírtot. Azt ettük, többnyire borsófőzelékkel, vagy babsalátával. Nekem ízlett. Meg kukoricakását, pirított hagymával. (Nagyon jó!) Egyszer egy lovat lőttek le a sarkon és apám (húsbontási ismeretét kihasználva) hozott egy nagy darab vesepecsenyét. Az rántva olyan finom volt, hogy később évekig – amíg kapható volt lóhús – gyakran vásároltunk. Sütemény is akadt, kukoricalisztból készítették és prószának, vagy málénak hívták. Ez egy kicsit száraz volt, mert a lekvárunk már elfogyott. Aztán jött a melasz. Ebből az állítólag emberi fogyasztásra alkalmatlan ipari melléktermékből – melynek nyúlós állaga, kicsit kellemetlen szaga, de édes íze volt – készült a „melaszos”, a kor legkedveltebb süteménye.

Tavasszal már a szabadban játszottunk. A Zsigmond tér akkor, majdnem a Császár uszodáig, egy nagy grund volt, tele lövészárkokkal, bombatölcsérekkel, löszerekkel, elszórt felszerelésekkel, tankokkal és ágyúkkal. Remek játszótér! Rohamsisakban bujkáltunk a tankokban, szétszedtük a gépfegyver lövedékeket és meggyújtottuk a puskaport, de legjobban a légvédelmi ágyúkat szerettük. Az égbemeredő, hosszú cső körül három ülés volt, melyekben majdnem fekvé lehetett ülni. Előttük egy kerék, azt forgatva, az egész szerkezet körbe forgott. Ezt használtuk ringlispílnék.

Aztán elkezdődött az iskola. Az első év március közepétől július közepéig tartott. Akkor még voltak cserkészek, nagyon szerettem cserkész lenni. A lilimos övcsat és az árvalányhaj tartó boglár még ma is megvan. 1948-ban megszűnt a cserkészlet és jött az úttörő-mozgalom. Nem léptem be, de aztán kötelezővé tették, majd automatikusan következett a DISZ.

Így jött el 1956 és három fontos dolog: az érettségi, a felvételi a Színművészeti Főiskolára és a forradalom. Az érettségi kitűnőre sikerült a Petőfi Gimnáziumban, a felvételi harmadik rostáján is átmentem és kilencen felvételt nyertünk, de alacsony létszámunkra hivatkozva nem indítottak első évfolyamot. „Jövőre szeretettel várunk mindenkit, természetesen újra kell vizsgázni.” – mondta Olty Magda főigazgató. Mennyből a pokolba! Anyagkiíró lettem a II. sz. Autójavító Vállalat lakatos műhelyében. A munkaidő hattól kettőig tartott. Egy verőfényes keddi napon, október 23-án, hazafelé a Margit hídon, a villamosból már láttam a tömeget, amint a Bem szobor felé vonult. Tájékozott voltam mindenről, mert nagy várakozással és figyelemmel követtem a Petőfi-körben zajló eseményeket. Alig értem haza, máris vissza akartam menni. Édesanyám kérlelt, ne tegyem (apám már nem élt, egyedüli gyerek voltam, rettenetesen féltett). Este a rádióban meghallgattam a Gerő beszédet és tudtam, hogy olaj a tűzre. Azonnal átmentem Pestre, a Parlamenthez. Sötét volt, de még mindig nagy tömeg, messziről már hallatszott a lövöldözés. Teherautók jöttek: „Aki magyar, velünk tart!”, meg fegyvereket hoztak a csepeli Lampart gyárból. Egy teherautóval elmentünk a Dohány utcáig. Az Astori-

án nem jutottam túl, a Rádiót már nem lehetett megközelíteni, a Múzeumnál egy tank állt. Erős lövöldözés, rengeteg ember. Éjjel értem haza, anyám halálra váltan várt. 25-én ismét a Parlamenthez mentem, a tüntetésre. Váratlanul erős tűz alá vettek bennünket. Minden irányból lőttek. Ez volt a „véres csütörtök”. Volt ki futva menekült, ki hasra vágta magát és tehetetlenül várta a sorsát, köztük én is. Szerencsére a tér Margit híd felőli oldalán voltam, mi kevesebbet kaptunk. Így is vagy öten haltak meg körülöttem. Amennyire emlékszem, valamerre a Honvéd utca felé menekültem. A bomba után ezt is megúsztam. Azután a Kilián laktanya és a Köztársaság tér kivételével szinte mindenütt ott voltam. Sajnos a Sztálin szoborból nem sikerült szereznem egy darabot! Az üzembe is be-bementem. Munka nem volt, az összejött dolgozókkal az eseményeket tárgyaltuk a műhelyekben és az irodákban. A forradalom alatt fegyver nem volt a kezemben, legnagyobb „hőstetem” az volt, mikor – nagy sikert aratva – a lakatos műhely irodájának vaskályhájában ünnepélyesen elégettem a DISZ tagkönyvemet. Azóta nem voltam semminek sem tagja.

November 4-e után, valamelyik nap (már erős harcok folytak), a Zsigmond téren voltam egy barátomnál. Átjött egy szomszéd fiú is és arról volt szó, hogy menni, vagy maradni? Egyszerre fűlsiketítő robbanás, por és az egyik ablak a fallal együtt eltűnt. A szoba a Margit híd felé nézett, amerre a tér akkor még majdnem teljesen nyitva volt. Az ablakon valami megmozdulhatott, vagy megcsillanhatott, mire az oroszok valahonnan találomra odalőhettek egy ágyúval. Azok akkor félelmükben lőttek mindenre, ami mozgott. Én az oldalfal közelében voltam, a légnyomás földhöz vágott, más bajom nem esett. Barátom azonban azonnal életét veszítette, a szomszéd fiú arca csupa vér volt, „Kilőtték a szemem!” – kiáltozta, kitámolygott a folyosóra és leugrott a negyedik emelet-ről. Szörnyethalt. Harmadszor is vigyázott rám a jó Isten.

Aztán decemberben volt még a „Nyugati pályaudvari csata”-ként emlegetett pofozkodás, mikor a kerület melósaival szétkergettük az akkor alakult KISZ, kormány melletti szimpátiatüntetését.

A forradalom mámorán és lelkes elvárásain kívül ez volt számomra 56. És Szabó bácsi emléke. Mikor néha meglátogattam édesanyámat munkahelyén, a Húszállítási Vállalat Vágóhíd utcai irodájában, gyakran jött be egy, magas, bajszos, kicsit görnyedt hátú, hallgatag kocsikísérő, akit Szabó bácsinak szólítottak. Később tudtam meg, hogy ő volt a Széna téri csoport parancsnoka. Emlékét őrzöm, tisztelet Neki!

Ami az elvárásokat illeti, azokban 1989-ben sem volt hiány. Örültem a rehabilitációknak, Nagy Imre újratemetésének. Ott voltam a Hősök terén a ravataloknál és vártam az új világot, a szabad levegőt, hogy 56 törekvései megvalósulnak. Reméltem, ezen túl nem kell mellébeszélni, kétféle véleményt hangoztatni (egyét baráti körben, egyet kifelé), hogy minden jobb lesz. Így is indult. Lendülettel, frissen. Öröm volt az első szabad választás. Hónapokig figyeltem a parlamenti közvetítéseket. Aztán egyre ritkábban – ma már undorral menekülök előle. Mint az egész politikától. „Nekünk Mohács kell” – írja Ady. Igen, úgy látszik ez olyan magyardolog, hogy a bajban össze tudunk fogni, de békében egymás torkának ugrunk. A szép reményekből és jobbat akarásból így lett acsarkodás, gyűlölködés, uszítás, tömeghisztéria, üres ígéretés, frázisok pufogtatása, őrzítő hatalmi harc, általános gazdasági és morális válság. Politikusaink – az ország és a lakosság felemelkedésével mit sem törődve – marakodásukban lassan tönkre tesznek mindent. (Igaz, mi választottuk őket! Megérdemeljük!) Tizenhét év alatt tönkrement az oktatás, a kultúra (színházaink lassan működésképtelenné válnak az állandó elvonások miatt), az egészségügy, óriási az elszegényedés, mindent behálóz a korrupció, rémesek a köz-állapotok. Soha ennyi agresszív, magában motyogó, gyűlölettől villogó szemű embert nem láttam az utcákon. És soha ennyi koldust és hajléktalant! Mondják: ez a korai kapitalizmus velejárója. Elhiszem, de nem lehetett volna ezt enyhíteni, emberibben csinálni? Igaz, szabadon beszélhet bárki, bármit. De ez azért, a létrehozott körülményekhez képest, nagyon csekély vigasz. Még az a jó, hogy számomra valószínűleg már nem tart olyan soká. De mi lesz a gyerekekkel?

A KISFIÚ

A kerekfejű, mindig mosolygós, máskor hunyorogva gyanakodó kisiú már elfelejtette nagy betegségét, amikor felállni sem tudott; Jancsinak és Sanyinak, a zuglói bérház másik két fiújának egyenrangú, rohangáló társa volt. A józú játékokat csak az árnyékolta be, hogy a felnőttek, valamennyien a környék gyáraiban dolgozó munkásemberek, gyakran emlegettek elkomoruló arccal valami háborút. Időnként ezzel kapcsolatosan megszólaltak az idegesítő hangú szirénák is. Egy este kiderült, hogy a háború igen szép. A felnőttek idegesen tárgyalták az udvaron, hogy a háznak óvóhelye sincs, majd a Miskolci utcai iskolába kell menni, két kilométerre, ha igazi riadó lesz, mert ez csak próba. Az égen viszont színes rakéták röpködtek, ami szép volt. Egyszer aztán ijesztővé vált a dolog, mert nem tudni honnan, de nem túl messziről, a szirénáknál undokabb hangú sivítások után nagy, falakat rengető robbanások hallatszottak. Aztán elcsendesült minden. Hamarosan hazaérkezett az Apa, valami vidéki üzleti útról, s azt mondta az Anyának,

– A vonatot megállították Pest előtt, onnan láttam a bombázást. Úgy látszik itt a háború. Nem szabad Pesten maradnunk. Mit gondolsz, a szüleidnél, Csákvárott befogadnának minket?

Így mondta, Csákvárott.

– Én tartok tőle – mondta az Anya –, hogy nem szívesen fogadnának, tudod mennyire békétlenek vagyunk mi együtt. S ha még a többi testvérem is odatódul, mi lesz ott?

– Márpedig itt nem maradunk, most van egy kis pénzem, kibérelünk egy házat, biztosan akad valami.

– Ha addig nem rendeznek lóversenyt! – mondta az Anya, valamire célozva ezzel.

Augusztusban azért elköltöztek Csákvárra. Szép házat kaptak, ami egy nagy szőlőhöz tartozott. Éppen olyan volt, mint a nagypapa háza. Elöl szoba, középen konyha, de innen egy nagy csapóajtón a nagy sötét pincébe lehetett lépcsőn lemenni, de azt a tulajdonos lelakatolta. Még hátul is volt egy kisebb szoba, amit ugyancsak használhattak. Apa azonnal berendezkedett, ami abból állt, hogy az ereszdeszkázat mögé elrejtett néhány dobozt. A falubeliek is valami furcsa készülődésben voltak állandóan. Gyűjtöttek és rejtegettek.

A nyár vége gyönyörű volt falun és a távolabbi mezőkön, patakok partján. Egészen más világ volt ez, mint a pesti udvaron játszani. A háztulajdonos nagyobb fia többször elvitte a kisiút a környékre. Ő mindent tudott a patak halairól, a fákról, a bokrokról, miként lehet a tocsogóban a lábba csimpaszkodó piócákat pisiléssel távoztatni. Még azt is tudta, hogy mi lehet az a felszeletelt sztaniol csík csomó, meg azt is tudta, hogy azt érinteni tilos, mert meg van mérgezve. Hallották, hogy író-tollat, babát is szórnak a repülőkre, de érinteni sem szabad, mert robbannak. Ennek ellenére minden bokor alatt ilyesmit kerestek.

Nagypához látogattak éppen, amikor a kisbíró, egy tényleg kis, kopott ember kidobolta, hogy a hat éves iskolaköteleseket be kell íratni, és szeptemberben kezdődik az iskola. Így is történt, s a kisiú első iskolás lett a faluban. De csak két napig járt iskolába, mert a bombázások miatt beszüntették a tanítást. Gondtalan őszi napok jöttek újra, mert bombázást nem kaptak, csak a nagy, mély bűgású repülőkre jöttek gyakran, fehér csíkot húzva maguk után. Egy délután a Vértes hegygerince felett nagy fekete dagadt szivarok jelentek meg, s ott ácsorogtak a levegőben egész nap. Mindenki ezeket nézte, s az emberek azt vitatták, miféle hadi szerkezetek ezek? Valaki azt mondta „Gánton valami csodafegyvert tartanak a németek, azt védik.” Egy idős bácsi meg azt mondta „Ez már a világ vége!” Erre jöttek a háborús élmények, s a gyermekévek gyakori rettenete lett ez a szó; „világvége”.

Már karácsonyra készülődtek. Fenyőfa akadt az erdőn, dió, apró alma, valami színes papírba csomagolt kockacukor is került elő, papírláncot az Anya készített. Múlt karácsonyra egy szép, felhúzó tankot kapott a kislány, lánctalpaival haladt előre, s közben szikrákat szórt az ágyúja. Valamennyire képből voltak a háborút illetően. Mivel a tank Pesten maradt, Apa fából faragott egy repülőt, lefestette szépen, a gép farkára festendő felségjellel azonban bajban volt, végül nem festett fel semmit. Karácsony előtt átvonultak a németek. Beszállásoltak egy tisztet. A mezei csatangelések eredményeként a kislány lábán gennyes sebek voltak, s erre olyan kenőcsöt adott a tiszt, amitől azok másnapra elmúltak.

Karácsony napján bejöttek az oroszok. A ház jó száz méterre volt a falu szélső házától, s úgy jöttek be, mintha vendégségbe jöttek volna. Két öreg katona a magasra vetett ágynak nekidőlve azonnal, állva elaludt a melegben. Azt hitték, ezek ugyan nem bántanak, később kiderült, egyszerűen csak halál fáradtak voltak. Szerencsére újra tisztet szállásoltak be, de ez valami rendőrféle volt, mert két nap alatt begyűjtötte a falu módosabb gazdáit. A pincébe tessékelték le őket, köztük az öreg Jani bátyját is, nagypapa testvérét. Aztán elengedték őket, sőt az oroszok is odébb álltak. Ekkor azonban a háztulajdonos lánya előkerült valahonnan, s mindjárt lebabázott. A családnak mennie kellett, visszavették a házat. Szerencsére Kisgánton, a faluból kihaladó féloldalas, egysoros utcán kaptak üres házat, közvetlenül a Vértes egyik nyúlványa alatt. Az Apa a holmik között legértékesebbnek tartott porcelánokat azonnal elásta az udvaron. Ezek veszték el legelőbb, mert az újabb csoportban bejövő oroszok azzal kezdték, hogy a puskacső-tisztító vaspálcáikkal végigszurkálták az udvart, s megtalálták őket. Egy részük valami konyhára került, a „használatlan” darabok meg a kert kerítésén végezték, mint céltárgyak. Egy-egy találat után még kurjongattak is a katonák.

Az újonnan bérelt házban megint kaptak egy orosz tisztet, az első szobába, a család a hátsó szobába szorult. A szomszéd házban rendezték be a tiszt konyhát, s a sajátjuk lett a húsraktár. Az oroszok ugyanis lőttek egy nagy szarvast az erdőn, s itt, egy nagy fakadban lesózták. Jutott belőle a családnak is. Olyan nagy örömük azért nem telt a katonákból, meg a tiszttekből se; beszorultak a hátsó szobába, ha nem kellett, ki se jöttek onnan. A kislány emlékeiben megmaradt egy kép. Az Apával ültek egymás mellett az ágy szélén, s az Apa ritkán beleszívott a cigarettájába. A szobában állt a levegő és a kékes füst térdmagasságban, mint egy légies fátyol, vízszintesen lágyan hullámozott.

Az orosz tiszt az ajtóra tűzött egy papírt, olyan menlevél-félet. Ez a viszonylagos védelem azonban nem tartott soká. A Vértes túloldalán még németek voltak, a kertben beástak egy katyusa rakétavetőt, s az oroszok közölték, hogy nagy csata lesz, a lakosság hagyja el a falut. Ezt egyedül az Apa fogta fel komolyan, senki más a faluból. A vidékre költözés harmadik epizódja igazi meneküléssé vált. A falura lehozott holmik egy normális élet tartozékai voltak, de nehéz volt eldönteni, hogy mindebből mit lehet cipelni a menekülés során? Világos volt, hogy ami marad, az elvész. Az Apa és az Anya úgy döntöttek, hogy amit lehet, azt viszik. Erre a célra kerítették egy kétkerekű kordét. Megpakolták istenesen. És ami nem fért rá, „ha a mienk nem lehet, ne legyen másé se” kismemberi bölcsességgel az udvaron halomba rakták, s felgyújtották. Irány kelet, hogy minél távolabb legyenek a fronttól. De a kordé kereke kitört az első tíz méter után. Lepakolás, a két kerékpárból tolható alkotmányt szerkesztve, s azt jól megpakolva, indulás újra. De előbb a holmit, ami már nem fért fel a biciklikre, halomba rakták és felgyújtották. Ment is a dolog 60–80 méteren keresztül, de akkor a női kerékpár összecsukszott a teher alatt. Maradt a férfi bicikli a tovább haladásra. Ezt már kellő megfontolással, csak a legszükségesebbet felmálházva, elkészült a redukált mentenivaló. Ami lemaradt, halomba rakták és felgyújtották. Így indultak el, az égetések miatt jól megkésve ahhoz, hogy még a téli beesteledés előtt elérjék a szomszéd falut. Egy mezei úton mentek, hogy elkerüljék a katonák mozgását, de a sárban tankcsapások itt is voltak. Rájuk esteledett, s az út szélén, kukorica szárából rakott szárnyék tövében húzódtak meg. Az Anya az árok falába vágott alkalmi tűzhelyen paprikás krumplit

főzött vacsorára. A kukoricaszárban bevackolták a kisfiút, s a szülők is behúzódtak egy szélárnyékos odúba. Mivel a környéken egy lelket, egy fénypontot sem láttak, reménykedtek a nyugodt éjszakában. A kisfiú arra ébredt, hogy két katona követelőzik a szülők orra előtt hadonászva, „ura, ura” meg, hogy „gye zóloto, gye zóloto?” Apa, aki járt Kárpátalján üzleti ügyben, tudott valamit ruszinul, azt mondta az oroszoknak, hogy „Tut ura” és odaadta az óráját, majd „zóloto nyima, mú nyissij”, valami ilyesmit mondott. Az egyik orosz meglepődve bámult egy pillanatig, aztán megfogták az elég óvatlanul szabadon hagyott biciklit, a minden holmijukkal megpakolva, s egykedvűen eltolták. Nehezen tértek magukhoz, de az Apa azt mondta „legalább élünk”. Neki már volt egy megmenekülése az oroszoktól. Maradt, ami rajtuk volt, az elmosatlan lábos és a kisbalta az árok partján és egy kartondobozban 100 db villanykörte, ami a kisfiú málhája volt és az nem volt a biciklire kötve. Egy német légitámadás közben értek be Alcsútra, ahol sok orosz katona járkált vérző sebekkel, rá se néztek a családra. A faluban még meg is szólták őket, hogy ilyen kisgyerekekkel menekülnek háborús időkben. Estére végül befogadta őket egy rendes család, ott is maradtak néhány hétig, míg tovább nem ment a front. Ezt semmi mással nem tudták meghálálni, csak azzal a 100 db villanykörtével, olyan időkben, amikor áram sem volt a falvakban.

A történetnek ezzel még nincs vége, mert három hónappal később megfogyatkozott a családi létszám. Az apa meghalt, a nagymama is, mindketten gyógyítható betegségben, a se orvos, se orvosság körülményei közt, a féltestvér ugyancsak egy másik faluban, egy leventeként elvitt nagybácsit nem láttak többé, egy nagynénit elhurcoltak. De mondják, hogy mások többet szenvedtek.

A SRÁC

Az 56-os év eddig jól alakult. A beiskolázó bizottság kegyéből a pesti srácot vidéki technikumba vették fel, amit el is végzett és kitűnően leérettségizett. Még az egyetemi felvételi is sikerült, s most egyetemistaként irigylik a zuglói barátok, akik vagy nem kerültek főiskolára, vagy nem is akartak „okos Tónivá” lenni. Csak egy dolog zavarta a srácot, hogy gyakran izzadt a tenyere. Ez táncolás közben volt a legrosszabb. A lány kezét úgy kellett fogni, hogy ne vegye észre ezt a guszttustalanságot.

Szeptember végén kapta az Anya a hírt, hogy a nagypapa, Csákvárott meghalt. A nagypapa építőmester volt, s a háború után munkája kevés volt, a tekintélye is megcsappant, következésképpen gyűlölte a kommunistákat, s ennek lépten-nyomon hangot is adott. De volt egy suszter veje, aki viszont a háború után pártkarriert csinált. Nem nagyot, de elegendőt ahhoz, hogy ne becsüljék sokra a faluban. Jóskának hívták. A temetést némileg megzavarta, hogy a szomszéd átszólt a kerítésen, „Jóska, egy-két hét múlva nem íltek!” A beszélés elszállt, csak október végén jutott eszébe a srácnak. Ugyan honnan tudhatta az az egyszerű parasztember, hogy itt balhé lesz? Mert balhé lett, s az események ilyen közönséges megnevezését nem tartotta a külvárosban senki méltatlannak. Mint egyetemistát közelebbről érintette a dolog, mert előadások közben, szünetekben már jó előre téma volt a követelések megfogalmazása, izgalmas hangulat volt az egyetemen, s eldölt, hogy 23-dikán gyűlés lesz a Műegyetem kertjében. Rengetegen voltak ott, egy szónoki emelvény is volt ácsolva, ahonnan valaki szónokolt is, de nem ez volt a beszédtema, hanem az, hogy betiltják a felvonulást. De felvonulás lett. A srác nem is nagyon értette az egészet, de örömmel menetelt a többi egyetemistával együtt a budai felső rakparton. Jóleső érzése volt, hogy ide tartozik. Az Erzsébet híd romos hídfője után tűnt fel neki, hogy megjelentek olyan nemzeti zászlók, amelyek közepéből kivágták a vörös csillagos címert. A Bem téren forró volt a hangulat, aztán átmentek a Margit hídon, s a Pártközpont, a Fehér Ház előtt már fűjjoltak minden vezetőre. A Kossuth tér teljesen megtelt, s közben beesteledett. Amikor néhány teherautó fiatalokkal elment a Rádióhoz, akkor a fiúnak eszébe jutott,

megígérte az Anyának, hogy időben hazamegy. Amikor trolival a Városligethez ért, akkor már húzgálták a Sztálin szobrot. De még ekkor sem gondolt arra, hogy milyen komoly a dolog.

Másnap, kötelességszerűen bement a srác az egyetemre, gyalog, meg ahogy lehetett. Tanítás nem volt, mindenki az eseményeket tárgyalta. Volt, aki már ekkor a disszidálást forgatta a fejében, mert jön a megtorlás, vagy – ilyen is volt – mert jön a zsidógyűlölet. Estefelé Feri, aki kollégista volt, s együtt szoktak ketten egy géppel fényképezni, laborálni, meghívta a koleszba, merthogy nem érdemes este végiggyalogolni a városon. A kollégiumban a légkör már „forradalmi” volt. Jó néhány fegyvert hoztak oda, „dióverő” karabélyokat, meg gitárnak becézett géppisztolyokat. Megszervezték az állandó őrseget is. Elég későn jött az ötlet, hogy fel kellene menni az ávós-villába egy csoportnak. De a sötét és a terep ismeretének hiánya miatt lemondtak erről. Parancsnok nem volt, csak egy katonaviselt fegyvermesterféle, aki az elsősöknek tartott ismertetést. Ferivel együtt osztották be őrsegbé, hajnali négy és hat óra között. Mivel ők még a Honvédelmi ismeretek című tárgyból csak a térképismeretnél tartottak – nagy röhögés volt, amikor az oktató hadnagy fordítva jelölte meg az északi irányt – a gitárról csak annyit tudtak az iménti ismertetés szerint, hogy szét lehet szedni. De azért ezzel mentek örködni a kapu elé. Öt órakor jött egy civil, megállították, de alapos lehordást kaptak a hadfiak. Az illető pék volt, s ő tényleg a kötelességét ment teljesíteni a pékségbe. Még jóval hat óra előtt jött egy gépesített alakulat, magyar katonák voltak. Naná, hogy nem tartották fel őket, behúzódtak a két srác a kapualjba.

A hazafelé megtett gyalogos út csak egy helyen volt izgalmas, a Margit hídon. Orosz katonák géppuskákkal felfegyverkezve, meg a hadi motyójukkal, meglepték mind a két járdát, néhány fős harc állásokba helyezkedve. Villamos nem járt, így a srác a két sín között ment, egyenlő távolságra az orosz katonáktól. Oly erősen „stokkolt a majré”, hogy még a tarkójára is szeme nőtt az izgalomtól.

Azokban a hetekben minden napra jutott valami esemény. Kenyérért sorban álló emberekre egy elrobogó páncélaútból eleresztettek egy sorozatot. A srác mögött álló öregember egy golyót a hátába kapott. Egyszer meg hasonló jármű közeledtekor a géppuskás másodpercekig rászegezte a fegyvert elhaladás közben. Akkor valóban „megállt benne az ütő”. A szomszéd Sanyit lelőtték. Hazahozták egy talicskán, s a sufniiban „ravatalozták fel”. Fiatal házaspár volt. Az ismerős srácok közül többen csatlakoztak fegyveres csoportokhoz. Néhánynak halálhírét hozták, s többen, november 4. után nyugatra szöktek.

A Kossuth téri mézárjárásról „lekészt” a következők miatt. A Deák téren csatlakozott tankör társaihoz. Köztük volt Imre is, akivel osztálytársak voltak a vidéki középiskolában is. Egy két-háromszáz fős csoporttal meneteltek az Andrássy úton, akkor Sztálin útnak hívták, nem tudni milyen céllal, a Városliget felé. Az Opera közelében velük szemben jött egy tank, de a tömeg nagy elszántsággal ment vele szemben. Az utolsó pillanatban persze elugrottak, majd újra tömeggé formálódtak. Híre ment, hogy a Kossuth téren valami készül. Erre az Oktogonnál balra fordult a tömeg. Alig mentek száz métert, a Nyugati felől lövések jöttek, fej fölé, az első emeleti erkélyek magasságában egy-egy lövedék becsapódott. Mindenki rohant kétfelé, a házak kapubejárataihoz. A srác előtt elesett egy asszony. Lehajolt, hogy felemelje, de a menekülők hátulról fellökték, s elterült, mint egy béka. A fejét próbálta védeni, mert sokan rátapostak. Az utoljára érkezők közül két férfi megragadta, s behúzták a kapu alá. Cipő nem volt a lábán, s a nadrág szára oldalt a varrásnál, mindkét lábán szétszakadt. Nem halt meg senki, de a felvonulás szétesett. (Imrét akkor látta utoljára, illetve 45 évvel később az évfolyam találkozáson. Németországban gyárigazgatóként ment nyugdíjba, de az ötven éves találkozót már nem érte meg.)

A srác ezután megkereste a cipőit, s elindult Zuglóba. Valahol a Dózsa György útnál, az eseményeken merengve bandukolt, s behajlított ujjával a tenyerét tapogatta. Meglepődött, mert már nem izzadt.

AZ ÉLMÉNY

Azt mondják, hogy az ember korosodásával előjönnek a régmúlt, a maga idejében érdektelen élményei. És olyat is hallani, hogy egészen megöregedve ezek közül már csak egy jön vissza, talán a legérdektelenebb. Például egy bogár nekimegy a falnak esti szürkületben, valahol és valamikor. Az ilyen szelektált élmények közül nekem is visszajön egy, negyven év távolából. Ülök a sziklasír előtt, s a domb aljában, előttem, pizsamás és hosszú inges gyerekek, meg sakálszerű kutya rohanganak a porban. Egy szamár, talán bánatában, rákezd egy strófányi nyihogásra. Távolabb zöld termőföldek között, nekünk háttal az óriási Memnon szobrok ülnek. A Nílus alig érzékelhető sávja mögött éppen gyulladoznak Luxor villanyfényei. A folyó innenső partján ragyogó narancsvörös tüzek fáklyaként lobognak, elégetik a lecsupaszított cukornád felesleges leveleit.

1967 tavaszán Egyiptomban voltam tanulmányúton. Az ókori Théba emlékeinek megismeréséhez több időt kellett a helyszínen tölteni, ezért Sheik Ali Abd el-Raszúl fogadóházában, egykori karavánszerájban laktam egy palesztin szobrasszal, Musztafával. Nem a mi gazdagságunk volt az oka, hanem a helyi szegénység, hogy saját szakáccsal rendelkezünk. Ahmed nagyon fekete, talán szudáni rabszolga származék volt. Nem tudni hol, de időre elkészítette minden nap a tojás, rizs, tojás, rizs napi menüket, hetenként egyszer egy sült galamb is akadt, ezt Sheik Ali adta ingyen. Ezt pótoltuk ki több üveg Stella sörrel, naponta. Ahmed egyszer előállt, hogy meghív minket estére. Ahmed lakása egy ókori, nemesi sziklasír volt, a falakról már minden domborművet, festést vagy bélelést régen lefaragtak. Az első két helyiséget meg is nézhettük. A feleség otthon, de nem látható helyen, a sírűreg mélyebb részén volt, de látható módon volt még Ahmednek egy telepes rádiója és egy kecskéje. A sziklasír elé sárfalazattal elkerítve volt egy kicsi udvar, a kecske helye, s ez előtt, a kapu mellett egy sárból készített pad. Ide ültünk ki hárman. Azt nem mondom, hogy beszélgetni, mert Musztafa beszélt csak. Az arab vendéglátó, még a legszegényebb is, legalább egy pohár vízzel, de megkínálja vendégét. A mi vendéglátásunk abból állt, hogy Ahmed kihozott egy agyagkorsó „lokális sört”. Musztafa magyarázta el, hogy zöld árpából készül, s ilyet készítettek az ókori egyiptomiak is. (Honnan tudta?) Minden esetre a lé zöldes színű volt, de az üvegpohár, amiben kaptam, a kívül-belül lerakódott valami, opálos színt kölcsönzött az ókori sörnek. Megittuk, még dupláztunk is belőle.

Ültünk a sziklasír előtt, s a domb aljában, előttem pizsamás és hosszú inges gyerekek és sakálszerű kutya rohanganak a porban. Egy szamár, talán bánatában, rákezdett egy strófányi nyihogásra. Távolabb zöld termőföldek között, nekünk háttal az óriási Memnon szobrok ültek. A Nílus alig érzékelhető sávja mögött éppen gyulladoztak Luxor villanyfényei. A folyó innenső partján ragyogó, narancsvörös tüzek fáklyaként lobogtak, elégették a lecsupaszított cukornád felesleges leveleit.

A BEJÖVETEL

Néhány éve – érdektelen, hogy milyen kényszer vagy helyzetkeresés hatására – lányunk családjával kiköltöztünk a Fővárosból Monostorra. Az élet elválások sorozata. Elszakadunk a gyermekkortól, elhagyjuk szüleinket, sokan elválnak párjuktól, a városuktól, a hazájuktól, és így tovább. Én is megváltam a Várostól. De talán a legnehezebb az elválás a hivatással lemorzsoló évektől és munkahelytől. Ötven éve járok a Műegyetemre. És talán szánalmas is, de ebben nem vagyok egyedül, mindvégig, amíg lehet, ragaszkodással járunk be az Alma Materbe. (Almus, latin, első jelentése: éltető, tápláló, termékeny. Ebben részesül az ambícióktól függően minden hallgató és tanár. Második jelentése: jóságos, kegyes, áldásos. Erről már lehetne bölcsekedni, hogy mennyiben tudja, akarja kifejteni efféle tevékenységét.)

Szóval Monostorról kell elindulnom az Egyetemre, mintegy ötven kilométerre. A falu a nevét arról a középkori monostorról veszi, ami a Duna nagy ága mellett volt, de már hírét, s helyét is elnyelte a szigeti nyaralótelek-parcellázás gátlástalansága. Nekem különben a név, ha látogatóba megyek határon túli barátomhoz, amolyan vezérlő csillag is, mert az úti cél Kolozsmonostor, s ha kimegyünk az ő vidéki házába, Győrmonostorba megyünk.

A bejövételben a következő szépségek és gondolatok kísérnek. Észak felé elindulva elsőnek és balról a Dunazug-hegység vonulata, s a Vöröskő mindjárt gyermekkori kirándulásokat idéz. Távolabb, ha tiszta az idő, idelátszik a Börzsöny. Balázs fiam gyakran látogatott, s történelemmel átítatott vadonja, zeneszámainak ihletője. A Dunára lejtő Mihály-hegy oldalában Nagymaros, s a saját kezűleg kétszer is átépített házikó. A telek, s az egész nagyobb környezet gyermekeink vidám karámja volt, most már Géza fiam családjáé.

Lovas tanyák között éles kanyar, ha jeges az út, itt nagy „elszállások” esnek, jó lesz vigyázni. Csak egy kilométer, s beérek Tótfaluba. Balról kapom a temetőt, ott van két jeles síremlék. Pollack Mihály és családjának sírboltjai. Ez már a szakmám, építészettörténet. Pollack Mihály, (Polláknak mondjuk) a budapesti klasszicizmus kiemelkedő emlékeit tervezte: Nemzeti Múzeum, Ludovika, egyebek mellett. Tahiban volt szőlőbirtoka, s talán az ő szőlőbeli kis hajléka volt az első a Dunakanyar számtalan nyaralója között. Rokonainak maradványait ebbe a temetőbe hozta, az ő síremlékét, a tanítvány-munkatárs Ybl Miklós tervezte. Néhány éve, egy nagyon időszerű restaurálás után én mondtam avatóbeszédet. A két síremlék komor magányban áll a sok színesen díszített, felvirágozott sír között. Néhány intézmény, oktatási is, Pollack nevét viseli, de még nem láttam nyomát tisztelgésüknek. Leányfalun keresztül haladva mindig találgatom, vajon hol vészelt át Márai Sándor a háborús megszállás hónapjait, amit megírt a Föld, föld!..., című emlékezőkben.

Szentendre. Gyermekkoromban azt olvastam róla, hogy az ország legkisebb városa. Most a kétszer kétsávos Dunakanyar körút (kanyargós hullámvasút) szeli át a várost. Kerülőútnak szánták, de mára a sűrűn betelepült város veszélyzónája lett. Csak a múlt héten két gyalogos gázolás történt a Bükkös-patak úthorpadásában. Itt jár keresztül a Fővárosból kiköltözők százezres hordája, köztük én is, naponta kétszer. A patak partján, a régi fő utcán a mindig zárt Pozsarevacska görögkeleti szerb templom, egyik első műemlékes munkám volt. A helyreállítás óta eltelt negyven év, s azóta is úgy áll, ahogyan akkor befejeztük a munkát. A város kiemelkedő tornya a görögkeleti püspöki Főszékesegyház, vagy Belgrád templomot koronázza. Azt is évekkel ezelőtt állítottuk helyre Vámosy Ferencsel. A legsürgősebb munka a szerkezet megerősítése volt. A jó szerbek szokványos barokk templomot terveztek, s kezdtek el építeni liturgiájuk befogadására. De közben bejött valami jó üzlet. Ilyenkor mindig illett egyházi célra is áldozni a haszonból, s a templom tornyát még egy emelettel megemelték, s a templom terét is megmagasították vagy másfél méterrel. Az építők a kötelező gondosság szerint jártak el, de kétszáz év után a kitalált szerkezeteik is megereszkedtek. Ezeket a repedésekben mutatkozó mozgásokat kellett új szerkezetekkel megállítani. A Dera-patak után újabb veszélyes szakasz. Nem több két kilométernél, de az említett aranyhorda száz lóerős egyedei itt próbálnak előnyt s perceket szerezni. Egyet se nyernek, de az út mellett már nyolc haláleset emlékei vannak felállítva. Bricostore, Cora, Elektro World, Metro, McDonald's, New Garden, igazi multi-góc, s az M0-s északi hídjának készülő csomópontja. S máris itt van a Békásmegyer lakótelep. Amikor a gyerekek kicsik voltak, itt ajánlottak fel nagyobb lakást a mindenható Tanácstól. Akkor úgy számoltuk, hogy az utazással töltött időszükséglet az öt családtagét összeadva huszonnégy óra lett volna. Így nem jöttünk el Dél-Budáról.

Rómaifürdő, Amphitheatrum, Aquincum. Itt mindig sűrűsödik a kocsisor. És itt nagyon sok órát, sőt hónapokat töltöttem anno, Hajnóczi Gyula építész kollégám és főnököm, valamint Póczy Klára igazgatóasszony társaságában tervezéssel azért, hogy a köves kecskelegelő helyén a római kor polgárvárosát megidéző régészeti park legyen. S ha már neveket említek, fel kell idéznem még egyet, Gyalmos urat, ugyan elvtársnak kellett akkoriban mondani. Művelt tanár, s a Főváros Tanácsának tagja volt, s sokat tett Óbuda történeti emlékeinek megőrzéséért. A térdig érő kő romfalak nehezen idézik meg az egykori város házait, utcáit a laikus látogató számára, s ezen segített korunk virtuális technikájával a Kronoszkóp technikai leleménye, a SZTAKI találmánya. Belekukucskálva a házak egykori valósága látható, valóságos látvány képében. Ebben is van munkám. Annál inkább bosszantó, hogy itt is megjelentek a járványként terjedő grafitik, a vizuális szmogok. Itt térek le a budai rakpartra.

A Hajógyári-sziget mellett felszabadul az út zsúfoltsága. A Kis-Duna ág túlszéljén állt a római helytartó palotája. Ebben a „beosztásban” a későbbi Hadrianus császár is lakott itt. Negyven éve, ha erre jártam, a tekintetem mindig rátalált egy római falmaradványra a parton (opus spicatum), most nyomát sem látom. A közel kétezzer évhez képest ez a negyven év szinte semmi, mégis milyen számottevő a pusztulás, a visszaesés. Az UTE Sporttelepe előtt hajléktalanok „sátortábora”. Mindenféle vásznak, nejlonszövetek szabálytalan födele. Akár a tíz-húszezer év előtti vadászoké. Emberi egzisztenciákban elég néhány év is az ekkora visszaeséshez. A kőfal jobban tartja magát. Igaz, milliárdossá is lehet válni ennyi év alatt. Makoveczék impozáns forradalmi, 56-os zászlója következik. Leeresztve.

A kanyar után balra a Margit-sziget, s szemben kibontakozik a Budai Várhegy teljes hossza, a Palotától a Levéltárig. A Szigeten is személyes történetek. A Hajós Alfréd tervezte Sportuszodába jártam úszni, ifjúkoromban. Egy téli szünidőben a vidéki egyesület ajánlásával jelentkeztem Sárosi mesternél, a válogatott edzőjénél. A segéde engem tehetségtelennek talált, aki később, de gondolom nem ettől, sztár-edző lett. Jobbra a rakpart felett a Császár és a gyógyfürdők. Ha fürdőterápiás napom van, akkor itt is jut szakmai élmény. A Hild József építette klasszicista épület U-alakú, oszlopos udvari folyosóján megyek végig száz évet idéző hangulatban, inkább, mint a modern üvegház-előcsarnokon keresztül. Viszont itt jövök ki a fürdőből, hiszen itt meg a török fürdő kupolái köszöntenek. Budapest ilyen. Egy-két hektáron Ázsia és Európa jellemző épületei együtt, néhány száz éves történelemmel és fürdőkultúrával.

A Margit-hídhöz közelítve, majd alá érve előtűnik a világ egyik legszebb „tájentériörje”. Táj és építészet. A fogalmat néhai professzorom, Pogány Frigyes alkotta. Első, akkor még nem is tanársegédi ügyködésem volt, hogy neki készítettem vázlatokat egy Budapest városesztétikája című, egyetemi jegyzetéhez. Balra a Parlament. Az ország háza, egy, a jelenleginél háromszor nagyobb ország számára épült. Ekként nagy és monumentális. Alkotója, Steindl Imre alapította azt a Műegyetemi tanszéket, amelynek több név- és profilváltás után kései és kevésbé híres vezetője lehettem tizenhárom évig.

A Duna, szinte alólunk kifutva, a Parlament után balra kanyarodik, felette két szép hidunk, a Széchenyi lánchíd, mögötte eltolódásban az Erzsébet kábelhíddal. Reggeli ködös időben az enteriőr szétesik három térrétegre. Első a határozott kontúrvonalú Országház; halványabban hátrál a Lánchíd városszimbólumnak is ismert ívelése; végül a Gellért-hegy alig kontúrozódó háttere, a szürke egyre halványuló tónusaival. Jó időben minden tiszta, s a jobb oldalon a Várhegy, s a Várpalota elegánsan szimmetrikus tömbje zárja a képet. Ebben a látványban minden a helyén van, alig lehet elképzelni valamit, ami gazdagítaná a képet. Világörökség valóban. De féltő, hogy mai vad-beruházó világunkban, előbb vagy utóbb, jön valami látványtervező tahó, s beledizájnol az egészbe. Próbálkozások már voltak.

Frici bácsi használta azt a hasonlatot is, hogy „Budapest olyan, mint egy antik színház”. A régi Pest van a legalacsonyabban, jó kétszáz éve a Városligetig számos vízfolyás szabdalta. Aztán Palota, Kőbánya, Soroksár

már magasan fekszik, karéjban. Így a belváros a színház hasonlat szerint az orchesztra; a körutak patkói a theatron, a nézőtér ülősorai; a sugárutak a lépcsős feljárók a szektorok, a kerületek között. Világos, hogy a színpad, a szkéné, a Várhegy platója. Mögötte a Gellért-hegytől a Rózsadombig a színpadkép, s távolabb, mint a görög színházban, szép tájképi elemként a Budai hegyek. Tökéletes. Ezek szerint most ennek a közepében járok, a Vár, a Lánchíd alatt, s itt minden Széchenyi szellemet idéz. (Sokan mondják, de nem Kossuthot). A Híd, az Akadémia, a Duna-hajózás. Itt van kikötve egy öreg lapátkerekes, az oldalán „Gróf Széchenyi”, rendezvényhajóvá silányulva, s nemesülve. Az Akadémiához van némi közöm, de nem annyi, hogy a névjegykártyámra is kinyomassam. Kár, hogy a Duna-tengerhajózást is szétprivatizálták. Egyszer Alexandriától a régi Vámházig hozott el egy magyar hajó, a második arab-izraeli háború idején. De még nem tartunk ott. A Tabán helye, a Rudas fürdő, a Gellért-hegy alatt úgy megyünk el az autóstársakkal, mintha semmi közünk nem volna hozzájuk. Pedig valamelyikhez mindenkinek volt már köze, egyszer legalább. Végre előttem a Szabadság (volt Ferenc József)-híd. Egyszer hídesztétikai alapon elébe helyeztem a Lánchídnek. Nem volt igazam. Kiemelkedő ez is a kiemelkedően szép többi budapesti híd között. Ennek talán nyomatékábrát idéző ívelése ejti meg a mérnök szemet. Feketeházy János is ezért alkotta ilyenek, noha „három darabból van”.

Mielőtt felkanyarodnék a Műegyetem épületei közé az alsó rakpartról, még átvillan az agyamon megbékélő csendben, hogy hálát kell adnom a Teremtőnek, hogy mindehhez közöm volt.

JANÁKY ISTVÁN

Mindig örömmel beszélek családom eredetéről, mert tisztességes családtörténetünk van. Apám családja Hódmezővásárhelyről származott és nagyon sok minden kötött oda, mert gyermekkoromban rengeteget nyaraltunk ott. Anyám családja, a Hubert család pedig szegedi származású, bár az ő családjuk nyugatról került oda. Az anyai nagyapámék korán felköltöztek Budapestre, viszont később ott nagyon szoros kapcsolatuk volt velük. Ez a nagyapám vízimérnök volt, Hubert Lajos, a meglehetősen szerencsétlen sorsú tiszai vízrendezésekben vett részt. Azért mondom, hogy szerencsétlen sorsú, mert köztudott az, hogy a Vásárhelyi-féle vízrendezések végül is nem tettek jót a Tiszának, eltüntetvén az ártereket, amik nagyon hasznos mezőgazdasági területek voltak.

A hódmezővásárhelyi családban nagyapám katolikus volt, nagyanyám, akit Fodor Mariskának hívtak és kövérkés, evangélikus asszony volt. Az anyám családja keresztény volt. Apám vásárhelyi családjának volt egy plebejus vonása vagy karaktere, amit apámon később is nagyon lehetett érezni és ez valahogy átsugárzott ránk. Ránk, azt úgy értem, hogy az öcsémre, Gyurkára és énrám. A vásárhelyi eredet nagyon fontos, mert nagyszüleink egy gyönyörű L alakú, nagy polgári házban laktak, ahova sűrűn lejárunk nyaralni, és magunkba szívtuk a mezővárosi helyzetet, amely szerintem remek magyar emberanyagot nevelt. A nagy alföldi mezővárosokban komoly kultúrélet volt, nem úgy, mint manapság. Csak gondoljunk József Attilának a makói éveire, hogy Makónak, ami még Vásárhelynél egy kisebb hely volt, milyen intenzív szellemi élete volt.

Apám fiatalemberként felkerült Budapestre, a Műegyetemre, ahová hosszú ideig járt, mert mint építész nehezen diplomázott le. Húzta-halasztotta a diplomát, legfőképpen azért, mert nem tudta eldönteni, hogy költő legyen-e, újságíró vagy építész. De aztán a végén szerencsére építész lett. Ő 1929-ben szerzett oklevelet és 32-től különböző építészirodákban dolgozott. Sok építészeti munkát végzett másoknak a neve alatt. Bizonyíthatóan az ő keze vonását viseli, például az Áfonya u. 3. alatt lévő ház, fenn a Rózsadomb tetején. Az ő építészeti munkássága két, majdnem azonos terjedelmű részre bomlik, a háború

előttire és utánira. A háború előtt több jelentős középületet épített, pl. a Palatinus strandot vagy a Fő utcában lévő Könnyűipari Minisztériumot, amit annak idején Anyaghivatalnak hívtak. Tervezett két tűzoltóságot, az Újpestit és a Feneketlen tónál lévőt, egyik szebb, mint a másik. A II. világháború után pedig a többi tervezővel együtt államosították és nagy állami irodákban dolgozott, ahol nagy feladatokat kapott. Ő kezdte helyreállítani a Vár palotarészét, aztán később megkapta a miskolci műegyetem tervezését, ami egy zöldmezős vadonatúj egyetem volt és építése elhúzódott egészen a haláláig, 1966-ig. Épített egy gyönyörű házat a műegyetem területén, a Stoczek utcában és egy talán még gyönyörűbb épületet, a hódmezővásárhelyi művelődési házat, aminek érdekes a története. Köztudott, hogy bizonyos tanárok a műegyetemet kimenekítették Nyugatra és amikor vége lett a háborúnak – visszahozták az embereket. Ezek közé tartozott, pl. Jánossy György és Zalaváry Lajos. Ezek a fiatal építészek magukkal hozták a skandináv, főleg a dán építészet szeretetét és hatását. A hódmezővásárhelyi művelődési házon, ami viszont gyönyörű meleg sárga színű téglából van és amit apám 1949-ben Jánossyval együtt tervezett, kifejezetten érződik ez a hatás. És ugyanannyira vásárhelyi is – hiszen az köztudottan téglaváros. Jó téglát gyártottak a környéken, úgy hogy még a paraszttucák is téglával voltak burkolva.

A II. világháborút gyerekként éltem át, elég rossz helyen, a főváros a II. kerületében, a Bem József utcában. Ott laktunk a 7. szám alatt, s ott volt mellettünk a Radetzky laktanya, aminek a közelségétől mindig féltünk, mert azt hittük, hogy bombázni fogják, de végül megmenekültünk. Ott voltak mellettünk a hidak, amiket felrobbantottak, és elég ronda dolgok történtek a Margit körúton is. Nem voltunk messze a budai Vártól, amelyiknek a gyilkos ostroma hónapokon át tartott.

Nagyon kevés élményem maradt a háborúból, mert kisgyerekként ott dugdostak minket a központi fűtés kazáncsővei által behálózott pincében, kevés élményünk volt, kukoricalevest ettünk és aztán időnként az asszonyok kirohantak, amikor egy ló feküdt az úton és abból kanyarítottak. Egy furcsa élményt akarok elmondani, hogy ne általánosságokat mondjak. Volt egy német tiszt, akit Günthernek hívtak, igazi magas szőke német katona volt, aki időnként megjelent hosszú, szép lóden köpenyében, aztán időnként eltűnt. Néha ott aludt a pincében nálunk, és ő hozott citromot, amivel a csukamájolajat be tudták adni nekünk. Ez a Günther valahogy figyelmetlen ember lehetett, mert nem vette észre, hogy az oroszok már elfoglalták körülöttünk a II. kerületet és akkor jutott eszébe, hogy neki is el kéne menekülnie. Elkészönt a ház lakóitól, s elindult a Bem József utcából a Rózsadomb felé, hogy majd az erdőkön keresztül eljut Németországba. Egy pukkanást hallottunk és láttuk Günthert ott feküdni a Margit körút és a Bem József utca sarkán. Aztán borzalmas detonációt hallottunk, és utána fejvesztett jelenetek zajlottak, amikor az úgy nevezett Regent házat felrobbantották, ami tőlünk nyolc vagy tíz házzal volt csak odébb, és légtérben szinte szemben voltunk vele. Mielőtt megjöttek az oroszok zabrálni, nagyapám eldugta az óráját, de majdnem rajta vesztett. Az oroszok természetesen megtalálták az órát, de rájuk jellemzően, azért nem vitték el a szép aranyfedeles órát, mert nem volt felhúzza, és amikor a katona a füléhez tartotta, nem hallotta a ketyegést, s azt hitte rossz. Visszaadta.

Öcsémrel együtt a környéken lévő Medve utcai iskolába jártunk, ahol egy ideig Németh László is tanított. Ott éltünk szüleimmel a Bem József utcai lakásban, a gimnáziumi évek alatt és az egyetemi évek alatt is. Gyönyörű lakás volt, tele gyönyörűbbnél-gyönyörűbb bútorokkal. Magát a házat az a Hofstätter és Domány iroda tervezte, amelyik a Szent István parki épületeket is megalkotta.

Nagyon érdekes vonás volt, hogy apám nem sokat foglalkozott a mi nevelésünkkel. Körülmutatott a nagy könyvtárában és azt mondta, ha mi ezt hasznosítjuk, akkor rendben van, ha nem, hülyék maradunk. Ezzel szabadjára eresztett minket. Mi nem kallódtunk el, hanem katalogizáltuk azt a több ezer könyvet és így már korán meglehetősen műveltségre tettünk szert.

Mivel már gyermekként jól rajzoltam, apámék figyeltek ambícióimra és a Képzőművészeti és Iparművészeti Gimnáziumba adtak be, ami kitűnő iskola volt és most is létezik. Nem csak a művészettörténetet tanultam meg jól és nem csak a rajzolást gyakoroltam minden nap, hanem a matematika és fizikaoktatás is nagyon jó volt. Úgyhogy, amikor 1956-ban felvételiztem a műegyetemre, akkor nem csak engem, hanem négyünket vagy ötünket csont nélkül vettek fel, mert mi rajzoltunk a legjobban és még matematikából és fizikából is patkoltak voltunk. Érdekes dolog volt a műegyetemi felvételi, mert utána rögtön, mint friss egyetemi diákokat hamarosan levezényeltek Mohácsra az árvízkárosultaknak házat építeni. Alig értünk haza a mohácsi tábori kalandok közül, rögtön kitört a forradalom. Ezt úgy szoktuk egymás között mondani, hogy kitörtük a forradalmat.

A Műegyetemen alaposan belekeveredtem az 56-os eseményekbe. Elég zűrzavaros dolog volt ez. Megjelent egy teherautó, amelyik hatalmas kocka alakú ládákat rakott le az egyetem nagyaulájába, amelyik a Duna-partról nyílik a központi épületben. Ezeket a ládákat pajszerrel felfeszítettük, s akkor láttuk, a zsírtömbben, mint a befagyott halak, úgy úszkáltak a géppisztolyok. Miután azokat kicuppantottuk, órákon keresztül a széles műegyetemi folyosókon tisztogattuk őket. Aztán hazaindultam, s megjelentem a dobtáras géppisztollyal a Bem utcai polgári lakásban. Apámék rettenetesen megrémültek és egy óvatlan pillanatban bezártak a fürdőszobába. Nem tudtam kijönni, s közben apám elcsaklizta a géppisztolyomat, s elásta a szomszéd telken. Azóta sem lett meg, ráépítettek egy házat. Gondolom, közben megtalálták az ujjenyomataimmal, vagy nem tudom mi lett vele. Nagyon szép új géppisztoly volt. De aztán mivel éppen akkor erősen udvaroltam a feleségemnek – akivel már gimnáziumba is együtt jártunk, s azóta is együtt vagyunk – folyton kijártam a város másik végébe, mert ők kinn laktak Pestlőrincen. Én folyton a hullák, tankok és emberekkel megrakott, ide-oda robogó teherautók között közlekedtem Buda és Pestlőrinc között. Ez a pestlőrinci udvarlás nagyon hasznos volt, mert megismertem egy egyszerűbb miliót, ami különbözött a mienktől, és ez nagyon rányomta a bélyegét a későbbi építészeti érdeklődésemre.

JUHÁSZ ELŐD

Édesanyám Nagybányán, édesapám Nagykárolyban született. Budapesten kötöttek házasságot. Én már Pesten születtem 1938. május 4-én hajnali fél ötkor (a Bika jegyében, Bak aszcendenssel – ahogy később megtudtam). Cseperedtem szépen, rendben, csendesben. Azért csendben, mert hároméves koromig nem voltam hajlandó megszólalni. Aztán a család megkönnyebbülésére végre szinte folyékonyan beszélni kezdtem.

A II. világháborúról, Budapest ostromáról mozaikképeket őrzök: heteken át összezsúfolódva éltünk a Vár alatti Batthyány utcai tömbház pincéjében. Szirénázás, bombatámadások, katonák, hullák, törmelekek, felfordult lovak, sorban állás – lókolbász, puliszka – és egymásba-kapaszkodás, újrakezdés.

Iskolák: kitűnő eredménnyel. Az elemiben: papírral beragasztott ablakok, hideg, de melegszívű kiváló tanárok. Első „írói” zsengek – természetesen az ostromról, háborúkról.

A folytatás: szép, harmonikus évek az Attila utcai általános iskolában, majd az akkoriban százéves centenáriumát ünneplő Toldy Gimnáziumban. „Jó tanuló” voltam, a szó minden – jó és kevésbé jó – értelmében.

És a zene? A családban felmenőim között vannak muzsikuskok: nagyapám tanárember volt és magyar nótákat is írt. Anyai nagybátyám profi karmester-zeneszerző-zenéíró lett. Apám még a Műegyetemi tanulmányai idején hegedült... Ennyi. Nálam: semmi rendkívüli. Tíz éves kortól zongoraórák – intókkal,

botladozva. Aztán egy néhányhetes nyári önként vállalt technikus munkája során kiderült, hogy aligha követem néhai édesapám pályáját. Tizenhat éves elmúltam, amikor szinte villámcsapásként tudatosodott: a ZENE! Eszméletlen sokat kellett behoznom.

1956 nyarán érettségiztem a Toldy Gimnáziumban, ahová nagyon szerettem járni. Októberben szinte a teljes társaság nyugatra ment – érettségi találkozóink ezért mind a mai napig nincs. Kár! Csak, osztálytársammal, a későbbi Oscar-díjas Szabó Pistával szoktuk olykor végigfutni a névsort, ki hol, hogyan – és egyre inkább: ki már nem.

Egyszerre három helyre felvételiztem. A Zeneakadémiára, karmester, illetve zenetudományi szakra és – mivel a művészeti főiskola mellett erre akkor volt lehetőség, – a „Közgáz” külkereskedelmi szakára, hogy legalább a nyelvtudást lehessen ott tökéletesíteni. A háromból kettő sikerült: a zenetudományi és a külkereskedelmi – de ekkor már a döntés nem volt kétséges.

Öt csodálatos esztendő a Zeneakadémián! Életre szóló tarisznyát kaptam, ragyogó tanároktól: Bartha Dénes, Bárdos Lajos, Gárdonyi Zoltán, Kókai Rezső és talán mindenek előtt: Szabolcsi Bence! Boldogságban, szinte lebegve jártam-keltem, valósággal ittam minden szavukat. És persze, Ujfalussy Józsefről és Szegedi Ernőről sem feledkezhetem meg, utóbbinál zongoratudásomat fejlesztettem. És legalább ilyen fontos volt, szinte minden este opera, koncert – néha még pendlizve is. Az Operában a zenekar fölötti legfelső kakasülős páholy volt a miénk, ahonnan a színpadból ugyan kevés látszott, de hallani mindent a legtökéletesebben lehetett, és ha akartuk, zseblámpa-fénynél partitúrával követhettük az előadást.

Főiskolásként már dolgoztam: különböző kórusoknál, mint zongorakísérő, betanító korrepetitor, karnagy, zenei előadó és ugyancsak zongoristaként népi együtteseknél is bővítettem gyakorlati tapasztalataimat. A fellépések sorozata és velük együtt az országjárás már akkor elkezdődött. Egyre több cikkem, kritikám, recenzióm jelent meg szaklapokban és másutt: évtizedek során több mint 1400 publikáció! (Amelyek persze nem egyformán fajsúlyosak.)

1961 nyarán diplomáztam, 1962-ben gyakornok voltam a Zeneműkiadó Vállalatnál, 1963 januárjától pedig belső zenei szerkesztő lettem a Rádiónál.

Nem untatom a Tisztelt Olvasót a rádiós szerkesztői pálya lépcsőfokainak visszaidézésével – alulról jártam szinte mindent végig, ami igencsak jó iskola. Hamarosan riportokat is készíthettem, majd élő műsorokat, egyre érdekesebbeket és mind többet. Mégis, 18 év után megérlelődött bennem az elhatározás: váltani kell! Ezt a nagyon is kockázatos lépést 1981 nyarán tettem meg a TV felé. Ma sem döntenék másképp. De ne szaladjunk ennyire előre.

1966-67-ben Ford-ösztöndíjasként egy esztendeig tanulmányoztam az Egyesült Államokban az amerikai zenét és zenei életet! Előzmény: az 1964-ben megjelent első könyvem („Gershwin”), ami jó „belépő” volt ahhoz, hogy elfogadják jelentkezési témámat: az amerikai zene és zenei élet tanulmányozását. Fialtam voltam, nőtlen, és tágra nyitott szemmel, füllel és lélekkel fogadtam be a kint tapasztaltakat.

Bekerülni a kiutazók közé, persze, nem volt egyszerű. Sok jelölt közül úgy választották ki az utolsó körben a „mindkét oldalról” megfelelőt, hogy egy amerikai professzorral kellett négyszemközt /?/ beszélgetni jó óra hosszat a Gellért szálló egyik szobájában. Leginkább a politikai kérdések érdekelték, főképp 1956.

Elmondtam, hogy október 23-án még ott voltam a Parlamentnél, Nagy Imrét hallgattuk. Aztán semmi, mert házunk két belövést kapott, mindkettőt éppen a mi lakásunk. Égi jelnek tekintettem azt, hogy a ledólt falak között tökéletesen épen megmaradt a nagy bécsi zongoránk! Igen, KISZ-tag is voltam, de párttag nem (később sem, soha). És nem kívánok máshol élni, hiszen imádom a rádiós munkámat, itt vannak a szüleim, családom, barátaim.

Egyetlen negatív utóhatása volt az életutat, karriert döntően meghatározó amerikai tanulmányútnak. A hatvanas-hetvenes években még kötelező „úti jelentésekből” évtizedekkel később valamiféle „ügynöki” tevékenységet próbáltak faragni. A korombeliek a megmondható, hogy abszolút nulla befolyásunk volt arra, hogy bizonyos „találkozásokat,” beszélgetéseket hova soroltak, azokkal mit és hogyan manipulálhattak. Szerencsére a „gyanúsítgatások” jó része lecsengett, és – általános tapasztalatom, – azokat meg sem érintette, akik a több évtizedes zeneátadó munkásságot tekintik kiindulópontnak.

De vissza az életúthoz! Amerikából hazatérve nemsokára megházasodtam, aztán néhány hónap után elváltam. Másodszor nősültem 1972-ben, ebből a hét évig tartó házasságból született Ildikó, Laura és Lilla lányom.

Különböző sok-éves, „esti egyetemi” tanulmányok után az ELTE-n doktoráltam filozófia-esztétika szakon 1974-ben. Témám a zene átadásának, „közvetítésének” megannyi lehetősége volt. Közben rengeteget dolgoztam, mind többet utaztam. Mindent, mint mindig: lépésről-lépésre.

A rádiós Zeneközelen és „testvére”, a televíziós Zenebutik sorozat mintegy négy évtizeden keresztül adta munkám vezérfonalát. A nem éppen „sima” nyugdíjazásomat követő, és több más, meg lehetőségen negatív élethelyzetet feldolgozó vidéki „visszavonulásban”, „feltöltődéssel” töltött csaknem két esztendő után új lehetőség adódott számomra 2005 februárjától: múzsarandevűk megvalósítása a Szépművészeti Múzeumban.

A múzeumi vezetésnek fontos célja: minél szélesebbre kitérni a kapukat, hogy ne csak a szorosán vett képzőművészet rajongóié legyen a múzeum. Ehhez hívjuk segítségül a társművészeteket, ezeken belül hangsúlyozottan a zene különböző műfajait. Ennek a koncepciónak kialakításában, tartalommal megtöltésében és a csütörtök esti ún. Múzeum+ estek házigazda szerepében vállaltam örömteli és számomra is fontos szerepet.

KLEB BÉLA

Szokatlanak tűnhet, hogy emlékeim felidézését egy nagy író, Gabriel García Marquez életútjáról szóló könyvének mottójával kezdem: „Az élet nem az, amit az ember átélt, hanem az, amire visszaemlékszik, és ahogy visszaemlékszik rá, amikor el akarja mesélni”. Kérem, ne vegyék szerénytelenségnek az idézést, tőlem ne várjanak szép embermesét, de Marquez gondolata mélyen megérintett.

SZÜLŐFÖLD, GYERMEKKOR

Szülőhelyem Felsőmocsolád, egy somogyi kis község. Szüleim egyszerű, földműves emberek voltak. Mindennapjaik kemény, megfeszített munkával teltek. Apám részt vett a falú közéletében, sokan kikérték véleményét. Anyám a kemény munka után, ha este ideje engedte, sokat olvasott. A tágabb csalámban voltak tanult emberek, de nevezetes személyre nem hivatkozhatom. A szóbeli hagyomány szerint anyai ágon távoli őseink között voltak Dombóvár egykori urai.

Egykeként nőttem fel, bátyám két hetes korában meghalt. Szüleim nem kényeztettek el, féltő szeretettel, de nagy szigorral neveltek. Az egykori fényképek alapján azt mondhatom, jól öltöztettek.

Emlékeim nem elég színesek, de a lehetőségekhez képest szép gyermekkorom volt.

Az első – felnőtt fejjel talán nevetséges – környezeti emlék az, hogy rettenetesen izgatott a látvány, amikor a házunkkal szembeni dombtetőn megjelent a felkelő Nap fényes koronája. Sokszor könyörögtem

anyámnak, hogy vigyen fel a dombra, hogy közelről láthassam a Napot. Amikor egyszer végre felvitt, nagy csalódás ért, mert a Nap nem volt ott.

Amint önállósodni kezdtem, társaimmal jártuk a környéket. Nagy élményünk volt, hogy bemegettünk a kastély hatalmas parkjába. Ott a platánok, fenyők, vadnarancsfák és fűzfák között három halastó vize csillogott. Az alsó tó összeszűkülő részén kis „láncid” ívelt át és a kastély mellett még melegvizet medence is volt. A gazdaságban órákon keresztül csodáltuk a nagy zajjal működő hatalmas gőzgépet, a majorban a magas szélkutatót.

Szülőfalum dombvidéki környezete nagyon hangulatos. A fővölgyben vezet a Kaposvár – Balatonlelle közötti 67-es főút. Maga a falu lankás dombok között, ennek oldalvölgyében, kilométernyi hosszban elhúzódó egy utcás, zsák település, amelyet először 1229-ben említ oklevél. Átmenő forgalom hiányában nem sok esemény történt itt. A mindennapok csendjét a kisbíró dobolása, a szódás, a halárus, a dinnyés vagy a „drótos-tót” ezermester kurjongatása szakította meg. Nem egy ingergazdag környezet, de a határban húzódó nagy erdő gazdag állatvilágával és a mocsaras völgy biztosította a falusi élet gyerekkori romantikáját.

Hogyan éltek az emberek? Ebben az időben még nagy volt a családok összetartása. A nagyobb munkát – vetést, aratást, kaszálást, betakarítást, szüretet és nem utolsósorban a disznóölést, de ugyanúgy a házépítést is – a rokonok, szomszédok közösen végezték. A nehéz munkát időnként szakították meg vidám ünnepléssel: húsvéti locsolás, májusfaállítás, búcsú, arató bál, szüreti mulatság és gyakori volt a lakodalom is.

A békés életképek mellett gyerekkoromból szomorú események is rögződtek bennem. Ezek furcsa módon nem a háborúhoz, hanem az azt követő időhöz kötődnek.

Gyakran láttuk, hogy a szomszéd faluból – Ecsenyből – bútorokkal, ágyneművel, ruhákkal, szerszámokkal megrakott kocsisorok tartanak a vasútállomásunk felé. Tudtuk, hogy ezek a Németországba kitelepített németeket – svábokat – viszik. Máskor visszafelé haladó kocsikra figyeltünk, hallottuk, hogy a szlovákok által kitelepített magyarok jönnek a svábok helyére.

Aztán értetlenül álltunk a kastélyparkban gyűjtött nagy „tábortűznél”. Nem tudtuk felfogni, miért kellett a földbirtokos családjának gyönyörű bútorait és értékes könyveit az udvarra kidobálni és elégetni.

Később szüleim és szomszédaink idegessége, elkeseredettsége vett körül, megkezdődött a beszolgáltatás, ami hosszú éveken át tartott. Kezdetben csak a kenyérgabonát, 1952-ben már a sertést, zsírt, szárnyast, tojást, tejet és a bort is be kellett szolgáltatni. Ekkor volt szólás, hogy „még a padlást is leseperték!”

A leírtak rideg tények, nem arról szólnak, hogy sivár gyermekkorom volt, hanem – Marquez után szabadon – arról, hogy egy zárt közösségben élve emlékezetemben mélyebb nyomot hagyott az emberek megaláztatása, mint a könnyed játékok, csibészégek.

A HÁBORÚ EMLÉKEI

Szülőfalumat – ahol az érettségiig gyermekkoromat töltöttem – a harcok elkerülték. Ezért, szerencsémre, nincsenek véres élményeim, amit felidézhetnék.

1944 ősztől azért mi is féltünk, mert gyakran – főleg éjszaka – hatalmas zajjal különböző repülőgéprajok zúgtak el felettünk. A légitámadás veszélye miatt apám – aki nem volt katona, így otthon volt – a domboldali gyümölcsösünkben két bejáratú bunkert vágott a földbe, ezt vastag pallókkal és földdel borította. (A háború után kedvenc játszóhelyünk lett). Sok éjszakát töltöttünk ott, hall-

gatva a becsapódó bombák fülsiketítő robbanását. A bombázást követő napokban nagy izgalommal kerestük a határban a bombatölcseket.

Egy magyar vadászgép és egy négy motoros Liberátor repülőgép zuhant le a község határában. A magyar pilóta megsérült, vérző fejét ma is gyakran látom magam előtt. Az angol gép pilótái civil ruhát kértek, majd eltűntek a közeli erdőben. A hatalmas géptestet a falu apraja-nagyja hetekig bontotta, sokáig én is őriztem egy megszerzett darabkáját.

A falut harc nélkül szállták meg a gépkocsikkal érkező orosz katonák, akik a nagyobb házakban telepedtek le. Nem erőszakoskodtak a nőkkel – hisz ennek hamar híre terjedt volna – de rendszeresen dézsmálták az élelmiszereket. Szinte naponta jöttek rekvirálni, főleg a kolbászt, sonkát és a tojást gyűjtötték, a ház minden zugába bevilágítottak, nincs-e elrejtve valami. A gyerekekkel kedvesek voltak. Szüleink nem kis rémületére többször még autózni is elvittek minket. Néhányan magyarul is beszéltek.

Egy őszi napon a felnőtt férfiakat, közöttük apámat is, összegyűjtötték a katonák, és teherautóval elvitték őket. Nagy volt a riadalmunk, mert semmit sem tudtunk sorsukról. Jó két hét múlva apámnak és néhány társának sikerült hazaszökni. Hetekig a pajtákban, a szénapadlásokon bujkáltak, nehogy elfogják őket. Utána mesélték el, hogy két nyugat somogyi falu – Nagybajom és Libickozma – határában kellett lövészárkot ásniuk, ahol decembertől négy hónapon keresztül a háború nagy csatája zajlott. A harcmezőkről érkezett hírekből tudtuk meg, hogy több ismerősünk is meghalt. Gyerekfejjel eltűnődhettem, mit jelent egy ilyen eset, hisz anyám három éves volt, amikor nagyapám az I. világháborúban az olaszországi isonzói csatában elesett.

A nagy harcok idején az oroszok kivonultak a faluból, a német hadseregből csak két menekülő katonát láttunk. Ezzel befejeződött nálunk a háború.

ISKOLÁS ÉVEK

Diákéveimet az 1944-45-ös tanévben, a református népiskolában kezdtem. A tanítás osztatlan alsó tagozatban, felváltva tartott órákkal folyt. A harmadik osztálytól már általános iskolába jártunk. Szigorú tanítónk volt, még testi fenyegetésben is részesültünk, ha rosszak voltunk.

Az iskola felső tagozatában már színesebb volt az élet, gazdasági foglalkozásunk is volt. Még gypotot is szedtünk – igaz, annyira éretlen volt – mint a „magyar narancs”.

Jól tanultam, lelkes tanítóim javasolták szüleimnek, hogy taníttassanak tovább. 1952-ben „vasúton bejáró növendékként” vettek fel a kaposvári Táncsics Mihály gimnáziumba. Négy évig hajnali keléssel, több mint három kilométer gyaloglással és harminc kilométer vonatozással jutottam el a gimnáziumba. Bizony a téli hóviharakban nem volt leányálom ez a napi „túrázás”. Előfordult, hogy épphogy beértem a gimnáziumba, már fordulhattam is vissza, annyit késett a vonat a havazás miatt. Érdekes, hogy a mostoha körülmények között is volt időm arra, hogy sokat olvassak, és aktívan sportoljak. II. osztályú röplabdázó voltam.

A gimnázium jó szellemiségű iskola volt, nagytekintélyű, szigorú tanárokkal, – a múlt évben ünnepeltük a kétszáz éves fennállását. Az osztályban csaknem mindannyian vidékről bejárók voltunk, ezért a tanítás után rohantunk a vonatunkhoz. Így nem a tanárokon múltott, hogy nem alakult ki jó, vidám és baráti osztály közösség. Nekünk ezért jelentettek külön élményt a nyári építőtáborok, mert akkor együtt lehettünk. 1956-ban érettségiztem.

Amikor eljöttem hazulról, a falunak ezernél több lakója volt, sok fiatallal és gyerekekkel. Működött két jó iskola, volt boltja, postája, orvosi rendelője, szép kastélya, temploma, mozi, kultúrháza, forgalmas vasútállomása, és természetesen kocsmája is. Még elmondani is rossz, hogy ma alig

hatszázan élnek ott. Nincsenek gyerekek, megszűnt az iskola, a posta, a közjegyzőség, a kultúrház pedig életveszélyes állapotú. De van a községnek címere, közepén a fönix madárral, amely a megújulás, felemelkedés iránti elszántság szimbóluma. A megújulás egyetlen látványos jele, hogy a kastélyt visszavásárolták, igényesen felújították, és tartalmas programokkal lehelnek bele életet.

EMLÉKEIM 1956-BÓL

1956 szeptemberének végén kerültem Budapestre. Férőhely hiányában nem vettek fel a geológus szakra. Későbbi professzoraim, Bogsch László és Vadász Elemér, igyekezett rajtam – az ismeretlen vidéki kisdiacon – segíteni, hogy szakmai környezetbe kerüljek. A Műegyetem Geológia tanszékén Papp Ferenc professzor vett maga mellé. Egy földimmel – Jenővel – ismerősüknél, a Rózsavölgyben laktam albérletben. Nem ismertem a Fővárost, az egyetem is nagynak tűnt. Papp professzor mellett – ő volt a hallgatók „Feri bácsija” hamarosan sok egyetemista ismerősöm lett, ez által megéreztetem, hogy az ifjúság körében forrongó hangulat van kialakulóban. Így az egyetemi eseményeknek én is részese lehettem. Október 22-én este-éjszaka ott voltam a műegyetem aulájában megtartott izzó légkörű nagygyűlésen. Itt melegében kinyomtatták az egyetemi ifjúság nyilatkozatát, a 14 pontot – egy eredeti példányát ma is őrzöm. 23-ára a lengyelekkel való szolidaritás kifejezésére felvonulást és a Bem-szobor megkoszorúzását készítették elő, de a belügyminiszter a felvonulást betiltotta, majd később engedélyezte.

Az Egyetemi Tanács 23-án délelőtt rendkívüli ülést tartott, a hírek szerint kérték az ifjúságot, hogy a felvonulás jelszavak nélkül, fegyelmet, rendezett sorokban, a megadott útvonalon történjék. Délután kettőtől az egyetem zárt kertjében gyülekeztünk, és fegyelmet sorokban indult a felvonulás. Ezt a korabeli felvételek is igazolják. A Bem-szobornál már emberek sokasága várt bennünket, a rend itt megbomlott. A tömeg tágabb teret igényelt, a felvonulók zöme a Margit-hídon keresztül özönlött a Parlamenthez, a Kossuth-térre. Innét már ismertek az események: Nagy Imre beszéde...

A tüntetésről késő éjjel, a villamos lépcsőjén lógva utaztunk hazafelé a Rózsavölgybe. Hajnalban ékten csikorgásra, dübörgő hangra ébredtünk, a Fehérvári úton vonultak az orosz páncélosok!

A következő napokban benéztem az egyetemre, ahol nagy volt a zavarodottság. Aztán a napok már összefolynak bennem, arra emlékszem, hogy a Móricz Zsigmond körtéren is nehéz volt átjutni. Itt fiatalok, gyerekek szervezetlen csapata padlásról, lépcsőházból össze-vissza lövöldözött. Így csak a falhoz lapulva kapualjtól – kapualjig szaladva lehetett előbbre jutni. Itt láttam fiatal gyerekek orosz tankok elleni Molotov-koktél akcióját és döbbenetes gyermekhalált is.

A várost igazán még nem ismertük, hisz lakóhelyünk a város külső részén volt. Ezért a harcok alatt csak ritkán merészkedtünk be a centrumba. Jenő barátommal azonban kimentünk a Kelenföldi-pályaudvarra, mert úgy hallottuk, hogy vonatok mennek Bécsbe gyógyszerért. De vonat nem indult, késő este – a kijárási tilalom időszakában – golyózápor közepette igyekeztünk hazafelé. Reggel ismerős dübörgő hangra figyeltünk fel, amely egyre közelebbinek tűnt. Kimentünk a ház elé, megrémültünk, mert utcánkban egy eltévedt orosz tank tartott felénk. Előttünk megállt, lövegtornyát fejünk felett megforgatta, mi frászt kaptunk, majd a tank füstöt okádva, csörömpölve továbbhaladt. Barátommal ezek után úgy döntöttünk, hogy megpróbáljuk elhagyni az ostromlott várost. Ruháinkat összepakoltuk, egy kofferral kiálltunk a Hunyadi utca szélére. Több sikertelen kísérlet után egy kis teherautó megállt. Vezetője közölte, hogy Dunaújvárosba megy, hajlandó minket is elvinni. Nem kifejezetten ez volt az úti célunk, de örültünk, hogy kijuthatunk a városból.

Dunaújvárosban – az akkori Sztálinvárosban – tudtuk meg, hogy nincs vasúti közlekedés. Elbizonytalanodtunk, de estére kiderült, hogy sok vasutas is volt a városban, akik szerettek volna eljutni Dombóvárra, Kaposvárra, Nagykanizsára vagy Pécs irányába. Ezért összeállítottak egy kis szerelvényt, ezzel mi is eljuthattunk előbb Dombóvárig, majd másnap Kaposvárra. Itt már majdnem otthon voltunk, amikor fegyveres járőrök kipakolták koffereinket, majd felszólítottak bennünket, hogy sürgősen hagyjuk el a várost. Nehezen, de végül megérkeztünk a szülői házba, ahol ölelő karok fogadtak.

Másnap mesélték a szomszédok, hogy a faluban az a hír terjedt el, hogy láttak Pesten, egy barikádon elesni. Meglepődtek azon, hogy szüleim, akik állandóan aggódtak értem, látszólag megértéssel fogadták a hírt. Én pedig azon lepődtem meg, hogy rémhírek alapján is születhetnek „hősök”. Csak 1957 tavaszán tértem vissza a Fővárosba.

ROCKENBAUER ANTAL

GYERMEKKOR, A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ

Gyermekkorom színtere Budapest egyik külvárosa, Kőbánya volt. Édesapám a Dreher, később Kőbányai Sörgyárban dolgozott. Az ostrom idején, mint tartalékos tiszt saját csapatot szervezett a családból és barátokból, hogy kimeneküljünk az országból a szovjet megszállás elől. Először Budán laktunk rokonoknál, majd vagonokban lakva mentünk egyre nyugatabbra, végül Ausztriában, Leoben Göss nevű helyiségben egy tó mellett húztuk ki a legkritikusabb időszakot. Ide kapcsolódik első „hősi tette”, amikor felfedeztem egy löszerdombot, ahol találtam egy gránátot, amit nyelésével kiéleltem. Nem tudtam, hogy robbanni fog, de valamilyen ösztön azt súgta, hogy dobjam el, így csak néhány kisebb szilánk érte el az egyik lábamat és a fületem. Erről gyakran eszembe jut, talán a sorsnak volt valamilyen célja velem?

Forró nyár volt, amikor visszatértünk. Kőbányai otthonunkban orosz tisztek voltak elszállásolva, nekünk csak egy apró cselédszoba maradt, öt gyereknek és két felnőttnek. Azon viszont jót mulattunk, amikor felfedeztük, hogy a tisztek az angol vécut arra használták, hogy ott hútsék a görögdinnyét. Kevésbe volt mulatságos, amikor orosz katonák jöttek, hogy fegyverrel zabráljanak 'kese' (kis) órákat.

Házunk előtt volt egy nagy rét, egyik oldalán a víztorony kerttel, másik sarkán a Csősz-toronnyal. Ez volt gyermekkori játékaink legfontosabb terepe. Mindig sok gyerek volt együtt köztük mi öten, kiegészülve három unokatestvéremmel, akik velünk laktak, mert apjuk eltűnt a háború alatt, csak legendák voltak róla, hogy mi történt vele. Hadd sorolom fel mindannyinkat, akik egymás utáni években jártunk a Szent (akkor Első) László Gimnáziumba a legkisebb testvér kivételével, aki három évvel volt fiatalabb: Pál, Magda, Ágnes, Ildikó, Nóra, Antal, István és Lívia. A sorrendből is látszik, hogy én voltam a hatodik, de már néhány éve én lettem sajnos a legidősebb. Pali volt a vezéregyéniség, mindig ő szervezte a különböző játékokat, futballcsatákat, futó és ugró versenyeket, pingpong meccseket, gombfocit. Amikor késő este volt jöttek a különböző kártyajátékok, ulti, tarokk, kanasztá, majd a beköszönő sötétben rengetegféle szójátékkal tettük próbára egymást, ki tud több szót fejben tartani, több földrajzi nevet, hegyet, folyót, országot, vagy híres embert, költőt, írórt kitalálni a betűk egymás utáni sorolásával. Egészen 1956-ig élt együtt a nyolc gyerek. Pali aztán a TV-hez került, természetrajzi filmeket rendezett, tett először másfélmillió, majd egy millió lépést, és végül még egyet, az utolsót, ahonnan már nem volt visszaút.

KÖZÉPISKOLAI ÉVEK, 1956

Az érettségi évében köszöntött ránk az 56-os forradalom. Néhány osztálytársammal a IV/B-ből, akiket szintén megrázott a hír 1956 november 4 hajnalán, hogy a szovjet csapatok a magyar szabadság fegyveres eltiprására törnek, összejöttünk a László Gimnáziumban. Mikor meghallottuk, hogy a kerületben fegyvereket osztanak mi is odamentünk, majd néhány puskával és Molotov koktéllal felszerelve visszatértünk és elfoglaltuk a Körösi Csoma útra néző harmadik emeleti párkányt. Vártuk, hogy arra jönnek-e az orosz tankok. A tankok nem jöttek, mert addigra a harcok színtere már rég tovább vonult, de jöttek szüleink, akik megsejtették, hogy hol lehetünk és lebeszéltek minket a kilátástalan cselekedetről. Így nem lettünk sem hősök, sem áldozatok, nem részesültünk sem a kádári megtorlásban, sem a rendszerváltás utáni kitüntetésben. Ez így volt rendjén, mert igazából nem tettünk semmit, csak egy apró gesztust, amit a kor szelleme és a lelkiismeretünk diktált.

Már az általános iskolás évektől kezdve a matematika volt a legkönnyebb számomra, mert azt nem kellett tanulni, csak kitalálni. A gimnáziumban ezért elég volt számomra a Középiskolai matematikai Lapok feladatait megoldani, ahol mindig a legjobb megoldók közé tartoztam, ezt azóta az internetre felkerült tablók is tanúsítják. Osztályfőnökünk Oszoli Béla tanította a matematikát, szeretett az órán nehezebb feladatokba bonyolódni. Amikor elakadt mindig jelentkeztem és befejeztem a feladat megoldást. Pedagógusi nagyságát mutatja, hogy ezt sohasem vette zokon. Az érettségi évében első lettem az Országos Középiskolai Matematikai Versenyen és így szabad választásom nyílt, hogy melyik egyetem mely szakára iratkozzam be. Mivel a matematikát csak egy eszköznek tartottam, ami a világ megismerésében segít, így az ELTE fizikus szakára kértem felvételimet. Diplomamunkámban egy magmágneses rezonancia (NMR) fej építése és mérési alkalmazása volt, aminek döntő hatása lett későbbi kutatási munkámban.

ÉVEK A KUTATÁSBAN 1989 ELŐTT

Végzés után (1962) a Hadi Akadémiára hívtak, ahol jó fizetéssel és lehetőségekkel kecsegtettek, de én inkább a Kémiai Kutató Központot választottam, mert ott NMR témában kerestek fizikust. Végül még sem az NMR, hanem annak testvértudománya az elektron spin rezonancia (ESR) lett tevékenységem tárgya. Ez a módszer akkor indult meg nálunk és én kezdtem el itthon először alkalmazni átmenetifémek szerkezetének tanulmányozására. Ebben a munkában teljesen magamra voltam utalva, csak a szakmai irodalom olvasása segítette előrehaladásomat. Ennek ellenére három év alatt sikerült az ELTE TTK fizikus szakán beadnom egyetemi doktori dolgozatomat tetraédes szimmetriájú rézkomplexek ESR spektroszkópiájáról. A fémkomplexek mágneses tulajdonságainak vizsgálata sokáig a fő területe maradt érdeklődésemnek, így kandidátusi disszertációm is ebben a témában írtam a kis spinszámú kobalt (II) ESR spektroszkópiájáról. Vonzódtam a szimmetriát érintő kérdésekhez is. Ez vezetett egy olyan formalizmus kidolgozásához is, amivel elsőként sikerült általános megoldást adni az ESR spektroszkópia alapegyenletére, az un. Spin Hamilton operátor sajátérték egyenletére. Abban az időben szokás volt a közleményekről reprintet kérni. Több mint 150 különlenyomat kérést kaptam erre a közleményre. Később ez a munka adta a gerincét az MTA doktori értekezésemnek is.

FORDULAT A RENDSZERVÁLTÁSKOR: A KIS GENERÁCIÓ

Mi vagyunk, mi voltunk a kis generáció. Nem a képességek miatt, hanem a történelem rendelte így. Az előttünk futó generáció elfoglalta az 56-os forradalom leverése után a vezető pozíciókat. Mi vol-

tunk a tartalékok, akiket arra intettek várjunk a sorunkra. Aztán a politika elsodorta az előttünk futó generációt, de nem mi kerültünk sorra, hanem a minket követő fiatalabb generáció. Hirtelen kiderült mi már öregek vagyunk. Szerencsés vagy szerencsétlen generáció a mienk? Felfogás kérdése. Nekünk nem a magas pozíciók, csillogó kitüntetések jutottak, hanem a munka. A munka szeretete, az alkotás öröme és szabadsága. Nem másokat dolgoztattunk, hanem mi magunk végeztük kísérleteinket, dolgoztuk ki tudományos elméleteinket. Legalábbis a kutatásban így történt. Talán más volt a helyzet a társadalom egyéb területein, de ránk ez volt a jellemző.

A rendszerváltásnak nevezett politikai színjáték alapvető fordulatot hozott az életemben, de inkább csak véletlen egybeesések miatt. Ez vonatkozik a családi életemre és munkámra is. Házasságunk (feleségem Fülöp Edit) válságba jutott, két lányunk Anna és Eszter ekkor érettségizett két egymást követő évben. A lányok életstratégiája gyökeresen eltért: Annának már három gyereke van, míg Eszter először saját karrierjét építette fel. Diplomáját, PhD fokozatát genetikából Dániában szerezte és mindezt egyedül, szinte nem támaszkodva senkire.

Munkahelyem végig a KKKI maradt, viszont 89 után kutatási csoportom teljes önállóságot kapott. Ezt egészítette ki oktatási tevékenységem a BME Fizikai Intézetében és az ELTE fizikus szakán. A megelőző tíz év alatt egyetlen nyugati tudományos konferenciára sem sikerült kijutnom, de nem politikai okokból, csupán valahogy rám nem kerülhetett sor a szűkös kiküldetési keretek miatt. Viszont 89 után megnyílt előttem a világ. Előbb Japánból (Hokkaido University), majd 1990-ben Svédországból (University of Linköping) kaptam többhónapos vendégprofesszori meghívást. Aztán néhány évvel később újra Japán következett (Osaka University). De talán a meghívásoknál is fontosabb volt egy technikai lehetőség: a digitalizáció és az internet térhódítása. Kutatásaimban, ami továbbra is az ESR spektroszkópia volt egy új, testre szabott területet találtam magamnak: a mérési információk digitális feldolgozása területén. Esetemben ez az ESR spektrumok számítógépes szimulációját jelentette, ahol sikerült új eljárásokat kidolgozni. Az egyik évben két Egyesült Államokbeli konferenciára is meghívást kaptam, ahol találkoztam a marseille-i Paul Tordo professzorral (Université de Provence), aki egy új, a korábbinál nagyságrenddel hatékonyabb spincsapdázási eljárást fejlesztett ki a biológiában nagyjelentőségű szabad gyökök, az ún. reaktív oxigén specieszek vizsgálata céljából. Az eljárás alkalmazását azonban nehezítette, hogy a felvett spektrumok nagyon bonyolultak voltak, és ezért a francia professzor tudományos együttműködést javasolt egy hatékony kiértékelési eljárás kidolgozása érdekében. Azóta már huszonkilenc alkalommal voltam Marseilleben hol hosszabb, hol rövidebb időre, nagyszámú PhD munka koordinálásában, bírálatában vettem részt, született 20 közös publikációnk is, legutóbb pedig az egyetem díszdoktori (D Honoris Causa) kitüntetésben részesített.

Az általam kidolgozott módszerek lényege az információ optimális hasznosítása. A hagyományos görbeillesztés helyett a görbékből felépíthető különböző felületek illesztését oldottam meg. Attól függően, hogy mi a felületet felépítő második dimenzió (pH érték, kémiai koncentráció, hőmérséklet vagy idő) lehetőség nyílik, hogy meghatározzuk a hagyományos ESR szerkezeti információk mellett akár a komplexképződés stabilitási állandóit, vagy a mozgások termodinamikai paramétereit, vagy kémiai reakciók sebességi állandóit. A szimulációs eljárások iránt számos laboratórium mutatott érdeklődést és kért fel együttműködésre, aminek következménye, hogy tudományos közleményeimben a társszerzők között több mint húsz ország 300-nál több kutatójának neve szerepel.

A kutatás fontos mellékterméke volt számomra, hogy kiélhettem utazási iránti vonzalmamat is és megismerhettem a világ számos természeti csodáját, emberi alkotását.

Eljutottam a már említett országokon kívül számos helyre nem csak Európában, hanem Kínában, Egyiptomban és Dél-Amerikában is. Különösen ez utóbbira emlékszem szívesen, hiszen láthat-

tam az egyedülálló Inka emlékeket a Titicaca tónál, Cuzcuban és Machu Pichuban, a csodálatos Iguazu vízesést Argentína és Brazília határán, az Aconcaqua fekete szikláit, a Tűzföld különleges állatvilágát és Patagónia fényben szikrázó gleccsereit.

TAKÁCS FERENC

Szegeden, a napfény városában születtem, ahol 1945 után az árnyékból lett több. Apám meghalt, így édesanyám kénytelen volt beadni a Városi Árvaházba. Itt egy ideig apácák neveltek papnak, majd a legsötétebb Rákosi korszakban pártkatonák igyekeztek pogánnyá pofozni. Kemény, de emberformáló mikrokozmosz volt ez, afféle „intézet a határon”.

A háború 1944 nyarán ért el, amikor a szegedi alsóvárost szőnyegbombázással lerombolta az angol légierő. Ha a szomszédból áthallatszott a rádió „Achtung!, Achtung!”-ja, amely után bejelentették, hogy Bácska, Bánát stb. felől légítamadás közeledik, akkor rohantunk az óvóhelyre. Félelmetesek voltak a köröző repülőgépek, amikor kondenzcsíkjaikkal hatalmas karikát rajzoltak az égre, amelyeket alulról mindig úgy láttam, mintha pontosan az én fejem fölött lennének.

A bombázások előtt egy domaszéki tanyára mentünk édesanyámmal. A szegedi híd felrobbantása után menekülő német tisztek el akartak vinni bennünket Németországba. Már ültünk a teherautón, amikor valamilyen ürüggyel leszálltunk és elbújtunk a szőlőben. A „fritzek” Kistelekig sem jutottak, amikor utól érte őket az orosz front.

Ősszel a tanyán elterjedt a hír: jönnek az orosz katonák. Félelemtől átszótt izgalommal vártuk: mi lesz most? Október vége felé jöttek hárman, vállukon az elmaradhatatlan dobtáras géppisztollyal. Bemutatkozásként lelőtték a Tisza nevű kuvasz házörzőt, aztán kutatni kezdtek, amit lehetett megettek és megittak. Amikor megtalálták az üvegmosásra használt ólomsörétet a spájzban, akkor faggatni kezdtek mindenkit: hol van a fegyver? A tanyással felásatták még a virágágyásokat is, hátha ott van a puska. A randalírozás után (szétverték mindent) az egyik „felszabadító” próbálta betuszkolni anyukámat a hálószobába, én pedig húztam kifelé a kezénél fogva. Üvöltözésemre bejött a másik két szoldát is és az egyik – szemmel láthatóan a parancsnok – fejbe vágott, hogy kussoljak, majd rászólt az erőszakoskodóra, hogy: „davaj! davaj!”. Viszonylag gyorsan távoztak, de megfenyegettek, hogy visszajönnek. Hogy mitől mentettem meg anyámat, azt pontosan csak évek múlva értettem meg. Azt azonban sejtettem, hogy nagy bajtól, mert másnap beszéltek a felnőttek, hogy a három ukrán „zabraló” lelőtte a Balla szomszédot, mert nem hagyta megerőszkolni a feleségét.

Ettől kezdve nappal a konyhakertben ásott bunkerben tartózkodtunk, és csak aludni merészkedtünk vissza. A Vörös Hadsereg háromtagú „delegációja” tényleg visszajött, feltörték a házat és újból romboltak dühükben. Este óvatosan lopózkodtunk be a lakásba tudtuk, hogy ott jártak. Lámpát gyújtani nem mertünk, de egy gyertyát megreszkíroztunk és Istennek hála észrevettük, hogy az ágy előtt valamilyen konzervdobozra hasonlító tárgy van. A katonaviselt öreg kapás mondta, hogy egy kibiztosított kézigránát az „ajándék”, ami a legkisebb ütésre is robban. Robbant is, de szerencsére másnap a szőlőkertben, ahol egy szekérnyi gödröt csinált. Így azután nem kerültünk fel a háborús áldozatok listájára...

1956 nyarán az érettségi bizonyítvánnyal feljöttem Budapestre. Ősszel aktív módon végig asszisztáltam a forradalmat. Ez azt jelentette, hogy elejétől végig az utcán voltam és eufórikus hangulatban követtem az eseményeket. Mint elektrotechnikus a Fény utcai Ganz gyárban (akkor Klement Gottwaldnak hívták) dolgoztam. Huszonharmadikán délelőtt jött egy ember a trafó-műhelyből és összeírta, hogy hány lángvágó

készülék van a szereldénkben (a Kandó mozdonyok motorjait csináltuk). Később tudtam meg, hogy az illető S. Nagy Sándor volt, aki a forradalom egyik szervezője lett és később halálra ítélték.

Amikor a Sztálin szobor ledöntésénél asszisztáltam még nem tudtam, hogy a csizmaszárakat elvágó hegesztő apparátusok jó részét a mi gyárunkból szállították oda. Ez nekem azóta is százszázalékos bizonyítéka annak, hogy a spontán események mögött volt tudatos előkészítés is. A bronz monstrumot behúzták az EMKE elé, ahol egy villamos összekötő súlyos vasdarabjával püfölni kezdtem. Nem volt könnyű letörni akár egy kis darabot is. Jó erőben lévén azért sikerült, de rögtön fölkapták a várakozó „népfiak” és elszaladtak velem. Taktikát változtattam, átadtam a vasat és végül egy tenyérnyi darabbal én is elfutottam (itt van azóta is a könyves polcomon).

A Corvin-közi harcokon kívül szinte mindenütt ott sertepertéltem. Csak a csodás véletlen és egyszer meg az ÁVH mentett meg a haláltól. Az utóbbi némi magyarázatra szorul. Csütörtökön (25-én) az éjszaka közepén begyűjtöttek a rendőrök (ávósok) a Fehérvárra elkeresztelt központi pártszékház hatalmas garázsába. Több száz emberrel együtt hosszú órákig itt tartottak, majd igazoltatás után elengedtek azzal, hogy menjek haza. Én viszont a Parlament felé vettem az irányt, ahol 10 órára tüntetést hirdettek. A Honvéd utcán haladtam, amikor egy bőrkabátos civil ávós berántott a kapu alá, falhoz nyomott és faggatni kezdett: melyik tetőről jöttem? Miután nem ismertem senkit Pesten, így egyik fegyveres csoporthoz sem tartoztam, de kétnapos borostával és az őszi hidegben, egy szál zakóban gyanús lettem. Közben fenyegetően szaporodtak körülöttem a „fedett személyek” és amikor a zsebemben egy fél marék karabélyhüvelyt találtak az egyik elővette a hóna alól a pisztolyát, és rám fogta. A puskahüvelyek egyébként a háztetőről hullottak alá, én pedig emlékebe összeszedtem azokat (néhány még van belőlük). Ekkor félttem először. A biztos letartóztatásomat csak az odázta el, hogy közben a bérház felső emeletén egy gyújtólövedéktől tűz támadt. Rohant mindenki oltani. Én is, de a pánik fokozódását kihasználva a cselédlépcsőn meglógtam. Félutcányira lehettem az Országháztól, amikor – a már megszokott szórványos lövöldözések helyett – hatalmas tűzerővel megkezdődött a gyilkolás a Kossuth téren. Vértől emberek rohantak felém és szörnyű sikoltozás, jajgatás hallatszott a tér felől. Lekéstem a tüntetést meg a saját halálomat. Az ÁVH-sok általi feltartás valószínű az életemet mentette meg.

Még a szegedi intézetből ismert sorstársammal a forradalom leverése után rögtön nekivágtunk a határnak. Barátomnak mindenáron menekülnie kellett, mert elfogató parancs volt ellene. Én azonban visszafordultam Szegedre elbúcsúzni édesanyámtól, azután pedig már nem jutottam ki az országból. „Kalandvagyamat” itthon élhettem ki.

1957-ben a Színház és Filmművészeti Főiskolán felvételiztem filmrendezői szakra, és mint előfelvételist a Hunnia Filmgyárba helyeztek gyakornoknak. Közben sportoltam a Bp. Honvédban, és mint tízpróbázó több számban első osztályú minősítem volt. Ez lett a vesztem – vagy nem? – a Honvéd SE orvul bevonultatott a frissiben szervezett sportszázadába. Két év katonáskodás után anyagi okok miatt elfogadtam a HM ösztöndíját és a TF nappali tagozatára jártam. Az atlétikát máról holnapra abba hagytam, majd a TFSE kosárlabda csapatával főiskolai bajnokságot nyertem. Sporttiszi beosztásomból kikért a TF filozófiát tanítani, mivel közben az ELTE Bölcsészettudományi karára jártam, és tanársegédként elkezdtem több társadalomtudományi tárgyat oktatni. A TF-ből közben magyar Testnevelési Egyetem lett, ahol 1986–2005-ig a Társadalomtudományi Tanszék vezetésével bíztak meg, jelenleg pedig professor emeritusként tanítok még egy ideig.

Házasság ember vagyok „időtlen idők” óta, néhány esztendeje pedig tornácos parasztházasság is. Az egyre ribancosodó külvilágtól szeparáltan itt éldegélünk. Ez „tök jó”. Száz éve felé közeledő jó édesanyámon kívül van egy jó kisfeleségem, egy jó nagyfiam – meg egy rossz kutyám. Tavaly nyáron pedig egy tündérszép leányunokával gazdagodtunk. Életem „road show”-ja végén néha az a „feelingem” támad, hogy „happy” vagyok. Persze tudnám én ezt magyarul is mondani, de a boldogságot mostanság (lásd: ribancosodás) nem

„trendi” leírni, inkább „ciki”. Hogy miért? Nem értem. Hiszen minden értelmes emberi élet alfája és omegája a boldogság. A kínai filozófusok szerint az igazi boldogság a jól bevégzett munka öröme. Ami azt illeti munkám akadt (és akadt) bőven. Hogy jól végeztem-e? – abban nem vagyok biztos, de igyekezetemet talán respektálja az utókor. Ahogy Nagy László mondta: csókolatom az utókort, ha lesz még emberi arcuk.

URBÁN PÉTER

AZ 1957 FEBRUÁR 5-ÉN ÍRT NAPLÓM ALAPJÁN, KÉSŐBB KIBŐVÍTETT ANYAG:

„Apám, Urbán Gyula két évvel születésem előtt, 1936-ban költözött Bajára, anyámmal és 4 éves bátyámmal. Az akkor 34 éves újságíró Nagykanizsáról, az akkori Zalai Közlönytől vált el és remélt szerencsét próbálni az alföldi városban. Nyílt titok volt a családban, hogy bizonyos személyi okai voltak a költözésnek. Egy bérelt családi házban születtem és ez az apró, belvárosi ház maradt az otthonunk évtizedeken keresztül, de nekem csak 18 évig, míg ki nem szöktem az országból.

Az újságíró édesapa idővel saját hetilappal, sőt két hetilappal is szolgálta Baja város és környéke igényes, főleg kisparaszt és iparos, újságolvasó táborát. Habár apám laptulajdonos és kiadó volt egyben, mégsem tudott vagyoni, de még egy saját ingatlanra sem szert tenni. A lapok annyit azért jövedelmeztek, hogy a család a két gyerekkel egyszerűen, de kényelmesen, jól élt, egészen 1948-ig.

Apám egész nap hirdetések eladásával és a lap nyomtatásával volt elfoglalva. Egy ütött-kopott írógép volt egyetlen munkaeszköze és persze az öreg kerékpár, mely hétköznapokon a szerkesztőség hivatalos közlekedési eszköze volt, vasárnaponként pedig a dunai horgászkirándulások elengedhetetlen kelléke.

Még most is elevenen élnek az éjszakák a gyermek évekből, mikor apa töméntelen cigaretta és feketekávé mellett hajnalokig írta négyoldalas újsága cikkeit. Családi vállalkozás volt, mivel anyám készítette az előfizetők postacímkeit, mi pedig a bátyámmal kétszer egy héten rohantunk a vasútállomásra, a vidékre küldött lapokat vonatra adni. A második világháború végeztével, az orosz csapatok megszállása után, Magyarországon még élt egy demokratikus államforma, többpártrendszer, szabad választások. De rövidesen a kommunista párt, mivel nem tudott legitim úton uralomra kerülni, a többpártrendszert különféle „szalámizással”, ügyes manőverekkel, választási csalással, koncepciós perekkel megszüntette. 1948-ban már csak egyetlen komoly erő állt ellent a kommunista teljhatalomnak, ez pedig a római katolikus egyház, annak magyar közössége volt, Mindszenty József bíboros eltökélt vezetésével. Ez volt az egyetlen „vetélytársa” a nagy, szovjet mintájú diktatúrának, mely komoly gondot okozott Rákosinak és cinkosainak. A katolikus egyház erejének egyik meghatározó bizonyítéka a júniusban Baján rendezett Mária Napok voltak. Amikor a hivatalosan agyon hirdetett és támogatott proletárok ünnepére, május elsejére, néhány száz baloldali érzelmű szimpatizáns jelent meg Baja főterén, akkor ugyanezen a főtéren és egész Baja kisvárosában többszáz ezres tömeg jött el imádkozni pár héttel később a magyarok Nagyboldogasszony Ünnepén, köztük Mindszenty József hercegprímás. Ez irritálta legjobban az egyetlen hatalmon lévő pártot és kormányát, emiatt kezdte meg az egyház, és bárki kíméletlen üldözését, aki nem hódolt be a szovjet báb-kormányának.

Baja város két hetilapja, a Bajai Hírek és a Délvidéki Kis Újság – melyeket Apám szerkesztett és adott ki – külön ünnepélyes számban, több tízezres példányban jelentek meg a kétnapos ünnepen. Az ország minden részéről, és a környező elcsatolt magyar közösségek számos településéről jöttek a hívők, hogy a Bíborossal együtt imádkozzanak a már komoly erővel fenyegető vörös veszély ellen. Apám ott volt minden szertartáson, ünnepélyes fogadáson, körmeneten, hogy rögzítse a két újság számára Baja város immár egyház-történelmi szerepét

az ünnepeken. Most is látom a Szentháromság téren, a városka főterén, a fő emelvény oldalán, amint jegyzetelt, miközben folyt a szertartás Mindszenty bíboros segédletével. Mire beesteledett és az óriási tömeg hömpölygött Baja belváros utcáin, mind megannyi ablakból ezer és ezer gyertya világította be a résztvevők boldog arcát. Apám még az este megírta és kiszedette a városi nyomdában a különszámokat, hogy másnap reggel minden résztvevő vihesse haza a saját ünnepi példányát.

A különkiadás utáni napon, amikor a lapok megjelentek az árusoknál, apámat hiába vártuk haza. Mint napokkal később megtudtuk, az Államvédelmi Hatóság letartóztatta és a helyi kirendeltség fogdájában tartotta a Tóth Kálmán utcában. Hivatalos vádat sohasem emeltek ellene. Mit is mondhattak volna? Hogy tudósította engedéllyel működő hetilapjában a megtörtént eseményeket?

Amnyi bizonyos, hogy heti vidéki újságai soha többet nem jelenhettek meg. Újságírói igazolványát bevonták, bérelt nyomdáját bezárták, soha többé, hivatalos formában, írásai nem láttak napvilágot Magyarországon. Az elkövetkező hetekben egy megöregedett, meggyötört embert láttunk a családban, aki kétszer egy héten 24 órára eltiúnt. Mi gyermekek, akkor semmit sem tudtunk ezekről a nem otthon töltött napokról. Jóval később tudtuk meg anyánktól, hogy apánkat rendszeresen, hetenként kétszer „hallgatták ki” és próbálták, néha gumibotokkal is rábírní, hogy fogadja el az ÁVÓ „ajánlatát”, menjen Budapestre a Magyar Nemzethez dolgozni. Mindezért cserébe, csak információt kértek az ott dolgozók esetleges „államellenes” tevékenységeiről. Tehát besúgónak akarták beszervezni!

Ki tudja, mikor tört volna meg Urbán Gyula a heti verések és fenyegetések, a család éheztetése és élete ellehetetlenítése hatására, és törődött volna bele a becstelenségbe, mint sokan mások, akiket hasonló módszerekkel győztek meg?

Néhány héten belül a kisváros 5 prominens orvosa írta alá és igazolta Urbán Gyula, volt újságíró súlyos elmezavarát és azonnal a Bajai Városi Kórház elmeosztályára záratták be. Így menekült meg apám az ÁVÓ kezeiből 1948 vége felé, még mielőtt a szegyénteljes Mindszenty per elkezdődött volna. Ez volt annak az 5 bátor bajai orvosnak az összefogása, mely ugyan megmentette apámat a fenyegető besúgó munkától, de 18 hónapig zárva kellett tartásuk, megtiltva a gyermekei látogatását is, mígnem az ÁVÓ feladta és többé, nem törődtek vele.

Kórházi „rabsága” után semmilyen elhelyezkedést nem talált Baján vagy környékén, így megindult családjunk szétesésének szükségszerű folyamata. 1951-től egészen a forradalomig, apám csak az új, akkor épülő „szocialista” városokban kapott időleges munkahelyeket. Munkaszállásokon lakott, ritkán láttuk és mint legtöbb család az ötvenes évek elején, nagyon sokat nélkülöztünk és rettegetésben éltünk. Házunkat még jó ideig figyelték, különösen az esti órákban, míg egyszer anyám nem bírta idegekkel és szabályosan, verbálisan letámadta a szerencsétlen és meglepett megfigyelőt, aki percek alatt eltiúnt az utcából és ezután már nem voltunk érdekesek számukra.

Anyám, a három gyermeke anyja is dolgozni ment, először a családi otthonon kívül. A bajai Halászcárdában, mint takarítónő, később pedig, mint szakácsnő dolgozott. Ezek voltak a családom nehéz évei, melyek számos magyar családnak sokkal, de sokkal keserveesebbek is lehettek 1948 és 1956 között. Akik a magyar forradalom kitörésének okait keresik, azoknak elegendő sok ezer magyar család sorsának utolsó 8–10 évét megvizsgálniuk.”

EGY MÁSIK NAPLÓRÉSZLET:

„1944 októberében jöttek be a szovjet csapatok Bajára minden különösebb ellenállás nélkül, hiszen az egyetlen déli dunai hidat a szövetségesek már egy évvel azelőtt lebombázták, így a város stratégiailag nem jelentett fontosabb pozíciót a németeknek. A hétéves gyerek többnyire nem értette a felnőttek suttozó esti beszélgetéseit a különböző rádióállomások hírei között, de arra még most is emlékszem, hogy újságíró

apám politikai véleménye valamelyest ellentétben állt a szomszédok aggodalmaskodó sopánkodásaival, a közelgő orosz csapatokkal kapcsolatban.

Az általános vélemény az volt, hogy ezek többnyire kultúrátlan, fosztogató és kegyetlen katonák lesznek, akiktől jó lesz mindenkinek félni, óvakodni. Majd az egyetlen kivétel az orosz „felszabadítók” megbélyegzésében apám volt, aki az emberben való hitét az oroszoknak is megelőlegezte. Nem hitte el, hogy a „felszabadítók” rosszabbak legyenek a lakossághoz, mint a bajai vásártéren előzőleg ott táborozó Weermacht katonák, akik sátrakban laktak, és a civileket nem bántották. Tehát optimista apám alig várta, hogy sok hónapos aggodalom után, de végtére is a pusztítást megúszott város korzóján lejtessen egyet, immár egy másik katonai megszállás „oltalma” alatt.

Gondosan kifent borotvájával tükörsimára borotválta arcát, feladta több hónapos, tiszteletet követelő és öregbítő szakállát, kivasalt öltönyben és elegáns csokornyakkendőjével igazán impozáns figuraként szeretett volna hatni a messze távolból ide érkező Vörös Hadsereg katonáira. Hogy már távolról is látszódjon: egy békésen sétálgató, semmi veszélyt nem jelenthető úriemberrel van dolga az esetleges járőröknek, figyelmesen felöltöztetett engem is, 7 éves fiát, dacára anyám kétségbeesett rimánkodásának, hogy az ég szerelmére Gyula, ne vigye a kis gyereket magával, a ki tudja milyen gonosz moszkoviták közé! De apám hajlíthatatlan maradt és azt a logikát használta, hogy éjszaka, mikor hallottuk a páncélosok és tankok dübörgését, amint az oroszok elfoglalták Baját, egyetlen puskalövés sem hallatszott, tehát itt teljesen békés és jó szándékú katonák „látogatnak” Bajára. Ilyenkor minden valamire való riporternek, így apámnak is a dolga, sőt kötelessége, hogy a helyszínre siessen híreket gyűjteni, hogy a szemtanú hitelességével a tényeket, a hangulatot rögzítse. Mindezt a sebtében kovácsolt logikát szerette volna apám anyámmal elhíttetni, annak dacára, hogy pár héttel azelőtt még a nyugatra való menekülést fontolgatta, ahogy ezt már megtette egy-két ismerős család, nem sok jót remélve egy orosz megszállástól. Még utolsó, meghatározó gesztusként jelezve a jó szándékot és békét, egy viseletesen is elegáns, sehyem zakószekendőt csúsztatott apám a szivarzsebébe. Mindig sokat adott az öltözködésre, személyi higiéniaira és ezeket a családtagokkal is szigorúan betartatta, amely nem volt könnyű két fiúgyermekkel az akkor dúló háború közepette. Példának okáért jut eszembe, hogy nagyon is ismertük bátyámmal a közös házi szappan ízét, ugyanis azokban az időkben sem fogkrémet, sem illatos fürdőszappant nem lehetett kapni, így a reggeli-esti mosakodásokat az iszonyatos házi szappanos fogmosó rituálé is követte!

Tehát a makulátlanul felöltözött úriember kézen fogta tisztára suvickolt gyermekét, zsebórája láncát gondosan mellénye balzsebébe fűzte és határozott léptekkel megindult a kihalt utcán a belváros felé. Az első sarkon állomásozó páncélkocsiból még álmos kinézetű orosz kiskatonák, kissé bizonytalanul viszonozták apám erőteljes, integető köszöntését. Valószínűleg annyira meglepte a szerintük nyugatot képviselő úr és gyermeke megjelenése, hogy álmos bámulatuk nem torkollott semmilyen aktusba, némán követték a méltóságteljesen sétatifikáló páros parádéját.

Kissé arrébb az utcában, két gyalogos orosz járőr bukkant fel, porosan, piszkosan, a híres orosz „gittárral” a vállukon. Apám megismételte a már előzőleg bevált integetést, ehhez még egy jóízű Isten hozta magukat is hozzáfűzött az ő meglepően tiszta baritonján. (Nagyon jól énekelt, különösen egy-két fröccs után.) Az egyik köpcös, kissé ázsiai fizimiskájú katona közelebb lépett apámhoz és zsebórájára szegezett szemmel csak annyit mondott, hogy „davaj csász!” Habár a szöveget apám nem érthette, az ezt követő gesztust annál inkább, mert a katona most határozottan megragadta az óra láncát és elkezdte kirángatni apám zsebéből a kiszemelt zsakmányt. Apám persze próbálta megvédeni családi örökségét, egy kézzel szorosan visszatartotta, miközben hátrált az inzultus elől. A másik kezével persze engem fogott, most erősebben, mint bármikor, nem volt kétségem afelől, hogy előbb engedi el az órát, mint engem. Habár másodpercekig tartott az egyenlőtlen birkózás, mégis egy örökkévalóságnak tűnt. Vajon apámnak egy pillanatig is eszébe jutott-e, hogy a mellének szegezett géppisztoly akár el is süllhet, vagy legjobb esetben annak fatusával le is üthetik. Tény az, hogy az önérzetes és az oroszoknak gálánsan a legjobbakat meg-

előlegező íróember minden ésszerűséget mellőzve, hősiesen védte személyi tulajdonát, miközben szorosan fogta a már kétségbeesetten bőgő fiának a kezét.

Isteni gondviselés volt-e az akkor nyitott dzsippben arra haladó magas rangú orosz tiszt megjelenése, vagy csupán a véletlen? A kocsí nagy csikorgással megállt az út közepén, ahova már a dulakodó katona és a civil, a gyerekekkel együtt kikerült. A tiszt határozott és erőteljes ordítására az orosz elengedte a láncot és apám a dulakodás lendületétől a kövezetre esett, magával rántva engem is, mert a kezemet még akkor sem engedte el.

Iszonyatos kiabálás következett, de csak a tiszt részéről, mert a felszabadító és zsebórára áhúzó katonánk most feszes vigyázásban csak nagyokat pislogott, egy hang nélkül. Hogy pontosan mit mondott a tiszt a katonának, azt nem értettük, de az bizonyos volt, hogy lehordta a sárga földig és megparancsolta, hogy hagyja abba apám molesztálását. Apám ezek után csalódottan rádöbbsent, hogy a szomszédok, ismerősök hetek óta tartó aggodalma a Vörös Hadsereg szándékai felől most beigazolódtak. Gyors léptekkel, még mindig szorítva a kezem, hazasiettiünk, ahol leroskadt a konyhai székre és elkezdett remegni. Ott ült hosszú ideig, maga elé nézve és gyerek fejjel is értettem, hogy most egy világ dőlt össze benne.”

Az 1956-os forradalom leverése után Jugoszláviába szöktem, ahonnan kalandos úton, olaszországi menekülttáboron keresztül jutottam ki új hazámba, Kanadába.

Éppen 34 éve voltam távol szülőhazámtól 1990-ben, mikor egy soha el nem képzelt, valóságos csodának számító politikai változás sorozat kezdte friss szárnyait próbálgatni. Akkor éppen a Merck cég egyik olaszországi leányvállalatát vezettem, mikor tudomásomra jutott, hogy cégem komolyan tervezi az eddig lehetetlennek tűnő lépést és több kelet-európai országban leányvállalatokat fog létrehozni!

A hír utáni első napok a szinte összefolynak az emlékezetben. Olyan érzelmek rohantak meg, melyek 1990 előtt soha nem voltak lehetséges egy disszidált magyarnak.

Az otthoni hírek megerősítették, hogy hatalmas politikai változás előtt áll az ország, sőt az egész kelet-európai térség. A nagy multinacionális gyógyszergyártó cégek, köztük az enyém is, gyors tervezésbe fogott, hogy minél előbb elkezdjék termékeiket törzskönyvezni, majd az orvosok és betegek részére elérhetővé tenni.

Majd 5 év olaszországi munka és szép eredmények elérése után sem haboztam és megpályáztam a magyarországi kinevezést. A cég európai vezetésével kellett elfogadtatnom magam, de az interjú érdekes fordulatot vett, mikor a főnök megtudta, hogy nemcsak magyar anyanyelvű vagyok, hanem a torontói egyetem orosz nyelv és irodalom szakán végeztem! A vezetőség nem nagyon talált hasonló jelölteket az orosz piacra, mint például én voltam a magyar pozícióra.

Bevallom, egy rövid ideig haboztam a kérdésre, hogy szívesebben vállalnám-e a potenciálisan hatalmas orosz piac beindítását, mint a sokkal kisebb magyar lehetőséget. De a szív erősebbnek bizonyult a racionalitásnál. Jó pár türelmetlen hónap elteltével, életem legnagyobb és legváratlanabb ajándéka vált valóra, amikor nem úgy, mint külföldről hazalátogató turista érkeztem meg Magyarországra, hanem mint hazatérő, 1956-os menekült.

A sors mily kifürkészhetetlen húzása volt az, hogy az egy szál ruhában, esőkabátban, szántóföldeken átbukdácsoló, nyelv és szakma nélkül rendelkező, 18 éves, alig érett fiú kiszökik az országból és most, 35 év után egy hatalmas multinacionális cég vezetőjeként érkezik vissza? Ez egy mesébe is túlzásnak ítélné, de valós történet.

BOGA BÁLINT

GERONTOLÓGIA

A gerontológia a XX. század tudománya, tehát az öregedés jelenségeinek tudománya a legfiatalabb tudományok egyike. Abból az ismert tényből fakad ez, hogy ebben a században ért el az idősök aránya a népességen belül jelentős, meghatározó nagyságrendet. Jelenleg a modern államokban 20% a 60 éven felüliek részaránya. A valóság szülte, egyre szaporodó kérdések hozták tehát előtérbe a tudományos megközelítés igényét. A szociológia, mint kisebbséget, mint szubkultúrát, mint marginális csoportot próbálta meghatározni. Az idősödés szociológiai teóriái között ilyeneket találunk: szerep-teória, kohorsz-effektus, rétegződési elmélet, stb. A társadalom fő áramából történt kiszakadás utáni reintegráció mindmáig aktuális téma- és feladatkör.

Az átlag életkor kitolódása és a csökkenő születés-szám áll az idősök arányának emelkedése hátterében, a fejlett országokban a várható átlag életkor 70 és 80 év között van. A század elején ez mindössze 35–40 év volt. Mindez az életfeltételek és az orvostudomány fejlődésének tudható be. Ezt az örömteli tény azonban a társadalom számára nehezen vagy nem megoldható, sokszor előre nem látott vagy nem számba vett gondok kísérik. A korral – egyénenként eltérő időben és ütemben jelentkező – hanyatlási jelenségek mutatkoznak, szaporodnak a betegségek, megváltoznak a társadalmi szerepek, az aktív direkt gazdasági folyamatokból fokozatosan vagy gyakran egyik napról a másikra kiszorultak az idősök. A szaporodó testi-szellemi hanyatlás tüneteivel élők ellátása az idősöket méltányló társadalom számára is teherként jelentkezik. Egy USA-ban végzett felmérés azt mutatja, hogy a teljes és a rokkantság nélküli várható élettartam között mintegy 5 év különbség tapasztalható, amikor a személyhez kötött támogatás szükségessé válik. A megfelelő prevenció és időben adott ellátás a felmérések szerint csökkenti ezt az időszakot (a morbiditás kompressziójaként számontartott jelenség, anti-aging programok). Az idősök nagy része még megfelelő testi-lelki-szellemi állapotban van, és a teljes értékű életlehetőséget igényli. Az aktív (fiatal és középkorú) korcsoportok számára adódó gondok, problémák azonban hozzájárultak az ún. ageizmus szociálpszichológiai jelenségének (Butler) elterjedéséhez, ami az idősök negatív diszkriminációját jelenti, csupán azért mert idősök. Igaz, egyfajta dualizmus végigvonul a történelmen az öregek irányába: a tapasztalatnak kijáró tisztelet és a gyengülésből fakadó csökkentértékűség képzelet.

Az öregedéssel már a legrégebbi korokban foglalkoztak, elsősorban a filozófusok és az orvosok, tehát az emberi lét szellemi és biológiai feltételeivel foglalkozó hivatások gyakorlói. A filozófusok Senecától (De senectute) Roger Bacon-on át (The retardation of old age) Simone Beauvoir-ig (Az öregedésről) mély elemzést adtak a bekövetkező változásokról. Az orvosi leírások az ősi egyiptomi, babiloni, indiai relikviákban már megtalálhatók, Hippokratész, minden idők legnagyobb orvosa több művében foglalkozik az öregedéssel. Galenus geroconomia kifejezéssel illeti az idősellátás orvosi tudományát, ami hasonló néven jelenik meg a reneszánszban (Zerbi: gerontocomia). A XIX. században olyan híres orvos, mint a pszichiáter Charcot írt átfogó könyvet az idősök betegségeiről.

Ezen rövid visszatekintés után térjünk vissza a XX. századhoz, majd ezen belül kiemelten a 30-as évekhez, főleg az 1938 körüli időszakhoz. A gerontológia kifejezés az idősödés tudományára a híres orosz biológustól,

Mecsnikovtól származik (1903), aki művelte is ezt. Az idősgyógyászatra használt geriátria (geriatrics) megnevezés Leo Ignatz Naschertől, egy Amerikában élő német származású orvostól ered, amely fogalmat a pediátria (gyermekgyógyászat) analógiájára alkotta (1909). A teljesség kedvéért itt említem a gerontológia ma számon tartott másik két részterületének indulását is. A Debrecenben, majd Bázelen dolgozó magyar Verzár Frigyes alkotta az experimentális (kísérleti) gerontológia fogalmát, amely a normális öregedés folyamatának vizsgálatát foglalja magába. A szociális gerontológia kifejezést 1949-ben Stieglitz használta először.

Az idősödés kérdése valóban tudományos szintre a XX. század 30-as éveinek tájékán került, részben Verzár Frigyes kísérleti tevékenysége nyomán, részben az orvosi ellátás, az időskori krónikus betegségek speciális megközelítési igénye alapján. Ez utóbbinál két angol orvos nevét kell megemlíteni, Marjory Warren és Vincent E. Cowdry nevét. M. Warren 1935-ben lett vezetője a West Middlesex Hospital-ban a krónikus idős betegek részlegének, ahol 714, többségében ágyhoz kötött, több betegségben szenvedő beteg ellátását kezdte meg. A betegeket fő problémáik szerint osztályozta és multidiszciplináris munkacsoportjaival kísérte meg – sok esetben eredményesen – a kezelést és rehabilitációt. Ez tartható a modern és egyúttal igazán humán indíttatású geriátriai ellátás kiinduló pontjának. Cowdry 1939-ben jelentette meg *Problems of ageing: biological and medical aspects* c. művét. Max Bürger, az érbetegségek területén jól ismert német orvos Lipcsében, 1938-ban alapította meg a *Gesellschaft Für Altersforschung* nevű egyesületet és 1939-ben G. Abderhalden élettan-professzorral elindította az első gerontológiai folyóiratot, a *Zeitschrift für Altersforschung*-ot. Ennek első számában átfogó cikket írt a geriátria lényegéről.

Áttekintve az 1938-as év orvosi szakfolyóiratait, nem sok geriátriai tárgyú cikket találhatunk. A legismertebb amerikai folyóiratban, a JAMA-ban a ma immobilizációs szindrómának (hosszú, kényszerű fekvés) nevezett, következményeivel gyakran halálhoz vezető kórállapot (prolonged recumbency) talán első leírását találjuk. Egy kaliforniai lapban a 80 év feletti életmódját, adatait elemző cikk azt állapítja meg, hogy nem a teljes aszkézis vezet a legjobb életkilátásokhoz. 1938 kiemelkedő eseménye volt a Kiebben tartott nemzetközi gerontológiai kongresszus. Ugyancsak ebben az évben jelent meg az amerikai orvostörténelmi folyóiratban a gerontológia történetének összefoglaló leírása.

A magyar medicinában is ekkorra jelent meg az idősgyógyászat, mint központi szakmai kérdés. Korányi Sándor, a magyar belgyógyászat és az egész magyar orvostudomány kiemelkedő alakja volt az elindítója annak, hogy az 1937-ben tartott orvosi nagygyűlés (VII. Magyar Orvosi Nagyhat) az öregkori betegségeket választotta fő témájává. Korányi az öregedésről tartott átfogó, bevezető előadásában fogalmazta meg azt az alapvető, ma már evidenciaként ható tételt, hogy az öregedés fő biológiai jellemvonása az adaptációs készség (alkalmazkodás új körülményekhez) csökkenése. A többi előadást az egyes szakterületek legkiválóbb képviselői, professorai tartották, így pl. Minder Gyula az urológia, Nékám Lajos a bőrgyógyászat, Verebély Tibor a sebészet, Krepuska István a hallószervi patológia tárgykörében. Mindegyik szakember az öregedéssel kapcsolatos általános vélekedését követően elemezte saját területén a bekövetkező élettani és kórtani változásokat. Előadásaik az *Orvosképzés folyóirat* 1937-es számaiban, írásban is megjelentek. A témakört olyan szélesen és mélyen fejtették ki, hogy a következő évekre a teljesség képzetét sugallták, így 1938-ban alig jelent meg ilyen tárgyú cikk és azok is mintegy csatlakoztak az előző évi konferenciához. Így ugyancsak az *Orvosképzésben* publikálták ekkor az öröklésnek és a környezeti hatásoknak az öregedésben játszott szerepéről (Solth Károly) szóló, valamint az *Orvosi Hetilapban* a vérképző rendszer öregedését (Varga Lajos) tárgyaló cikket. 1938-ban jelent meg viszont Haranghy László öregedésre vonatkozó állatkísérletének leírása: a kagylók víztisztító hatásának korrallal bekövetkező változásáról. Említést érdemel az a közölt hazai felismerés, hogy speciális kórházi ellátás szükséges az idős, krónikus betegségben szenvedők számára (Magyar Kórház, 1932, Bakay Lajos). Érdekes adat, hogy ezekben az években (így 1938-ban is) az éves halá-

lozasi statisztikában az „aggság” mint halálok külön, önálló kategóriaként szerepel, 14,6%-os gyakorisággal. A modern orvostudomány nem fogadja el az öregséget önmagában halált okozó állapotként.

A gerontológia II. világháború utáni hazai fejlődésében 1954-et kell említeni, amikor Haranghy László, kórbonctan professzor lett a Magyar Tudományos Akadémia újonnan alakuló Gerontológiai Bizottságának elnöke. 1960-ban ő indította el a magyarországi százévesek átfogó vizsgálatának szervezését, ami könyv alakban, 1965-ben jelent meg és nemzetközileg is elismerést hozott a magyar gerontológiának. Ugyancsak ekkor alakult meg a Gerontológiai Kutatócsoport, amelynek keretében sok jelentős kutatási eredmény született (pl. utánkövetéses vizsgálatok, a százévesek vizsgálatának megismétlése 1987-ben). A fejlődés további mérföldkövei voltak: 1966 a Magyar Gerontológiai Társaság alakuló közgyűlése (elnök: Haranghy László), 1988 a Geriátriai Kollégium megalakulása, 1996 az Idősügyi Tanács működésének kezdete, 1998 óta a geriátria kötelező tárgyként szerepel az egyetemi oktatásban, 2000-ben bevezették a geriátriai szakképzést. A hazai gerontológia (és ezen belül a geriátria) történetében Beregi Edit, Hún Nándor, Gerő Sándor, Schwarzmán Pál, Iván László, Lengyel Éva, Vértes László, Császár Albert és a debreceni Verzár Intézetben dolgozó Zs. Nagy Imre, Imre Sándor nevét kell megemlíteni, akik az időse-
dés tudomány különböző területein értek el jelentős eredményeket. Kiemelendő tény, hogy a Nemzetközi Gerontológiai Társaság (IAG) 1993-ban Budapesten tartotta világtalálkozását, ezt követően 4 éven át a magyar társaság akkori elnöke, Beregi Edit töltötte be a világszervezet elnöki posztját.

Az idős betegek ellátásával orvosi működésem elejétől kapcsolatba kerültem, mint belgyógyász. Egy angol orvos mondta, ha nem vagy gyerekgyógyász, vagy szülész, elkerülhetetlenül geriáter (is) kell, hogy legyél. Még általános belgyógyászati osztályon találkoztam az idősök speciális egészségügyi problémáival. 1980-ban lettem krónikus belgyógyászati osztály vezetője, mely geriátriai osztályként is jellemezhető lett volna az idős korosztály túlsúlya miatt. Itt kezdtem mélyebben foglalkozni az ő gondolataikkal, főleg az egészségügyi és a szociális tényezők kapcsolatával mind a patológiai folyamatok kóroktanában, lefolyásában, mind pedig a megoldás, az ellátás lehetőségeiben. Az osztályon interdiszciplináris munkacsoport működése által próbáltuk megoldani az idősök igen sokrétű problémáit. Megfigyeléseimet feldolgoztam, publikáltam, kongresszusokon előadtam. Első sorban a szociálpszichológiai konstellációk és a testi betegségek kapcsolatát elemeztem, melyet négy területre osztottam annak alapján, hogy melyik életterület játssza az adott idős személynél az elsődleges egyensúlyt megbontó szerepet: a világ, mint egész; a család; a lakhely; a munkavégzés. A Magyar Gerontológiai Társasággal 1982-ben kerültem kapcsolatba, jelenleg vezetője vagyok. A Magyar Szociálpolitikai Társaság alelnökeként és a szociális PHARE-program Irányító Bizottságának tagjaként is az időseket igyekeztem szolgálni. A nemzetközi kongresszusokat és tanulmányutakat nemcsak a szakmai ismeretek bővítésére használtam fel, hanem az egyes országok idősellátásának megismerésére és személyes kapcsolatépítésre is. Így – többek között – alkalmam volt megismerkedni Michel, genfi geriáter professzorral, az időskori rokkantság kiemelkedő szakértőjével, Lawton professzorral, a környezet – egyén egymásra hatásának elemzőjével, Butler professzorral, az ageizmus (idősök társadalmi diszkriminációja) jelenségének leírójával, Sidorenkóval, az ENSZ gerontológiai szakértőjével. 2001 és 2005 között az IFA (International Federation on Ageing) igazgató tanácsának tagja voltam. Az idős egyén holisztikus, egészséges megközelítését fontosnak tartottam mindig, így elvállaltam a részvételt az Európa Tanács keretében működő, az idősök tanulásával foglalkozó és az ugyancsak európai szintű gerontechnológiai (COST A5) munkacsoportban. Az egészség és a szociális, szociálpszichológiai tényezők szoros kapcsolódása végig kíséri életünket, de talán idős korban, amikor esendőkkel válunk és nincs mellettünk a minden lépésünket figyelő szülői szeretet, mint gyermekkorban, ez a kapcsolat a legkifejezettebb és legsérülékenyebb. Ennek vizsgálatát végezni, és megoldásának módjait keresni: az egyik leghumánusabb hivatás.

A FÉNYKÉP

Az angolóra a Madách Gimnáziumban, az osztályban úgy kezdődött, hogy a napos eldarálta Orphanides Olimpiának, az angoltanárnak: I report respectfully – tisztelettel jelentem. Körülbelül ennyi, nem több és nem kevesebb a fotóriporter feladata. Tisztelettel, mert tisztelni kell a riport alanyát, tisztelni kell a megbízót, a szerkesztőt, az olvasót, aki mindezért fizet. És jelenteni kell, hogy mi történt, ha kell, mindezek ellenére is.

„A fényképezőgép egy optikai rendszer, nem képes válogatni és önmagában nincs véleménye, hogy elkerülhesse a kényes dolgokat”. (Collier, Collier: Visual anthropology). A fotográfus válogathat, és véleménye is lehet. Ha lehet. A fotográfus próbája, hogy mennyire tudja – tudhatja – kimondani személyes véleményét. Goya fontolgtatás nélkül rajzolta meg a napóleoni kor spanyol partizánháborúinak borzalmait. Ezt láttam én, „Yo lo vi” – firkálta grafikája alá.

„A fényképezés lényegében be nem avatkozás..., mert tudjuk, milyen kézenfekvő ma a fényképet választani azokban a helyzetekben, amikor a fotós a fénykép és az élet között választhat. Aki beavatkozik, az nem tud megörökíteni, aki megörökít, az nem tud beavatkozni... Aki fényképez, azt úgy érdeklik a dolgok, amint vannak, változatlan status quo-jukban... a fényképész cinkosságba kerül mindazzal, ami érdekessé, fotózásra érdemessé teszi a témát – még ha ez az érdekesség egy másik ember szenvedése vagy balszerencséje is.” (S. Sontag: A fényképezésről)

A fényképezés több, más, mint kívülálló megfigyelés. A fényképezés állásfoglalásra készítet. Az állásfoglalás is cselekvés. Az a riporter munka legkeményebb konfliktusa, hogy ki engedheti meg magának a részvétet, s ezzel a cselekvést. Don McCullin, David Duncan vietnami, koreai képeiről süt a részvét. Ezt az állásfoglalást kérdéses, hogy megengedhetné-e magának ma egy ügynökségi fotóriporter, akinek cége részére olyan fényképet kell szállítani, mely minden médiumban elhelyezhető. „A fotográfus szándékai nem határozzák meg a fotográfia jelentését, a kép befutja a maga pályáját, a belőle hasznot látó különféle közösségek szeszélyei és pártállása szerint.” (S. Sontag: A szenvedés képei)

Lelkiismerete, személyes állásfoglalása és megbízója feladatszabása között mindenkinek magának kell fellelni a bejárható utat. Hamlet azzal tüzeli cselekvésre magát, hogy a tett halála az okoskodás. Érdemes megvizsgálunk ebből e szempontból a fordítottját, hogy megáll-e: az okoskodás halála a tett. Egyszerűen megáll-e hogy „Aki beavatkozik, az nem tud megörökíteni, aki megörökít, az nem tud beavatkozni.” (S. Sontag i. m.) Meg kell gondolnunk a szemtanú, a jelenlevő, ez esetben a fotóriporter szempontjából, mit jelent „beavatkozni” és mit „cselekedni”.

A fotografálás, különösképp a sajtófotó a valóságot mutató, ábrázoló fénykép morális tett. Állásfoglalás, értékrend, és állásfoglalásra, értékrend vállalására készítet. „A fénykép bizonyíték. Amiről hallunk, de amiben mégis kételkedünk, az bizonyosságot nyer, ha fényképet látunk róla”. (S. Sontag: A fényképezésről.) A befogadó a sajtófotót magas valóságértékűnek fogadja el. Ez a hitelesség a sajtófotó meghatározó tulajdona. Önpusztító az oly könnyen gyakorolható képmódosításokkal a kép, a médium hitelességet okoztatni. Rövid az út a célzatos képhamisításig.

Az első budapesti World Press Photo kiállítást elkísérte Joop Swart, az alapítvány elnöke. A kiállításon volt egy kép, amely egy kiskutyát, egy törpe bullit ábrázolt egy olyan pezsgőspohárban ülve, amelyben akváriumot szoktak berendezni. Megkérdeztem, ezt miért tartja sajtóképnek? Mert a sajtóban megjelent – mondta. Valóban, annak tekinthetjük, ha megfelelő szövegösszefüggésben jelenik meg.

KÉP ÉS SZÖVEG

„Nem az írás-, hanem a fényírás-tudatlan – mondotta valaki – lesz a jövő analfabétája. De kevésbé analfabéta-e a fényképész, aki saját képeit nem tudja elolvasni? Nem válik-e a felirat a fénykép legfontosabb részévé?” (W. Benjamin: A fényképezés rövid története).

„A közelmúltbeli balkáni háborúk elején a szerbek és horvátok közötti harcok során egy-egy falu ágyúzásakor meghalt gyermekek fényképeit szerb és horvát propagandaanyagok egyaránt terjesztették. A felirat módosításával újra meg újra hasznosíthatóvá vált a gyermekek halála.” (S. Sontag: A szenvedés képei)

A sajtókép a szöveggel állandó kapcsolatban áll. A kép lehetséges olvasatát a szöveg tágítja, vagy épp szűkíti. Konnotálja.

„Konnotációnak nevezzük azt az eljárást, mikor a csupán elsődleges jelentéssel bíró fényképet másodlagos jelentéssel ruházzák fel.” (R. Barthes: A fénykép, mint jelentéshordozó rendszer. Idézi Szilágyi G. in: Fotóművészet 69/3).

„A sajtófotó kódolatlan, összefüggő jelentésrendszer... A sajtófotó felépítését vizsgálva nem az a sajtóságos hogy egy denotált és egy konnotált jelentés elválaszthatatlan benne – ez minden tömegközlelési formában így van – hanem az, hogy a kódolt (avagy konnotált) jelentés egy kódolatlan jelentésből nő ki.” (R. Barthes: Világoskamra.)

A SAJTÓFOTÓ

A sajtókép az információt rögzíti, alakítja, továbbítja. Rögzíti: a helyszínen digitális, vagy analóg jellel alakítja, ami továbbításra alkalmas. A megbízója koncepciójának, saját képfelfogásának megfelelően a rendelkezésére álló eszközökkel alakítja. Objektívváltással befolyásolja perspektívát. Megválasztja a nézőpontot és a képkivágást. Felhasználja a fény karakterizáló lehetőségét. Kiválasztja a fényviszonyoknak és a témának megfelelő expozíciót. Továbbítja az információt, mely továbbítás során többször transzformálja azt. A transzformációk: a hagyományos analóg eljárás, a digitalizálás, a szkennelés, nyomólemezzé alakítás, nyomás, vagy más információ-hordozón való megmutatás – újabb és újabb képtorzulást – redukciót – jelentenek, miket a kép útjának megtervezésekor figyelembe kell venni. Gyakori eset: ha teljes ellenfényben, derítés nélkül készítünk portrét napilap számára, valószínű, hogy azt abban nem lehet kinyomtatni. A megjelenő fotó tipografikusan formált. Mind a kép alakja, mérete, mind a szöveg és kép térbeli elrendezése az adott médium konvenciói szerint alakítandók.

KÉP ÉS JEL

„Ha nehézségek nélkül érthető és félre nem magyarázható gondolatok közlését kívánjuk biztosítani, a képet is úgy kell megszerkeszteni, hogy kiválóan olvasható legyen... A közlekedési utak mentén elhelyezett veszélyt jelző táblák sokkal hatásosabbak, sokkal gyorsabban olvashatók, ha veszély előidézőjét ábrázolják, és nem felirattal.” (P. Almásy: Képirás, sajtófotó). Csak a magas vizuális kultúrájú társadalom alkalmas a saját redukált jelei: a piktogramok alkalmazására. Minden kultúra kialakítja a maga jelkincsét. A mi „egyirányú utca” jelünkkel Olaszországban, az Egyesült Államokban mit sem tudnak kezdeni. Csak a fotót rendszeresen fogyasztó kultúrában várható el, hogy fotográfia sajátosságaiból eredő másodlagos jeleket, mint a szemcséesség, tónusviszony, a mélységélesség értelmezni tudja, a bemozdulásos vagy berázásos életlenséget tudatos elemként elfogadja.

Patagónia déli partjain élő ona indiánokkal végzett kísérletek kimutatták, hogy létezik valamiféle „fényképrás-tudatlanság”. Egy óceánt és felhőket ábrázoló fénykép témájával kapcsolatos kérdésre egy ona azt válaszolta: „Ezek foltok papíron.” (P. Almásy: i. m.)

A KÉPALKOTÓ ELEMELK HIERARCHIÁJA

A képet alkotó elemek között hierarchikus rend áll fenn. A befogadó a piramis csúcsán álló elemet, az élő, mozgó veszi észre először, s csak utána az alsóbbrendűeket. A piramis: az élő mozgó, az álló élő, az élettelen mozgó, az élettelen álló. Amennyiben a kép legfontosabb motívuma alacsonyabb hierarchiájú, úgy törekedni kell rá, hogy a kép meghatározó motívuma ne legyen magasabb hierarchiájú. Ha egy szorról kell képet készítenünk, ne komponáljunk elé kutyáját sétáltató öregurat, mert óhatatlanul az vonja magára a figyelmet. Természetesen a képaláírással többé-kevésbé helyrebillenthetjük az értékrendet, de ez esetleg a lap karakterébe – például egy bulvár újságba – nem illő elemző olvasást, képolvasást kívánna.

„Egy sajtófotó kiválasztásakor igen fontos megállapítani az elemek belső hierarchiáját, mivel a felhasználás szerint ugyanannak az információnak más-más jelentése lehet. A képen, amely a híres iráni hidat, Chahrestan-t ábrázolja három alkotóelemet találunk: a hidat (álló), a vizet (mozgó), és a tevéket (élő). Annak ellenére, hogy a kép nagy részét a híd foglalja el s így terjedelme szerint a legfontosabb elem, mégis először a tevéket, az élő elemeket nézzük, – ezek uralkják a képet.” (P. Almásy i. m.)

A befogadót más értékssorok mentén is választásra készíthetjük, bevonhatjuk az aktív képolvasásba. „Minden nehézség, melyet a fotósnak az optimális felvétel elkészítéséhez le kell küzdenie, abból adódik, hogy az alfabetikus jelek kodifikáltak, a képi jelek pedig nem.” (P. Almásy i. m.) Azonos kultúrában – bizonyos mértékig – hagyatkozhatunk a konvencióra, a pozitívként bemutatott értékek preferálására. Így az elfogad-elutasít választásra készítésben, a kellemes-kellemetlen, elfogad-tagad értékssor mentén. Ilyen értékssorok tetszés szerint képezhetők, hogy tudatos képszervezéssel a tervezett irányba befolyásoljuk a befogadót.

SZERVEZETLEN ÉS SZERVEZETT KÉP

A rögzített vizuális jelek – ikonikus kódok – vagy generatív, vagy szervezett módon keletkeznek. Megkülönböztetésük a valóságtartalmuk, appercepciójuk, alkalmazásuk szempontjából lényeges. A generatív, szervezetlen kép formája esetleges, valóságtartalma magas, hitele csorbítatlan. A készítés célja valamilyen esemény manipulálatlan rögzítése. Ilyen a referenciális képek: a biztonsági berendezések automatikusan készített felvételei. Ezért használják szívesen a rendőrök, szerzik meg bulvárlapok, televízió híradók. Hasonló a privát fotó is, az eseményrögzítés kedvéért fotografáló amatőr munkája. A keletkezett képtömeg teljességében érték. A gyűjtemény természetesen családi dokumentáció, és nem más. A fotókultúra szempontjából felhasználható, mint családtörténet, divattörténet, a tárgyi- és magatartáskultúra statisztikus elemzésének eszköze. A képek közegükből kiragadva más összefüggésekbe helyezve alkalmasak érdekes helyzetek, képpárok generálására, de ez a képegyüttes újraszervezőjének a története és nem a kép kibocsátójáé. Annyi köze van hozzá, mint a balatoni kagylónak a héjából készített díszes képerethez.

A szervezett kép a szituáció esetleges vagy tudatos manipulációja útján jön létre. A manipuláció sokszintű. Már az obszerváns – megfigyelő – ez esetben fotográfus megjelenése is manipulálja a helyzetet. A Heisenberg-féle határozatlansági elv egyfajta – bár sokak által vitatott – értelmezése: „A mérésnek ez az új felfogása a kutató aktív szerepét hangsúlyozza, aki a mérés során kölcsönhatásba kerül a megfigyelt objektummal, s ezáltal nem magáról az objektumról, hanem inkább a méréstől függő sajátosságairól

szerezhethet ismereteket.” (Encyclopedia Britannica). Számolnunk kell vele. Számolnunk kell hitelességünk korlátaival. Gyakorlatilag nem érhető el, hogy jelenlétünk ne váltson ki aktív vagy passzív reflexet.

Manipuláció a látvány terének megszervezése. Alulnézet, felülnézet, eltúlzott, vagy redukált téri hatás a torzításig menően; mind alkalmas arra, hogy a fotográfus éreztethesse a látvánnyal sugallni kívánt véleményét. Manipuláció a rendezés, a szereplők terének, mozgásának megszervezése. Legfeljebb ízlésünk, szakmai meggyőződésünk szabhat határt a rendezésnek. Odáig semmiképp sem juthatunk, hogy fényképezettjeinket tőlük idegen magatartásra készítsük. Ezek a megfontolások természetesen a dokumentatív sajtófotóra vonatkoznak. A reklámfotónak, az autonóm – vagy művészi – fotográfiának merőben más feltételek között, sokszor épp ellenkező koncepciók szerint kell működni.

A képtömeg látvánnyá szervezése, a kívánt hatás kiváltására alkalmassá tétele szükségessé teszi, hogy legyen elképzelésünk a közlemény célját illetően. Koncepciónk a képhalmaz megszervezésének útján érzékeltethetjük. Azonban a világeért sem mennénk odáig, mint a hatvanas évek nagyhatású német fotóesztétája, Karl Pawek, aki a fényképezés második felfedezésének nevezte a képi szöveg szuverén szerkesztését, az alkotótól elszakítva. Ahogy Pawek megfogalmazta: „E képek szerkesztőjeként horgász vagyok, aki egy megadott helyen, egy megadott órában bevetette horgát. Ha egy másik napon egy másik órát, vagy egy másik helyet választok, valószínűleg más zsákmányt fogok hazavinni. Ennek ellenére e képek kiválasztása nem véletlenszerű. A zsákmány biztos lesz, tekintve ezt az újfajta fényképezést, ami minden előzőtől különbözik. Ezt egyszer még bővebben kifejtendő kifejezéssel a Valóság Mágiájának nevezzük.” (K. Pawek: Előszó)

FÉNYKÉP ÉS TIPOGRÁFIA

A fotóriporter munkája jellemzően nyomtatott valamint – online médiumokban – digitalizált formában terjed. E termékek nagystruktúráit a tipográfia formálja. A periodikák – újság, folyóirat, online újság – legfontosabb tulajdona a tradíció, a csak arra a termékre jellemző tipográfiai-szerkesztői megformálás, arculat. A vásárló elsősorban konvenciót vásárol. A forma mind koncepcionális, mind technikai szempontból visszahat a fotográfus munkájára. A nagystruktúrák építési rendjét kulturális megszokások szabályozzák: így az amerikai folyóirat-kultúrában többoldalas közleménynél a jobb alsó kép „kinéz”, vagy „benéz” az oldalba, jelzi, hogy a közlemény, vagy annak önálló része folytatódik, vagy véget ért.

A lap vizuálisan egységes koncepciót tükröz oldalszerkezet, hasábszerkezet, címnegyed, a képek kezelése, betűtípusok, méretek, a címoldal struktúrája dolgában. A hirdetések kezelését, a kép- és szövegleadás rendjét és még annyi mást a szerkesztőségi kézikönyvben, az induló új lap lay out-jával együtt, rögzítenek. Ezeket, az alkotói szabadság tisztelete mellett, be is tartják.

Az elrendezett kép- szövegegyüttes scriptovizuális rendszert alkot, amelyben a kép és a hozzá tartozó írás együtt, szövegszerűen olvasható. Az elrendezés módját a kép és a szöveg aránya – ami sajtóműfajtól függ: illusztráció, riport, esszé – határozza meg. A képi szöveg elrendezése kultúránkban balról jobbra halad a szövegolvasás rendje szerint. Hasonló elvek alapján építkeznek a könyv és a fotókiállítás is. Minél terjedelmesebb a közlemény, minél magasabb a kép aránya, annál inkább szövegszerű a szerkesztett képek sora.

A HÍRFOTÓ

Minden sajtópublikáció alapja a hír. Ennek különleges megjelenési formája a hírfotó. A sajtó bármely közleménye – elvben – hírré redukálható, minden hírből kibontható egy összetett struktúra. E tulajdonságánál fogva a hír a legkelendőbb áru a sajtópiacra. A hír minden médium alapvető műfaja. Ez legkisebb, önálló

jelentéssel bíró struktúra. Közli, hogy hol, mikor, kivel mi történt. Az alapinformáció – szükség esetén – tovább bővíthető azzal, hogy: miért, hogyan történt. A felhasznált híryanagyot a felhasználó határozza meg. Nyilvánvalóan más egy közlésre érdemes hír, egy politikai hetilapban, mint egy délutáni bulvárban.

A hírfotó – teljes struktúrájában – háromelemű közlemény: cím, kép, képaláírás. A teljes információt a három elem együtt tartalmazza. A lap tradíciójának és az információ összetettségének megfelelően a három elem kettővé zsugorodhat: elmaradhat a cím, vagy a képaláírás, ha a megmaradt két elem a teljes továbbításra szánt közleményt tartalmazza. A képaláírás korlátozhatja, kiterjesztheti, vagy kiegészítheti a kép értelmezhetőségét, sőt, félre is vezethet. A két szövegmező és a fotó nem lehet tautologikus, feleslegesen ismétlő. A fotón csak annyi képi elem jelenhet meg, amennyi szükséges a képre jutó információ-rész továbbításához. Minden további motívum csak megnehezíti a képolvasást. Mint parazita elem, eltávolítandó.

AZ ILLUSZTRÁCIÓ

A legtöbb fényképet illusztrációként használja a sajtó. Az illusztrált cikkben a szöveg a meghatározó fontosságú elem. A kép hordozzon többletinformációt az íráshoz képest. Látványában, hangulatában egészítse ki, tegye azt vizuálisan is érzékletessé. Lehetőleg tartózkodjon a szöveg közvetlen megjelenítésétől. A tautológia – ismétlés más eszközzel – túl egyszerű megoldás, nem nyújt többletelményt. A feladat kreatív megközelítéséhez a szövegnek – vagy legalább koncepciójának – megismerése elengedhetetlen.

Az illusztráció lehet közvetlen (direkt) vagy közvetett (indirekt). A közvetlen illusztráció azt követi, amiről a szöveg szól. Az újságaink természetnél fogva ez legtöbbször portré. Portrékészítésnél kíséreljünk meg továbbjutni, mint az arc egyszerű, tárgyyszerű leképezése. Figyeljük meg alanyunk jellegzetes gesztusait, arckifejezését, s vele kapcsolatot teremtve, oldjuk feszültségét. Ehhez ismereteket kell szereznünk arról, akit fotografálni kívánunk. Ha újságíróval dolgozunk, a diskurzus során használjuk ki, hogy modellünk – megszokva a szituációt – könnyebben fogadja el azt a mindenki számára megszokhatatlan helyzetet, hogy most megörökítik.

Viselkedjünk korrekten, és ne ragadjunk meg az esetleges, kevésbé jellemző arckifejezéseknél, véletlen fintornál. Mindig gondoljunk arra, hogy máskor is szükségünk lehet együttműködésére, hogy egyéb etikai megfontolásokat ne is említsünk.

Az attribútum valamilyen tárgy, jelvény, amely viselőjét megjelöli, felismerhetővé teszi. Tudjuk, aki oroszánt vonzól pórázon, az Márk, Velence védőszentje. A kulcsos úr Péter, a bőrvödörös tűzoltó Flórián, az ősszenyilazott szent Sebestyén. A nem attributált portré az ábrázolt személyiségére épít, ez általában ismert emberek esetében a megfelelő megoldás. A befogadóban élő képet ütköztetjük azzal a képpel, ami bennünk alakult ki az ábrázoltról.

Az attributált portrén a lefényképezett körül rendezzük be világát. Ezzel segítjük megismerését. Lefényképezhetünk egy író írószobájában, saját közegében – ez adekvát – vagy futás, bevásárlás, autószerelés közben – ez inadekvát – helyzet. Mindkét lehetőség gazdagítja ismereteinket, kulcsot ad modellünk megmutatásához. Az attributáláshoz néha kevés is elég: kemény fényfoltok a falon, megcsillanó acélkeretes pápaszem.

Ismert személyiségről is készülhet attributált portré. Ezzel vagy fixáljuk a róla kialakult képet, vagy el tudjuk mozdítani, az általunk sugallni kívánt irányba. Az a fotográfus felelőssége, hogy milyen a sugallt kép.

A közvetlen illusztráció másik lehetősége a tárgyfotó. Az alkalmas helyszín (háttér), eszközök (derítőlapp) rögtönzése a helyszínen is elősegítheti a hatásos kép készítését, akkor is, ha épp nem áll rendelkezésünkre műterem.

A riportkép, mint illusztráció készítése vagy kiválogatása megköveteli a cikk, vagy legalább témája, álláspontja ismeretét.

Az közvetett (indirekt, jelképes) illusztráció többféleképp kapcsolódhat a szöveghez. Az asszociatív illusztráció a szöveget továbbgondolva keresi meg vizuális megfelelőjét. Nem tapad szorosan a szöveghez. A logikai kapcsolódású illusztráció a szövegben leírtak közvetlen – vagy közvetett – következményét mutatja meg. Az értelmező az írt szöveg valamely elemét megragadva új összefüggésbe helyezi azt és teszi érzékletessé.

Indirekt illusztrációt készíteni az egyik legösszetettebb feladat, mert a közlendő formába öntéséhez az újságot, az olvasó befogadóképességét, a szerkesztőség tűrőképességét fel kell becülni. A jó, szellemes, pontos, kifejező indirekt illusztráció technikailag is nagyon igényes. Szükséges az aktuális fotográfiai irányzatok, megoldások ismerete. A jó szervezőképesség, rábeszélőképesség, a tárgyalási taktika, a jó megjelenés elengedhetetlen az ilyen jellegű megbízatás elnyeréséhez. Minél intellektuálisabb jellegű a médium, minél intellektuálisabb a vélt célközönség, annál összetettebb megoldásokat kereshetünk.

A rangos politikai magazinok gyakori illusztrációs technikája az egyszerű, hírkép-szikárságú direkt illusztratív, többnyire riportszerű kép és bonyolult, sok áthallást lehetővé tevő képaláírás ütköztetése.

A nehezen megszervezhető és költségesen előállítható indirekt illusztrációk beszerzési forrásai lehetnek a stock agency-k – a képügynökségek, melynek sokezres választékából, katalógusokból vagy on line könyvtárakból választhatunk.

A FOTÓRIPORT

A fotóriporter névadó, legrangosabb produktuma a fotóriport. A riportban a meghatározó szerep a fényképé. A képi és szöveges rész szoros kapcsolatban van, kiegészíti egymást. A szöveg közli a nem lefotografálható, ám szükséges információkat, kiterjeszti, vagy behatárolhatja a riport érvényességét. A képanyag szövegszerűen, sorozatként viselkedik. A tipográfia formálja közleménnyé a képtömeget.

Illusztráció több is lehet egy riportban, de köztük nincs szövegszerű kapcsolat. A riport szövegszerű. A szövegszerű sorozat elemei, a képek egymással kölcsönhatásba kerülnek. Óhatatlan, hogy két, egymás mellé került kép kölcsönösen ne befolyásolja a másik körül kialakuló szellemi aurát. A képszerkesztésnek pont az a szerepe, hogy úgy méretezze, helyezze el a képeket, hogy ne rontsák le ezt a kölcsönhatást, hanem továbbblendítsék a képi szöveget, elősegítsék a képolvasást. A két összetartozó, vagy annak szerkesztett kép hatására egy nem ábrázolt, de sugallni kívánt asszociációt ébresztünk – ez az úgynevezett harmadik kép. Ez valójában nem létezik, csak a szemlélő tudatában képződik. A mozgóképi montázs is erre épít.

Miként a szövegben a szófajok, a képi szövegben különböző szerepű képek vannak. A zártrendszerű kép ábrázol, kifejez, a teljességet igyekszik megragadni. A nyílt rendszerű kép semleges, tájékoztat. Kiegészíti, motiválja a zártrendszerű képet. A képtípusok okszerű alkalmazása teszi lehetővé, hogy képsorozat szövegszerűen olvasható legyen.

Képriport készülhet szó szoros értelmében riportként, szinte az arisztotelészi drámai hármas egység – hely, idő, cselekmény – szerint. Ez a direkt, szinkronikus, vagy elsődleges – a priori – riport. Legtöbbször egy kibocsátóhoz – fotóriporterhez – kötődik. Ha a megbízatásunk ilyen direkt riport elkészítésére szól, mindenképp előtte készítsünk egy biztonsági feldolgozást. Ezzel megbízónkat minden bizonnyal ki tudjuk elégíteni. A biztonsági feldolgozás azt jelenti, hogy készítünk nagyított, kistotált, készítünk közeli képeket a jellemző referencia-csoportokról. Itt a kiválasztásban, megformálásban figyelembe vehetjük megbízónk elvárásait.

Az utólagos – a' posteriori – riport esetleg több riportter munkájából, vagy archívumok, ügynökségek begyűjtött anyagából építkezik egy koncepció bemutatására.

A képsor a riport – a publikált forma – alapja. A képsorokat szinte tetszés szerint csoportosíthatjuk. A munka megszervezéséhez valamilyen irányt kell szabnunk gondolkodásunknak. Valamilyen nyomon el kell indulnunk, hogy valahonnan valahova eljussunk. Ez a csoportosítás is természetesen önkényes, de ennek ellenére eddig működőképes rendszernek bizonyult.

Bármely tipológiát alkalmazunk, az nem jelenti azt, hogy később, a feldolgozás során ne szabhatnánk más rendet az elkészült képeinknek. Azt azonban mindenképpen jelenti, hogy a fotográfálás során valamilyen szervezett, tervezett módon cselekedhetünk.

A kronologikus riport idősor mentén halad, illetve bármely más olyan cselekménysor mentén, amely szigorú idősorban történik. Tulajdonképpen ez maga a riport. Klasszikus a házi orvos, vagy az utcaseprő egy napja, vagy ilyen lehet egy technológia is. A technológiai sor elején a disznó, végén a hurka van, sohasem fordítva.

A technológia fázisait egy fiktív időben is elhelyezhetjük. Lehet egy időben több disznóölés, bontás, kolbásztöltés, abálás, fotózhatjuk is, csak a végén kell egy kvázi időben – technológia szerint – elrendezni.

Az analitikus – elemző – riport egy helyzet, egy dolog kialakulásának elemeit, okait, fázisait rögzíti. Bemutat egy épületet, egy valamiért kiválasztott embert környezetével. Vagy végigvillamosozik egy vonalon végállomástól-végállomásig. Bemutatja egy államférfi életútját gazdag dokumentáció és aktuális anyagok elegyítésével.

Az objektív képsor történet, jelenség tárgyyszerű leírása. Ennek válfaja a referenciális sorozat, amely valóban – vagy látszólag – manipuláció nélkül készül. Klasszikus példája éppen hogy a filmtörténetből ismert; Andy Warhol felállított egy kamerát az Empire State Building előtt, és huszonnégy óráig elmozdítás nélkül forgatott. A legtöbb, egzotikus körülmények között készült magazinanyag is e csoporthoz köthető.

A pszichologikus képsor személyiséget, csoportot, emberi szituációt elemez a fotóriport eszközeivel. Feltárja a kapcsolatrendszerüket, környezetüket és tetteik összefüggését, jellegzetes cselekvésformáikat.

A retorikus sorozatnál a szóbeli közlendő képi megfogalmazása a feladat. Ilyen – a már említett – fotódokumentumból építő képsor, de ilyen a nyílt hirdetés célú vagy álcázott „pr” riport. Egyébként a reklámfotó feladata, hogy verbális üzenetet vizualizáljon.

A fiktív riport események visszaidézése vagy újrajátszatása, esetleg más szereplőkkel, modellel, eredeti, vagy más helyszínen. Ilyen a fotó alapú képregény is.

A szubjektív képsor valamilyen jelenség személyes, művészi feldolgozása, esetleg az informálás kötelezettségének mellőzésével.

A tipografikus képsor elemeit a tipográfus elképzelése köti össze, formálja meg, mondhatni a formai megfelelésekre, tipográfusi leleményre hagyatkozva. A sorozatra – amit tekintsünk a képsor megjelenési formájának – jellemző a feldolgozható téma, a megfelelő képszám. Minél nagyobb a rendelkezésre álló lapfelület, magasabb a képszám, több a tipográfiaiailag elkülöníthető elem – lead, cím, alcím, grafika, kiemelt szöveg – annál változatosabb tördelési lehetőség nyújt.

Meghatározó fontosságú, különösen nagyobb terjedelmű közleménynél, a nyitó- és zárókép. A nyitóképfeladata, hogy előlegezze az egész sorozat hangulatát, a zárókép valamilyen összegzést, adott esetben katarzist kínáljon. A képsor sorozattá szerkesztésénél más szempontokat is figyelembe kell venni. A kép alakja, állása, a képeken levő elemek méretrendje, az egymást követő képek tónusvilága, az összetartozó képek kölcsönviszonya, a zárt és nyílt képek elrendezése, a szereplők tekintetének, a képen ábrázolt mozgásoknak az iránya – mind-mind figyelembe veendő.

A sorozat építési rendje lehet vagy lineáris, vagy ciklikus – amikor visszatérő elemek tagolják a mondanivalót – vagy szimmetrikus, amikor, megjelölve a sorozat középponti elemét, attól építkezünk a sorozat eleje és vége irányába.

A sorozat sajátos, megjelenési formája a képszerű. Alapja a weimari köztársaság képes sajtójában formálódott. Fejlődése csúcspontját az ötvenes-hatvanas évek Amerikájában – megkülönböztetetten a Life-nál és a Look-nál, a Paris Match-nál Franciaországban – érte el. A nagy amerikai lapok bukásával a képszerű is eltűnni látszott, de néhány igényes képeslapban – igazán nincs sok – elő-előbukkan. A műfajra jellemző, hogy minden esszé saját, jól kitalált dramaturgiára épül. A sok, legalább nyolc oldalas közlemény fejezetekből, szintagmákból áll. Az elválasztást a képszerkesztés eszközeivel oldják meg. A képsort egy, az egész esszén végighúzó vízszintes tengelyre – a retorikus, elbeszélő tengelyre – építik. A retorikus tengelyen helyezkednek el – többnyire – a zárt rendszerű képek. A retorikus tengelyt metszik a szükséges helyen felvett függőleges, asszociációs tengelyek. A nyílt képek a zárt képekhez rendelve, az asszociációs tengelyen helyezkednek el. Ez természetesen séma, ilyen tisztán ritkán jelenik meg a képlet.

A kép és a szöveg nem feltétlenül tapad szorosan egymáshoz. A szöveg gyakran távolabbról figyel a jelenséget, mint a fotográfus és kiterjeszti, általánosítja az esszé értelmezhetőségét. Az elemző olvasást megkívánó magazinok megteremtették a maguk vizuálisan érzékeny közönségét. A televízió érzékelhetően átrendezte a fogyasztói érdeklődést. Biztató, hogy érdeklődés mutatkozik a magazinok iránt. Valószínű, hogy a tünékeny képek egyfajta telítettséghez vezettek, s igény támadt a szemlélhető, visszaidézhető képre.

EGY TIPOLOGIAI KÍSÉRLET

„A fotográfia már az első lépéstől, az osztályozástól kezdve megfoghatatlan... Vagy empirikusan tárgyszerűen (profí, amatőr, vagy retorikusan, hangulatkeltoően) tájkép/tárgy, portré/akt (vagy esztétikai alapon) realizmus/pikturalizmus) szokták felosztani, de mindenképpen külsődleges, lényegét nem érintő szempontok szerint... Úgy tűnik, a Fotográfia osztályozhatatlan.” (R. Barthes i. m.) A fotográfia úgy tűnik éppen ezért szinte kedvünk szerint osztályozható. Kölcsönözhető a XIX. század művészettörténetének kategóriái: mint életkép, tájkép, csendkép, arckép, pillanatkép, lehet valóságelvű, vagy avantgárd, fotogram, lehet festőies és tárgyias, lehet autonóm – dokumentalista vagy kreatív – avagy alkalmazott fotó. De lehet digitális kreáció, és ugyanakkor lehet camera obscura, lomofoto – ez egy tünnetően egyszerű gépecske – esetleg kemigráfia: ez egy archaizáló fényképezési eljárás. Ez talán csak reakció a printlabor-filozófiára, talán több.

Ez mind igen érdekes gondolkísérlet – kivéve talán a XIX. századi képzőművészeti kategóriák alkalmazását a fotográfiára. Minthogy minden új vagy megújuló irányzat elsősorban öndefiníciója határolja el magát minden másfajta fotográfiától, szerencsés, ha a tisztánlátás kedvéért minden állítás mellé tagadást, tagadás mellé állítást helyezünk, hogy érvényességét próbára tegyük.

A valóságelvű, az alkalmazott, a dokumentum és még sok meghatározással illethető fotográfia egy alkalmazási területével, a fotóriporttal foglalkozunk.

A fotóriport, a riportfotó az alkalmazott fotográfia egyik különös formája. Feladata az olvasónak, a befogadónak a világról alkotott képét a megbízó elképzelése szerint befolyásolni, módosítani. Ugyan sok formai hasonlóság fedezhető fel a szociofotó, az autonóm, a dokumentumfotó valamint a riportfotó, a sajtófotó között, de az előbbi koncepciójában vélhetően a fotográfia által a világon óhajtja rajtahagyni kéznyomát – az utóbbi koncepcióját fentebb megfogalmazzuk.

Azért a szociofotó is elbírt egy elemző, kevésbé meghatott pillantást: „A társadalom dokumentálásaként értelmezett fényképezés a velejéig polgári magatartás eszköze lett, azért a magatartásért, melyben a buzga-

lom mellett megfér a türelem, a kíváncsiság mellett a közöny, azért a magatartásért, melyet humanizmusnak neveznek, s amely eközben a nyomornegyedeket találja a leglenyűgözőbb díszletnek.” (S. Sontag i. m.)

A riportfotóhoz látványában hasonlatos az antropológiai fotográfia is. Konceptióban, eljárásaiban ez a minél teljesebb, objektívebb dokumentációt tekinti céljának. Fontos, jellegzetes megnyilvánulási formája az „antropológiai totál”, olyan látvány, amin minden rajta van, minősítés, kiválasztás nélkül, s csak utólag, a teljes kutatási anyag (szöveg, mozgókép) összevetésével értelmezhető.

A FÉNYKÉP ÉS A FÉNYKÉPÉSZ

Életünkben jelek mentén haladunk. Megtaláljuk az óvodában a gatyácskánkat, ha a jól ismert létra van behímezve. Felismerjük, melyik villamos megy Albertfalvára, száma van.

Életünkben jelek mentén haladunk. Be akarunk kocsival fordulni egy utcába: közlekedési tábla – piktogram – mutatja, hogy lehet-e. Rutinszerűen kitesszük az irányjelzőt, sebességet váltunk, fordítjuk a kormányt, vagy nem. A cselekvéssorban csak a tábla – a jel – azonosítása nem rutinszerű. Ugyanez a tábla, ha gyalog vagyunk, teljesen érdektelen.

Amikor fényképet akarunk készíteni a fényképezés begyakorolható cselekvéseit, a gép kiszolgálását, az ábrázolni kívánt szituáció elemzését, a képi felület – a kompozíció – elrendezését készségszerűvé kell tennünk, hogy arra figyelhessünk, ami előttünk történik. Ez a rutin az, ami felszabadít, nyitottá tesz, megengedi, hogy kreativitásunkat a látvány képpé alakítására összpontosíthassuk. Ezt a teremtő pillanatot nem szabad az időállító tárcsa matatásával széttörni.

„Minor White szerint alkotás közben képet keresve a fényképész lelke: űr... A fényképész az önmagát vetíti bele mindenbe, amit lát, mindennel azonosul, hogy jobban megismerje és megérezze. Cartier-Bresson Zen. buddhista íjászához hasonlítja magát: neki, magának kell céltáblává lennie ahhoz, hogy el tudja találni a célt; fényképezés előtt és utána kell gondolkodni – vallja, sosem közben.” (S. Sontag i. m.) A fényképezőgép tükör memóriával, nem válogat. A fényképezőgép azt tudja közvetíteni, amit lát. A fényképezőgép nem hazudik, legfeljebb a fényképész.

„Először arra jöttem rá, hogy az, amit a Fénykép a végtelenségig örökké valóvá reprodukál, csak egyszeri. A Fénykép gépiesen megismétli azt, ami a valóságban sohasem ismétlődhetne meg.” (R. Barthes i. m.)

A fénykép nemverbális – szóban kifejezhető – jelhalmoz. A képen ábrázolt dolognak, a konvencióknak megfelelő elemei: a tárgya, a kompozíció, a tónus leírhatók, de a kép teljes információ-tartalmát talán soha sem ismerhetjük meg. A kép aurája – „az aura definíciója: „valamely távolság egyszeri megjelenése, bármily közel is legyen a tárgy” nem más, mint a műalkotás kultuszértékének megfogalmazása, a tér – időbeli érzékelés kategóriáiban.” (W. Benjamin: A műalkotás, a technikai sokszorosíthatóság korszakában.) mintegy hagyma rétegei rejtik a megfejthetőséget. Meglelünk az interneten egy keresett információt, amire szükségünk van, ám újabb linkek kapcsolódnak hozzá. Azokat megnyitva további információkat találunk – s újabb linkeket.

A fotográfia két kultúra ütközése: a fotográfusé és a megrendelőé. Az alkalmazott fényképész – legyen az fotoriporter, reklám- vagy műtermi fényképész – felismeri és elfogadja a fényképezett és a megrendelő kultúráját. Részben vagy teljesen alkalmazkodik hozzá. Az autonóm fotográfus megkísérelheti a maga kultúráját ütköztetni a befogadó kultúrájával. A befogadó vagy elfogadja, vagy nem a számára idegent, a fotográfus tudomásul veszi, vagy nem, hogy elszakad a befogadótól. Stratégiáját ennek megfelelően kell kialakítania.

A FÉNYKÉPEZŐ ÉS A FÉNYKÉPEZETT

„– Hőn szeretett szerelmem, hagyd itt nekem a tükörképedet! Hadd legyen az enyém, hadd maradjon velem örökkön örökké! Giulietta – hökkent meg Erasmus – hogy érted ezt? ...a tükörképemet? – Közben a tükörbe nézett, s ott látta magát Giuliettával, édes, szerelmes ölelkezésben összefonódva. – Mondd, hogyan tarthatnád meg a tükörképemet – folytatta – hiszen az velem tart mindenüvé: bárhol járok, ha tiszta víztükörbe, ha bármilyen fényes felületre pillantok, mindig elélem ötlük.

– Még ezt is, – mondta Giulietta –, még ezt a tükörből előderengő álomszerű mását a te eleven valódnak, még ezt is sajnálsz tőlem?” (E. T. A. Hoffmann: Egy szilveszteri éjszaka)

„... az emberek éppen a Fotográfia megjelenése előtt beszéltek a legtöbbet a Double –, a Doppelgänger (Doppelgänger: tükrözött, hallucinált alakmás) – jelenségről... Ez a zavar alapján véve „tulajdonjogi” zavar. A jog a maga módján így tette fel a kérdést: kié a fénykép? Azé, akit fényképeznek, vagy a fényképészé... A fényképezőgép lencséje előtt egyszerre vagyok az, akinek hiszem magam; akinek a fényképész hisz; és az, akit a fényképész művészetének bemutatására használ fel.” (R. Barthes i. m.)

Az elkészült képmás sorsa nem közömbös annak számára, akiről a kép készült. A képmás és tárgyának felcserélhetősége, ennek vélt lehetősége kockázatnak tűnhet a lefényképezett számára. A tünnetések fénykép-égetései nem a műkritika sajátos autodaféi, hanem a politikai ítéletmondás erőteljes megnyilvánulása. A népi mágia képmanipulációi – szurkálás, képösszeillesztés – is hatalmat kívánnak gyakorolni az ábrázolt felett. Joggal áll ellen a fényképezésnek az, akit kiszemeltünk. Hát, hogy is ne! A fényképezési eljárás arra irányul, hogy ezt a kifejezett, vagy lefojtott ellenállást lebírjuk, Jogos az ellenállás? Igen. Végül is a lefényképezettet megérinti testi valójában egy fénysugár, azt mi összegyűjtjük, egy optikai-kémiai vagy elektronikus eljárással láthatóvá tesszük, mintegy magunkévá tesszük. Jogos hát az ellenállás? Jogos képmás-gyűjtő hadjáratunk elutasítása? Igen, jogos. Egy eszközünk van leküzdésére – az empátia. Együttérzés. Ritkán alkalmazhatunk mást is, az agressziót, vagy a megvesztegetést. Igen, jogos az ellenállás, elismerjük, és mi mégis belül kívánunk kerülni a bűvös körön. Az állat is érzékelteti velünk, hogy mi az a határ, amin ha belül kerülünk feltétlenül kiváltjuk agresszióját. Veszélyeztetve érzi magát. A kisegér is harap.

A képmást itt, természetesen, tágan értelmezzük. Mindenféle személyfényképezést értünk rajta. „Fényképezni annyi, mint birtokba venni a lefényképezett tárgyat. Azt jelenti, hogy bizonyos viszonyt létesítünk a világgal, s ez a viszony a tudás – következőképp a hatalom érzetét kelti.” (S. Sontag i. m.)

A munkavégzést bontsuk fázisokra. Így: megfigyelés, problémafelvetés, elemzés, fényképezés.

Különböző taktikákat alkalmazhatunk munkánk elvégzése és az ellenállás lebírása érdekében. Taktikai lehetőség a meglesés, a meglepés, a szoktatás, a beavatás.

A meglesés – etikai kérdésségén túl – lelepleztetésünk esetén joggal váltja ki a meglesett akár szélsőséges reakcióig eljutó válaszlépését, de mindenképpen tiltakozását. Az ilyenfajta fényképezés – a papparazzi módszer – kétségtelenül része lett a napi fotográfiai gyakorlatnak. Amíg igény van rá, kenyeret ad nehéz megítélni egy magasabb szakmai erkölcs nevében.

A meglepés célravezető módszer, de nemigen van mód a kép ismétlésére. Valószínű, hogy a lefényképezett elzárkózik a további kapcsolattól.

A szoktatás esetén jelezzük, hogy fényképezni kívánunk. A modellnek módja, joga van elutasítani, vagy hallgatólagosan tudomásul venni – ráutaló magatartást tanúsítva – hogy fotografálni fogjuk. A távolságot, ahonnan a fotóst fenyegetőnek érezheti meghatározza a fotóriporter magatartása. Nyilvános helyen nem lehet mindenkinek bemutatkozni. Agresszív, gyors, túl célratörő viselkedés felébresztheti a fényképezett gyanakvását. Célszerű lehet nyugodt mozgással időt adni, hogy felismerjenek, megszok-

janak, eldöntsék viszonyukat a helyzethez. Ha sikerül felébresztenünk az együttműködési készséget egyesekben, ez átsugározhat a többiekre, befolyásolhatja magatartásukat.

A beavatás teszi lehetővé a legintimebb kapcsolat kiépítését a lefényképezettel. Biztosítja a tartós együttműködést. Ismertessük – megérthető módon – munkánk célját; riport, kiállítás, dokumentálás. Mondjuk el, mit várunk tőle. Mutassuk be eszközeinket. Tekintsük partnerünknek.

Munkánk előkészítése: teremtsük meg a fényképezéshez alkalmas helyzetet. Amennyire lehet, tartózkodjunk a közvetlen utasítástól. Magatartásunkkal teremtsük meg a munkánkhoz kedvező légkört, szituációt. Egy példa: valakiről portrét akarunk készíteni. Kísérjük meg elfoglalni az ablak előtti helyet. Mindenki törekszik háttal az ablaknak leülni, hogy zavartalanul megfigyelhesse partnerét. Készítsük, hogy a fényvel szemben – tehát fotografálhatóan helyezkedjen el. Általában riport-szituációban óvatosan bánjunk az instrukcióval. Még az olyan egyszerű manipulációban is, mint a fent leírt. Mérjük fel partnerünk várható reakcióit. Ha ügyeskedésünk túl átlátszó, könnyen elveszítjük bizalmát. Természetesen eszközünk lehet – a kép érdekében – konform vagy nonkonform magatartás tanúsítása, adekvát, vagy inadekvát öltözet viselése. Ezzel is reakciót válthatunk ki.

Ha portrét készítünk, tartsunk folyamatosan kapcsolatot modellünkkel, beszéljünk. Ehhez természetesen az szükséges, hogy ugyanúgy felkészüljünk, mintha riportra mennénk. Könnyebbé teszi a riportszerű portré készítését, még ha időigényes is, ha újságíróval együtt dolgozunk, mert minden érzékünkkel a fotografálásra összpontosíthatunk.

Még egyszer: a vitatott rendezni – nem rendezni kérdésben legyen zsinórmértékünk az, hogy ne kényszerítsük számára idegen magatartásra azt, akit fényképezünk. „Mindenek előtt azoknál a fényképeknél lehangoló, ha kiderül a megrendezettség, amelyek látszólag a szerelem vagy halál nagy pillanatait örökítik meg.” (S. Sontag: A szenvedés képei)

Legfeljebb kis gesztusokat tehetünk a kompozíció pontosítása érdekében. Egy íróasztal tapintatos átrendezése, ablak becsukása, függöny elhúzása, szék áthelyezése talán nem zavarja meg a szituációt. Elég manipulálás a megjelenésünk, mint erről már szó volt. Ettől a legrutinosabb közszereplő sem tudja függetleníteni magát.

Az objektív-választás, a tér kezelése, a megvilágítás elégséges eszköztár a kezünkben. A megfelelő objektív megválasztása a fényképezett személlyel, csoporttal való kapcsolatunkat is meghatározza: teleobjektívvel fotografálva távolságtartóan megfigyelünk, széles látószögűvel fotografálva interakcióba kerülünk vele. Ez az eszköz természetesen, véleményünk érzékeltetésére is alkalmas lehet.

HOGYAN KÉSZÜL A RIPORT

A riportra való felkészülésünk legyen tudatos. Szánjunk rá időt, keressünk rá módot. A riport témájának vizuális értelmezése, és értelmezni csak azt tudjuk, amit valamilyen szinten magunk is értünk. Nem kerülhetünk munkánk során teljesen kiszolgáltatott helyzetbe. Ez alól egy kivétel van: ha a riport-taktikai okokból a helyzetbe való bevezetetésünket tartjuk a kapcsolatteremtés legcélravezetőbb eszközének.

A közösséget a kultikus tevékenységek sora veszi körül. Míg a külső köröket, mozgásokat, a nem rituális technológiákat, általában a kevésbé személyes tevékenységeket könnyebb felfejteni. Minél beljebb haladunk a személyiség belső szentélye felé, annál inkább ütközünk leküzdhetetlennek tűnő ellenállásba. Józanul fel kell mérnünk meddig szabad erőltetni a betörést a privacy területére, és honnan vezíthetjük el végképp a munkánkhoz szükséges bizalmat. Kockázatos a hitélet, vagy a családi élet zártabb köre. A vendéglátó alkalmak általában nem tartoznak ide. A távolság, ahonnan az eseményeket meg lehet figyelni, szakrálisan, kulturálisan vagy egyéb módon meghatározott.

A fényképezés folyamatát gondoljuk végig. Először készítsünk – különösen eseményeken – biztonsági feldolgozást. Nagytotál, kistotál, közeliak – ez biztosítja a minimálisan szükséges képanyagokat. Innen tehetjük összetettebbé a feladatmegoldást: preferált és diszpreferált referencia-csoportok lefényképezése, karakteres fejek keresése a fenti szempontok alapján, a használt szimbólumok dokumentálása. Elvárt a megbízónk igénye szerinti látvány biztosítása. Ha egy bármekkora csoportot – különösen felső gépállásból – teleobjektívvel fotografálunk, azt érzékeltethetjük, hogy betöltik az egész teret. Ha ugyanonnan széles-látószögűvel, úgy érzékeltetni tudjuk, hogy a rendelkezésre álló térnek csak egy részét foglalják el. Soha se feledjük el feladatunk kettős természetét: dokumentálni, és hatást kelteni.

Feldolgozó jellegű képsornál, akár csak munkahipotézisként valamilyen előre kimunkált – vagy akár a helyszínen kialakított – gondolatsor mentén haladjunk. Építkezhetünk technológia vagy idősor szerint, térbeli közelítéssel, bárhogy, ha ez a hipotetikus rend végigvisz a megörökíteni szánt téma teljes kiterjedtségén. Technológia fényképezésekor ne feledkezzünk meg a gyártási folyamatokon túl a dolgozók életmódját, akkulturációs szintjét megfigyelni. Ismereteik, magatartásuk és a végzett munka követelményrendszere között sokszor érdekes meg nem felelés, feszültség fedezhető fel.

A helyszínen – vagy előbb – kiötlött szerkezet természetesen a feldolgozáskor nem kötelez semmire. Bármilyen más konstrukciót összeépíthetünk utólag, ha van miből. Az elvi szerkezet egyfajta számárvezetőként vezet végig a munkavégzés során.

Fotografáláskor gondoljunk arra – különösen, ha terjedelmesebb közleményre van megbízásunk, elképzelésünk – hogy a képeket valamilyen szerkezetben el kell majd helyezni. Ügyeljünk, hogy egymással vonatkozásba hozható képi struktúrákat fényképezzünk. Képsort akkor lehet szerkeszteni, ha a képanyag arra alkalmas.

Az általunk készített képek túlnyomó része olyan médiumban jelenik meg, mely nem teszi lehetővé a befogadó számára a bonyolult képstruktúrák olvasását. Gondolkodjunk megbízónk befogadó készségében. Ne feledkezzünk meg arról, hogy a korszerű tömegsajtó kemény „patternek”, előírások mentén készül.

CSINÁLJUNK FÉNYKÉPET

Ha néhány alapelemmel a készség szintjén bánni tudunk, jól elláthatjuk feladatunkat. Ügyesen használt diagonálok hangsúlyozzák a képszerkezetet, a perspektívát, rávezetnek a fontos képrészre. Az aranymetszés – horizontálisan, vertikálisan – jól kijelöli a kép hangsúlyos pontját. Ha a mozgás, vagy a tekintet a képen az aranymetszés szerint az 5:3 arányú megosztás – a kisebb rész úgy aránylik a nagyobb részhez, mint a nagyobb az egészhez – rövidebb oldala felé irányul dinamikusabb, a hosszabb felé statikusabb lesz a kompozíció. A középpontos – centrikus – kompozíció túlhangsúlyozza a képmező geometriai középpontjába állított motívumot. Ha valóban az a kép legfontosabb motívuma, vagy egyértelműen érzékeltetni akarjuk az intim kapcsolatot a kép tárgya és szemlélője között, akkor indokolt ez a rend. Ha a fotografált egy ember, és még bele is néz az objektívbe, jelzi, hogy a fotografált elfogadja a fényképezést, tudatosan és egészen. Ez szuggesztív hatást kelt.

Fontos a mélységélesség tudatos használata. Ha csökkentjük, hangsúlyozottan fotografiai eszközzel hangsúlyozunk valamit a képen Ha növeljük a mélységélességet, a képi szerkezetet hangsúlyozzuk.

Nagy téri mélységű képen – különösen, ha hosszú gyújtótávolságú objektívvel nyitott rekesszel készül – különös kijelölő szerepe van annak, hogy hova helyezzük az abszolút élességet. A teleobjektívvel készült, nagy felületet befogó – totál – képen erősen lerekesztelt objektívvel téri mélység nélküli, gobelin-szerű felületet állíthatunk elő.

Itt talán helyes az élesség – életlenség – problémájáról szólnunk. Tekintsünk el most a hordozóanyag kérdéséről. A fényképen beállításos, berázásos, és bemozdulásos életlenségről beszélhetünk. A beállításosra kár szót vesztegetni. Ha csak nem egyedülállóan fontos dokumentum, ez bizony selejt. A berázásos életlenség – általában hosszú expozíciónál fordul elő – alkalmas a fotográfus zaklatott lelkiállapotának, az alkalmatlan körülményeknek érzékeltetésére. A bemozdulásos életlenséget tudatosan, a kép érdekében is, előidézhetjük. Kínálkozik a mozgás ábrázolására néhány megoldás. Az igen rövid expozíció „megfagyasztja” a jelenetet. Ez lehetővé teszi a szereplők pontos megfigyelését. Viszont sokszor groteszk hatást kelt. Ha a gyorsan mozgó tárgyat követjük a fényképezőgéppel, a háttér erőteljes mozgásérzést keltően „elhúzott”, életlen lesz, míg a mozgó tárgy felismerhető. Amennyiben a háttér éles, és a tárgy mozdul el, a tárgy felismerhetetlen, a látvány viszont sértetlen marad. Ez a szokásos megoldás a gyorsan folyó víz érzékeltetésére. Ha a fényképezőgép halad, úgy a különböző távolságban lévő tárgyak – eltérő szögsebességük következtében – más mértékben mozdulnak be.

A horizont vonalának magasabbra helyezése – különösen széles látószögű objektívvel – a nagy előtér révén felerősíti a térhatást. Legyen gondunk az előtér célszerű kihasználására. A képet a távlati rövidülést érzékeltető elemek – utcaszegély, villanydrót, stb. – bekomponálásával tehetjük hatásossá.

Fontos, különösen közlésre szánt fényképen, hogy a fény-árnyék megoszlása a rendelkezésünkre álló nyomdatechnika lehetőségének figyelembevételével történjen. Ez pedig 1-40, legjobb esetben 1-60 tónusarányú.

A képen levő elemek száma, élessége, fő témához való viszonya teszi lehetővé, vagy akadályozza meg a kép okszerű olvasását. Ahogy a gyors appercepcióra szánt hírfotó, úgy a hasonló befogadói attitűdre számot tartó fotó-poszter, a címlap sem tűri a részletező előadást, a parazita, vagy életlen, befogadót bizonytalanságban hagyó elemeket. Csak a kiállítási kép, a könyv a folyóirat-illusztráció, esetleg más hasonló médium – miután más az olvasási szokás – teszi lehetővé összetett képstruktúra alkalmazását.

A kép végső formájának kialakításában az utólagos vágás – eltekintve a digitális fényképezés méret-problémáitól – jó eszköz. Ne tartózkodjunk a közlésre szánt kép optimalizálásától. Ugyan alkotóként szabhatunk magunknak áthághatatlan tartott feltételeket, de a sajtóban, az ilyen jellegű, a magán-mitológiánk építésére szolgáló megfontolásoknak, ha ezek az optimális képalak megformálását gátolják, nincs helyük.

Élőlények megvágásánál ügyeljünk, hogy a vágás ne keltsen csonkítás-érzetet. Ne „vágjunk” izületben, vétagot hosszában. A fej – akár erős – megvágása másik ügy. Sokszor segítheti egy szuggesztív portré megformálását.

EGY KIS MÁGIA

Határozzuk el, hogy mindent lefényképezünk, amit meglátunk, észreveszünk, és fontosnak tűnik. Mindig a helyzet befolyása alatt működünk. Ne hagyjuk, hogy – legalább is fényképezés közben – csak a hideg ráció vezessen. Ahogy Cartier-Bresson a Zen-íjással példálódzott, működünk a helyzet befolyása alatt. Mérlegelni, megfontolni van módunk a munka előtt és után – közben nemigen. Ha egy fontosnak tartott pillanatot kihagyunk, bénítóan fog hatni az egész munkálkodásunkra. Valamit elmulasztottunk. Van valamilyen mágikus manualitás, ami túllendít a szellemi holtponatokon. Ez a gép elsütése. Lehet, hogy a legfontosabb képünket készítjük el, lehet, hogy magunk sem vesszük észre, amikor kidobjuk azt. De ott és akkor le kell exponálni. A fényképezés, mint már említettük, eszközeiben a legtriviálisabb tárgyalkotó tevékenység. Mondják az ügyetlen emberek képzőművészetének. Nem kerül hozzá a gondolat másik fele: hiszen éppen azért a legspekulatívabb képalakító tevékenység, mert triviális eszközökkel kényszeríti az alkotót, a fényképezést intenzív intellektussal működni.

„SZAKMAI VALLOMÁS” FIZIKÁRÓL, 38-TÓL NAPJAINKIG

1938-BAN IS TÖRTÉNTÉK OLYAN DOLGOK A FIZIKÁBAN,
AMELYEK KÉSŐBB BELESZÓLTAK A VILÁG ÉLETÉBE:

- Otto Hahn, Fritz Strassmann és Lisa Meitner felfedezte az uránium maghasadását.
- Hans Bethe és Karl Friedrich von Weizsäcker az atommagok kötési energiájának tanulmányozásából rájöttek a magfúzió lehetőségére, és rámutattak, hogy ez lehet a csillagok energiatermelésének domináns folyamata. A fúzió időbeli lefolyásáról még ebben az évben fontos munkát jelentetett meg George Gamow Amerikában élő orosz menekült fizikus, Teller Edével közösen.
- Megjelent Pjotr Kapica később Nobel-díjjal elismert dolgozata a folyékony hélium szuperfolyékonyságának felfedezéséről. Az akkor Párizsban, azóta Boston környékén élő, idén 101 éves Tisza László szinte azonnal megalkotta a jelenség „két-folyadékos” modelljét, amelynek átütő sikere máig tartó dicsőséget, mélyebb értelmezésének kudarca (a helyes értelmezésre Landau jött rá) pedig alig gyógyuló fájdalmat hozott neki.
- Bay Zoltán, aki a háború után szintén Amerikában lett világhírűvé, ebben az évben találta fel a fotoelektron-sokszorozót: azt az eszközt, amellyel egyes fotonokat lehet detektálni. Ez az én életemet érinti: a foton detektálása alappéldája a kvantummechanikai mérési folyamatnak, amelynek megértésére sok energiámat fordítottam.
- Nem 1938-hoz köthető felfedezés, de ebben az évben kapott Nobel-díjat Enrico Fermi a mesterséges radioaktivitás felfedezéséért. Ugyanebben az évben választotta tiszteletbeli tagjává Neumann Jánost a Matematikai és Fizikai Társulat.

Teller Ede, aki néhány évvel később tevékeny résztvevője lett a maghasadáson alapuló atombomba kifejlesztésének, egy lényeges felismeréssel járult hozzá a békés atomerőművek kialakításához: az ő tevékenysége nyomán vált általánossá az olyan konstrukció, amelyben a hűtővíz elszökésekor a láncreakció magától, minden további szabályozó szerkezet nélkül leáll. A csernobili katasztrófa elsődleges oka az volt, hogy a Szovjetunióban addig még nem tették kötelezővé ezt a konstrukciót, elszökött a hűtővíz és a reakció megszaladt.

A fúzióból, amely a maghasadással ellentétes folyamat, és a világban játszott alapvető szerepe születésünk évében derült ki, itt a Földön bomba készült, de használható békés energiatermelő erőmű azóta sem – talán a következő évtizedben; hiszem, ha meglátom.

A fizika nem csak bombára és energiatermelésre való. Az eredményeire épülő eszközök életünket alaposan átgyúrták – kiemelni egyet-kettőt a felfedezések sorából csak önkényesen lehet; nekem a félvezetők és a lézerek tűnnek a világ sorát leginkább befolyásoló fizikai területeknek. És még az optika csendesebb, de tüneményes fejlődése: a Szovjetunió később omlott volna össze, ha a sokkal jobb optika nem teszi lehetővé, hogy az amerikaiak áttérjenek a lelőhető kémrepülőkről a sokkal magasabban szálló, emiatt sebezhetetlen műholdakra.

A fizika nem csak eszközök gyártására való. Az utolsó háromszáz év egy különleges élményt adott az emberiségnek: azt, hogy a világ megérthető. A fizika ezen belül eléggé speciális módon jelzi, hogy tucatnyi rossz magyarázat között alighanem megtaláltuk az igazit: pontos számszerű egyezéssel kísérlet

és elmélet, mérési eredmény és számított eredmény között. A számszerű egyezés az elméletbe vetett hitet erősíti; a hitet, hogy az elmélet jó és igaz kerete a világ megértésének.

A megnyugtató egyezés élményét a fizika sűrűn osztogatja, de nem ingyen. Se szeri, se száma a természet fantáziadús kísérletekben megmért és szilárd elméletek alapján kiszámított adatainak; ennek ára, hogy elmélet és kísérlet kényszeres versenyben, egymást hajtva fejlődik, mint az oroslánok és gazellák futása.

Az a fizikai elmélet, amelyet a legtöbb kísérlet támaszt alá, a huszadik század dicsőséges terméke: a kvantumelmélet. Atomoktól fölfelé a kristályokig és folyadékokig, lefelé az atommagokon át az elemi részecskékig óriási, kiszámítható és megmérhető egységbe foglalja a körülöttünk levő világ dolgait.

A mikroszkopikus világnak, és az azt leíró fantasztikusan sikeres elméletnek, amely messze túl nyerte magát mindabban, amire a kezdeti évek eufóriájában élő alkotók számíthattak, van egy zavarba ejtő tulajdonsága. A kísérletből kapható számszerű eredmények véletlenszerűek; az éles számok statisztikákból rajzolódnak ki.

Miért is zavarba ejtő a véletlenszerűség? Hiszen a véletlen természetes dolog, része életünknek. Ha megrezdülő kezünk a dobókockát egy kicsit másképpen ejti sarkára, már másfelé billen, más számot olvasunk le róla. Ilyen elágazásokkal tele van körülöttünk a világ; változó kezdeti feltételekkel indítva, a rendszer végigjárja az utak sokaságát, ebből születik a véletlen. Közben tudjuk, hogy ha egész pontosan kontrollálnánk a kezdeti feltételeket, csak egyetlen út maradna, véletlen nélkül.

A mikrovilágban nem így van: akármilyen pontosan kézben tartjuk egy elektron hullámmozgását, a kísérlet végén az elektront meg kell figyelniük detektorokkal, amelyek véletlenszerűen szólalnak meg. A véletlen statisztikáját Max Born egyszerű formulája a legbonyolultabb szituációkban is pontosan írja le, ezzel teljes, kerek és hiánytalan az elmélet. Az egyszerű és hatékony formulák létezése is azt súgja csábító szirénhangon, hogy az elmélet igaz.

Vagy talán mégsem? Régen csak néhány csudabogár játszott el a gondolattal, hogy a világ legsikeresebb tudományos elmélete mögött talán a mérési folyamatnak, a detektorok működésének olyan részletei bújnak meg, amelyek ismeretében egyszer a kvantumérés véletlenje mögött is szigorúan meghatározott mozgások dobókocka-szerű elágazásait fedezhetjük fel. Einstein is a kételkedők között volt; azt mondta: Isten nem játszik dobókockával. Azóta hozzá kellett szoknunk, hogy a kvantumrendszerek mérése olyan, amilyen: tetszik vagy nem, a véletlen itt van az orrunk előtt; talán a természet dobókockája mégis létezik, de nem játékszer, hanem halálosan komoly eszköze a világ mozgatásának. Hogy ez így van vagy nem, azt manapság egyre több fizikus próbálja kideríteni, a tudományos kutatás szigorú játékszabályainak betartásával.

Annyit azért be kell ismerni, hogy ez a kételkedő problémafelvetés ma sem tartozik a fizika fő csapásirányai közé. Én kedves tanáromtól, Fényes Imrétől kaptam, mint stafétabotot azt a kérdést, vajon a csodálatosan jól működő kvantummechanika – benne a mérési statisztika Born-féle szabályával – tényleg a végső kerete a természet leírásának, amit csak kitölteni lehet, de feszegetni rossz modor, vagy pedig érdemes a sikeres szabályok mögé nézni és tovább keresni azt a szintet, ahol a véletlen a nem-véletlenből keletkezik. Elsőéves fizikus-hallgatóként jártam Fényes Imre termodinamika előadására, és mivel a termodinamika érdekelt, elmentem a szobájában tartott szemináriumokra is, ott azonban többnyire nem termodinamikáról volt szó, hanem arról, mi van – van-e valami – a kvantummechanika mélyén. A kérdéskört kívülállóként ma is sokszor úgy emlegetik: „a kvantummechanika filozófiai problémái.” Ez engem elsomorít: azt látszik mondani, hogy a fizika keretei között a témakörben nincs mit keresnünk. Ezzel szemben, fizikusok még nem nagyon népes, de növekvő táborával együtt, én úgy gondolom, hogy a kérdés színtiszta fizika, a játszma pedig az, hogy meggyőző kísérletekkel elérhetővé kell tenni a mélyebb szintet, ha létezik. Ma már ennek kimondásához nem kell bátorság: nagyrészt az angol John Bell tevékenységének köszönhetően, az utóbbi évtizedekben a témakör polgárjogot nyert a világban.

Az előrehaladás akkor is roppant nehéz. A kvantummechanika minden ismert alkalmazása kiválóan működik az esetleges mélyebb szint feltárása nélkül is, ami kezdő korunkban még kifejezetten ellenségessé tette a szakmai közösség hozzáállását ehhez a kutatási irányhoz (elterjedt aranyköpés szerint: „Shut up and calculate!”). Fényes Imre boldogtalan emberként halt meg; ebből én azt az életstratégiát szűrtem le, hogy majd aktív életem utolsó valahány évében kell a témához hozzáfogni, amikor már nem függök egzisztenciálisan a kutatás sikerétől. Ezt a pillanatot elcsípni könnyebb volt, mint vártam: ötvenöt évesen, egy másik területen végzett kutatómunkám alapján kaptam meg a professzori kinevezést, és úgy éreztem, ha valami, hát ez a startpisztoly a kvantummechanika körüli búcsúfutamhoz.

Az azóta eltelt években eljutottam a kvantum-véletlen eredetének egy újfajta logikai lehetőségéhez, ami engem elbűvöl, és jól érzem magamat abban a hitben, hogy a világ lényegében úgy működik, ahogy kitaláltam. Ez egyelőre egyszemélyes hit, mert elmélet-vázlatom, bár jelenlegi kezdetleges alakjában is sok tekintetben fölötte áll a létező alternatíváknak, a világ némely fontos tulajdonságait nem, vagy hibásan írja le. A hibajegyzék bármely pontjának kipipálása három hónap és harminc év között akár mennyi ideig eltarthat. Szeretnék a lista minél nagyobb részének végére járni.

GÖMÖR BÉLA

A REUMATOLÓGIÁRÓL

A túlzott orvosi specializáció kialakulása következtében a közvélekedés már nehezen tudja meghatározni és egymástól megkülönböztetni az egyes szakmák mibenlétét, kompetenciáját. Így nehezen határolhatók el a valaha egységes belgyógyászatból kiszakadt szakterületek (kardiológia, angiológia, pulmonológia, hematológia, endokrinológia, gasztroenterológia, nefrológia, stb.).

S bizonyára kevésbé ismert, hogy pontosan ide tartozott a reumatológia is.

Akár orvos valaki, akár a medicina szempontjából laikus, ha a reumatológiát (a belgyógyászat egyik ága) a fizioterápiával (valamennyi orvosi szakma számára terápiát nyújtó disciplina) összekeveri, vagy a rehabilitációhoz sorolja – az komoly tájékozatlanságra vall.

A reumatológia, mondhatni a mozgásszervek belgyógyászata. Bár az országos intézet és a Szakmai Kollégium nevében is együtt szerepel a két fogalom: „Reumatológiai és Fizioterápiás”, a fizioterápia nem jelenti a reumatológiát. A fizioterápia gyűjtőnév, magába foglalja a balneo-, hidro-, mechano-, elektro és fototerápiát. Ezt – igaz különböző mértékben – minden klinikai szakma használja a gyógyításban.

Hazánkban a II. világháború után hamarosan kialakult a „reumatológia és fizioterápia” szakorvosi meghatározottság.

A szakképzési szétválasztás 1993-ban sikerült. Azóta már – természetesen más és más követelményrendszerrel – külön létezik a „reumatológia” és a „fizioterápia” szakvizsga. A fizioterápiát ráépített szakvizsgaként minden klinikai szakma után le lehet tenni. A teljesség kedvéért el kell mondani, hogy az EU-hoz való csatlakozásunk keretében, követve a közösség gyakorlatát, most már a 34 orvosi szakképesítés között hazánkban is megtalálható a „fizikális medicina és rehabilitáció” is. Ez a tény is a fentiek mellett szól.

De pillantsunk vissza a mozgásszervi panaszok (és nem betegségek) kezelésének kezdeteire. Nyilvánvaló, hogy már az ősidőkben gyakran fordult elő – a sok használatnak és sérülésnek kitett izmok, inak, ízületek és egyéb mozgásszervi lágyrészek fájdalma. Ezek enyhítése mindenkor szükséges lehetett, hiszen éjjel-nappal jelentősen befolyásolta a mindennapi életet. A meleg és

hideg alkalmazásának indokai és módszerei kizárólag tapasztalatok alapján fejlődhetek ki. A manapság gyógyszerekkel és elektroterápiával kezelt betegeket valaha első sorban a természet adta fizioterápiával gyógyították. Vázlatosan tovább haladva, a gyógyforrások körül kialakuló terápiás centrumokra kell utalnunk. Eleinte csak a gyógyító vizek közelében lakók voltak szerencsések igénybe vehetni a balneoterápiás lehetőségeket. Társadalmi, gazdasági tényezők vezettek oda, hogy továbbiak – vállalni tudván az odautazást távoli vidékekről is – felkeressék a források körül kialakuló gyógyhelyeket. A századok során ezen fürdőhelyek módszerei és lehetőségei folyamatosan javultak és fejlődtek, szaporodott a növekvő tapasztalatú orvosok és a segédszemélyzet száma. A tényezők együttes felhasználásával ezeken a helyeken mára virágoznak a nem egészségügyi, hanem idegenforgalmi intézmények, a wellness szolgáltatások.

A múlt század utolsó évtizedeiben elkezdtek terjedni az elektroterápiás készülékek. Ezek a meleg, a fájdalomcsillapítás és izomingerlés révén – távol a fürdőhelyektől is – széles körben alkalmazásra kerültek. Gyógyszer ugyanakkor alig volt. Miután évszázadokon át a salix alba főzetének kedvező hatása ismert volt, 1838-tól kémiai elállított gyógyszerként is alkalmazást nyert a szalicil-sav. Hatvan évvel ezelőtt még nem is állt rendelkezésre más gyógyszer.

Valódi reumatológiai osztály a világon először Németországban, Aachenben 1912-ben alakult. Megdöbbentőbbnek tűnik az évszám – csak azóta létezne kórházi reumatológiai ellátás? Hiszen az I. Világháború előtti (nagy) Magyarország számos híres szanatóriumával büszkélkedett. A kérdés nyitja itt is a reumatológia, fizioterápia, szanatórium, rehabilitáció fogalmak tartalmi értelmezésének eltérő voltában rejlik.

Magyarországon a Szent Lukács és Szent Gellért gyógyfürdőkben és a Császár fürdőben, valamint Hévízen már 1912 előtt is folyt a fekvőbetegek kezelése. Miért nem beszélhetünk reumatológiai osztályos ellátásról az 1912 előtt ismert fürdőhelyi intézetekben? Mert szervezettségükben ütöttek el azoktól. A kórházi osztályon nem az adott igények szerinti terápiás kiszolgálás folyt, hanem a kor teljes tudásanyagának felhasználásával igyekeztek először meghatározni a panaszok okát, majd a terápia összes eszközét együtt felhasználva, egyénileg adagolva célratorő kezelést végezni. A balneoterápiás intézmények továbbra is működnek – nem csak reumatológiai betegellátási céllal. Másrészt az elhíresült fürdőhelyeken is lassan kialakultak az átmenetek, így reumatológiai és rehabilitációs profilok.

Fővárosunkban 1934-ben állították fel a Budapesti Központi Gyógy- és Üdülőhelyi Bizottságot, melynek keretében 1937-ben Belák Sándor professzor, a kórtan (!) nyilvános rendes tanárának kezdeményezésére és vezetésével kezdte meg működését a kutatóintézet. A kutatóosztályok mellett több fürdőben, így a Szent Lukács Gyógyfürdőben ágyakat is béreltek. Érdemes megemlíteni, hogy a Szent Gellért fürdő akkori vezető főorvosa, bilkei Pap Lajos nem csak itthon mutatkozott jelentős szakembernek, hanem a háború után Portugáliában telepedett le, s a nyelv megtanulása után annak a nemzetnek lett a vezető szakembere.

1938-ban Magyarországon még egyértelműen összeolvadtan művelték a reumatológiát a fizioterápiával. Ami igaz, az igaz, a mozgásszervi betegek ellátásában az orvosok kizárólag a fürdőhelyeken, fürdőintézményekben szerezhettek kellő tapasztalatot, hiszen az ilyen típusú betegek a gyógyulás reményében özönlöttek ezekre a helyekre. S nem csak a szorosán vett értelemben reumatológiai betegek, hanem a poszttraumás, neurológiai és egyéb bajokban szenvedők is. Az évtizedeken át ilyen helyen ténykedő orvos – főleg, ha késztetést érzett hozzá – a beteganyagból mindent megtanulhatott e kórformákról. Ezen tapasztalat alapján – s ez még ma is állítható – a szakszerű kórelőzmény felvétel (betegkikérdezés) és az alapos fizikális vizsgálat után ezek az orvosok pontosan meg tudják állapítani, hogy milyen típusú folyamat milyen szakaszáról van szó, és ami a legfontosabb, mi a segítségnyújtás racionális lehetősége. Ezen az alapon a mozgásszervek kopásos betegségei esetében, ami előbb-utóbb valamilyen formában mindenkit érint, nem az a lényeg, hogy

(pl. röntgenfelvétel alapján vagy segítségével) kikiáltásuk a spondylosis, vagy arthrosis diagnózist, hanem az adott esetben egyéni tanácsot tudjanak adni a tünetek enyhítésére és tanácsokat a másodlagos prevenció jegyében.

Az egykori orvosi almanachokból kitűnik, a főváros mely kórházaiban működtek fizioterápiák. Például a Vörös-kereszt „Erzsébet”-kórház és szanatóriumban (a mai Sportkórház), a Szabolcs utcai Izraelita kórházban és az Irgalmas kórházban. Szanatóriumok: Margitszigeti és Park (a mai Dózsa György úton) és ezen kívül 14 vízgyógyintézet, ahol csak a hidegvizet használták. Ez utóbbiak a világháború után teljesen kivesztek.

A gyógyszeres terápia forradalma 1946-tól következett be, a kortikoszteroidok használatával. Hamarosan alkalmazásra került az első nem szteroid gyulladáscsökkentő, a phenylbutazon. Ezek jóval erősebb hatású, de több mellékhatással járó szerek voltak, mint az addig egyeduralgoló szalicilsav származékok. A 60-as évektől a palettát kiszélesítette a nem-szteroidok (angol nyelvű rövidítéssel NSAID = Non-Steroidal Anti-Inflammatory Drugs) dömpingje.

Mindezek alapján manapság már bárhol létesíthető terápiás egység, amely teljes körű kezelést biztosít – a szájon át, vagy parenterálisan, tehát együttesen szisztémásan, de helyileg is adható erőteljes gyulladáscsökkentő gyógyszeres kezelés, valamint a komplett fizikoterápia, beleértve a hidroterápiát (tehát nem gyógyvízzel végzett procedúrákat) és legfőképpen a gyógytorna révén.

Hogyan alakult ki a szakma híres központi intézménye, az ORFI? Az államosítás során a Lukács Fürdő Rt. és az irgalmasrendi tulajdonú Császár-fürdőből 1949-ben létrehozták az Állami Rheuma Kórházat. Ide vezette a sors a kutatóintézetet is. Belák professzor 1947-ben halálozott el, az intézetet 1948-ban megszüntették és némi átszervezéssel Országos Gyógyfürdőügyi Igazgatóságként szintén az Állami Rheuma Kórházhoz csatolták. Amikor a szerzetesrendeket az 1950. szeptember 7-én kelt rendelettel megszüntették, államosítás révén egyidejűleg elvették tulajdonukat. Így a Budai Irgalmas Kórház egyik-napról a másikra állami intézet lett, egy ideig Kunfi Zsigmond Kórház név alatt (akkor ez volt a mai Frankel Leó út neve). 1951-ben aztán a két kórházi szervezet egyesítése révén létrejött az ORFI, akkori nevén Országos Reuma- és Fürdőügyi Intézet. A kontinensen páratlan intézet volt, a fürdőkre települt reumatológiai osztályok és a szülészeten, gyermekgyógyászaton kívül minden általános osztályt képviselő kórház egysége. Az 1960-as évektől, a patológus Farkas Károly főigazgatójának ideje alatt és egyértelműen az ő érdeméért csodálatos minőségi és mennyiségi fejlődés jött létre. Volt olyan időszak, amikor majd 1700 ágyon folyt a gyógyítás.

Más kérdés, hogy az elkobzott tulajdont egyszer vissza kell adni, s így 2000-ben a betegápoló rend az épületek nagy részét visszakapta és így újra elkezdte működését a Budai Irgalmasrendi Kórház.

Melyek voltak a szakma jelentős előrelépései? 1950-ben Tadeus Reichstein bázeli biokémikus és a rochesteri Mayo-klinika két kutatója, Edward C. Kendall és a klinikus Philip S. Hench élettani és orvostudományi Nobel-díjat érdemeltek ki. Előzőleg felfedezték a mellékvesekéreg hormonjainak szerkezetét és biológiai hatásait, köztük az erőteljes gyulladáscsökkentő hatást. Ekkor mindenki abban a reményben élt, hogy a szintetizált kortikoszteroid tabletták alkalmazása révén nincs többé krónikus ízületi gyulladás, hiszen még a már sok éve elnyomorodott betegek is, soha nem látott mértékben lettek szinte panaszmentesek. De persze anatómiai elváltozásaik nem szűntek meg. S lassan kiderült, a hosszasan alkalmazott mellékvesekéreg hormon terápia számos súlyos mellékhatást okoz.

A reumatológiai kórképek közül a legsúlyosabbak az autoimmun mechanizmusú sokízületi és szisztémás kórképek. Ezek róják a legnagyobb terhet az egyénre és társadalomra. Tapasztalati tények alapján a vezető kórkép, a rheumatoid arthritis befolyásolására már a 30-as évektől kezdve al-

kalmazásra kerültek az arany injekciók. A 60-as évektől egyre nagyobb mértékben álltak rendelkezésre a minden autoimmun folyamat ellen hatékony, de az egész szervezet immunvédekezését csökkentő szerek, melyeket együttesen, szintén csak a nemzetközi tudományos nyelv, az angol alapján DMARD (Disease Modifying AntiRheumatic Drugs)-nak nevezünk. Ezen a területen igazi forradalmat a biológiai terápia jelent. Másfél évtizede állnak rendelkezésre olyan fehérje molekulák, melyek már nem az egész szervezet „ellen” lépnek fel, hanem kikísérletezésük alapján, egyes immunmechanizmusok egyes lépcsői ellen termelt ellenanyagok, melyeket injekciós formában lehet a szervezetbe bejuttatni.

Ugyanakkor a sokkal több embert érintő kopásos ártalmak, első sorban a teherviselő nagyízületek, tehát a csípők és a térdék elhasználódás miatti komoly elváltozásaiban a műízületek kifejlesztése jelentett korszakos előrelépést. Az endoprotézisek alkalmazása az utóbbi ötven évben folyamatosan növekedett. A klasszikus ortopédián belül új ág alakult ki, az úgy nevezett reumasebészet, melybe a protézisek beültetése mellett a különböző lágyrész műtéteket is beleértjük.

Teljessé vált egy racionális kör: a reumatológusok által időben kórismézett és szakszerűen kezelt betegek, akik a megfelelő időben kerülhetnek reumasebészeti beavatkozásra, ha konzervatív kezelésre van szükségük, rendelkezésre állnak a komplex kezelést adni tudó osztályok, s ha funkciókárosodás olyan mértékű, reumatológiai rehabilitációs kezelés jön szóba.

Magyarországon az általános kórházakban 50 évvel ezelőtt még egy reumatológiai osztály sem volt. Az akkor alapított győri után a hatvanas években négy, a hetvenes években hat, a nyolcvanas években tizenegy alakult meg, s ma már minden megyében létezik szakellátó osztály, van ahol nem is egy. 1971-ben, az akkor még Orvostovábbképző Intézet név alatti ötödik hazai orvosi egyetem keretében jött létre a Reumatológiai és Fizioterápiai Tanszék, melynek első vezetője Bozsóky Sándor lett, akit 1984-től e sorok írója követhetett 2002-ig, amikor is a Semmelweis Egyetem keretében a továbbiakban már csak részlegek működhetnek.

A magyar reumatológia nemzetközi hírnévre is szert tett. A reumatológia európai szervezete (EULAR) 1989-ben, a szokásos két éves periódusra személyemet választotta meg elnöknek, majd 1991. június 30. – július 6. között Budapesten került megrendezésre a XII. EULAR kongresszus. A Magyar Reumatológusok Egyesülete (MRE) a kontinentális kongresszus rendezési jogát természetesen már jóval előbb, tehát még az állampárti rendszer idejében nyerte el. Végül 4 135 résztvevő volt jelen, 829 előadásra és 352 poszter bemutatására került sor. A kongresszus a magyar reumatológusok jelentős szakmai és anyagi sikerét hozta meg.

GRANASZTÓI GYÖRGY

VÁROSTÖRTÉNÉSZET

Várostarténésznek indultam és annak tekintem magamat ma is. A szó jelentése bizonytalan, mert közben nagyot változott a gondolkodás általában, az enyém különösen arról, hogy mi a város, főleg, mi belőle az érdekes. Magát az érdeklődést nyilvánvalóan apámtól, Granasztói Páltól örököltem, a térképek, a jelenségek térbeli megjelenése iránti érdeklődés szintén gyerekkori. Már egykori bölcsészdoktori, terjedelmes disszertációm témája is a városokkal, alaprajzuk keletkezésével foglalkozott. A középkort azonban elhagytam a korai újkor kedvéért, mert ahhoz, ami érdekel, több forrást találok 1500 után.

Szakmai-tudományos pályafutásom keretét egykor az MTA Történettudományi Intézete, majd az ELTE Bölcsészkar adta. Az ELTE BTK-n még 1988-ban alapítottam meg az „Atelier” doktorképzőt és kutatási centrumot, amely mindmáig magyar-francia együttműködésben működik. Az itt folyó tudományos munka feloldhatatlanul összefonódott az elitképzés, meggyőződésem szerint legjobb módszerével, a tudományos kutatásra való felkészítéssel. Ezt azért kell kidomborítanom, mert az „Atelier” létrejötte és megszilárdulása összekapcsolódik a történettudomány nagy paradigma váltásával és saját szakmai pályafutásommal. A történetírás fordulata az 1970-es években bontakozott ki, és 1990 után új elemekkel kibővülve a jelentősége tovább nőtt.

Minthogy a változás engem személyesen, már pályakezdő korom óta ösztönösen-tudatosan, mondhatnám szenvedélyesen érdekelt, vonzott, sőt a doktorképzéssel kapcsolatos szándékaimat is meghatározta, indokoltnak tartom, hogy természetéről röviden szóljak. A fordulat lényege a determinisztikus gondolkodás elleni lázadásban keresendő. Ez a gondolkodásmód a gazdasági mozzanatot helyezte előtérbe a történeti jelenségek magyarázatában és könnyen esett az ideológiai manipulációk áldozatául. Miközben a determinista gondolkodás olyan történészeket is befolyásolt, akik elhatárolódtak a marxizmustól, a jelenség Magyarországon különösen erőteljesen érvényesült. Például abban, hogy éppen az 1980-as években, értelmiségünk körében ugyancsak elterjedt volt a nézet történelmi sorsunk kódolt keleteurópaiságáról, periférikus jellegéről, sorsszerű és eleve elrendeltetett zsákutcáiról.

A történész számára a fordulatot egyrészt a társadalomtörténet felfedezése kínálta, amiben számomra kezdettől a francia irányzat volt a minta. Másrészt, ettől nem függetlenül fokozódott az érdeklődés a történeti gondolkodás műveletei iránt, amely a tárgy kijelölését, a történész és a kutatása közti kapcsolatot, valamint a gondolkodás logikai műveleteinek mibenlétét firtatta. Ebben az értelemben volt kiemelkedő jelentősége az engem különösen vonzó kvantifikációnak, amely a múlt kutatásában a statisztikai eljárások, és a számítástechnika kombinációját jelentette.

Kutatói tevékenységemben ez úgy érvényesült, hogy egyrészt a várostörténeti vizsgálataimat előszeretettel alapoztam statisztikai és kartográfiai eljárásokra, másrészt a mélyfúrászerű elemzések hosszú időn keresztül jobban érdekelték, mint a nagy szintézisek. A tömeges társadalmi jelenségek tanulmányozása az 1960-as évek vége óta foglalkoztatott, s ezekhez a történészek között itthon elsőként alkalmaztam számítástechnikai eljárásokat az 1970-es évek elején. Ebbe a világba a moszkvai Történettudományi Intézet egyik kiváló, de éppen akkoriban marginális, sőt szorongatott helyzetben lévő kutatója vezetett be. Pedig ezekben az években néhány szovjet régész és történész az amerikaiakat is megelőzve jutott egészen új eredményekhez a korai, ún. nagy számítógépek segítségével.

Sopronról, Brassórol, Kassáról készített tanulmányaim során fokról fokra jutottam el két újabb felismeréshez. A kutatás tartalmi-technikai vonatkozásában arra, hogy korai újkori városaink közül néhány olyan tömeges adatokat tartalmazó forrással rendelkezik, amelyek finom, ún. többváltozós statisztikai eljárások alkalmazását is lehetővé teszik, sőt mód van ezen adatok kartográfiai megjelenítésére is. Miközben mindez a történeti folyamatok térbeliségének megértése felé terelt, foglalkozatni kezdett egy másik, elméleti probléma is. Az, hogy a történeti gondolkodásban a modellszerű gondolkodásnak akkor van értelme és jelentősége, ha az magából a kutatás anyagából építhető fel, azaz nem determinisztikus.

Tartalmi vonatkozásban ennek az volt a jelentősége, hogy a várost döntően társadalmi lényegében akartam és akarom ma is megérteni, ami más, mint a város építészeti, jogi vagy akár gazdasági mibenlétének taglalása. A tartalmat tehát a városban élők társadalma, annak sokrétűsége, közösségi szerveződései jelentik a családtól a jól körül határolható területen élők teljes együtteséig. Ebben a felfogásban kitüntetett szerep jut a család, a háztartás és a háznép eltérő szerveződései-

nek, vagyoni, foglalkozási megosztottságának valamint a társadalom többé-kevésbé önkéntes, vagy legalábbis választható szerveződéseinek, majd a társadalom egészét alkotó eltérő formációk belső tagozódásának, ideértve elsősorban a város területén kimutatható különbségeket.

A XVI. századi Kassa városáról készített korábbi, most megjelenés előtt álló könyvem után a XVI–XVIII. századi Nagyszombatról készített könyvem és más tanulmányaim ezt a megközelítést tükrözik. Felismeréseim lényegét ebben az összefüggésben úgy tudnám megfogalmazni, hogy középkorvégi és korai újkori városaink nem tekinthetők a demográfiai átmenet, a modernizáció, valamint a nálunk polgárosodásnak nevezett folyamat előfutárainak. Sajátos belső világuk a kiváltságokon alapuló helyzet stabilitásán alapult, társadalmuk azt kívánta fenntartani és ellenállt a külvilág nyomásának. Polgári közösségeik domináns szerepet játszottak és ennek igen jelentős kultúrát és közösségi erkölcsöt formáló szerepe lett évszázadokon keresztül. Amikor a korai újkori város, mint társadalmi képződmény helyzete a XIX. századra fokozatosan tarthatatlanná lett, a polgárság, a polgár lét többé-kevésbé továbbra is referencia maradt és kulturális értelemben folytatódott, bizonyos hagyományai, pedig máig is kimutathatóak, életben vannak.

A fentebb említett paradigmaváltás egyik nagyon fontos mozzanatát abban vélem megfogalmazhatónak, hogy a történetírásban a társadalomtörténetből kultúra és, azon belül is mentalitástörténet lett, legalábbis a kérdések feltevése szintjén. Meggyőződésem szerint ebben nagy szerepet játszott a kulturális antropológia gondolkodásmódja, pontosabban az a hatás, amelyet a történészekre gyakorolt. Magam ezt a hatást a családtörténeten keresztül éltem meg és ennek nyomán jutottam el az említett felismeréshez. Saját munkámban ez azt jelentette, hogy a magyarországi korai újkori városi és mezővárosi polgári család-háztartás társadalmi politikai és szocializáló szerepét összekapcsoltam a polgári házzal, mint a közösség által birtokolt terület egyik jellegzetes helyét elfoglaló építészeti és sejtszerű szervező egységgel. Így nemzetközi mércével tekintve is új megvilágításba lehetett helyezni azt, hogy mi az alapvetően európai a középkorvégi, korai újkori magyar városias, polgár társadalmakban, függetlenül attól, milyen a társadalom etnikai megoszlása. A történeti demográfiai, szociológiai és antropológiai tanulságok együttesével sikerült azután átfogóbb érvényű szintézisemig is eljutnom. Ide sorolom korábbi könyvemet, a középkori magyar városról készített modellt, majd a közép-európai urbanizációval és a Közép-Európa értelmezéssel kapcsolatos munkáimat.

A történetírás nagy átalakulását Magyarországon az 1990 utáni változások felgyorsították, sőt véleményem szerint a szakmának nem csak a helyzete változott, hanem belső viszonyai is átalakultak. Sokrétűbb, szerteágazóbb lett, ma már több gócpontja is van. A magam és a további kutatásaim szempontjából a paradigmaváltás e fejleményéből csupán egy tanulságot szeretnék kiemelni.

Ha a történetírást a jelen tudományosságának szintjén a múlttal kapcsolatos érdeklődés kielégítésének tekintjük, akkor állítható, hogy 1990 óta, a közös emlékezet problematikáinak nagy fel erősödése miatt nagyobb lett a távolság a nemzeti, társadalmi, közösségi tudat történelme, valamint a tudományosság igényei között, mint korábban volt. A kölcsönhatások természetesen léteznek, de talán kevésbé szorosak és ellentmondásosabbak is. Persze történelem és történetírás, a múlt felfogása és a történetiség múlt ábrázolása között nem feltétlenül ezt az ellentmondást kell kidomborítani, még kevésbé indokolt valamilyen melankolikus, vagy negatív hangsúlyt adni neki. Azt a tényt fontos hangsúlyozni, hogy most nehezebb megteremteni a konvergenciát történelem és történetírás között, mint korábban. Régebben, a romantikus nemzetállami, vagy a szocialista-kommunista identitásépítő kísérletek idején a történetírás és a történelem, a múlt strukturálásának szándékai között sokkal több ideológiai elem volt, mint manapság. Azaz nem hátrány, ha a történettudománynak ma kisebb szerep jut a közvetlen és voluntarista tudatformálásban.

A Közép-Európa felfogásokról, az értelmezés körüli vitákról óriási irodalom keletkezett a XIX. század óta. Összefűzi őket, hogy egészen a közelmúltig politikai indíttatásúak voltak, újabban merültek csak fel azok a kérdések, amelyek a régió kulturális egységét firtatják. Természetesen a terület körülhatárolása már önmagában függvénye a koncepciónak.

Mindezt azért bocsátom előre, hogy röviden kifejtsem még mi az új tervem. Kutatási elképzelésem az elkövetkező évekre abból indul ki, hogy a társadalom szerveződéseinek jó néhány olyan szintje van, amely a politikum alatt található és strukturáló szerepet játszik a kulturális átalakulásokban is. A családtörténet és az urbanizáció, mint folyamatok minden bizonnyal közéjük sorolhatóak. Szándékom az, hogy az általam kijelölt, saját szomszédságunkat is jelentő un. Dunai térségben, mely jóformán minden Közép Európa koncepcióban szerepel, arra keressem a választ, kimutatható-e konvergencia, vagy ellenkezőleg erőteljes széttagolódás a családszerkezetek és a városodás történetében. Ezt a bonyolult problémát 1500 és 1800 között szeretném áttekinteni. Ez a kor közvetlenül megelőzi az első Közép Európa elképzelések, egyszersmind az átmenet, a modernizáció idejét.

Úgy érzem, hogy a fentiekben jellemzett paradigmaváltás több tanulsága is inspirál ebben a témaválasztásban. A két jelenség több eleme is formalizálható annyira, hogy a kapott modellek választ kínálnak az előbbi kérdésekre, s lehetővé tegyék az egybevetést az egykorú európai folyamatokkal. Azaz létezett-e politika alatt és a kultúra mélyében megragadható Közép-Európa?

HOSCHKE ÁGOSTON

VALLOMÁS AZ ÉLELMISZER-BIOTECHNOLÓGIÁRÓL

A biotechnológia kifejezést 1919-ben alkotta meg egy magyar agrármérnök Ereky Károly. Ezt a fogalmat minden olyan folyamatra vonatkoztatta, amely a nyersanyag feldolgozásánál élő organizmust alkalmaz. Megjósolta, hogy ez a tudományterület olyan jelentőségű lesz az emberiség számára, mint a kőkorszak vagy vaskorszak volt.

Látnoki szavai beteljesültek, és a 20. század második felében az új tudomány a biotechnológia és ennek részterülete az élelmiszer-biotechnológia új biológiai forradalomhoz vezettek, amely előtérbe helyezte a biotechnológiai folyamatokat alkalmazó eljárásokat a kémiai szintéziseken alapuló ipari technológiákkal szemben.

Születésünk évében erről a tudományos korszakváltásról még csak nagyon keveset sejtettünk. Mindezenre a 20–30-as években az élelmiszertudomány területén olyan korszakalkotó, új tudományos eredmények születtek, amelyek a későbbi évtizedekben, a fermentációs iparágakban és az új élelmiszer összetevők előállításában óriási jelentőséggel bírtak.

Wieland (1927-ben kémiai Nobel-díj) és Szent-Györgyi Albert (1937-ben orvosi Nobel-díj) tudományos munkássága tisztázta az anaerob és az aerob biokémiai út kölcsönhatását, a szerves dikarbonsavak szövetlégzést katalizáló folyamatát, és az ATP (adenozin-trifoszfát) szerepét a szénhidrát metabolizmusban. Ezek a biokémiai kutatások teremtették meg a fakultatív anaerob élesztőgomba, a *Saccharomyces cerevisiae*, nagyüzemi alkalmazásának lehetőségét az alkoholgyártásban és a biomassza (pékélesztő, takarmányélesztő) előállításában.

A magyar származású Zsigmondy (1925-ben kémiai Nobel-díj) a kolloidkémiai kutatások és a membránszűrők területén végzett úttörőmunkát, megteremtve az élelmiszer-feldolgozás jelenleg is korszerű ultraszűrési eljárásait.

Az élelmiszer-biotechnológiát megalapozó biomérnöki kutatások másik fő területe a 20–30-as években a növényi színanyagok és vitaminok voltak. Az úttörő szerep tagadhatatlanul Willstätteré (1915-ben kémiai Nobel-díj), aki megteremtette a klorofilkémia alapjait, és tisztázta a fotoszintézis lépéseit. Később pedig szerkezetbizonyító szintézissel igazolta számos növényi eredetű antocianin (karotin, likopin, stb.) szerkezetét és a glikozidok élettani szerepét.

Ezt a kutatási vonalat folytatta Kuhn (1938-ban kémiai Nobel-díj), aki a vitamin kutatások területén szerzett elévülhetetlen érdemeket. Többek között megállapította, hogy a karotin nem egységes szerkezetű, és hogy a β -karotin az A-vitamin elővitaminja. Élesztőből izolálta a B₁ vitamin oxidációs termékét a biokrómot, igazolta a B₁ vitamin (piridoxin) szerkezetét, és előállította a pantoténsavat.

Ezek az alapkutatói eredmények vezettek a 20. század második felében az ipari vitaminyártási eljárások bevezetéséhez, a biológiailag aktív vegyületeket tartalmazó élelmiszeradalékok gyártásához, és az egészséges táplálkozást elősegítő új élelmiszerek fejlesztéséhez.

A biotechnológia definíciója a tudományterület interdiszciplinaritása miatt még napjainkban is el-
lentmondásos. A 90-es években megfogalmazott természettudományos szemlélet – mely szerint „A biotechnológia: a biokémia, a mikrobiológia és a műszaki tudományok integrált alkalmazása, melynek célja a mikroorganizmusok, szövetek vagy azokból származó részek felhasználása” – mára már módosult.

Jelenleg a molekuláris biológia látványos eredményeinek hatására erősödik az a téves nézet, hogy a biotechnológia csak a molekuláris genetika és hogy a tudományterület alfája és omegája a DNS-technika. Ez a felfogás káros félreértésekhez vezet a közvéleményben is, amely azt a következtetést vonja le, hogy a biotechnológia alkalmazása nem más, mint génmanipuláció, és hogy az előállított termékek hatása nem bizonyított, veszélyeket rejt, és főleg élelmiszerek esetében fogyasztásuk káros.

A biotechnológia nem új tudomány. Az emberiség évezredek óta alkalmazza. Ősi kultúrákban (6000–8000 BC) közismert volt a szerves hulladékok természetes lebontása és felhasználása talajok javítására. Az alkohol fermentáció az élelmiszer-biotechnológia legrégebbi formája.

A mezopotámiai népek tudatosan alkalmazták vetőmagoknál mesterséges szelekciót a terméshozam növelésére. Mezopotámiában, Egyiptomban, Babilóniában (3000–6000 BC) ismerték a gabona malátázását, és az élesztőkkel előállított fermentált alkoholos italok készítését.

Kínában (4000 BC) ismerték a sajtgyártást, és tejsavtermelő baktériumokat alkalmaztak fermentált élelmiszerek előállítására és tartósítására.

Az időszámítás előtti 2–3. századból már írott emlékeink vannak növények és más organizmusok kombinált gyógyászati célú felhasználásáról, pl. legyengült szervezetek immunrendszerének erősítése, fertőzések immunizálása, baktericid és fungicid hatás biztosítása.

A történelem igazolja, hogy a manapság újnak tartott biotechnológiai eljárásokat (génmérnökség, mesterséges szelekció, génmódosítás, környezeti biotechnológia, fermentáció, antibiotikum, vakcina, stb.) az emberiség évtizedek óta tudatosan, vagy gyakorlati tapasztalatok alapján használja. Ezért helytállóan tartom Hawwink szellemes és tömör biotechnológia definícióját: Biotechnology = old wine in new barrels (A biotechnológia nem más, mint óbor új hordóban).

AZ ÉLELMISZERBIOLÓGIA FEJLŐDÉSÉNEK FONTOSABB SZAKASZAI

1) Időszámítás előtti korszak

A korszakra jellemző a „tudatos” erjesztési eljárások széleskörű alkalmazása, a borjúgyomor (oltóenzim) felhasználása sajtgyártásra, valamint a tejsavas erjesztéssel előállított fermentált élelmiszerek ismerete.

A sumérok ismerték a sörgyártás technológiáját, a malátázást; a babiloniak húszféle sör recepturát használtak; az egyiptomiak alkalmazták a mai sörgyártás legkorszerűbb elemeit (maláta pörkölés, ízesített – lambic típusú sörök, cukor póttanyagos sörfőzés, oltóélesztő).

2) A 20. század előtti korszak

A 19. század végéig a hagyományos élelmiszeripari technológiák spontán fejlesztése és a mikrobiológiai, mérnöki kutatások jellemzők.

Az 1. században kidolgozták a kovászolási technológiát.

A 3. században a kelták és a németek bevezették a felsőerjesztésű (ale típusú) söröket.

A 13. században a franciák bevezették az orleans-i ecetgyártást és az ipari léptékű élesztőgyártást.

A 16. században a japánok kidolgozták az *Aspergillus oryzae* felületi tenyésztését (Tane-Koji), és ezzel lehetővé vált a keményítő- és fehérje hidrolizáló enzimek alkalmazása erjesztésnél (szake) és a szójaalapú fermentált élelmiszerek (miso, natto) előállításánál.

A korszakra jellemzőek a lepárlást és a szeszfinomítás hatásosságát fejlesztő műveleti kutatások, melyeknek eredményeit (Coffey–Still féle whisky lepárló, Pistorius tányér, a kisüsti lepárló rendszer eleme, a rektifikálás, stb.) ma is alkalmazzák.

A 19. század végére a felhalmozott tudásanyag (Hook, Mendel, Pasteur, Hansen, Koch, Fleming, Erxleben, Laval munkássága) megteremtette a tudományágak szétválasztását és önálló megjelenését úgymint: biokémia, mikrobiológia, analitikai kémia, enzimológia, élelmiszerkémia, stb.

3) A 20. század első fele

Az 1945-ig terjedő időszakra a mikrobiológiai és a biokémiai alapkutatások a jellemzőek. Tisztázták a glikolízis metabolit szabályozását és enzimes lépéseit, a terminális oxidáció mechanizmusát. Kidolgozták az élelmiszeriparban alapvető szerepet játszó enzimek (amilázok, proteázok, invertáz), szerves savak, butanol-aceton, C-vitamin fermentációs előállítási eljárásait, és megteremtették a penicillin előállítás ipari feltételeit.

Számos új kifejezés került megfogalmazásra, amelyek a későbbi évtizedekben önálló tudományterületek alapjaivá váltak: immunológia (1902), genetika (1906), biotechnológia (1919), humán növekedési hormon (1920), molekuláris biológia (1938), génmérnökség (1941).

4) Az 1945–1970 közötti időszak

A korszakra jellemző a biomérnöki műveleti kutatások és az ipari mikrobiológia robbanásszerű fejlődése.

A steril fermentációs rendszerek, a korszerű levegőztetés lehetővé tették a fermentációs technológiák léptéknövelését, míg a törzsnemesítési stratégia fejlesztése nagyságrendekkel növelte a termelő mikroorganizmusok hatóanyag termelését.

Megjelentek a termostabilis, 100 °C-on is működő enzimek. Ebben a néhány évtizedben állítottak elő mikroba eredetű ipari enzim készítményeket (α -amiláz, glükóamiláz, glükózizomeráz, rennin, β -glükánáz, pektináz, celluláz), és megteremtették elsősorban a keményítő-hidrolízis ipar, az alkohol-gyártás (biofuel), napjainkban is az egyik legjelentősebb élelmiszer-biotechnológiai ágazat nagyipari alapjait.

Az enzimmészítményeken kívül számos esszenciális aminosav (lizin, glutaminsav, triptofán), vitamin és antibiotikum (B_{12} , bacitracin, tetraciklin, neomicin) ipari fermentációs technológiája is kidolgozásra került.

A molekuláris genetika területén Watson és Crick meghatározta a DNS háromdimenziós szerkezetét (1953), felfedezték a messenger RNA-t (1960), és először szintetizáltak in vitro enzimet (1969).

5) 1970-től napjainkig

A korszakra jellemző a molekuláris biológia, a géntechnológia, a fehérje-mérnökség és az új biotechnológiai eljárások széleskörű elterjedése. A molekuláris genetika eszközeivel hipertermelő és hőtűrő mikrobatorzseket fejlesztettek. Ismertté váltak az enzimek primer aminosav szekvenciái és az aktív centrumok szerkezetei. Lehetővé vált „mesterséges” enzimek előállítása.

1980-ban megadták az első biotechnológiai szabadalmat humán inzulin előállítására genetikailag módosított baktériumokkal.

A rögzített sejtekkel és enzimekkel számos biokonverziós eljárás vált folyamatossá és gazdaságossá (természetes édesítőszer és izocukor előállítása kukoricakeményítőből, folyamatos alkohol fermentáció, alkoholmentes sörgyártási technológia, trigliceridek régióspecifikus átészterezése, stb.).

A rekombinációs DNS technológia tért hódított az élelmiszertermelésben. Jelenleg 22 országban több mint 100 millió hektáron termelnek transzgenikus GMO növényeket, és megteremtődtek az alternatív energiahordozók (bioalkohol, biodízel) versenyképes ipari előállításának feltételei.

Az élelmiszer-biotechnológiára napjainkban három fő terület jellemző: az egészségmegőrzés, a korszerű táplálkozás és az élelmiszerbiztonság. Ennek a folyamatnak a keretében megjelentek a funkcionális élelmiszerek (prebiotikumok, probiotikumok), amelyek az egészségmegőrzés érdekében növelt mennyiségű biológiailag aktív összetevőket (pl. antioxidánsok, vitaminok, esszenciális aminosavak) tartalmaznak, és a korszerű táplálkozást (csökkent kalóriatartalmú édesítőszer, növelt élelmi rost, omega zsírsavak, mikroelemek) szolgálják.

Az új típusú élelmiszerek (novel food) megjelenése és a GMO termékek iránti társadalmi aggályok soha nem látott ütemű fejlődést eredményeztek az élelmiszerek minőségét, eredetét és biztonságát szolgáló diagnosztikai módszerek fejlesztése területén (immundiagnosztika, bioszenzorok, nukleinsav próbák, PCR-analízis, toxinok, antinutritív anyagok, patogén mikroorganizmusok mennyiségi kimutatása, stb.).

Összességében talán meggyőződéssel állítható, hogy az élelmiszer-biotechnológia évszázados munkássága az emberiség életminőségének a javulását fogja szolgálni, és unokáink áldani fogják biotechnológus elődeiket, és nem átkozni.

SZEMÉLYES EMLÉKEK PÁLYATÁRSAKRÓL

A tudományos karrieremben és a közel öt évtizedes egyetemi oktatói tevékenységemben meghatározó szerepet játszott az Alma Mater professzori és oktató gárdája.

Azt hiszem, hogy sem előtte, sem utána nem vett részt egyidőben, egy képzési ciklusban a BME Vegyészmérnöki Kar oktatásában ilyen nagyszámú, nemzetközi hírű személyiség. A teljesség igénye nélkül: Alexits György (matematika), Szatmáry József (fizika), Erdei László (kémiai analízis), Vendl Aladár (ásványtan), Zemlén Géza (szerves kémia), Varsányi György, Schay Géza (fizikai kémia), Csűrös Zoltán (szerves kémia technológia), Tettamanti Károly (vegyipari műveletek), Görög Jenő (mikrobiológia), Holló János (mezőgazdasági kémiai technológia), Korach Mór (szervetlen kémia technológia), Hardy Gyula (műanyag kémia), Telegdy Kovács László (élelmiszerkémia), Paulik testvérek (műszeres analitika).

A gondviselés különleges adománya volt, hogy a diploma megszerzését követően demonstrátor-ként tagja lehettem a Holló János akadémikus által vezetett kutatócsoportnak a BME Mezőgazdasági Kémiai Technológia Tanszéken.

A Tanszék az élelmiszer-biotechnológiai és a biomérnöki kutatások hazai úttörője volt, és az ott eltöltött 25 évem során nemzetközi hírű intézménnyé vált. Közvetlen kollégáimnak: †Szejtli Józsefnek, László Elemérnek illetve Nyeste Lászlónak, †Görög Jenőnek és †Puskás Aurélnak köszönhettem hivatásszeretetemet, a tudományos gondolkodást és kísérlettervezést, az innovációs készségem fejlődését, a kitartó munkavégzést, a kollegális kapcsolatok fontosságát, a csoportmunka örömét és a vezetői tapasztalatok megszerzését.

Az együtt töltött idő alatt számos nemzetközileg is elismert eredmény született a Tanszéken és a keményítő kutatással foglalkozó kutatócsoportban. Jelentős szerepet vállaltunk a keményítő szintézisében és lebontásában szerepet játszó enzimek hatásmechanizmusának és aktív centrumainak megismerésében, a komplex kukorica feldolgozás és izocukorgyártás nagyüzemi megvalósításában (Szabadegyháza), a ciklodextrinek molekuláris szerkezetének meghatározásában, az adalékanyagok enzimikus sörcefrézési eljárás bevezetésében és a rögzített enzimek ipari alkalmazási lehetőségeinek a kutatásában. A keményítő hidrolízis elméleti és alkalmazástechnológiai kutatása a későbbi évek során is jelentős szerepet játszott oktatói és kutatói tevékenységemben. Az induló éveimben szerzett tapasztalatok, sikerélmények és a kialakult személyes baráti kapcsolatok mind a mai napig segítik megőrizni töretlen hitemet a tudomány jótékony hatásában és a meggyőződésemet abban, hogy az élelmiszer-biotechnológia hozzájárul az utódaink életmódjának és életszínvonalának számottevő javulásához.

HUSZÁR LÁSZLÓ

SZÍNHÁZ AZ UTOLSÓ BÉKEÉVBEN – ÉS MA

Az 1938-as év nyugodt és meglehetősen érdektelen volt a magyar színházművészet szempontjából. Az előző válságos évek után az egész szakma igyekezett megnyugodni, konszolidálni a helyzetet. Abban az időben a színházépületeket – néhány kivételével – pályázat útján bérelték. Aki megkapta a megbízást, letette a kauciót és a szerződött időszakban, működtethette a színházat. Ezért az igazgatók anyagi kockázatot nem vállaltak, örültek, hogy átvészelték a nehéz időszakot. A társulatokat próbálták stabillá tenni, jelentős átszervezések nem igen történtek, különleges, újszerű bemutatók kockázatát nem vállalták. Bár Németh Antal megpróbálkozott a Magyar Színház Nemzetihez csatlósásával, de ez – mint már előzőleg oly sokszor – nem járt eredménnyel.

A legnagyobb sikert és a vele járó visszhangot a Szegedi Szabadtéri Játékok érte el, mely első korszaka csúcspontjára ért. 1938-ban július 13. és augusztus 15. között 17 prózai, opera, daljáték és koncert előadást tartottak. Színre került 3 estén Madách: „Az ember tragédiája”, Kiss Ferenc rendezésében. Ő játszotta Lucifert is, Ádám Lehotay Árpád, Éva Tőkés Anna volt. A díszleteket Varga Mátyás tervezte. Először mutatták be Kodály „Háry János”-át. Háry Palló Imre, Örzse Nagy Izabella, Marci kocsis Kiss Ferenc. Rendezte Nádasdy Kálmán, karmester Rubányi Vilmos. Új bemutató volt Újházy György „István király” című drámája is Timár József, Tőkés Anna, Kiss Ferenc és Lehotay Árpád főszereplésével, Janovics Jenő rendezésében. Az opera Verdi „Turandot”-ja volt (Gina Cigna, Giuseppe Breviario, Dora Doria). Ez volt a Játékok legsikeresebb szezonja, de így is 200000 pengő deficittel zártak!

Az év elején a felsőház váratlanul ismét napirendre tűzte az új Nemzeti Színház felépítésének ügyét (referens Voinovich Géza, a Nemzeti volt kormánybiztosa). Az eredmény ismert.

Január 25-én, Budapesten, 89 éves korában elhunyt Saxlehner Emma, operák és népszínművek hősnője, a Nemzeti Színház alt-mezzo szerepkörének egykori vezető énekese.

Februárban a Pécsi Nemzeti Színház hatalmas sikerrel mutatta be a Tragédiát Kiss Ferenc, Kovács Károly és Tőkés Anna vendégszereplésével. Rendező (vendégként) Németh Antal.

Március 30-án a Nemzetiben először került színre Németh László darab, a „Villámfénynél”. Szereplők: Timár József, Apáthy Imre, Rápolthy Anna, Szeleczy Zita, Petheő Attila.

Május 5-én, 61 éves korában, Budapesten meghalt Nagy Endre író, újságíró, konferanszié, kabaré igazgató, „a magyar kabaré atyja”. Ugyancsak májusban, 16-án távozott Budapesten az élők sorából Zilahy Gyula, budapesti és vidéki színházak népszerű színművésze – 79 éves volt.

Május 19-én a Nemzeti bemutatta Eliot „Gyilkosság a katedrálisban” című drámáját, de a címet az Eucharisztikus kongresszusra való tekintettel „A hit győzelmé”-re változtatták.

Nyár elején megnyílt a Margitszigeti Szabadtéri Színpad.

Júniusban a szolnoki színházban vendégszerepelt Bajor Gizi, Kiss Ferenc, Rajnay Gábor.

Július 29-én, Budapesten, 69 éves korában meghalt Leővey Leó operettbuffó, egyike a vidék kedvelt komikusainak. Két nap múlva, 31-én, Miskolcon elhunyt Réthy Laura primadonna. 73 évet élt.

Augusztus 10-én, 82 évesen, Budapesten hunyta le örökre szemét Eibenschütz Mari színésznő, a Vígszínház egykori híres igazgatójának és rendezőjének, Ditrói Mórnak a felesége. (Desdemona, Júlia, Puck, Melinda).

Ősszel megalakult a Színművészeti és Filmművészeti Kamara, mely a numerus clausus végrehajtását, és az új működési engedélyek kiadását intézte. Elnök Kiss Ferenc, alelnökök Vértess Lajos (Vígszínház), Bánky Róbert (később a Magyar Színház igazgatója), Taubinger Zoltán (a Magyar Film Iroda igazgatója) és Mihályfi Béla (a Belvárosi Színház társigazgatója, a Nemzeti volt tagja).

A Kamarával egy időben alakult meg a Színművészeti Tanács. Feladata a túlkapások korrigálása. Vezetői: Voinovich Géza és Both Béla (a Nemzeti rendezője).

Budapesten, szeptember 25-én, elhunyt Kassákné Simon Jolán futurista, expresszionista, dadaista irányzatú előadóművész. 53 éves volt.

Ősszel a Vígszínház élén Roboz Imrét Harsányi Zsolt váltja fel. Társigazgató, a szintén író, Bókay János.

Szintén ősszel, a Greshem Kávéház pincéjében Békeffy László megnyitja a Pódium Kabarét. Első műsorának címe. „Elő az okmányokkal!”

Október 22-én hullott ki végleg a toll Emőd Tamás színpadi szerző, költő, színingazgató kezéből. 50 évesen érte a halál, Nagyváradon.

November 19-én, 25 év után, megszűnt a „Színházi Élet” című budapesti képes színházi és művészeti hetilap.

December 10-én végleg letette a karmesteri pálcát Szikla Adolf zeneszerző, az Operaház karmestere. Budapesten érte a halál, 70 éves volt. Egy nap múlva, 61 éves korában, követte Upor József színingazgató. (Apolló Kabaré, Fasor Kabaré, Scala Színház, Új Színház).

December 22-én megjelent a „Színházi Magazin”, filmművészeti, színházi, szépirodalmi és művészeti folyóirat. Szerkesztő Rácz Vilmos.

A társulatok stabilak, sok mozgás nincs. Néhány név, mutatóba:

– Nemzeti Színház: Igazgató Németh Antal. Színészek: Abonyi Géza, Bajor Gizi, Csontos Gyula, Gózon Gyula, Jávor Pál, Kiss Ferenc, Makay Margit, Márkus Emília (!), Rózsahegyi Kálmán, Szeleczy Zita, Szörényi Éva, Timár József, Tőkés Anna, Ungvári László, Uray Tivadar, Várkonyi Zoltán.

– Vígszínház: Igazgató Roboz Imre, majd Harsányi Zsolt és Bókay János. Színészek: Ajtay Andor, Básti Lajos, Bihary József, Bulla Elma, Muráti Lili, Páger Antal, Perczel Zita, Perényi László, Ráday Imre, Somlay Artúr, Somló István, Sulyok Mária, Tolnay Klári.

– Magyar Színház: Vezetői Hevesi Sándor, Bálint Lajos, Upor Tibor. Színészek: Bilicsi Tivadar, Kabos Gyula, Ladányi Ferenc, Turay Ida.

A bemutatott darabok többnyire jelentéktelenek, biztos közönségsikerre törekednek (bár ez nem mindig jön be!). Néhány cím, mutatóba:

Nemzeti Színház: „Aranysziget”, „Nóra leányai” (7 előadás!), „Fekete Mária”, Harsányi Zsolt: „Zenélő óra”, Herczeg Ferenc: „Az utolsó tánc” (182 előadás!).

Vígszínház: „Első szerelem”, „A rossz asszony”, „Ragaszkodom a szerelemhez”, „Négy asszonyt szeretek”, „Szakíts helyettem”.

Talán érdemes röviden foglalkozni az utánpótlás neveléssel is. Ódry Árpád 1937-ben bekövetkezett halála után Kiss Ferenc lett az Országos Magyar Királyi Színművészeti Akadémia főigazgatója, aki színészpedagógiájában Hevesi és Ódry módszerét és hagyományát folytatta. Szenvedélyes és szigorú tanár, klasszikus hősszerepek és különböző műfajú vígjátéki figurák hatásos, ugyanakkor lélektanilag is hiteles megelevenítője volt. Mint tanárt, Csillag Ilona színháztörténész így jellemzi: „Szenvedélyes, temperamentumos, növendékeit is magával ragadja. Üres járatot, ellanyhulást nem tűr óráin, az ifjú művészen rejlt minden lehetőséget felszínre hoz, instrukciói megnyitják a fantáziát, és a lényegre világítanak rá.” Both Béla másként vélekedik: „Ódry örökét vette át, de nem a képességeit. Olyan félelmetes cezaromániával kormányoz eleveneket és holtakat, ami már szinte komikus. Pénzbírássággal rendez, a színész szolgálja másolója lesz Isteni Mesterének. Mint tanár, egyike a legrosszabb pedagógusoknak.” Melyik vélemény lehetett igaz?

1938-ban a tanári kar úgy döntött, hogy filmszínészképző tanfolyamot nem indítanak, mert „a filmekben való színjátszásra történő előkészítés szorosan összefügg magával a rendes drámai és vígjátéki színészképzéssel, hisz a filmen is csak a képzett színészek tudnak érdemleges eredményt felmutatni”. De heti két órában dr. Bingert János, a Hunnia Filmgyár igazgatója, és Balogh Béla filmrendező, előadásokat tartott a filmszínészetről. Németh Antal szeretett volna rendezőképzést is indítani az Akadémián, de a tanári kar szerint nem volt elég felvehető hallgató, így rendezőosztály nem indult.

Megállapodás született a Magyar Rádió és az Akadémia között, hogy egyes műveket akadémiszták olvasnak fel, ezzel szerezve rádiós gyakorlatot. Hangpróba után nyolc növendék – Bánki Zsuzsa, Fülöp Kató, Benkő Gyula, Lontay Margit, Regős Klára, Sándor Iza, Szende Bessy és Kenessey Ferenc találatot alkalmassá. Tiszteletdíjuk felolvasásonként délelőtt 5, délután 10 pengő volt.

Február 27-én vizsgaelőadás volt a Nemzeti Színházban: Robert Morley „Olcsó regény” című darabját adták elő, Góth Sándor fordításában és rendezésében. Ezzel a darabbal kezdődött a vidéki vendégszereplések sora, azzal a céllal, hogy a növendékek megismerjék a vidéki városokat és közönységüket. Az első vendégjáték április 6-án volt Kecskeméten, nagy sikerrel. A kedvező fogadtatás nyomán több vidéki színházigazgató meghívta a produkciót, de idő hiányában a felkéréseknek nem tudtak eleget tenni. A következő vizsgaelőadások aztán járták az országot. Különösen nagy sikere volt a „Sasfiók”-nak, Nagy Adorján rendezésében. Ezt Debrecenben is eljátszották.

A Magyar Királyi Színművészeti Akadémia 1938-ban:

Főigazgató: Kiss Ferenc. Titkár: Szentessy Lajos.

Tanárok Fodor István (vívás), Galamb Sándor dr. (dramaturgia, esztétika), Garzó Miklós dr. (francia nyelv), Gál Gyula (drámai és vígjátéki gyakorlat), Gerentsér László dr. (vívás), Góth Sándor (drámai és vígjátéki gyakorlat), Harangozó Gyula (tánc), Hegedűs Tibor (színpadi gyakorlat, beszéd), Hettyei Aranka (drámai és vígjátéki gyakorlat), Kéky Lajos dr. (színesztörténet, irodalom, lélektan), Kiss Ferenc (drámai és vígjátéki gyakorlat, beszéd), Mihó Ernő (ének, hangképzés), Nagy Adorján (drámai és vígjátéki gyakorlat, beszéd), Walton Róbert (német nyelv).

[Közbevetés. Both Béla kimerítő beszámolója a tanári karról: „Gál pedagógiai munkája abban áll, hogy Kiss Ferenc eredményeit sajátjaként igyekeznek elkönyvelni, kiindulva abból, hogy az igazgató egykor a növendéke volt. Galamb kitűnő elméleti tanár, aki maga is szerelmese lévén a színpadnak – nem marad meg az elméleti tárgyak halott betűinél, s így hatni tud és hat is. Góthot nem a tanítás vágya hozta az akadémiára, nem tanár és nem nevelő, mert hiányzik belőle az a készség, hogy a most alakuló anyaggal türelme és kedve legyen foglalkozni. Hettyei képtelen, nevetséges, kuszált és megdöbbenő kijelentéseit naplókba jegyzi növendékei. Félelmetes következtelensége biztosítja számára az eredménytelenséget. Kéky kitűnő ember, nem az ő hibája, hanem a tantervé, hogy óráinak száma sok, mert az anyag is az, amit le kell adnia. Rossz előadó, így kitűnő emberi és tudósi képességei zátonyra futnak. Nagy jó pedagógus, nem kényszeríti a növendékekre saját színészi egyéniségét, pillanatnyilag ő a legjobb színésztanár az akadémián.”]

Oklevelet nyert végzős hallgatók: Bató László, Bányörgyi Károly, Dienes Ferenc, Ékes Irén, Fogarassy Mária, Gerő Ilona, Kántor Lída, Kereki Ferenc, Lontay Margit, Regős Klára, Szende Bessy, Szécsi Ferenc, Zádor Györgyi.

Vizsgaelőadások: Kisfaludy Károly: „A pártütők”, Paul Géraldy: „Ezüstlakodalom”, Robert Morley: „Olcsó regény”, Szophoklész: „Antigone”, Edmond Rostand: „A két Pierrot”, Alexandre Dumas: „Francillon”, Molière: „Dandin György”.

1938 óta a színház – mint minden más – hatalmas változáson ment át. A háború után a színházakat államosították, megalakultak az állandó vidéki társulatok is. Létrehozták a Faluszínházat (később Déryné Színház), mely több társulattal járta az országot és a legeldugottabb falvakba is elvitte a színház varázsát. A vidéki színházaknak is volt úgynevezett tájkötelezettségük. Ez azt jelentette, hogy saját körzetük kisebb-nagyobb településeiben is eljátszották előadásaikat. E tevékenység (a Déryné Színházzal együtt) napjainkra lényegében megszűnt.

A színház technikai része az általános technikai fejlődést követte. Összehasonlíthatatlanul magasabb színvonalú a világosítás, a hangosítás, a darabok scenírozása. Itt nem a díszletre gondolok (mert az manapság nincs; eltűnt a függönyel, a sűgőlyukkal és a rivalda világítással együtt!), hanem a gépészetre. Már ahol van!

A játékstílus erősen vegyes. Megszűnt a deklamálás, de jött helyette a közvetlenséget, modernséget sugalmazni szándékozó motyogás. Megszűnt a részletező, túlzott naturalizmus, de sajnos eltűnt a realista színjátszás is (tisztelet a kivételnek!), helyette gyakran – az öncélú rendezői agyrének kiélésének eredményeként – csak értelmezhetetlen formalizmus található.

Az elműlt időszak drámaírói (pl. Brecht, Dürrenmatt, Max Frisch, Osborne, Wesker, Pinter, Ionesco, Mrožek, Beckett, Tennessee Williams, Albee) megújították a színházat. Új stílus, új hang, új szemlélet. Ezeket a darabokat már másképp kellett játszani, színre vinni. A legfontosabb lépéseket a nagy rendező-egyénségek tették meg, új látásmóddal, új módszerekkel gazdagítva a színművészetet. Az angol Peter Brook, Peter Hall és Tony Richardson, az amerikai Strassberg és Elia Kazan, az olasz Strehler, a francia Jovet, Vilar és Mnouchkine, a lengyel Grotowski, az orosz Efrosz, Tovsztonogov és Ljubimov mind-mind fejlesztői és életadói voltak a színházi szakmának. De nem feledkezhetünk meg a magyarokról sem: Németh Antal, Hevesi Sándor, Nádasdy Kálmán, Horváth Árpád, Gellért Endre, Major Tamás, Várkonyi Zoltán, Szinetár Miklós, Lendvai Ferenc, Kazimír Károly, Ádám Ottó, Vámos László, Horvai István, Horváth Jenő, Paál István, Székely Gábor, Zsámbéki Gábor, Ascher Tamás. Hogy a magyar színház lépést tart, sőt, gyakran példát is mutat a világnak, az nekik köszönhető.

A sok nagy egyéniség közül szívesen ragadnék ki valakit, de képtelen vagyok rá. Az ötvenes évek elején a Rádió gyerekszínész társulatának tagjaként együtt játszhattam Uray Tivadarral, Juhász Józseffel, Bilicsi Tivadarral, Komlós Vilmosmal, Dénes Györggyel, Szabó Sándorral, Ferrari Violettaival. A Főiskolán tanárom volt Várkonyi Zoltán, Szinetár Miklós, Básti Lajos, Ungvári László, Sulyok Mária, Vámos László. Pályám folyamán később rendezett Nadasdy, Major, Várkonyi, Szinetár, Kazimír. Együtt játszhattam Majorral, Lukács Margittal, Várkonyival, Bástival, Ungvárival, Biharyval, Maklár Zoltánnal, Tőkessel, Turayval. Beszélgethettem Gózonnal. Hogy lehet itt kiválasztani valakit?! Négy nevet mégis kiemelnék, akik különösen meghatározóak voltak pályámra és egész életemre.

Szinetár Miklós. Osztályfőnököm volt a Főiskolán. Szinte mindent tőle kaptam. Szemléletet, világlátást adott. Hallatlanul okos, zseniálisan tehetséges, tisztán látó, csodás humorú, nagy szakmai tudású színházi ember. Önállóságra és igényességre nevelt. Ma is abból élek, amit tőle kaptam.

Básti Lajos. Tőle tanultam meg a színpadi beszédet. Ő volt a legjobb, „az örök” Ádám a Tragédiában. Tizenhét éven át közel ötszázszor játszott! Higgins professzort pedig – prózai és zenés változatban – majdnem ezerszer!! Nagyszerű tanár és végtelenül igényes, lenyűgöző színész volt, hatalmas kifejező erővel.

Lendvay Ferenc. A legnagyobb általam ismert színházi szakember. Színigazgatóként és rendezőként egyaránt szenzációs. Az ő társulatának tagjaként tanulhattam meg, hogy mi a színház? Mindenhez értett, mindenre figyelt és imádta a színészeit. Jó színházat csinált.

Horváth Jenő. Rendező volt, kevésbé ismerték, mert vidéken dolgozott. „Gonosz Horváth”-ként emlegették, mert utálta a tehetségtelenséget, a helyezkedést, a látszatomunkát, a tunyaságot, a felületességet – és ezt keményen meg is mondta. Nagyon tudta a színházat: helyzetbe hozni a színészt, kihozni belőle a legjobbat. Ismerte a tér dramaturgiáját, tudta milyen mozgás mit jelent (amit ma már szinte senki nem tud). Szinetár adta meg az alapot, de Horváth Jenőtől lettem igazán színész.

Hogy a színház változott-e 1938 óta? Igen, sokat, de lényegét tekintve semmit, hisz „föladata most és eleitől fogva az volt és az marad, hogy tükröt tartson mintegy a természetnek: hogy felmutassa az erénynek önábrázatát, a gúnynak önnön képét, és maga az idő, a század testének tulajdon alakját és lenyomatát.” (Shakespeare „Hamlet”)

ISTVÁNFI GYULA

AZ ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI TANSZÉKRŐL

Születésünk idején, 1938-ban, ha belenézhattünk volna a Műegyetem Építész Karának tanszék listájába, ott három, hasonló nevű tanszéket találtunk volna: Újkori Építéstani Tanszék, Hüttl Dezső (1870–1945) professzossal; Középkori Építéstani Tanszék Csányi Károly (1873–1955) professzossal; és egy Ókori Építéstani Tanszék Wälder Gyula (1884–1944) professzossal. Magyarázatra szorul az építéstan szó. Az őstanszék 1870-es megalakulásának idején az építészet világa különböző stílusok köntösében jelent meg a kortársak számára. Az idézett három korszak stílusában épültek a házak, s olykor a rendeltetés szinte meghatározta az alkalmazni kívánatos stílust. A kulturális intézményekhez illett a klasszikus ókor valamelyik stílusa (múzeum), a magasztosságot (templom, parlament) jól kifejezte a gótika, esetleg a romantika formavilága, a polgári, állami intézmények kifejező eszközének alkalmas volt az újkori barokk építészet megidézése (bank, minisztérium), a polgári és úri reprezentáció (kastély, palota) megjelenítésére a reneszánsz. Az építészettörténeti stílusok ismerete

ezért gyakorlati, szakmai praktikum volt az építészeti tanuló építészhallgatók számára. Még akkor is, amikor az új kifejezést kereső építészet a szecesszió szellemében komponált, vagy a szerkesztiséget, funkciókat hangsúlyozó, a díszítést elvető modernizmus kezdődött. A két háború között a neo stílusok kedvelése újra indokolta az alapos stílusgyakorlatok oktatásának szükségét.

A szabadságharc után a József Ipartanoda, majd Politechnikum alaptárgya volt a „Szárak építészet”, ami építéstechnikai enciklopédia jellegű tárgy volt. 1864-től Szkalnitzky Antal (1836–1878), többek között a debreceni színház, a pesti Oktogon, s az Egyetemi Könyvtár tervezője „Mű- és díszépítéstant” oktatott, az előbbi tárgy mintegy művészeti párját. 1870-től számítható az építészettörténet oktatása, amikor Steindl Imrét (1839–1902) kinevezték a „Műépítészet” tanárának, s e tárgyban a román és gót „stylben” történő tervezést oktatott. Ő tervezte a Műegyetem első otthonát a Múzeum-körúton (most ELTE) 1882, a Váci utcai Városházát, s főművét, az Országházat 1885–1902 között. 1872-ben megalakult Hauszmann Alajos (1847–1926) tanszéke, „Építészeti tervezés görög-római stylben” tervezési tárggyal, majd új nevén „újkori építéstant” oktató tanszék lett. Hauszmann alkotásai közül elég megemlíteni a budai Várpalota hosszú ideig tartó átépítését, az egykori Kúriát a Kossuth téren (1896), a New York palotát a Körúton (1895), s a Műegyetem új központi épületét (1906). Ezután 1887-ben megalakult Czigler Győző (1850–1905) vezetésével egy ókori stílusban tervezést oktató tanszék is. Ő tervezte például a Műegyetem Kémia épületét (Gellért tér) 1904, főműve a városligeti Széchenyi-fürdő, 1913.

A középkori tanszéket 1902–1913 között Schulek Frigyes (1841–1919) vezette. Ő tervezte a Halászbástyát, restaurálta a Mátyás templomot, s ezzel, szavai szerint visszaálmodta középkori építészünk gazdagságát, amit szerencsétlen történelmünk elpusztított. Az ókori tanszék tanára 1905–1921 között Nagy Virgil (1859–1921) volt. Terveiben inkább a középkor formáit alkalmazta (Iosonci Városháza, nagyváradi Postapalota), a háborús évek alatt elméleti munkássága volt jelentős, s részt vett a Ferenc József (ma Szabadság) híd és az Erzsébet híd építészeti részletformálásának tervezésében. A középkori tanszéket 1915-ben vette át Möller István (1860–1934), s vezette 1931-ig. Ő volt a műemlék helyreállítások első elméleti szakembere és restaurátora (Vajdahunyad vár, Gyulafehérvár Székesegyház, Zsámbék templomrom). Emlékét ma a műemlékvédelemért adható legjelentősebb kitüntetés, a Möller érem őrzi. A már említett Hüttl Dezső 1913-tól 1940-ig vezette az újkori tanszéket. Ő építette a Kálvin téri biztosítóintézeti házat, a Péterffy kórházat, s 1936-ban a Rákóczi és Károly körút sarkán álló bérházat. Az ókori tanszéket Nagy Virgil után Wälder Gyula vezette 1944-ig, a tanszék megszűnéséig. Neki is divatos műterme volt a tanszék mellett, s a hazai neo-barokk építészet stílusában tervezett sok középületet és villákat. Kiemelkedő érdeme Eger barokk városképének megőrzése. Ő tervezte a Villányi úti Ciszterci Gimnáziumot és templomot, vagy a Madách téri téglaburkolatú házat, amely egy új sugárút kezdete, kapuzata lett volna. A középkori tanszéket a Steindl tanítvány Csányi Károly vezette 1931-től 1945-ig. Középkoros elődeihez hasonlóan ő is műemlék restaurátor volt, mint építész, Lux Géza tanársegéddel középkori műemlékek sorát mérte fel (Visegrád, Esztergom). Ő vezette be a Művészettörténet oktatását, s ezzel az építészeti korszakok műtörténeti szemléletű kutatását is.

Az az év, az 1938, baljóslatú volt a politikában, de akadtak még békés események is. A Szent István-év és a XXXIV. Eucharisztikus Kongresszus eseményei hatottak a művészeti életre, beért néhány építészeti törekvés, például a modern mozgalom szellemében elkészült sok bérház és középület szerte az országban. Elkészült ebben az évben a Madách-téri említett ház, felszentelték a Villányi úti Szt. Imre templomot (mindkettő Wälder!). Kalocsán a barokk székesegyház felszentelésének 200. évfordulóját ünnepelték. Még az év elején meghalt Sváb Gyula építész, aki a népi építészet alföldi formavilágának szellemében tervezett a köznevelés céljait szolgáló óvoda, iskola típusterveket.

A háborús éveket átvészoló tanár az újkori tanszéken Fridrich Lóránd (1891–1947) volt. Építész-ként jegyzik a főhercegi villáját a Rózsadombon, s Óbudán a markáns, protestáns szemléletű evangélikus templomát. A legöregebb építész nemzedék még emlékszik rá, mint az építészettörténet tanárára. A művek felsorolásából kitűnik, hogy a tanárok az első világháborúig igen jelentős tervezési megbízásokat kaptak, olyanokat, amelyek döntően meghatározták Budapestnek a XIX. század utolsó harmadában kibontakozó világvárosi arculatát, vagy a Kárpát-medence elcsatolt és megmaradt városainak máig érvényes városképét. A XX. században már csökkentek a jelentős megbízások a változatlanul sok építési feladat között, de ne feledjük, az építésztanárok miniszteri tanácsosok is voltak. A középkori tanszék professzorai elindítói voltak a műemlékvédelemnek, mint restaurátorok.

A második világháború után jelentős változásokon ment keresztül az építészettörténet oktatása, irányzatai, intézményei. 1945-ben régi műegyetemi oktató, Rados Jenő (1895–1992) professzor kapta a középkori tanszéket, későbbi nevén a 2. Építészettörténeti Tanszéket. A politikai változások után (1948) a több száz főre növelt évfolyamok, ún. kivitelező-szak hallgatóinak építészettörténeti enciklopédiát oktatottak, s a Karon már szó sem volt stílusban tervezésről. Ekkor ugyanis már háromra nőtt a tervezési tanszékek száma 1945-46-ban; Kotsis Iván (1889–1980), Kiss Tibor (1903), Weichinger Károly (1893–1982) professzorok vezetésével. Az 1. Építészettörténeti Tanszék még őrizte a régi rendszert, amennyiben 1949-től az ókori részleget Major Máté (1904–1986) professzor kapta, az újkori részleget Kardos György (1902–1953) vette át 1951-től haláláig. E rövid idő alatt első rektora lett a Műegyetemből kiváló Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemnek. (A Budapesti Műszaki Egyetem volt a másik szervezet, amellyel az előbbi 1966 után újra egyesült.) Kardos György apostola lett az úgynevezett szocialista építőstílusnak, egyszerűbben a „szocreálnak”. Idősebb építészek még emlékeznek arra az éles vitára, amelyben a szembenálló modernizmust Major Máté képviselte ugyanarról a politikai platformról, mint ellenfele. A „szocreál” győzött, 1957-ig. Ebben az évben Rados Jenőt eltávolították az egyetemről, s ezzel az egyedüli Építészettörténeti Tanszék maradt fenn, amit 1974-ig Major Máté vezetett. Major Máté a modernizmust valló tervező építész-ként indult a háború előtt, utána azonban (civilként esett szovjet fogságba), párttagsága, ambíciói és közírói tevékenysége alapján meghatározó személy lett az építészeti és a tudományos közéletben, harminchét éven keresztül. Előadásaiiban a marxista építészet-szemléletet vázolta a kultúra széles tartományában. A tanszék kiváló professzora volt Pogány Frigyes (1908–1976), aki az egyetemes újkori építészet előadója volt, város és építészet-esztéta, városmonográfiák írója. Előadásai városszerte híresek voltak, nagy kifejezőerővel mutatta be saját színes felvételeivel az akkor még „külső világ”, Európa építészeti kulcsemlékeit. A tanszék harmadik egyénisége Vargha László (1904–1984) volt, a magyar építészettörténet és benne a népi építészet előadója. Sokat tett az akkoriban és a falunak nem javára való arculatváltásának idején a népi építészet műemlékvédelméért, s az országos Skanzen (Szentendrén) létrehozásáért. A tanszék korelnöke volt szerénységével és alaposágával a 18. század hazai építészetét kutató Révhelyi (Réh) Elemér (1889–1976) művészettörténész.

1957-ben, amikor hallgatóként megismertem az építészettörténet tárgyait, a vezető tanárok mellett az éppen szaktudóssá váló fiatal oktatók sorával találkozott a hallgató. Hajnóczi Gyula (1920–1996) volt az ókori építészet előadója, akkoriban szerezte régész diplomáját is. Munkásságát a hazai római műemlékek restaurálásában, bemutatásában kifejtett építészeti tevékenysége, s az építészeti térelmélet kutatásában elért eredményei jelzik. Sódor Alajos (1920) a gótika kitűnő ismerője és szuggesztív, szenvedélyes előadója volt. Tompos Erzsébet (1931–2000) a kora-keresztény, bizánci és a kaukázusi középkor építészetének kiváló előadója volt, s tárgyának minden helyszínét felkeresve számottevő dokumentációt hozott létre. Vámosy Ferenc (1930) Major Máté mellé rendelt

kutató, később tanár, az építészetelmélet filozófiai mélységű kutatója, s a 20. század egyetemes építészetének, nemkülönb a hazainak is közismert szakírója. Bonta János (1921) aki Major Máté után tizenkét évig volt a tanszék vezetője, ugyancsak a modern mozgalom és az építészetelmélet ismert hazai szerzője. Zádor Mihály (1929–2003) a műemlékvédelem technikai vonatkozásait kutatva és alkalmazva, főként a műemlékes szakmérnöki kurzusok létrehozásával és nemzetközi kapcsolataival szerzett hírnevet a tanszéknek. 1986–1989 között ő volt a tanszék vezetője. Szentkirályi Zoltán (1927–1999) az építészet világtörténetének feldolgozása mellett az építészeti tér és tömegalakítás történetét egy nagy ívű fogalomrendszerrel vázolta fel, s hozott új eredményt a hazai építésztudományban. Barokk előadásai mellett megbecsült volt a Kárpát-medencére kiterjedő lexikális ismeretanyaga is. Bánátné Szűcs Margit (Gitta) (1923–2006) a reneszánsz építészeletről tartott stúdiumai és pedagógusi elkötelezettsége alapján volt kedvelt vezető oktató. Kissné Balázs Éva (1931–1999) adjunktus sokéves afrikai tartózkodása alatt tervezőként dolgozott, kevés ideig szolgált a tanszéken.

Az 1964-es belépésem után, tízéves etapokban végigjártam a tanársegédi, adjunktusi, docensi, tanári fokozatokat, s a rendszerfordító évben, 1989-ben kaptam megbízást a tanszék vezetésére. Az elődök életkori adataiból látható, hogy az ezután következő tizenhárom évben öregedett meg, többnyire távozott is a nagy generáció. Sokat temettünk, s rohamosan fiatalodtunk, ami a tanszék arculatának megőrzésében jelentett feladatokat. Az egyetemes építésztörténet és építészetelmélet helyett a fiatalok számára ösztönösen, bátorítva meg kényszerűségből is a hazai építészet emlékeinek kutatása jelentett kibontakozási lehetőséget. Guzsik Tamás (1947–2002) a magyar románkori építészet kutatásában mélyült el alaposabban, a Pálos monostorokról írt munkája ért meg kiadást. Krähling János (1862) az újkori tárgyat megörökölve és az előadásokat megtartva az evangélikus templomépítészet feldolgozásával, korszerű műemlék felmérési módszerekkel ért el eredményeket. Mezős Tamás (1951) a görög gyarmatvárosok templomépítészetétől jutott el a műemlékvédelem aktuális kérdéseinek gondozásáig. Ő Zádor Mihály témájának örököse, s immár tanszékvezetőként menedzseli az intézményt. Szalai András (1953), aki építész diplomája mellett művészettörténész is, közismert személyiség a kortárs magyar építészet kritikai világában és a szakmai életben. Ő a művészettörténet tárgy előadója. Kalmár Miklós (1948) örökölte a 19. század, a historizmus építészetének oktatását, kutatását, s a tárgy vezető oktatója. Simon Mariann (1953) tudományos munkatársból lépett vezető oktatóvá. A kortárs építészet stílus és mozgalom jellegzetességeinek kutatója, szakírója.

Az elmúlt tizenöt évben az utánpótlás, a tanársegédi kinevezés a PhD, azaz a doktorképzésben részt vevő fiatal kollégák teljesítményei alapján történt. Daragó László (1966) építészetelméleti próbálkozásai után a középkor kutatását választotta, tervező építészként is működik. Rabb Péter (1966) a középkor búvárlásával kezdte, s ezúton jutott a magyar várostörténet kutatásához, melynek eredményeivel fokozatot is szerzett. Gyetvainé Balogh Ágnes (1968) a 18. század magyar építésztörténetének kutatója és eredményes szakírója lett. Vukoszavlyev Zorán (1972) a szerb ortodox templomépítészet hazai értékeit kutatta, fokozatszerzése óta a kortárs építészet ígéretes népszerűsítője. A legfiatalabbak közül ebben az évben vélhetően hárman fogják megvédeni doktori kutatásaikat. Veöreös András (1974) tíz éve járja végig, méri fel hallgatókkal Erdély veszendő magyar építészeti örökségét, s ebből a munkából dolgozta fel a 18. századi, erdélyi Ferences templomépítészetet. Az Ő további életútját a hazai műemlékvédelem fogja kiteljesíteni. Halmos Balázs (1976) doktori kutatásai során a gyulafehérvári székesegyház Lázói-kápolnájának építésztörténeti és műtörténeti novumait tárja elének. Fekete Csaba József (1977) egészen kivételes érzéssel és szorgalommal dolgozta fel a magyar vidéki kastélyok és városi paloták 19. századi építészeti és életmód történetét.

Magam húsz éven keresztül voltam az ókor építészetének előadója, s talán az ókori Kelet néhány jelenségének leírása marad utánam. De az egyetemes építészettörténeti bölcsekedés mellett fontosabbnak tartottam a hazai építészeti örökség megismerését, feldolgozását, s erre bátorítottam fiatal kollégáimat is. Ennek eredménye a Népi építészet című tantárgy és tankönyv. Fiataljaink, hallgatók és munkatársak, több ezer épület, műemlék, település felmérését, értékelemzését, további kutatásokra alkalmas dokumentálását készítették el. E felmérések, különösen a határon túliak gyakran az utolsó megnyilvánulásait jelentik építészeti örökségünknek, s így veszendőségük ellenére nem merülhetnek a feledés méltatlan állapotába.

Négy dokornak (PhD) és több ezer építész-hallgatónak voltam jó, vagy kevésbé kedvelt iskolamestere. Közülük sokan emelkedtek már közismert egyéniségekké, a fiatalabbak meg nyilván ezután lesznek a szakmánkat továbbgondoló mesterekké.

JANÁKY ISTVÁN

ÉPÍTÉSZET MAGYARORSZÁGON

Arra a kérdésre, hogy 1938-tól 2008-ig, 70 év alatt milyen utat tett meg a magyarországi építészet, még soha nem kíséreltem meg válaszolni. Nagy hullámverések voltak. 1938 azért volt érdekes pillanat, mert nálunk még virágzott a bauhausiánusnak nevezett építészet. Tulajdonképpen ennek csak egyetlen képviselője dolgozott Magyarországon, Molnár Farkas, a többiek mind másodkézből kapták a Bauhaus-t. Hofstätter és Dománytól kezdve Placsek Imrén keresztül Fischer József, Kotsis Ivánig. De mindenesetre, ez a másodlagos érintettség is elég intenzív és kiterjedt volt ahhoz, hogy azt mondhassam, hazánkban, 1938-ban még ez volt a többségi irányzat. Ekkor egyébként a németországi Bauhaus már nem létezett, hiszen 1933-ban Hitlerék kitesékelték. Gropius, a mester 1934-ben, 35-ben még körbejárta a világot, hogy ellenőrizze a Bauhaus-eszmék elterjedését. 38-ban már volt egy ellenhatás. Molnár Farkasnak volt egy cikke, a „Pro és kontra”, amiben leszámolt ezzel a merev építészettel. Ez idő tájt változás kezdődött el a világban. Megpuhult az építészet, lazább formák, szabadabb szerkesztés, mindenféle építészeti játékoknak az alkalmazása került használatba. Magyarország teljesen ugyanott volt, ahol az európai építészet. Olyannyira, hogy amikor a 70-es évek végén Párizsban megnéztem Corbusier házait, akkor rájöttem, hogy a 30-as években épült magyar épületek sokkal jobb kivitelezésűek, mint a Corbusier-házak, amelyek nagyon mentek szét. A magyar építészet a 30-es évek végéig, sőt egészen a háborúig az európai és a világ építészetével abszolút azonos ritmusban, párhuzamban masírozott az építészettörténet útján. A háború ezt megszakította. Ám a háború után volt 4 vagy 5 év, ami szerintem a magyar építészet egyik leggyönyörűbb korszaka volt. Akkor az építészek már nem csak romeltakarítással foglalkoztak, hanem új feladatokon is dolgoztak, és gyönyörűbbnél gyönyörűbb épületek jöttek létre. Gondoljunk csak Schall Józsefnek a győri munkáslakóházaire, vagy arra a pár házra, amelyek Budapesten, mondjuk a Lehel téren, a piac északi oldalán állnak. De rengeteg dolgot tudnék mondani: Szendrői Jenőnek a Fehérvári úti szakorvosi rendelőintézetét, vagy a Lauber László és Szendrői Jenő által épített Honvédelmi Minisztérium épületet. Közismert dolog, hogy 51-ben volt egy építészeti kongresszus – ahol Révai József elvtárs egy nagyot ordított, s azt mondta, nem lehet tovább modern építészetet csinálni, hanem a szovjet példa alapján megkezdődik a szocreál. Érdekes dolog volt, hogy ez is rövid ideig tartott, majdnem ugyan

addig, mint az előző korszak, mert hiszen 55-ben már lazulni kezdett a helyzet, az igazi kemény szocreál sem tartott tovább. Viszont nagyon sokat építettek, ami szerte az országban látható. Egy ideig az emberek nagyon gyűlölték a szocreál építészetet. Az építészek azonban egészen más szempontból nézik a dolgokat és ennek az az eredménye, hogy mára a szocreál épületek némileg tetemes részének nagy becsülete keletkezett. Ennek az a magyarázata, hogy a szocreál nem volt teljesen váratlan dolog. Az építészek beleuntak egy kicsit a modernizmusba és tulajdonképpen a szocreál olyan volt, mint amikor a börtönben lehet alkotni. Tehát, hogy van festék, van ecset, van vászon, van festőállvány, és festeni lehet a börtönben is. Magyarországon pedig lehetett építeni, de csak a pártszervek állandó felügyelete mellett. Az én véleményem szerint 1956 után sokkal nagyobb, szinte traumatikus szakadás keletkezett a magyar építészetben – de mások is ezt mondják. Még pedig az, hogy akkor, mondjuk 57–58-ban már nem létezett sem a Bauhaus-dogmatika, nem élt a szocreálnak a kötöttségrendszere sem és szabadság sem volt túlságosan, mert az egész ország be volt zárva egy ketrecféle térbe. Ezért minden építész úgy próbált menekülni, hogy választott magának valami példaképet. Gulyás Zoltán Alvar Alto-t, Jurcsik Károly az angol építészetet, Hofer Miklós a japán építészetet és így tovább. Még Dél-Amerika hívónk is volt, Mikolás Tibor – a debreceni Hajdú áruháza olyan, mintha Lucio Costa tervezte volna. Ez a zavar hosszú-hosszú ideig eltartott és igazában még most se nagyon lehet kilábalni belőle. A nyugati építészet egyre technicistább lett, egyre fejlettebb építőipari technológiák váltak ismertté és kaptak lábra, a nyugati építészet egyre jobb építészeti, szerkezeti, kivitelezési minőségeket produkált, amit itthon nem lehetett utánózni, mert nem volt meg az építőipari háttér. Ezért a nyugati példák az utánzása egyre komikusabbá vált, mert egy-egy épület úgy nézett ki, mintha Nyugaton tervezték volna, de ha közelebb ment az ember, akkor látta, hogy az részleteiben talmi dolog. Ez tulajdonképpen máig nagyon lassan enyhült. Most már azért vannak nagyon jó kivitelezésű épületek, de a Nyugatnak a szolgálai utánzása máig sem szűnt meg. Nagyon kevés olyan épület épül, amely magyarnak mondható. Vannak persze építészek, akik azt mondják, hogy ez nem fontos kérdés, mert az egész világ építésze egyetlen óriási együttesé válik és nincs különbség országok között. Én nem osztom ezt a nézetet, szerintem Magyarországnak még mindig van egy olyan speciális építészeti morfológiája, ami ugyan nagyon finom, és majdnem észrevehetetlen, de még mindig létezik. Vagyunk néhányan, akiket ez érdekel, ezzel foglalkozunk és próbálunk valamit ez ügyben tenni.

Bennem kialakult a vonzalom, nem annyira a szegény emberek iránt, hanem egészen konkrétan az iránt az építészet iránt, amit nem építészek csinálnak. Ezt később, a 70-es években a kollégáimmal, akiket ez érdekelt spontán építészetnek neveztük el. Ez a spontán építészet nagyon érdekes képződmény, a magyarországi épület állománynak szerintem legalább a 90%-a ebbe a körbe tartozik. Olyan épületek, amelyeket viszonylag képzetlen, de mindenesetre nem magas képzettségű építészek közreműködésével, vagy teljesen építészek nélkül hoztak létre. Idetartozik a vidéki paraszti építészet is, de beletartoznak a városi, külvárosi építmények is. Ezek iránt mindig vonzalmam volt és aztán később úgy tekintettem ezekre, mint ahogy Bartókék tekintettek a népművészetre. Bartókék bevitték a népművészetet a múzenébe, de mivel az építészet egészen másfajta törvények szerint működik, mint a zene, ezt a transzformációt igazában az építészetben nem lehetett megcsinálni. Már mint azt, hogy a másodlagos paraszti vagy köznépi építészetet, ezt a spontán építészetet, áttessékelné a műépítészetbe.

Tehát 1956-ban hosszabb szünet után elkezdtem az egyetemem. A rettentő kellemetlen az volt, hogy a jobb professzorokat nagyon abajgatták, például Csonka Pált, de azért viszonylag megnyugodott a helyzet és 62-ben le is diplomáztam. Közben megcsináltam egy nagyon érdekes nemzetközi pályázatot, amit az UIA (az építészek nemzetközi szervezete) írt ki és egy vándorszínházra vonatkozott. Negyedikes építészhallgató voltam, amikor ezt csináltam, s akkor az én tervemet választották ki, hogy kiviszik Angliába.

Nem volt díj, hanem akinek a tervét kivitték, az meg volt hívva a Buckingham-palotába egy fogadásra a királynővel. Örültem, hogy kijutok Angliába, és a királynővel fogok ott parolázni, amiből nem lett semmi, mert lehívtak a KISZ irodára, és azt mondták, hogy „Maga nem KISZ tag!” „Hát nem” – mondtam. „Akkor nem utazhat, be kéne lépni” – mondták. „Nem lépek be” – mondtam. És nem is jutottam ki. Ezt a történetet csak azért mondom el, mert rengetegen vannak, akik kommunista érzelműek lévén azzal védekeznek, hogy ők nem tudták, hogy pontosan miről van szó és ezért voltak hívók. Ezen én azért csodálkozom, mert aki egy kicsit gondolkozó, egy kicsit is okos ember volt, az világosan látta, hogy mi történik körülötte. Ezért nem voltam hajlandó belépni a KISZ-be. De hát ez nem befolyásolt, rendesen megcsináltam a diplomaterveimet, lediplomáztam, és utána bekerültem a tervezésbe. Először az úgynevezett Vasúttervben dolgoztam, ami a MÁV-nak a tervezőirodája volt, de az csak egy rövid, egyéves időszak volt. Utána aztán apámnak az ajánlására – ebben az egyben segített nekem – bekerültem az Ipartervbe, ami csodálatos hely volt. Szendrői Jenő nevű kitűnő építész, statikus volt a főmérnök, igazgató, akinek nagy nimbusza volt. Később aztán a Mesteriskolában is kapcsolatba kerültem vele és ott éltem le tulajdonképpen az életemet egészen a nyugdíjig.

Apám és köztem, mint két építész között – azt merném mondani – nagyon kevés szakmai kapcsolat nem volt. Akármilyen túlzásnak is tűnik, de életében csak egyetlen egy instrukciót adott nekem, ami építészetre vonatkozott, az is egy mondatnyi volt. Ez úgy történt, hogy csináltam azt a bizonyos vándorszínház tervet, ott feküdt előttem az asztalon. Apám odajött, de nem közel, azt hiszem két és fél – három méternél nem jött közelebb, távolról ránézett a tervemre és azt hiszem, hogy nem tetszett neki. Csak annyit mondott: „vigyázz, neked az ízlésedből kell megélned!”. Ez a megjegyzése, mint egy csillag, úgy vezérelt az egész pályámon, és ami még ennél is érdekesebb, az az, hogy egyre fontosabb lett ez a dolog – mármint az ízlésnek a fontossága. Röviden kifejtve mára már oda jutottam, ami talán azoknak, akik nem foglalkoznak építészettel, egy kicsit rébuszszerűnek fog tűnni, hogy az építészetben az ízlés sokkal fontosabb dolog, mint a stílus. Mert hogy a stílus, az egy változó dolog, amelyik a reneszánszban ilyen, a Bauhausban olyan, a dekonstruktivizmusnak nevezett modern irányzatban amolyan – de az ízlés az én érzésem szerint, szemben a szóbeszéddel, az egy konstans dolog. És ez azzal függ össze, hogy a szépség maga konstans. A szépség az nem változik, az valahogy a teremtés formatanából eredve egy örök dolog, és az embereknek a tárgyi kultúrájában lévő szépség misztikus módon összeköttetésben van a természettel. Egyébként nem hiszek a misztikában, ez egy alaktani kérdés – és ilyen módon a szép is összefügg az isteni teremtéssel – nem vagyok vallásos. A széppel viszont az ízlés függ össze. Az ízlés alatt azt értem, hogy ha valakinek megmutatnak valamit, egy tárgyat, akkor meg tudja állapítani, hogy az szép-e vagy nem. Most ugye erre a köznép azt mondja, hogy micsoda marhaság ez, mert a közmondás is azt mondja, hogy ízlések és a pofonok különböznek, vagyis mindenkinek más az ízlése és egyébként is az ízlések a különböző korokban változnak. Szerintem nem így van, az ízlés abszolúte konstans dolog. A barokkban is voltak szép dolgok és ízléstelen dolgok, még a reneszánszban is, a reneszánszot megelőző időkben is, nem beszélve a máról, mikor a csúnya dolgok már nagyon is összekeverednek a szép dolgokkal. Ezért is használják az emberek ezt a kifejezést, hogy mindenkinek az ízlése változó, mert nincs az ízlés a stílus által regulálva. A stílus haszna az volt, hogy regulálja az ízlést, de ez most nincsen, és a legnagyobb fejevesztettség uralkodik.

GONDOLATFORGÁCSOK A ZENE „ÁTADÁSÁRÓL”

Saját „produkcióinkat” sohasem könnyű jellemezni. Mégis megpróbálom, a közülük talán legismertebb, a Zenebutik vázlatos szemrevételezésével.

1981 ősze a TV-ben: lehetőséget kaptam, hogy készítsék egy próbaadást októberre – abból a műsortípusból, amit a rádió-sorozat, a már említett Zeneköznelben átültetésével elképzeltem. Ha beválik, ígérték, decembertől lehet folytatni, rendszeresen. Csak éppen műsoridő nem volt. (Érdekes módon: soha sincs azóta sem, mindig szinte előről kellett megküzdeni érte.) Egyetlen hely maradt, mert a kutyának sem kellett. Én pedig tudtam az irodalomból, hogy rossz időpont nincs, csak gyenge műsorok vannak. Szabad préda volt a vasárnap délelőtt 11 óra. Örömmel vállaltam, pedig mindenhol ijesztgettek, hogy akkor a család kirándul, vagy már a készülő ebéd foglalkoztat mindenkit, vagy éppen alszanak, esetleg misén vannak. Biztosan így volt, de aztán kialakult: havonta egyszer – aki akar – televíziót is tud nézni.

A műsor címe hamar meglett, bár a „butik” nem teljesen sugallja a valóságot, meg nem is tősgyökeres magyar szó. Mégis ennél maradtam, mert óhatatlanul hátszelet kaptunk azáltal, hogy a műsorindulást alig valamivel előzte meg az egyre terebélyesedő „butikosodási” hullám, és ez az oda-visszahatás szerencsésnek tűnt. Mindenképpen azt szerettem volna, hogy már az elnevezés sugallja a sokszínűséget, azt hogy itt szinte mindent lehet „kapni”, ami zene.

Kiderült, ezzel kevésbé volt gond, sokkal nehezebben fogadták el a műsor akkor még szokatlan gyors tempóját, pillangószerű „kiszámíthatatlan” röpdősését. Tizenöt évvel azelőtti amerikai tanulmányutamon bőven adódott lehetőség tanulmányozni az ottani rádiók-tévék stílusát. Nálunk akkoriban még híre-hamva sem volt a kereskedelmi adásoknak, így logikusnak tűnt, hogy csak idő kérdése és hozzánk is betör a gyors lebonyolítás, a zenék állandó fel- és lekeverése, a „rábeszélés”, és mindenek előtt a közvetlen, személyes hangütés, a sokszor harsány, kikiáltó-jellegű megszólalás, ami nem a sajátom – szerencsére. Bár az első időkben meg-megkísértett ez is, de egyszerűen nem állt jól. És, mivel sohasem tudtam más szövegét, stílusát szajkózni, vagy más mozdulatait, gesztusait átvenni – máig megmaradt az, ami van, ami az „enyém”. A tartalmat illetően semmi mást nem tettem, mint hogy azt folytattam, ami a rádiós „műhelyünkben” kialakult. Jártam operába, koncertekre, figyeltem a műsorokat, híreket, igyekeztem követni az új lemezek, könyvek megjelenését, vagyis: állandóan – műsortól függetlenül is – a zenevilágban éltem. Ez a természetes közeg. Ma sincs másképp. Aztán, egy idő után – akárcsak a Zeneköznelben esetében – itt is kialakult, hogy a túlkínálatból leginkább a szűrés, a válogatás okoz gondot. A kezdeti „vegystál” jelleg után egyre jobban érlelődött az a szándék, hogy lehetőleg legyen valamiféle gondolati-tartalmi abroncs, ami összefogja a kisebb mozaikokat.

Kezdetben az újdonságot jelentő külföldi klipek adták a Zenebutik fő vonzerejét, majd „kinyitottuk az ajtókat” és igen sok hazai nagyság és világsztár tisztelte meg produkcióinkat. Néhány név emlékeztetőül: Ferencsik János, Fischer Annie, Cziffra György, Leonard Bernstein, M. Rosztropovics, Paco de Lucia, Jean-Michel Jarre, José Carreras, Luciano Pavarotti, Elton John és nagyon sokan mások.

Már a kezdetektől gondot fordítottunk arra, hogy minél többet foglalkozzunk a hazai zenei élet kiválóságaival. A nálunk rendszeresen megjelent művészek között volt pl. Rost Andrea, Sebestyén Márta, Tokody Ilona, Kincses Veronika, Kocsis Zoltán, Presser Gábor, a Liszt Ferenc Kamarazenekar, Benkó Sándor vagy Gregor József. Tudatosan vállaltuk „sztárolásukat”, mert így – büszkeségünkre – milliók követhették pályájukat. (S nem utolsó sorban az MTV archívuma is pótolhatatlan értékű

„karrier-állomásokkal” bővült, amit – ha lesz rá igény – talán egyszer fel lehet majd a tetszhalálból támasztani.)

Ugyanilyen fontos volt, hogy a „kisvilágot” és a „nagyvilágot” is elválaszthatatlanul mutassuk be. Voltak adásaink – többnyire élőben – hazánk legnagyobb, legérdekesebb városaiból. Majd távolabbról is: Berlinből, Szabadkáról, Újvidékről, Ungvárról, Bécsből, és külön műsorok születtek, pl. kolumbiai, New York-i, washingtoni, tibeti, burmai „színekkel”. Délkelet-Ázsia egyes országai többször is visszatértek sorozatunkban, hiszen kultúrájuk – ezen belül zenéjük – kimeríthetetlenül gazdag és inspiráló. Nagy sikert aratott több japán és kínai mozaikunk, vagy az egyik legemlékezetesebb epizód, a négy részes polinéziai Zenehíd. A „híd” nálunk mindig összekötött: korokat, stílusokat, műfajokat, földrészeket, és persze első-sorban embereket – a zene segítségével.

A bennünket körülölelő zenéket, azok értékeit, érdekességeit, különlegességeit igyekeztünk átadni. Műfajkorlátoktól függetlenül – vagyis mindig szabadon tallózva a különböző stílusok, korok alkotásai között. Tudatosan vállalva a „keveredést” – ami évtizedekkel ezelőtt még meglehetősen szokatlan volt. Így viszont valóban – nagyolás nélkül – sokakhoz találtunk utat. Mindezzel együtt a sorozatnak stílusformáló „szerepe” is volt: mert a különböző raffinált helyszínválasztásokkal, vagy pl. a megszólítással („Hölgyeim és Uraim!” – az „elvtársi időkben!”), az adások élő jellegével, kaleidoszkópszerűségével, már említett gyors tempójával akkoriban újat hozott.

És így, évtizedekre visszatekintve, kiderül, hogy esetemben „minden” egyazon elképzelés, koncepció megvalósulása. Mert a ZENEKÖZELBEN – ZENEBUTIK – ZENEHÍD – ZENEI KALEIDOSZKÓP – OPERAPÁHOLY lényegében mindegyik ugyanazon „töröl” fakadó színes magazinműsor. Azzal a céllal, hogy értékeket, érdekességeket, különlegességeket adjunk át – minél többeknek!

S mindezek szemrevételezése után legyen szabad röviden felvázolni a jelenlegi – az írás melletti – fő tevékenységemet, a múzeumi munkát!

2006 április végétől este 10 óráig tartó meghosszabbított nyitva tartással minden csütörtök este külön, egyedi színvonalas összeállítású plusz-műsorok születnek a Szépművészetiben. Ezek részben az adott időszaki kiállításokhoz kapcsolódnak, de olykor lehetnek attól függetlenek is, lényeg itt is a sokszínűség és a „közönség-vonzás”.

E csütörtök esti programok több pillérre épülnek: mindig vannak egyedi tárlatvezetések, általában 6–8 (köztük egy angol nyelvű is), ezekkel párhuzamosan a Márvány csarnokban kialakított Jazzszalonban fiatal jazzmuzikusok mutatkoznak be, és többnyire a Barokk csarnok, vagy az ún. Ion piramis terem ad otthont a nagyobb rangos + (plusz) műsoroknak: irodalmi esteknek, koncerteknek, nagyobb lélegzetű művészettörténeti előadásoknak, különleges összeállításoknak. (Ízelítő az első programokból: Kaláka, Sebő, Hobo, Sebestyén Márta, Hollós Máté zeneszerzői kamaraestje, felolvasóestek Esterházy, Parti Nagy, stb.)

Itt fontos cél: minél szélesebbre kitérni a kapukat, hogy ne csak a szorosan vett képzőművészet rajongóié legyen a múzeum. Ehhez hívjuk segítségül a társművészeteket, ezeken belül hangsúlyozottan a zene különböző műfajait. Ennek a koncepciónak kialakításában, tartalommal megtöltésében és a csütörtök esti ún. Múzeum + estek házigazda szerepében vállaltam örömteli és számomra is fontos szerepet.

Töretlenül hiszem, hogy akár egy életen át lehet szeretni azt, amivel foglalatostkodunk, és amivel – szándékom szerint legalább is – nemcsak magunknak, hanem másoknak is örömet szerzünk. Kaphatunk ennél többet a Sorstól? Igen, talán ezzel összefüggésben azt, hogy a hivatás-munka-hobby: igenis, mindez összegeződhet! És mindennek átadása – különböző szinteken megújuló erőt adó kiapadhatatlan örömforrás!

SZAKMAI VALLOMÁS A GEOLÓGIÁRÓL

Egyetemi előadásaimat gyakran viccesen azzal kezdem, hogy az első értelmes ősemler geológus volt, mert felismerte a kovakőzeteket. Ezekből készítette nyílhegyeit, eszközeit és még tüzet is tudott csinálni vele.

A rómaiak Erdélyben aranyat és kőst bányásztak, a középkorban a Felvidéken európai jelentőségű arany- és ezüstbányászatunk folyt. Ehhez képest a megfigyelésre alapozott földtani tudomány kezdete csak a 18. század végére tehető. A geológia (földtan) elnevezést először 1778-ban De Lu francia tudós használta.

Mai fejjel meglepő, hogy a geológiát művelő 19. századi elődeink 20–25 évesen már professzorok, tanszékvezetők voltak. Igaz, hogy világot látott, a göttingeni, heidelbergi, tübingeni vagy zürichi egyetemen végzett, majd doktorált szakemberekről van szó.

Szakterületem már elnevezése miatt is – geológia – (összetett görög eredetű szó föld és tan, tudomány) sokak számára misztikusnak tűnik. Gyakran összetévesztik a geodéziával, a földméréssel. Munkánk nem látványos, azt szokták mondani, hogy a geológus sikere és bukása egyaránt a föld alatt van.

1938 az évmilliókban gondolkodó geológiában nem „mértöldkő”. A közérdeklődést is kiváltó, globális elméletek csak évtizedek során alakultak ki, így az eredményeket nehéz egy esztendőhöz kötni. Jó példa: Alfred Wegener ma már általánosságban ismert, kontinensvándorlási elmélete, amely a maga korában gúnyozott aratot.

Természetes, hogy lehatárolt, kisebb térségben, a földtani kutatásban is lehet egy-egy évhez eredményeket kötni, ezek azonban nem képezik a közbeszéd tárgyát, ezért írni is nehéz róluk.

Gyakran elhangzó megállapítás, hogy hazánk területe ásványi nyersanyagokban szegény. Valóban, a trianoni döntés után elvesztettük összes működő kőolaj, földgáz és kősbányáinkat, és csaknem valamennyi ércbányánkat. Ezért a magyar geológia legfőbb feladata évtizedeken keresztül a nyersanyag kutatása volt. Így aztán 1938-hoz is kötődik jelentős eredmény. A sors iróniája, hogy ez sem a geológia sikere alapján keltett figyelmet.

A zalai Budafán 1937-ben mélyített fúrással gazdaságilag is értékes kőolajkészletet tártak fel. Az eredmény alapján 1938-ban alakult meg a Magyar Amerikai Olajipari Rt, a MAORT. Ezzel indult meg Magyarország mai területén a rendszeres kőolajtermelés. A kutatás és termelés vezető szakembere Papp Simon főgeológus volt, akit 1948-ban, az elhíresült MAORT perben, koholt vádak alapján ítélték el. Életútját Galgóczy Erzsébet: Vidravas című regényéből ismerhettük meg.

A Tapolca melletti Nyírádon kiváló minőségű alumínium ércet, bauxitot találtak, amelyet termelésbe is vontak. 1940-ben itt indult meg a bauxit első hazai mélybányászata. A bányászat a későbbi évtizedekben azonban hatalmas mennyiségű karsztvíz kiemeléssel járt együtt. Hatására a Hévízi-tó melegvíz hozama csökkent, a Tapolcai-tavasbarlang vize elapadt, ezért 1989-ben a bányászatot leállították. Jelentős mennyiségű ércvagyron maradt a területen.

Hogyan fejlődött a geológia azóta? A II. világháború után az ország romokban hevert. A helyreállítási munkákhoz szükséges nagymennyiségű építőanyag biztosítása és a megcsönkített ország elvesztett ásványi nyersanyag lelőhelyeinek pótlása kiterjedt földtani kutatást igényelt. A Földtani Intézetben széleskörű kutatás, térképezés indult meg. 1948-ban, a Tudományegyetemen megkezdődött a hazai geológusképzés.

Az államosítással nagy bányavállalatok jöttek létre. A korra jellemző titkosság miatt a mecseki urántermelés az első évben még bauxitbányászat néven szerepelt. Talán kortársaim még emlékeznek arra, hogy 1956. október 23-án este, a Kossuth téren a hatalmas tömeg többek között azt a rigmust is ismételte, hogy: „azt kérdezik Pesten-Budán, hová lett a magyar urán?”

Az 50-es években a földtani kutatás az Alföld, a talajvíz, majd az ártésvíz vizsgálatai felé fordult. A nagyarányú iparfejlesztés, a „szocialista” városfejlesztés, a lakótelepek nagy száma nemcsak tömeges talajmechanikai vizsgálatot, hanem részletes földtani értékelést és nyersanyag feltárást is igényelt.

1965-ben fedezték fel Szeged mellett az Algyői kőolaj- és földgázmezőt, amely azóta is az ország legjelentősebb szénhidrogén bázisa.

Ebben az időszakban tárták fel a Mátrában a recski mélyszinti ércesedést. Az európai viszonylatban is jelentős rézérc készlet települése azonban szeszélyes, ezért befektető hiányában a vágatrendszert vízzel elárasztották.

Az 1964-ben elfogadott építési törvény városaink hosszú távú fejlesztéséhez rendezési tervek készítését írta elő. A tervekhez kapcsolódva 66–68-ban Budapest, a Balatoni üdülőkörzet, Miskolc és Eger területén szervezetter megindult a részletes mérnökgeológiai térképezés. A kutatásokkal alátámasztott térképezést a Központi Földtani Hivatal irányításával a Földtani Intézet, a Földmérő és Talajvizsgáló Vállalat, a Budapesti és Miskolci Műszaki Egyetem munkatársai végezték. E munkálatokat nagy nemzetközi érdeklődés és elismerés kísérte.

Az új energiapolitika a szénhidrogéneket és az atomenergiát helyezte előtérbe, ezért több szénbányát bezártak. Majd 1973-ban jött az első olajárrobbanás, így a szén újra felértékelődött.

A hetvenes évek közepére a mélyépítési munkák magas fokú gépesítéssel egyre nagyobb mélységben zavarták meg a természeti folyamatokat. Szaporodtak a felszíni víz- és talajszennyezések, egyre több problémát jelentett a nagytömegű és különböző veszélyességű hulladék kezelése és elhelyezése. Az 1976-ban meghozott környezetvédelmi törvény a geológiában a környezetföldtani szakirány kifejlődését eredményezte. Széleskörű tevékenység indult a felhagyott bányaterületek rekultiválására, a hulladéklerakó helyek kijelölésére és a szennyezett területek rehabilitációjára.

Ugyanakkor a többszáz éves múltra visszatekintő, egykor igen jelentős ércbányászatunk lehanyatlott. 1985-ben Rudabányán a vas-, Recskén a réz-, Gyöngyösorosziiban az ólom és cinkbányát bezárták.

A 90-es években alapvetően új körülmények közé került a tudományos élet. A nagy állami tervezőintézetek: az FTV, MÉLYÉPTERV, UVATERV, VIZITERV, stb – leépültek, Bt-k, Kft-k, Rt-k szinte áttekinthetetlen sokasága jött létre. A Földtani Intézet, Geofizikai Intézet személyi állományát jelentősen csökkentették. A kutatások állami támogatása is csökkent, illetve pályázati rendszerre – OTKA – változott. Ugyanakkor megjelent a nemzetközi pályázatok lehetősége is – TÉT, PHARE – ezáltal széleskörű nemzetközi kapcsolat, együttműködés alakulhatott ki. A tudományos kutatások „zászlóshajója” Széchenyi-tervként indult, ma Nemzeti Kutatásfejlesztési Program, már több évre nyújt nagyösszegű támogatást. A komplex kutatások rendre konzorciumi keretben valósulhatnak meg.

Az utóbbi évtizedekben fontos mérnökgeológiai és környezetállapot vizsgálatot igényelt a nagy autópályák – M0, M6, M7 – a budapesti 4. metró (DBR) építése valamint a regionális hulladéklerakó telepek kialakítása.

A kutatások színvonalát nagyban emelte a korszerűsített műszerezettség valamint a térinformatika, a számítástechnika elterjedése és a nemzetközi együttműködés kibővülése.

Miben sikerült részt vennem? Annak idején csaknem tízszeres túljelentkezés mellett nehéz volt az ELTE geológus szakára bejutni, csupán tíz főt vettek fel.

Kollégista lettem. Együtt laktunk bölcészekkel, jogászokkal, éttermünk közös volt az orvostan-hallgatókkal, iparművészetisekkel. Háttérként pedig ott volt a viruló Egyetemi Színpad. Ez a csodálatos, igazi univerzális közeg segített legalább részlegesen leküzdeni vidékiségem hátrányait.

Professzoraim a nagy tudós generáció közismert személyiségei voltak: Bogsch László, Egyed László, Szádeczky-Kardos Elemér, Vadász Elemér és Vitális Sándor. Tőlük nemcsak tudományt, hanem emberséget is tanulhattam.

1962-ben végeztem. Több helyre hívtak, de én a Műszaki Egyetem Ásvány és Földtani Tanszékére vágytam, ahol már 1956-57-ben dolgoztam. Papp Ferenc és Vadász Elemér professzorok segítettek tervem megvalósításában, – ma is úgy érzem, jól döntöttem.

A tanszéken régi ismerősként fogadtak, miután a száz éves intézményben én voltam az első okleveles geológus, a „hivatásos szakember”, rögtön a mélyvízbe dobtak. Papp professzor áldásával szeptemberben már oktathattam és kutathattam.

A kollégiumi évek után – albérletben – magányos lettem. Hamarosan házasságot kötöttem. Építész mérnök hallgatómat (Rácz Máriát) vettem feleségül, aki sokat segített kutatási munkáinkban és nálam vizsgázott geológiából.

Most, hogy végigtekintek szakmai életutamon, hivalkodónak tűnhet munkám sokszínűsége. Pedig nem erről van szó, fontos volt a háttér, a tanszék múltja, elismertsége, széles kapcsolatrendszere, a jó csapatmunka és a mérnökgeológiai feladatok sokasága. Valóban a tanszék a mérnökgeológiai kutatás és oktatás bázisa. Így az alig tízegynehány fős létszám ellenére országos jelentőségű munkák részese.

Már első munkáim is izgalmasak voltak. Pályakezdőként továbbfejlesztettem mecseki diplomamunkámat, ebből doktoráltam és megjelent monográfia kötetem.

Fordulatot jelentett szakmai életemben, hogy a szervezeten megindult mérnökgeológiai térképezések keretében Meisel János professzor megbízásából, a több éves egri vizsgálat témavezetője lettem. Ez volt a tanszék első, mindenkit érintő kutató munkája.

A műemlékekben gazdag város alatt az évszázadok során vulkáni tufában hatalmas pincerendszert, kész labirintust alakítottak ki. A mélyebb vágatok víz alá kerültek, sok helyen felszakadtak, megközelíthetőségük bizonytalan és veszélyessé vált. Ezért feltárásuk bonyolult feladatot jelentett, geofizikai üregkutatást, békaember bevonását, víztelenítést és bányászati megerősítést is igényelt. Ennek következtében a mérnökgeológiai vizsgálatsorozat nagy hazai és nemzetközi érdeklődést váltott ki. Romantikus címekkel „...feltárul a labirintus...” gyakran szerepelt a napi sajtóban, TV-ben, még a coloradoi Denver Post, a tajvani China Post is beszámolt róla. KGST konferenciákat tartottak, kormánydelegációk látogatták Eger városát. Jelentéseim a parlamentbe és az illetékes minisztériumokba is eljutottak. Közben Pécsen, Budafokon és Kőbányán is jelentkeztek pinceproblémák – 1974-ben Tárcaközi Pincebizottság alakult. A bizottság nem csak koordinált, hanem évente több százmillió forint központi támogatást is nyújtott. Így munkánk eredménye a város számára is felértékelődött. A bizottság a mai napig is működik, csaknem száz település vár a segítségre.

A kutatási eredmények alapján tudományos a Kossuth-díjas Kisfaludy Strobl Zsigmond szobrászművésszel egyidőben „vidékiént” Pro Agraria kitüntetésben részesültem, és oktatói területen előbbre jutottam, majd 1982-ben kineveztek tanszékvezetőnek.

Az egri kutatást követően számos pincés település, többek között Szekszárd, Paks, Szentendre feltárási munkálataiban vettünk részt.

Bekapcsolódtunk a regionális kutatásokba is, Budapest, Heves-, Pest és Veszprém megye felszínmozgás veszélyes területeit, majd a súlyosan szennyezett Tatabánya, és a Balaton üdülő körzet környezetállapotát vizsgáltuk.

Meghatározó szerepet kaptunk a műemlékek vizsgálatában és az építőkövek minősítésében.

Ebben az időszakban a Földtani Társulat és az MTA Alkalmazott földtani Szakbizottságának társelnöke voltam, és a Környezetvédelmi Minisztérium miniszteri kollégiumának tagjaként is tevékenykedtem.

1992-ben angol, olasz és spanyol vetélytársakkal szemben a VITUKI-val Brüsszelben PHARE pályázatot nyertünk. A Rózsadomb térségének komplex környezetföldtani vizsgálata volt a feladatunk. A kutatást jól felkészült, nagy munkabírású munkatársakkal végeztük.

A TéT program keretében hosszú évekig működhattunk együtt a párizsi Curie egyetemmel, az athéni és a xanti műegyetemekkel. Üregkutatási tapasztalatainkat Szantorin – Thira – szigetén is hasznosíthattuk.

1994-95-ben újabb izgalmas feladatot kaptunk. A MÁV Tervezőintézet szakértőjeként Török Ákos kollegámmal a Nílus-völgy Asszuán feletti szakaszán a vasúti pályabővítéshez a sziklafalak állapotát vizsgáltuk. A nagy melegben, megfeszített munka mellett megismerkedtünk Egyiptom nevezetességeivel.

Tanszékvezetői tevékenységem 17 év után, az egyetemi átszervezések, tanszékösszevonások keretében 1999 nyarán szűnt meg. Az eltelt évek során bővültek nemzetközi és hazai kutatási és oktatási feladataink. Nem voltam „vezéregyéniség”, mindig igyekeztem a nyugodt munkahelyi légkör biztosítani.

2002–2004 között tanszéki munkám mellett az OM Nemzeti Kutatásfejlesztési Program Tanács tudományos koordinátoraként is dolgoztam.

Magánszakértőként mérnökgeológiai szakvéleményt készíthettem a magyar-szlovén vasútvonal, az S8 gyorsforgalmi út, az M0 körgyűrű, az M6 autópálya alagutas – völgyhidas szakaszához és a 4. metró második üteméhez.

2005-ben Török Ákossal – mint geológusok – tagjai voltunk az egyiptomi Keleti-sivatagi régészeti expedíciónak. Romantikus, nomád tábori körülmények között vizsgáltuk az ősemberi sziklarajzok és kőeszközök, a különböző korú építmények kőanyagát és a fáraók korabeli aranybányászat körülményeit. Nagy élmény volt, és még aranyat is találtunk.

Elkapott a kutatói szenvedély, pedig szólnom kellett volna oktatási tevékenységemről is, hisz egyetemi oktatóként szakmai életem legfontosabb része a tudomány területén szerzett ismereteim átadása volt. A visszajelzések, elismerések alapján talán nem is „csináltam” rosszul. Az ELTE kollégiumából magammal hozott szellemiséggel szint tudtam adni a műszaki környezetnek.

Úgy hozta a sok oktatási reform, hogy a négy évtized alatt a Műegyetem valamennyi karán oktathattam. Érdekességként említhetem meg, hogy a sokezer hallgató között több, későbbi neves művészt – Jordán Tamást, Szörényi Szabolcsot, Sebő Ferencet, Koltai Gábort, majd Farkas Bertalan úrhajóst és Magyarai Béla kiképzett úrhajóst is tanítottam. Több új tárgyat – Környezetföldtan, Magyarország műszaki földtana, Városi geológia – indítottam.

Aztán különböző időszakban előadó voltam a Kertészeti és Szőlészeti Főiskolán, a Kossuth Lajos Katonai Műszaki Főiskolán, a Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskolán valamint a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen.

Nyugdíjasként – mint címzetes egyetemi tanár – jelenleg is részt veszek a tanszék oktatói, kutatói munkájában.

(SPORT)PÁLYÁM EMLÉKEZETE

Számomra felejthetetlen az újszegedi strand. Akár végig nagybetűvel is írhatnám: STRAND. Ez volt ifjúságunk soha vissza nem térő varázslatos színtere. A partfürdő a szó szoros értelmében egy szabadidő-központ szerepét töltötte be, hiszen akkor – az ötvenes évek elején – még nem létezett sem televízió, sem diszkó és CD-ROM helyett háborús rom volt a „divat” országszerte. Így aztán valamirevaló hímvivarú kiskorú májustól októberig a szőke vízéről, és kárászairól (Szeged főutcája is a Kárász nevet viseli) megénekelte folyó valamelyik partján töltötte minden iskolán kívüli idejét (néha az iskolait is). Az „úri gyerekek” a városi oldalon napoztak a jellegzetes kékre mázolt úszóstrandok nedves deszkáin. A szegényebbek az újszegedi oldalon, az ingyen strandon lébecoltak vagy néha belógtak a drótháló alatt a SZUE uszodájába. Nekem egyik szezonban volt éves bérletem a „méregdrága” intézménybe, mert elszegődtem úszónak. Azzal kezdődött, hogy a „koporsófejűnek” becézett edző (tényleg olyan kopasz feje volt, mint egy politúrozott diófakoporsó) kezelésbe vett néhány elszánt „ebihallal” együtt. Egész nyáron a korlátot fogva nagy levegőt kellett beszívni majd a víz alá bukva – nyitott szemmel! – kibugyborékolatni a közegbe. Dögunalmas volt, a klórtól pedig állandóan olyan piros lett a szemem, mint a fehér szőrű házi nyúl. A következő nyáron elmentem atlétának és továbbra is a kerítés alatt látogattam a „szujét” (a Szegedi Úszó Egylet rövidítését így ejtették az őslakosok). A mellettem fújtató srác – Dobai Gyuszi – jobban tűrte a monotonitást és nyolc év múlva, 1960-ban kétszer is Európa-csúcsot úszott a klasszikusnak számító 100 méteres gyorsúszásban.

Évekig arra vágtam fel – ha valahol kisebbségi komplexus fogott el, ami bizony gyakran megesett –, hogy én tanítottam Domján Editet turullabdázni! Bizony. Pedig az – mai szlogennel szólva – nem semmi, ha bármire okíthatta valaki a titkon imádott művésznőt.

Szóval: a turul. Az egy szegedi játékspecialitás, születési ideje 1904, szülője pedig Halácsy Antal városi tornatanár. Az új játék keletkezése összefüggött a századforduló azon törekvésével, hogy kizárólag iskolai célra újabb és újabb labdajátékokat szelídítettek meg, mert a foci nagyon durvának bizonyult (?) az ablaküveget meg drágán mérték. Ezért elmés tornatanárok vagy a labdát változtatták meg, vagy a pályát, esetleg az ütőt. Az utóbbit választotta Halácsy „tanerő”, amikor kitalálta a nyeles fatányér-féle ütőjét. Olyasmi ez, mint a régi krumplinyomó, amelyet a tanyai ezermesterek faragtak maguknak. Ezt a faütőt kellett aztán az ujjaink közé fogni és a két méter magas hálón átütni vele a teniszlabdát a téglalap alakú pályára. A tenisz szabályai szerint számoltuk a gémekeket, ezért az eredeti „turul” név helyett később elterjedt a röptenisz elnevezés. Nos, erre a – soha máshol nem látott – röpteniszre csodálkozott rá az ünnepelet primadonna, és kíváncsiságból – meg ösztönös játékoságától vezérelve – megkért, hogy technikai és taktikai képzésben részesítsem. Ennél nagyobb boldogság nem is létezhetett számomra akkor. Legott neki fogtunk a labdázásnak. Azt a csengő kacagást, amit egy-egy jól eltalált ütés után hallatott, semmilyen szuper modern hi-fi torony nem tudja visszaadni. Édesen bűgő kedves hangja nem a fülekben, hanem a szívekben él tovább. Kaló Flóri – ha olvasod az égben – ne bőgj! Vagy tudod mit, akár bőghetsz is egyet, hátha neked is jól esik.

Na és itt van az OLIMPIA. Arról szintén a strandon halottam először. Emlékezetes élmény, megmaradt bennem félévszázad után is. Tombolt a nyár. „Tikkadt szöcske nyájak” helyett izzadt strandfürdőzők „legelésztek” a büfék előtt. Most jöttem ki a vízből, azzal együtt pokoli melegem van. Üres a csúszda, meg a turulpálya, de mindhiába, mert „felült Lackó” a nyakamra és lusta vagyok lépni is. A tenyérnyi zöld fűben elterülve hallgatom az unalmas strandbemondót: eltűnt kabinkulcsokat meg

gyermeket keresnek, bemondják, hogy zónapörkölt kapható a Tiszavirág étteremben, aztán recsegő lemezeiről Kazal László zendít rá egyik éppen divatos slágerére. Egyszer csak: klatty és csend. Félbeszakadt a szám. Mi ez? A hangszóróból derűs büszkeséggel szólal meg az iménti búvalbélelt hang: „Kedves vendégeink. A rádió hírei alapján örömmel közöljük, hogy a helsinki olimpián megszereztük első aranyérmünket Korondi Margit személyében, aki felemás korláton lett olimpiai bajnok.”

Az újra felhangzó sláger már nem jutott el a tudatomig. Azon töprengtem: mi a csuda az az olimpia (akkor még nem tudtam, hogy tényleg: csoda!) és mi a fene az a felemás korlát? A spon-tánul tapsoló, éljenző tömeg arról győzött meg, hogy ez a bizonyos „olimpia”, valami fontos és fennkölt dolog lehet. Másnap már korán reggel sorban álltam a Népsportért (mert akkor még azért is be kellett állni a kigyózó sor végére). Aztán összegyűjtöttem valamennyi olimpiai számot, majd bekötöttem (máig őrzöm), és kívülről fújtam Mező Ferenc régi, illetve újabb olimpiatörténeti könyveit. Mint válogatott atléta és első osztályú kosárlabdázó természetesen én is az olimpián akartam diadalmaskodni, de legalábbis versenyezni. Egyébként nemzedékem ifjai közül a féllábú is sportolt és álmodozott az olimpiáról. Persze nem lett belőle semmi.

Szereztem viszont néhány diplomát, egyetemi tanárságot, meg katedrát, és így „megedződve” tovább kutattam – most már hivatásosként – az olimpiai játékok szövevényes múltját és jelenét. Mivel tehát végigkísérte egész életemet az olimpia erről emlékeznek még egy kicsit. Persze csak azokról, amelyeket átéltem tehát Helsinkitől (1952) Athénig (2004). Két húron adnám elő: egyszer kissé keményebb dúr hangnemben, mint sporttörténész (szociológus), másszor lágyabban, mint sportember és szurkoló.

Amikor születtem, 1938-ban nem volt olimpia, akkor éppen köztes állapot uralkodott, vagyis a négy éves olimpiász idusa. Március 7-én születésem napján az országos sportműsor sem tartalmazott olimpiai vonatkozású eseményt. Úgy egyébként lelkesen készülődött a magyar sporttársadalom az 1940-es tokiói olimpiára, amelyet azonban a háború miatt lemondtak a japánok. Ezt követően rokonaink, a finnek vették át, bízván abban, hogy náluk nem lesz vérengzés. Pedig lett. Az 1944-es olimpiát aztán mi is megpályáztuk – valószínű egy zavaros „tudatmódosított” pillanatunkban –, de végül London kapta, hogy azután ott se legyen, mert helyette a „fauegy” (V-1) meg a „faukettő” (V-2) rendezett véres játékokat London utcáin.

Az 1948-as ötkarikás játékokat viszont tényleg az angol fővárosban bonyolították le és a körülményekhez képest elég jól. Mi világra szóló diadalt arattunk: a megvert, romos, kifosztott Magyarország a nemzetek pontversenyében harmadik lett (10 arany, 5 ezüst és 13 bronzérem)! Erről én tíz évesen még mit sem tudtam.

Aztán jött Helsinki, amiről már az előzőekben elmondottak szerint szereztem tudomást a szegedi partfürdőn. Talán annyit az ismert 16 bajnoksághoz, hogy a sanyarú ötvenes években ez a siker jelentős erőt adott az országnak mivel ez lett az egyetlen konkrét és nem hazug teljesítmény, amire büszkék lehettünk. Kicsit professzori hangvételre áttérve a következőkben lehetne összefoglalni a szituációt. Sajátos helyzet alakult ki az ötvenes évek elején Magyarországon. A sporton kívüli gazdasági, társadalompolitikai, sőt tömeglélektani tendenciák együttesen azt eredményezték, hogy a sportaktivitás soha nem látott magasságokba szökött. Az egyéni érvényesülés, a mobilitás és a migráció legjobb területévé vált a versenysport. A fiatalok nem érezték robotnak a kemény edzéseket sem, hiszen szinte ez volt az egyetlen mód a szabadidő eltöltésére. A pártállami politikai manipulációban fontos szerepet kapott az élsportoló alakja, amely mindig hitelesebb volt az emberek szemében (mivel volt mögötte valós teljesítmény!), mint a mesterségesen „gyártott” sztahanovista élmunkás figurája. A válogatottak egyetlen sportágban sem érezhették magukat biztonságban,

mert ott lihegtek a nyakukban a második és harmadik vonalbeliek. Viszont aki bekerült a keretbe, az olyan kiváltságokhoz jutott (külföldi utazás, csempészáru, állás és lakás stb.), amelyek semmilyen más társadalmi réteg számára nem voltak elérhetőek. A „sportnagy hatalomként” emlegetett „Futbóliában” az iskolai testnevelés csak annyiban volt jelentős, hogy az utánpótlási bázist adta, a tehetségeseket felszínre hozta. A testnevelő tanárok ennek megfelelően – tisztelet a kevés kivételnek – csak az élsport szempontjából értékes „emberanyaggal” foglalkoztak. A „tömegsport” pedig a legszolgai módon átvette a szovjet mintát, és valójában az egyik leghazugabb jelensége lett a korabeli Magyarországnak. A honi hagyományoktól teljesen idegen tanácsrendszerre épülő közigazgatás keretei között formálisan működött ugyan az MHK, illetve az LMHK, de amikor 1953-ban Nagy Imre kormánya alatt átszerveződött az irányítás, ez a bizonyos „tömegsport” elvesztette még a látszatbázisát is, és akcióképtelenné vált. A korszakra jellemző, hogy a „kádertemető” süllyesztőjében a pártapparátusból kikopott (kifúrt) „fontos elvtárs” úgy került egyre mélyebbre, hogy előbb „szakszervezetist” csináltak belőle, aztán „népfrontos” lett, míg végül a sportapparátusba rakták, mondván: „oda még jó lesz”. Ezek a „szakemberek” azután – mivel máshoz nem értettek – futószalagon gyártották a tömegsportos statisztikákat. Megdöbbenő, hogy még az 1960-as évekből is maradtak fenn jelentések az MHK-próbákról, holott azok hivatalosan is megszűntek 1956-ban.

Helsinkihez elmondanék még egy eddig nem publikus, de igaz történetet. Egyik tanítványom apjától, az ökölvívó válogatott Erdős Jánostól tudom a sokáig titkolt esetet. Akkoriban még létezett a szocialista blokk vagy más néven a „béketábor”, amely időnként a sportpolitikát is bevetette a hidegháborús csatákba. Dúlt a két világrendszer közötti harc a sportpályákon, különösen Helsinkiben, ahol először jelent meg az olimpián a nagy („a nagyon nagy”) Szovjetunió. Erdei kemény kötésű (öklű) makói gyerekként súlycsoportjának (pehelysúly) legjobbja volt nemzetközileg is. Az összes mérkőzését megnyerve a szakma szerint egyértelmű várományosa volt az olimpiai aranyéremnek. Ekkor a szovjet tovarisok vezetésével összeült a „vörös internacionálé” és megegyeztek, hogy a magyaroknak ott van Papp Laci, aki kétszeres aranyérmes, elég az nekik. Ezért azután Erdeit lepontozták a „baráti” országok bírói a csehszlovák ökölvívó „elvtárs” javára. Így lett végül Erdei János ötödik. Egy életen át szenvedte ezt az igazságtalanságot, ami végül sírba vitte. Kérésére a helsinki olimpiai formaruhájában temették el és tiszteletére – végre! – eljátszották nyitott sírja fölött a magyar Himnuszt.

A melbourne-i olimpiai szereplésünkre érthetően rányomta bélyegét az a tény, hogy a kiutazás előtt kitört az 1956-os forradalom, majd az azt leverő szovjet invázió hírére a csapat lelkileg szétzilálódott. A másik – kevésbé respektált – oka az volt viszonylag gyengébb eredményeinknek (szakértők szerint Melbourne-ben legalább húsz aranyérmes szerezhettünk volna!), hogy erre az időre már azok az országok is fontosnak tartották az olimpiai játékokon való minél jobb teljesítményt, amelyek addig különböző indokok alapján nem aktivizálták magukat (NSZK, Japán, Finnország, Hollandia, Olaszország stb.). Emellett a nyugati, de a szomszédos országok is átvették a magyar felkészítési rendszer legjobban bevált elemeit (edzőtábor, napi többszöri edzés stb.), és sokkal előnyösebb feltételek között alkalmazták azokat.

A kenguruk földjén zajló olimpiához tehát örökre hozzátartozik az 1956-os forradalom és szabadságharc. Illusztrációként ehhez az Iharos sztorimat vetném papírra. Egy szakosztályban versenyeztünk a Bp. Honvédban. Én tízpróbázó, úgynevezett „ügyességi” atléta voltam, rüheltem a futást. Csodáltam viszont az Iglói-istállót (Iharos, Rózsavölgyi, Tábori), akik zsinórban javították meg a világrekordokat. Október 23-án edzésre indultam a Tüzér utcai pályára, amikor belekeveredtem az események forgatagába, amelyek napokig az utcákra majd pedig az osztrák határig sodortak

és valahol a Hanság déli részéről (valószínűleg Bősárkányról) fordultam vissza, ahogy mondani szokták: kalandvagyból.

Az első mámoros forradalmi napok természetesen Iharost is magával ragadták. Ő, aki évek óta napi két-háromszori edzésen, száz százalékon felül teljesített és a szorgalom élő szobra volt, egyszerre felhagyott az edzéssel. Sok millió magyarral együtt nem találta helyét. Budapest felzaklatott élete most nem adott biztos hátteret ahhoz a csak egyetlen dologra koncentráló kemény munkához, ami az ő napjait addig jellemezte. Erre „rálapátolt” magánéleti problémája meg a sérülése. Még tavaly év végén Ausztráliában megsérült és a legmondosabb orvosi kezelés ellenére is időnként kiújult a bokarándulása. A nagyobb baj azonban lelki traumája volt. Hónapokkal előbb a tavaszi edzőtáborozáskor megismerkedett a válogatott gerelyhajító Laczó Ilonával és villámcsapásként érte a szerelem. Iharos ekkor már házas volt és apja egy hároméves fiúnak. A zavart fokozta az október-novemberi forradalmi vihar. Ember legyen a talpán, aki ilyen szituációban jó döntést tud hozni. Sanyi barátunk őrlődött a körülmények illetve a maga okozta helyzetben és sodródott a történelmi eseményekkel. Ha tehát valaki el akarja varrni a szálakat azon rejtély szövetén, hogy hősünk végül miért nem ment ki a Melbourne-i olimpiára, annak ezeket az adalékokat – meg még sok egyebet – kell mérlegelnie. Ez azonban eddig nem sikerült senkinek, még Iharosnak magának sem. Élete – amely félre siklott – végéig bánta, hogy nem ment el és nem lehetett olimpiai bajnok.

Még egy post scriptum Iharos történetéhez. Köztudott, hogy 1955-ben megkapta a Helms-alapítvány díját, amit akkor úgy aposztrofáltak, mint a „világ legjobb sportolója” címet. Ezt soha senki más magyar ember nem érdemelte ki. Volt szerencsém ott lenni, mint atléta azon a versenyen a Népstadionban, amikor Iharos átvette a díszes plakettet dr. Mező Ferenc NOB tagunktól. Aztán teltek az évek, évtizedek, de sok jót nem lehetett hallani Sanyiról. Egyszer, mint benzinkutas találkoztam vele, keveréket tett a Trabantomba.

– Legalább jól keresel? – kérdeztem tőle. Akkor menő állás volt ugyanis a kutatás. Azt felelte az egykori világgyőztesből lett vesztés: – Tudod, ez csak annak jön be, aki tud csalni, meg lopni.

A rendszerváltás után az egyik újonnan nyílt régiségkereskedés kirakatában egyszer csak megpillantottam a Helms-plakettet. Nem akartam hinni a szememnek: létezik, hogy ez az? Az volt! Utoljára ott láttam a kezében, a pálya szélén állt és meghajolt a hatvan-hetvenezer tapsoló előtt. Most meg itt árulják? A valamikor fényes tölgyfapáccal bevont fadoboz teteje kopott volt és egy kerek pecsét éktelenkedett a tetején (feltehetőleg egy boros üveg alja). Meglepetésemben arra gondoltam talán a boltos régi atléta és így állít emléket Iharosnak. De nem! A kitüntetést valóban árulták. Tudtam, hogy ez csak Sanyi barátomé lehet, hiszen ebből ez az egy van a világon. Nagyon mélyre kellett süllyednie, hogy ezt is eladta potom pénzért (talán ha öt üveg bor áráért). Vagy annyira fájhatott neki a múlt, hogy nézni sem bírta már régi dicsősége relikviáit? Ki tudja. Könnyes szemmel léptem be a boltba és szó nélkül megvettem. Sokáig őriztem, mint az ő és az én életem egy darabját. Aztán a fia elkunyerálta tőlem.

Az 1960-as olimpiát Rómában rendezték Budapest helyett. Elvileg ezen az olimpián (és talán a Tokióin is) ott lehettem volna, ha közben nem hagyom abba az atlétikát máról holnapra. Ettől kezdve, mint tudósító illetve krónikás követtem az ötkarikás játékokat.

Egy kis olimpiai történet az „örök városból” Rómából. Az ötkarikás játékokon mindig az első magyar érem a legszebb és a legjobban várt. Ezúttal Parti János hozta az aranyat. A Lago Albano gyönyörű panorámája még szebb lett nekünk, amikor Helsinki meg Melbourne ezüstérme után Parti Jani végre felállhatott a dobogó közepére a kenu egyes 1000 méteres verseny olimpiai bajnokaként. Szépen szólt a himnusz, miközben a könnyű mediterrán szél lengette a háromszínű zászlót.

Fátyolos szemmel nézhettük mi is itthon az eredményhirdetést – a tévén! Ez volt az első alkalom, hogy a televízió közvetített az olimpiáról. És ezzel vette kezdetét a TV drasztikus beleszólása az olimpiai programba meg a versenyek lebonyolításába, ami manapság egyre fokozódik.

1964-ben első alkalommal rendeztek az ázsiai kontinensen olimpiát. Egyszer már majdnem volt Tokióban olimpia, az 1940-es, de elsodorta a japán-kínai háború. 1959-ben, a NOB müncheni ülésén újból Tokióra szavaztak az „öreg urak” és Japán ettől kezdve olimpiai lázban égett. Az 1896-os első modern olimpiai játék óta Tokióban vált egyértelműen nemzeti üggyé a rendezés. A siker óriási. Olimpiát sokszorosan megjárt, veterán sportolók és sportvezetők mondják, hogy ez volt addig a legprecízebben megszervezett versenye. A jó értelemben vett mániákus megszállottság példája az a japán sportolónő, aki így nyilatkozott az olimpiai megnyitón: „Lehet, hogy nem érek el komolyabb eredményt. De ha valaha leküzdhetetlennek látszó probléma elé kerülök, akkor azt mondom magamnak: ne add fel, gondolj az olimpiára! A te számodra nincs megoldhatatlan feladat, hiszen egyszer méltónak bizonyultál arra, hogy részt vegyél a világ legjobbainak seregszemlájén.” Ma már talán naivnak tűnnek e szavak, de valószínű, hogy éppen ez az emberfeletti hit és játékoság kell a legnagyobb emberi teljesítmények kiváltásához.

Tokióban akadt bőven ilyen „földöntúli” produkció. Mint például Alfred Oerter, amerikai diszkoszvető, aki harmadszorra nyerte el az olimpiai bajnoki címet az esélyesebbek elől. A mi dobó atlétáink is kitűnően szerepeltek. A gerelyhajítás döntője alatt zuhogott az eső, mint négy éve Rómában és most is sorra kiestek a nagyágyúk. A világcsúcstartó norvég Pedersen például 16 méterrel dobott kevesebbet, mint szokott. Nem úgy az „elnyúlhatetlen” Kulcsár Gergely, aki mindig a tétversenyeken múlta felül önmagát. Most is élete legjobbját dobta és vezetett. Néhány sorozatig ő volt az olimpiai bajnok! Aztán a finn Nevala 34 centivel túldobta. Az előző olimpia kalapácsvető ezüstérmese, Zsivótzky Gyula ismét ilyen fémből szerzett érmet, de úgy, hogy röviddel Tokió előtt súlyos műtéteken esett át, járni is alig tudott. Varjú Vili súlylökésben a legjobb európaiként, mint bronzérmes felállhatott a két amerikai „bombázó” mellé a dobogóra. Mint ahogy váratlanul dobogós lett Rudasné Antal Márta, a gerelyhajítás második helyezettje. Megdobtuk Tokiót.

És szinte folytattuk e sikorsorozatot Mexikóvárosban, ahol ismét Zsivótzky Gyula teljesítménye emelkedett ki. Most nem volt beteg és most nem lett második. Végre győzött! Zsivótzky két olimpiai ezüstérem után nem csupán úgy érezhette, hogy olimpiai bajnok, hanem – végre – tényleg az! „Zsivó” – aki a magyar atlétikában a legtöbb olimpiai pontot szerezte – igen messziről kezdte és tanulságos pályát futott (dobott!) be. Maga készítette, házilag összetákolta kalapáccsal indult el a libalegelőn, példaképe – Csermák József olimpiai bajnok – nyomdokain. Az ötvenes években bizony volt ilyen, azt e sorok írója is bizonyíthatja. A helsinki olimpiai sikerek után, akinek keze-lába mozgott az a legmostohább körülmények között is elkezdett sportolni. A falu szélén vagy jobb esetben pályákon próbálgattuk, mihez van tehetségünk: diszkosz vagy súlygolyó helyett követet dobáltunk. Én példának okáért arra emlékszem, hogy magasugró léccel (!) ugrottam „rudat” az újszegedi SZAK pályán. Visszatérve Zsivótzkyra, ő felkerült a TF-re, ahol már akadt „rendes” kalapács is és a szúrós tekintetű, csupa izom fiú egy év múlva magyar bajnok lett. Európa rekordok, majd világcsúcsok következtek. Csak az a fránya olimpiai aranyérem váratott magára. Most végre megvan! És Zsivótzky „zordon” tekintete megenyhült. Hiteles szemtanúk szerint állítólag el is mosolyodott a dobogó közepén...

A XX. újkori olimpia színhelye: München. Az 1972-es olimpiát a Nyugat-németeknek adták némi nyugati (politikai) hátszéllel. Bajorország székhelyét az Isar folyó partján elterülő Münchent, 1158-ban alapította Oroszlán Henrik. A város vezetése, 1966-ban döntött úgy, hogy megpályázzák az 1972-es olimpiát.

Szokás szerint, először politikai jellegű problémákat kellett megoldani, mint például a két német állam szereplését. Köztudott, hogy az NSZK és az NDK két évtizede huzakodott a sportban is. Helsinkiben csak az NSZK vett részt, de Melbourne-ben, Rómában és Tokióban, a NOB engedélyével, közös csapattal indult a két állam. A mexikóvárosi olimpián azután külön vonultak fel az egyik táblán ez állt: Alemania, a másikon pedig: Alemania del Este. Most, vagyis 1972-re ezt a disztinkciót is megszüntették és Münchenben az NDK saját nevén, mint a NOB teljes jogú tagja virított a megnyitón. Aztán nem mellesleg nyertek 20 bajnoki címet, továbbá rengeteg helyezést, így a pontversenyben a két világhatalom mögött (Szovjetunió 670 pont, Egyesült Államok 644 pont) a harmadik helyre törtek fel 481 ponttal. Az NSZK végül 319-cel negyedik és Magyarország 226 ponttal az ötödik lett.

Szakszerű és szép versenyekkel telt el egy hét Münchenben, amikor jött a döbbenet: fegyveres támadás az olimpiai faluban! Szeptember 5-én a „Fekete Szeptember” nevű palesztin terrorszervezet banditái félelmetes gyász felhőt vontak az olimpia egére és sötétségbe borították az emberiség legnagyobb játékát. A tizennégy halottat követelő túsztűz elborzasztotta az egész világot. Most mi lesz? Avery Brundage, a NOB leköszönő elnöke húsz évig tartó munkássága során, kimondta legfontosabb mondatát: „The games must go on!” A német államelnök ugyan elítélte a terrorizmust, de a játékok folytatására biztatott. Ettől kezdve semmi sem ugyanaz, mint volt. Mark Spitz a hétszeres (!) olimpiai bajnok elmenekül Münchenből. A párbajtőr középdöntő folyt éppen, amikor jött a hír a terrortámadásról. A páston a szovjet Krissz és Fenyvesi vívott. Aztán leálltak. Lesz-e egyáltalán döntő? Drámai órák, drámai küzdelmek, végül győzött a sport. Sőt, Fenyvesi is, meg a csapat is – immár harmadszor! A bajnok team tagjai: Schmitt, Osztrics, Kulcsár, Fenyvesi és Erdős Sándor. Az utóbbi mondta ki az, „őszintét”: „Borzasztóan jó dolog olimpiai bajnoknak lenni.”

Ezt a sarkigazságot megerősítették továbbá ezen az olimpián: Gedő György papírsúlyú olimpiai bajnok ökölvívó, Földi Imre, aki két ezüst után a magyar súlyemelés első olimpiai aranyérmese lett, Hegedűs Csaba, alias „Mister Tus”, ő szerezte meg Magyarországnak a századik (!) olimpiai bajnokságot, és végül – de nem utolsó sorban – Balczó András, aki harmincnégy évesen sokszoros világbajnokként és olimpiai csapatbajnokként végre kiharcolta az egyéni aranyérmet is az egyik legnehezebb sportágban, az öttusában.

Szép volt fiúk! A lányok most adósak maradtak az arannyal, de azért jól szerepeltek és nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar olimpiai csapat Helsinki után a legtöbb pontot szerezve ismét az előkelő ötödik helyen végzett a „hivatalos” pontérték táblázaton.

Montreal többszöri nekifutás után 1976-ban rendezhetett olimpiát.

Amikor 1642-ben Paul de Chomedey de Maisonneuve Kanada dél-keleti részén megalapított egy kis falut Ville-Marie néven, nem gondolta volna, hogy valaha ebből lesz a világ jelenlegi legnagyobb országának legnagyobb városa: Montreal. A Szent Lőrinc-folyó partján elterülő hárommillió metropolist kétharmad részben francia kanadaiak lakják, ezért Párizs után ez a város a világ második legnépesebb francia agglomerációja.

A szokásos viták és a politikai-gazdasági problémák Montréalt sem kerülték el. Az előkészületek igen vontatottan haladtak pontosabban álltak. Végül Quebec tartomány kormánya lépett közbe 1975 végén a huszonnegyedik órában. Az építkezéseket meggyorsították és megteremtették a finanszírozás alapjait (akkora kölcsönt vettek fel, amit talán még ma is nyögnek). A tervezők az olimpiai stadiont az évszázad alkotásának szánták. A gigantomán építmény és egyben a város újkori jelképe a keleti oldalon elhelyezkedő hatalmas torony lett volna. Ám a megnyitőig – és azóta sem – készült el, a helyén egy hatalmas munkagödör tátongott. Az egész olimpia alatt „safety first”

volt a jelszó, vagyis őrzés-védés mindennekfelett és mindenáron. Coubertin és Thalbot püspök által megfogalmazott, híres olimpiai jelmondatot így lehetett Montrealra átalakítani. „Nem a győzelem, nem is a részvétel, hanem a biztonság a fontos!” Sportolók elmondása szerint fegyveres őrral mentek oda, ahova a király is gyalog jár. Nem is történt semmi. Még a sportpályákon sem sok.

Ez nem a mi olimpiánk volt. Ha nem itt nyert volna aranyat először Magyar Zoli, akinek edzőjével, a szertorna reformerével, Vigh Lászlóval együtt koptattuk a padot a TF-en, és ha nem lett volna Németh Miki csodálatos világcsúcs dobása – aki viszont a tanítványom volt, no, nem gerelyből, hanem filozófiából – szóval, ha ezek a szép győzelmek nincsenek, akkor számomra Montreal „felejthető” kudarc-olimpia lenne. Ez az ötkarikás találkozó kissé „diétásra” sikeredett, egyedül a bronzérmeink száma (13) figyelemre méltó, ezüstből ötöt szereztünk és aranyéremből négyet. Ez az utóbbi a legfájdalmasabb, mivel 1924 óta ennél mindig többet gyűjtöttünk össze. Tegyük hozzá, hogy ezt egy nagy létszámú, 198 fős csapat „termelte”, ami azt jelenti, hogy majdnem 50 versenyzőre jutott egy bajnokság, ez a legrosszabb arányú olimpiai statisztikánk.

„Ezért meg kell fizetniük” – jelentette ki Jimmy Carter, az Egyesült Államok elnöke, amikor a szovjet csapatok 1979. december 26-án bevonultak Afganisztánba. Fájdalmas ellenintézkedés volt ugyan a Szovjetunió számára a gabonaszállítások leállításása is, de ez az amerikai farmereknek viszont sok pénzébe, Carternek pedig sok szavazatába került volna, ezért az afgánokkal való „szolidaritás” címén a szovjet olimpia megtorpedózását határozta el a Fehér Ház. Azt mindenki tudta, hogy ettől az afgánoknak semmivel sem lesz jobb, az oroszok pedig nem mennek haza. De azt már kevésbé ismerték fel, hogy ezzel a lépéssel egyedül és kizárólag a sportolókat és a sportot sújtották. Carter azt várta, hogy az általa meghirdetett olimpiai bojkotthoz csatlakoznak majd a NATO-beli szövetségesek, azonban csak az NSZK mutatkozott szolidárisnak. Még Nagy-Britannia „Vaslady”-je, Margaret Thatcher sem volt képes megakadályozni a brit sportolók Moszkvába utazását. Ennek ellenére mégis „félházzal” ment le ez az ötkarikás játék.

Misa mackó – az olimpia mindenütt jelen levő kabalafigurája és jelképe – búcsúzott a legszebben. A stadionban és a képernyőkön is jól látható volt, amint a hatalmas virtuális jószág, kövér könnyecsepeket hullatva siratta a játékok végét. Egyes szimpatizáns zszurnaliszták szerint azokat is siratta, akik a politikai bojkott miatt nem lehettek itt ezen az egyébként szép versenyen. Más újságírók viszont azt írták, hogy a moszkvaiak elsősorban azért ríttak, mert az olimpiával együtt azok a kedvezmények is eltűnnek, amelyeket szívesen megszoktak volna. Ezt egy moszkvai járókelő így foglalta össze: „A játékok alatt lehetett kapni jó minőségű húst, friss halat, szép zöldséget és gyümölcsöt. A krumpli ára is lement.” Egy biztos: kár, hogy vége – így is, úgy is. Azt természetesen akkor még senki nem sejtette, hogy alig egy évtized múlva a hatalmas és félelmetes birodalomnak is vége.

Másodszor is „betette a lábát” 1984-ben Kaliforniába az olimpia és ezzel az amerikai kontinensen ötödször került sor az ötkarikás játékokra.

Rögtön a megnyitón rekord született. Az addigi olimpiák közül a legtöbb ország itt jelent meg: 140, de a bajnoki címek száma is csúcs: 221, amelyekért 6802 sportoló indult versenybe. Pedig ez is bojkottált, vagyis csonka olimpia volt. Milyen jó lenne, ha egyszer egy újkori olimpiát végre rögtön a sporttal kezdetne a históriás. Mondjuk így: „a 100 méteres síkfutás előfutamainak pályabeosztása”. És hagyhatnánk a politikát! De hát az élet és a politikai huncutság igen szívós. Egyszerűen a történet: kiegyenlítették a szovjetek a moszkvai olimpia bojkottálását. Most ők nem mentek el és természetesen – mint jó csatlósok – mi sem. Döntetlen. Azóta szerencsére nem került sor újabb csonka olimpiára. A versenyekről, amelyek abszolút profi módon zajlottak itthon mi semmit sem tudhattunk. Azt a szép könyvet, amit egy lelkes pártvezér, Békesi László kiadatott a Los Angeles-i olimpiáról azonnal bezúzat-

ták, az értelmi szervezőjét pedig kirúgták. Igen, mert még néhány évet kellett várni a Gorbacsov-féle glasznosztira.

1988-ban persze, hogy megint a politikával kell kezdeni az olimpiai krónikát. Amikor a világ közvéleménye megtudta, hogy 1988-ban Szöul lesz a következő helyszín, akkor bizony némi félelem és bizonytalanság fogott el mindenkit. Az aggályoskodó kérdést így fogalmazták meg a szaklapok: bojkottok után és bojkott előtt az olimpia? Évekig folyt a késhegyig menő vita, hogy melyik sportágot engedi át Szöul Phenjannak a békekesség kedvéért. Szóval bizonytalan volt megint minden, elhangzottak újabb és újabb fenyegetések, sőt még fegyveres összecsapás is szóba kerül. Ennek ellenére mindenki ott volt Szöulban!

Ennyi torz pofájú démont és ijesztő maszkot ritkán találni egy rakáson, mint amit a szöuli stadion százezer fős közönsége meg a több mint másfélmilliárd tévé néző látott az olimpia négyórás megnyitóján. Kiderült, hogy a vad táncot járó szörnyek a Káosz szellemei, akiket majd a játékok ifjúsága legyőz és visszaáll az ősi harmónia. A koreaiak szeretik a szimbólumokat. Zászlójukon ott van a kínaiaktól átvett jin és jang jele, ami a mindenség urának duális jelképe, illetve a naiv keleti dialektikában a jang a férfi (pozitív, világos) és a jin a női (negatív, sötét) princípium, amelyek passzív meg aktív erők állandó kölcsönhatásában harmonikusan egyesülnek. Mindez a „Bölcsességek könyvében” olvasható és aki ezt ismerte, az nagyjából értette a megnyitőünnepély lényegét meg üzenetét, aki viszont nem, az egyszerűen csak gyönyörködött a színes forgatagban. A több mint három évtizeddel ezelőtt dúló koreai háború „démonai” azért még most is kísértettek. A kommunista Korea politikai démonai különböző ártó hazugságokkal próbálták elfújni a békés olimpiai lángot. Azt híresztelték például, hogy Szöulban kolerajárvány tört ki, mire több ezren ijedtükben hazautaztak. Az akkor már divatos szovjet „glasznosztj” (nyitottság) ide még nem ért el, a „peresztrojkát” (átalakítás) pedig nem is hallották. Az utolsó pillanatig minden aljasságot elkövettek, hogy ne legyen béke és siker a szomszédék ünnepi játékán. Úgy látszik, a rossz szomszédtság nem csupán „török átok”, jól ismerik Ázsia messzibb részein is.

Most az egyszer azonban az ókori „isten békéje” vette körül az ötkarikás játékokat. Amikor Beethoven Örömmódája véget ért a megnyitón és a felvonulók elhagyták a pályát, akkor a zöld gyepegyen egy kisfiú ezüst karikát gurított körbe az arénán. Lehetséges, hogy ez a mágikus-varázsló játék tartotta távol a „démonokat” az olimpiától egész addig, amíg a versenyek zajlottak és a „szent láng” lobogott. Nekünk Szöul nagyon szép emlékeket és tizenegy aranyérmet adott.

Barcelona 1992-ben megszépülve és igazi mediterrán derűvel várta a világ ifjúságát.

Most az egyszer nem kellene feltétlenül politizálni, de már úgy megszoktuk – hiányozna. Jelentős különbség azonban az, hogy Barcelona kapcsán nem azt kell felsorolni, hogy kik bojkottálták a rendezvényt, hanem azt, hogy milyen sok új ország jött el ide. A volt szocialista országok mind egyike igent mondott, mi több, a darabjaira esett Szovjetunió valamennyi köztársasága (tizenöt) elküldte sportolóit a katalán fővárosba. A Baltikumból ott volt Észtország, Litvánia, Lettország, amelyek 1936 óta először ismét saját nemzeti lobogójuk alatt vonulhattak fel. Németország három évtized után újra a közös haza javára gyűjtötte a medálokat. A volt Jugoszlávia, vagyis a szerb és a montenegrói versenyzők egyénileg vehettek csak részt a játékokon, de csapatsportágakban nem indulhattak. Viszont önálló államként lehetett jelen Szlovénia, Horvátország és Bosznia. A Dél-Afrikai Köztársaság pedig az apartheid korszak lezárásával, 32 évi kényszerszünet után tért vissza az ötkarikás versenyekre. Mindösszesen tehát 169 ország 9368 sportolója küzdhetett a 257 bajnoki címért Ez újabb csúcs!

Barcelonában szintén pazar volt a több órás megnyitó. Úgy látszik, hogy Los Angeles óta (1984) polgárjogot nyertek a gigantikus, monstre olimpiai nyitóceremóniák. Nincs módunkban ismertetni a páratlan látványosságot, de talán nem is lehetne leírni. Ezt látni kellett. Láttam is hárommilliárd (!) néző a tévé előtt és a 65000 boldog jegytulajdonos. Értjük be azzal, hogy telitalálat volt. Mint ahogy Antonio Rebollo, a mozgássérült spanyol íjász lángoló nyílvevője, amely hetven méteres repülés után pontosan eltalálta a kandelábert és fellobbantotta az olimpiai tüzet.

Ágyúdörgés és dobpergés, élőképek, táncok, galambok, ködgyertyák, füstcsíkok, emberekből formázott ötkarika, a hullámzó Földközi-tenger utánzása s még sok hasonló csoda után: bevonult a spanyol uralkodócsalád. A katalán meg a spanyol himnusz után felvonták a rendező város zászlaját. A király vendégeként tucatjával foglaltak helyet a díszpáholyban állam- és kormányfők. A hagyomány szerint Görögországgal az élen elindult a „menet”. Mi hetvenharmadikként érkeztünk a stadionba, a birkózó Komáromi Tibor zászlóvivővel az élen. A polgármester és Samaranch elnök üdvözlő beszéde után János Károly király hivatalosan megnyitotta a XXV. Nyári Olimpiai Játékokat. Ettől kezdve a sport vette át a show főszerepét.

A barcelonai csarnokban nekem végleg bebizonyosodott, hogy a NOB azon döntése, mely szerint indulhatnak a profik is az olimpián, vészes rontásba vitte például a kosárlabdát. A Dream Team valójában rémálom: egyszerűen megalázó az ellenfelek számára, hogy legjobb esetben is harminc ponttal kapnak ki. Nekem az a legendás 1972-es olimpiai döntő az igazi kosárlabda. Resteltem, de egy idő után meguntam a zsákoló dömpinget és kijöttem. Karinthy írja a naplójában: „Gyerekkoromban gyűjtöttem bélyeget. Egyszer apám hozott két kilót, azóta nem gyűjtök bélyeget.” Az olimpiai kosártorna, hovatovább nem lesz más, mint az NBA meghosszabbítása, afféle „play off”, négyévenkénti rájátszás. Sokunknak ez az a bizonyos kritikus „két kiló”...

Mi magyarok? Természetesen ott voltunk, és míg el nem felejttem: újból tizenegy aranyérmet „kaszáltunk”! Tízet szoktunk összeszedni (ez négyszer fordult elő), most pedig már másodszor 11-et. Kezdjük ezt is megszokni. Atlantában is kiegyeznénk ennyivel.

A Nemzetközi Olimpiai Bizottság Tokióban tartott közgyűlésén 1990 szeptemberében jelentette be Samaranch elnök a centenáriumi olimpia színhelyéről tartott szavazás végeredményét: 51:35 arányban Atlanta győzött Athén előtt. Megdöbbsent a világ. Hogyan lehetséges, hogy az ókori görögség egyik legértékesebb hagyatékának, a felújított ötkarikás játékoknak százéves ünnepe nem Görögország fővárosában lesz, hanem az amerikai Dél egyik füstös metropoliszában?

Aztán lassan megtudtuk itt Európában, hogy Atlanta tulajdonképpen Georgia állam fővárosa, 1845-ben alapították, elviselhetetlen a hőség és a sokszor százszázalékos páratartalom. A down-town-ban igazi felhőkarcolók találhatók, itt van többek között a CNN és a Delta Air centruma. Alaposabb városkutatók pedig közzétették, hogy 1869-ben a helybéli patikus, John Pemberton feltalált egy folyadékot, amely „fehéríti a fogakat, tisztítja a szájüreget és megszünteti a fejfájást”. Néhány üveg eladása után a gyártás jogát megvette egy másik gyógyszerész Candler, aki rájött, hogy szomjúság ellen is jó a lé és így már „piacképes”. Ettől kezdve lett Atlanta a Coca-Cola városa és valószínű, hogy az üdítő nedűnek fontos szerepe volt abban, hogy ezt az olimpiát itt rendezték és világszerte csak „Coca-Cola olimpiának” nevezik. Tény, hogy a cég 1932-től támogatója az olimpiáknak és a játékok alatt Atlanta soha nem látott reklámhadjáratot produkált a Coca-Coláért. Szerintem ez fontosabb és jobb volt, mint maga az olimpia.

„Nem a győzelem, hanem a részvétel a fontos” – amint azt az előzőekben kifejtettem – ez az olimpiai jelmondat Közép-Pennsylvania püspökétől, Ethelbert Talbot-tól származik és régen elavult. A kvalifikációs olimpiák idején legfeljebb úgy lehetne újra értelmezni, hogy a részvétel valóban nagyon fontos, mert anélkül nincs győzelem, illetve pontszerzés. Az olimpia ugyanis most már erről szól.

Ez a négyévenkénti Nagy Játék valójában nem „játék” és nem turista kirándulás vagy karitatív műsoros rendezvény, hanem az emberi teljesítmények „csúcsra járatása”, a professzionizmus legmagasabb foka. Hogyan álltuk meg a helyünket ebben a „nagy dúlásban”?

Szakértői vélemények szerint minden reális esélyünk megvolt a 8. hely elérésére, de végül egyik sportágunk sem tudott a várakozáson felüli teljesítményt produkálni. Az olimpián elindult 212 magyar sportolóból 40 állt a dobogón és 47 ért el pontszerző helyezést, vagyis az összlétszám 41%-a eleget tett a legszigorúbb válogatási kritériumoknak is. A létszám alapján számított egy versenyzőre jutó pontátlagunk 0,67, amivel a 12. helyen vagyunk. Szóval a világ nemzetjeinek vetélkedőjében mindenféle szempontú számítás szerint az első tucatba még befértünk.

Vegyük sorra bajnokainkat időrendben, ahogy én átéltem ott a tettek mezején.

Rózsa Norbert. Ülök a magyar-oroszkardcsapatdöntőn. Váratlanul dr. Schmitt Pál telepedik mellém szépen vasalt NOB egyenruhájában. Ő adja majd át az érmeket. Sajnos az biztos, hogy az aranyat nem nekünk, mert már 39:23-ra az oroszok vezettek. Pedig száznál is több magyar ül a Georgia World Congress Center „F” termében aranyra várva.

Végre megjön azért az aranyérem is, de nem a vívóktól. A döntő asszó alatt egy borízú hang beüvölti: „a Rózsa olimpiai bajnok!”. Szerte szét vagyunk, de szinte vezényszóra felpattantunk és piros-fehér-zöld zászlókat lengetve tapsoltunk. A több ezres – víváshoz értő – nemzetközi közönség megdermedve ül. Mi ez? Az éppen vívó magyar ugyan bevitt egy tust a ruszkinak, de ezért még nem kellene üvölni. Szól a kórus: „magyarok, magyarok, magyarok” ezt talán már érti is az internacionális „nagyérdemű”, de valószínű azt gondolják legtöbben: hülyék ezek a „ma-gya-rok”, kikapnak és azt ünneplik!?

Csak mi tudjuk, hogy: megvan az ELSŐ, és az mindig különleges boldogság az olimpia színhelyén, meg otthon is.

Egerszegi Krisztina. A második aranyérmünk szintén az uszodában született és annak, aki kiharcolta már van otthon négy! Vagyis ez világcsúcs: Egerszegi az egyetlen úszónő a világon, aki egyéni számban ötször állhatott fel a dobogó legfelső fokára. Ezt a sikert Bill Clinton is végig tapsolta, az érmet pedig Juan Antonio Samaranch akasztotta a nyakába. Egy csodálatos pályafutás méltó befejezése. A másnapi amerikai újságokban egyetlen mondat sem találtam róla. A legtöbb ennyi, az is csak a szaklapban: „200 m back stroke 1. K. Egersegi”.

Czene Attila. Az Emory-egyetem drága, viszont sötét és koszos szobájában nézzük az úszó-döntőt az amerikai tévében dopping-orvos barátommal. Rossz a kép – jellemző: háromszor cserélték ki a „Made in Mexico” feliratú olcsó vackot, míg egyáltalán lett kép és recsegő hang –, alig látunk valamit, a riporter pedig egyfolytában az amerikai úszókról áradozik. Így aztán szomorúan mondogatjuk, hogy biztos a finn Sievinen vezet, de talán-talán azért Attila szerezhetne legalább egy érmet. Szurkolunk vakon, feszülten telnek a másodpercek. Aztán felüvölt a „doki”: „AZ A CZENE!” Micsoda? Igen! Az valóban a Czene és megnyerte! Egyszerre mondjuk ki azt, amit az újdonsült olimpiai bajnok szájáról is le lehet olvasni: „Nem igaz.”

De! Hála Istennek és főleg Attilának meg a magyar úszósportnak.

Kiss Balázs. A Balázs névről szinte minden magyarnak beugrik József Attila csodálatos verse. Atlanta után nem túlzás azt állítani, hogy a kalapácsvetés negyedik magyar olimpiai bajnoka szintén asszociálódik a „kis Balázs” névhez. Aki nem is kicsi és így írja a nevét, hogy: „Kiss”. Németh Imre, Csermák, Zsivótzky után újból aranyérmét szerzett „vasgolyó-dobásban” egy fiatal magyar, aki évek óta Amerikában tanult meg „profin” versenyezni. Kellott is, hiszen csak egy „golyónyival” (12 centivel) nyert. Elég az! A profi ugyanis az, aki mindig annyit teljesít, amennyi a győzelemhez kell.

Kovács István. Hogy ki az a Kovács István? Ja, a „Kokó”. Mert ezen a néven lett ismert legnépszerűbb olimpiai bajnokunk. Vártuk ezt tőle Barcelonában is, hiszen akkor, mint friss – és az egyetlen magyar – boksoló világbajnok indult az aranyért. Előtte már sok öklözőnk szerzett ebből az olimpiai nemes fémből, de Kokónak még négy évet várni – pontosabban dolgozni – kellett ezért. És keményen küzdött, mindent elkövetett a sikerért, így a végén jogosan jelenthette ki: az aranyérmemért jöttem. Jött, ütött és győzött. Ahogy mondta szellemesen, csupán egy meccset veszített el Atlantában: „a dobogón nem tudtam uralkodni a könnyeimnek”.

Nem baj Kokó! Vigasztaljon: egy egész ország könnyezett akkor.

Kőbán Rita. Ő is sírt. Meg is érdemelte. Több életre is elegendő munkával megszerezte a második olimpiai bajnokságát és ezzel „hivatalosan” kajak- királynő lett! Egyszer – mint újdonsült világbajnok – azt nyilatkozta: „Az a fontos, hogy jóban legyél saját magaddal és válladd, amilyen vagy.” Bár filozófia vizsgán a TF-en már beszélgettem vele bölcs dolgokról, de nem említettem, hogy ezt a gondolatot néhány évszázaddal ezelőtt Montaigne így írta le: „A legnagyobb dolog a világon: megelégedni önmagunkkal.”

Kedves Rita! Elégedett lehetsz! Mi magyarok pedig büszkék vagyunk arra, „amilyen vagy”.

Horváth Csaba és Kolonics György. Évek óta szerkesztettem akkoriban a magyar Guinness rekordok könyvének „Sport és játék” fejezetét. 1995-ben már leadtam a következőt, mikor jött a hír: a 27. kajak-kenu világbajnokságon Duisburgban a magyar csapat az éremtáblázaton minden riválisát megelőzve fölényesen első lett. Ebben a sportágban nem tartanak nyilván világcsúcsot, de most mégis született egy: a magyar Horváth-Kolonics kenu kettős ötször állhatott a világbajnoki dobogó tetejére. Nos, telefonáltam a szerkesztőségbe, hogy utólag tegyük be, – valami más rovására – ezt a szép sikert. A nehezen kiveszekedett bólintás után expressz sebességgel kértem képet a két fiatal emberről, amely azután ezzel a szöveggel került bele a könyvbe: „Horváth Csaba és Kolonics György az 1995-ös VB-n a kajak-kenu sportban egyedülálló teljesítményt hajtott végre: egy világbajnokságon ötszörös aranyérmesek lettek.” Gondoltam: az ötből legalább két olimpiai bajnokság lesz. Aztán jött az atlantai döntő: a „jobbik” számukban „csak” harmadikok. Óriási a csalódás kint és itthon is. Ja kérem, akiket aranyban „mérnek”, azoknak a bronz sötét fénnel pislákol. Augusztus 4. Az utolsó nap, az utolsó reményünk. A kenu kettes 500 méteres hajrában a végső húsz méteren az addig vezető magyarokat beérik a moldávok (nem is a németek, hanem ezek az ismeretlenek!?). Oda az arany, elment a hajó. Megint elment – mondogatjuk rezignáltan. Ilyen a magyar balsors. Majd a cél előtt szinte ösztönösen egyszerre rúgnak a hajón egy nagyot a fiúk és ez 36 ezred másodperces „előnyt” jelentve meghozza nekik a várva várt aranyérmét. Ez „távolságra” 16 centiméter! Ennyin múlik az, hogy nemzeti hősként vagy lehajtott fejű ezüstérmesekként térnek haza. Ez a borzasztó és ez a szép a sportban. Szerencsére az előző történt. De nem a centiken múlt, hanem azon az emberfeletti munkán, amit éveken keresztül végeztek, aminek addig 15 VB aranyérem volt az eredménye. De ezt az egyet – az olimpiai – mindegyiknél többre becsülték.

Ez volt tehát Atlanta.

A világ végén, Sydneyben volt az évezred első olimpiája. Amit a NOB elnöke nem mondhatott ki Atlantában, most Ausztráliában világá kiáltotta: „Sydney minden idők legnagyobb olimpiáját rendezte”. Ezt fenntartás nélkül elismerte, aki ott volt, vagy figyelemmel kísérte az ötkarikás játékokat.

Közel 50 ezer önkéntes korareggeltől éjszakába nyúlóan dolgozott, hogy minden a helyén legyen. Itt végre a sport és az emberség vitte a prímet, a show-business háttérbe szorult. A helybeliek sportszerűen szurkoltak, megtapsolták a legkisebb teljesítményt is.

Az első aranyunkat Nagy Tímea szúrta fel párbajtőrre, aminek hírére a kinti delegáció akkorát sóhajtott, majd üvöltött, hogy hazáig elhallatszott. Magyarország pedig visszhangozta...

Az International Aquatic Centre elcsendesedett szeptember 21-én este hét óra után pár perccel. Eldördült a startpisztoly. Nyolc feszes trikójú leány ugrott a vízbe és ettől kezdve szinte forrt az uszoda vize az emberfeletti küzdelemtől. Két és fél perc múlva egy boldog magyar kislány ért a célba. Amikor megtudta, hogy ő a győztes, alig akart kijönni abból a közegből, amelyben csecsemő kora óta élt. Kovács Ágnes a 200 m-es mellúszás aranyérmével a nyakában: sírvafakadt. Igen a győztesnek szabad...

Atlantában éppen Egerszegi győzelme után futótűzként terjedt el a hír: Csollány Szilveszter ezüstérmes gyűrűn! Mindenki örült, csak az ünnepelt morgolódott: lehetett volna arany is. Ami a gyakorlatát illeti valóban ő volt a legjobb, de hát a pontozók... Csollányt kezdték leírni: „Nem nyerő típus”, sok rajta a fölösleges kiló és így tovább. „Szilas”, viszont szívós, nem adta fel, kiment Amerikába és edzőként kezdett dolgozni, miközben készült Sydneyre. Egyedül ő bízott a sikerben. Ez most elégnek bizonyult: feljutott végre a csúcsra.

További aranyérmeinket a Penrith-tó vizéből „mostuk” ki. Elsőnek a férfi kajak négyes (Kammerer Zoltán, Storcz Botond, Vereckei Ákos és Horváth Gábor) nyakába akasztották a nemes fémet. A folytatás viharos volt, de szó szerint: úgy fúj a szél, hogy a rendezőség csónakja színültig megtelt vízzel. Többször elhalasztották a rajtot, sőt úgy tűnt, hogy nem tudják megrendezni a versenyt. Végül elkezdődött. Két abszolút esélyesünket (Kőbánt és Vereckeit) rögtön el is fújta a szél. Ugyanis K-1 500 méteren Vereckei Ákos negyedik, Kőbán Rita pedig hatodik lett.

Az atlantai győző, Kolonics György következett. Világsztárok között vágott neki a távnak, nem ő volt a favorit, legfeljebb a dobogóra vártuk. Aztán a tarajos hullámos felemésztették a riválisok erejét, egyedül „Kolo” lapátolt rendületlenül és győzött.

A kajak négyest követően a kettes egységünk állt rajthoz (Kammerer és Storcz) akik rögtön az élre álltak. Végig ordította a magyar különítmény a versenyt, különösen amikor az ausztrál páros egy arasznyira megközelítette hajónkat. Szerencsére az eredményhirdetéskor és megmaradt ez a különbség: a házigazdák egy arasszal lejjebb álltak a dobogón. Mienk az újabb arany!

Ilyenkor jön meg az étvágy és bizakodni kezdtünk, hátha a kenu kettes is bejön. Pulai és Novák ezer méteren ötödik lett tegnap, de az ötszáz jobban fekszik nekik. Pulai a hajó aljához kötöztette a lábát, hogy ne tudjon elcsúszni. A trükk jónak bizonyult, a mieink hullámtörőként siklottak a cél felé. Pulai véres lábbal, de győztesként szállt ki a hajóból. Harmadszor is belekaphatott a szél a piros-fehérszöld zászlóba a középső árbocon.

A vízilabdázók ádáz küzdelmek sorával jutottak a döntőbe és 24 év után végre olimpiai bajnokok lettek. Kemény Dénes nem befürdött a csapattal, hanem együtt fürdött velük ruhástól, amikor az oroszokat legyőztük 13:6-ra!

Sydney arany betűkkel írta be a nevét az olimpiák és a magyar sport történetébe. Soha rosszabbat. Jó lenne bumerángxént visszatérni a kenguruk földjére...

Utolsó olimpiám a 2004-es athéni, amit már televízión néztem (mellesleg többet láttam így). Minden olimpia hoz valami extrát, valami újat. Ez is. Nekünk egy világra szóló dopping botrányt. De azért történt más is, amit érdemes röviden összefoglalni.

Az Athént körülölelő tenger tiszteletére kezdjük a thalészi ősananyag, a víz sportjával, vagyis az úszással. Most ugyan nem sikerült úszóinknak bearanyozni szereplésüket, ettől függetlenül büszkék lehetünk versenyzőinkre, akik emberül helytálltak. Gyurta Dániel például olyan fiatal volt, hogy az európai úszószövetség neveléses döntése értelmében még nem indulhat a junior Európa-bajnokságon, mivel nem múlt el tizenhét éves. De olimpián igen. Szerencsére! Mert Dani itt az ismeretlenségből beúszott a világ élvonalába: 200 méteres mellúszásban világsúcstartókat megelőzve második lett. Jegyezzük meg,

hogy Dániel a pekingi olimpián még mindig „Benjamin-korú” lesz, vagyis alig 19 éves... A másik fiatal úszónk, Cseh László már a barcelonai világbajnokságon megmutatta szuper tehetségét, megszorítva az élő legendát Michael Phelpset. Egy szerencsétlen lépés következtében azonban törött lábbal kellett úsznia Athénban, azonban akaraterejét dicséri, hogy így is harmadik lett 400 méter vegyesen.

Maradjunk még a vízben, mert ha az úszók nem is, de a vízilabdázók nyertek aranyérmeket. Másodszor is! Ennek a teljesítménynek a méltatása külön fejezetet érdemelne. A Kemény-féle csapat többéves sikere alapján bajnok aspiránsként érkezett Athénba, ha nem is abszolút esélyesként. Manapság minden sportágra – de különösen a vízipólóra – érvényes, hogy az olimpián a technikai tudás már másodlagos, ott inkább az emberi értékek a meghatározók. Ebben a csapatban adva voltak ezek a lényegbevágó értékek: az emberi tartás, az egység, a szolidaritás, a fegyelem, a koncentrációképesség, az akarat erő és a hit. A nyilvánvalóan manipulált sorsolás folytán példátlanul nehéz csoportokba kerültünk, de százszázalékos teljesítménnyel mégis döntősök lettünk. Itt az ellenfelünk – ki más lehetett volna? ... – a jugók, pontosabban Szerbia-Montenegró kiváló csapata lett. Hogy milyen jók voltak, azt bizonyítja a statisztika: végig ők vezettek. 0:3-nál döbbenetesen figyelt az egész ország, és azt éreztük – amit oly sokszor más sportágakban is –, hogy végleg elúszott a győzelem. Nem így a fiúk! Ők nem blokkoltak le: önmagukat legyőzve végül 8:7-re nyertek. Egyetlen egyszer vezettek, hál’ istennek a meccs végét jelző sípszó elhangzásakor. Amikor a mérkőzés után az öltözőben Kemény Dénes megjegyezte: a szerbek is megérdemelték volna a győzelmet, akkor Benedek Tibor halk beszólásával rátapintott a lényegre: „Azért nem érdemelték meg, mert bennük nincs semmi egymás iránti szeretet.”

A vívóknál már régen nem úgy számoljuk az érmeiket, mint hajdanán: a kard egyéni és a csapat – biztos arany! Most a sportág célkitűzése három érem volt, közte egy arany. Ezt pontosan teljesítették. Az aranyat Nagy Tímea szerezte, imponálóan megvédve olimpiai bajnoki címét, ami ritkaság ebben a sportágban. A magyar kardozók frontembere amúgy Ferjancsik Domonkos volt, akinek azonban most alig ment a vívás. Nemcsik viszont fegyelmezett versenyzéssel beküzdötte magát a döntőbe, ahol az olasz Aldo Montano ellen 14:13-nál „meccslabdája” volt. Be is vitte a találatot, de a sportszerűtlenül színészkedő olasz megtévesztette a román bírót, aki fordítva ítélt. Ez akkor elviselhetetlen fájdalmat okozott mindenkiben, de most már örülhettünk az ezüstnek is, annál inkább, mivel nyolc évet kellett várnunk kardvívásban újabb éremre.

Sportlövőinktől régóta szerettünk volna egy aranyos telitalálatot, de huszonnégy éve nem volt olimpiai bajnokunk ebben a sportágban. Igaly Diánát Sydneyben már megismerte az ország, a harmadik helyével nagy örömet szerzett. Athén előtti eredményei igen biztatóak voltak, ezért aztán sok magyar szurkoló zarándokolt ki a verseny helyszínére. Rosszul indult: az első körben kétszer is épségben maradt a korong, és Diána csak a nyolcadik helyről indulhatott tovább. És jött az a megmagyarázhatatlan fordulat, ami csak a legnagyobbak sajátja: a hatos döntőben valamennyi tányérról rózsaszín porrá lőtt szét, miközben körülötte a világ legjobb lövői durrogtattak és idegeskedtek, ráadásul a közeli reptérről ötpercenként szálltak fel a gépek. Bajnoknőnket mindez nem zavarta, és amikor már biztos győztes volt, akkor sem hagyta abba, hanem sportszerűen még két „hopp” után telibe találta az utolsó korongokat is. Pédátlan teljesítmény. Tombolva ünnepelték: „Dia, Dia, Hungária!” kiáltásokkal. Dia pedig megcsókolta a puskáját, és ahogy nyilatkozta: legszívesebben magához ölelte volna az egész világot. Mi pedig őt.

Egy másik magányos sportoló hölgyet is ünnepelhettünk a dobogó tetején: Vörös Zsuzsanna öttusában lett olimpiai bajnok. Háromszoros világbajnokként, az esélyesség nyomasztó terhével indult, és valóságos rajt-cél győzelmet aratott.

„Tengerre magyar”, vagyis kajakba meg kenuba, és irány a dobogó valamelyik foka. Leginkább a középső izgat bennünket. Három a magyar igazság, ez most három aranyban testesült meg. „Egy a ráadás” – szoktuk mondani –, de ezt most Birgit Fischer, a kajakcsászárnő „legénysége” elvitte leányaink elől. No, de kezdjük az elején. Ennek a sztorinak az eleje ott van, hogy egy szerb apától és egy horvát anyától származó tehetséges, mokány leányzóból a papa – aki maga is nemzetközi hírű kajakozó volt – olimpiai bajnokot akart nevelni. Ezért a felserdült Natasát a szegedi kajakműhelybe adta be tanulni. A kislány itt vált magyarrá: kiválóan megtanulta nyelvünket, állampolgárságot szerzett, s fizikai és mentális adottságai folytán világklasszis kajakozó lett. Olyannyira, hogy az olimpia előtt végül legyőzte a sokszoros világbajnok Kovács Katit, aki addig egyesben a legesélyesebb volt az olimpiai aranyéremre. Ezek után embert próbáló döntést kellett hozni Fábiánné Rozsnyói Katalinnak meg Angyal Zoltánnak: ki induljon ebben a számban? Álmatlan éjszakák után úgy vélte a vezetőség: Janics Natasa üljön a hajóba. Kockázatos elhatározás volt, enyhén szólva is drámai feszültséget keltett a szakágban. Erről a nagyközönség mit sem tudott: a nézők csak azt észlelték a helyszínen és a tévék előtt, hogy a mi leányunk halad az élen a címeres mezben, és magabiztosan vezetett, majd elsőnek ér a célba. Így örülni győzelemnek keveset láthattunk: ugrál, táncol és kiabál: „én vagyok a legboldogabb ember a világon”. Ekkor lett végképp a „mi Natasánk”. Alig egy óra múlva máris jött a kajak kettes, a magyar hajóban a két riválissal, az egyikük – igaz, aranyérmesként – éppen csak kiszállt az egyes hajóból. Ez sem kis kockázat. Utólag könnyű kimondani: így volt jó. Mert valóban így lett a legjobb: az egyes után Magyarországé a K-2-es aranyérme is! A férfi négyesünk 2000-ben diadalt aratott a kenguruk földjén, aztán négyfelé szaladt. Athén előtt egy évvel belátták, hogy a „mindenki harca mindenki ellen” nem vezet sehova, és megint összeültek. Régi dicsőségük színhelyén, Ausztráliában meg a hajnali Duna vízén egybefüggő kősziklává keményedtek (edzésadagjuk, a napi harminc kilométer Guinness rekord!). Az eredmény: fölényesen megvédték – ugyanabban az összeállításban! – olimpiai bajnoki címüket, ami addig egyetlen négyesnek sem sikerült.

Az utóbbi évtizedekben ritkán fordult elő, hogy a magyar olimpiai válogatottban négy labdás csapat is kvalifikálta magát. Férfi és női vízilabdázóinkon kívül kvótát szereztek a kézilabdázók is. Egyértelműen a leányoktól vártunk többet, az ország közvéleménye újabb döntőről álmodozott, ahol végre nem verik meg saját magukat a mieink. Öten most is itt voltak a sydneyi csapatból, és Mocsai Lajos együttese ismét esélyes volt minimum valamilyen éremre. Mint ismeretes, az elmúlt években a döntőig általában eljutott a „hölgykoszorú”, ha a végső győzelmet megszereznie nem is sikerült. Bizakodhattunk tehát: egyszer majd csak megéljük, hogy végig bírják a meccset. Athénban a két legfontosabb mérkőzésüket megint úgy bukták el, hogy sokáig vezettek, aztán eladták az előnyt, a végjátékban pedig összeomlottak. Pszichésen nem bírták a terhelést, a lelkierő hiányzott, pedig minden más adva volt, amit igazol az is, hogy Radulovics Bojana az olimpia gólkirálynője címet érdemelte ki. Az ötödik hely siralmasnak mondható, sírtak is a lányok. Férfi kézilabdázóink viszont kellemes meglepetéssel szolgáltak, negyedikek lettek, és csak hajsza választotta el őket az éremtől. Ilyen a sport illetve a labda.

Az olimpiák – és általában a sportok – királynőjének tartott atlétikában igencsak nehéz a magyarok produkcióját értékelni. A sydneyi olimpia pont nélküli leszereplése után most bizakodva vártuk két világklasszis dobónk fellépését. Az előzetes EB-, világbajnoki és Világkupa-szereplésük alapján a dobogó közepére voltak esélyesek. És az álom valóra vált: a kalapácsvető Annus Adrián meg a diszkoszvető Fazekas Róbert is a legmesszebbre vetette szerét. Normális esetben ez bizony két aranyérem! Annus meg is kapta. A mámorosan ünnepi hangulatban, senkiben fel sem vetődött, hogy ezt a győzelmet el lehet veszíteni. Fazekas eredményhirdetésére csak a verseny másnapján került sor, de ő már fel sem állhatott a dobogóra, kezébe sem vehette az aranyérmet. A doppingsza-

bályok megsértése miatt eredményét megsemmisítették, majd kizárták a versenyből. Ne bolygassuk a részleteket, a végeredmény lesújtó és fájdalmas: két olimpiai aranyérmét elveszítettünk. Mindkét sportoló a Nemzetközi Választott Sportbírószághoz (CAS) fordult jogorvoslatért. A Jacques Rogge által meghirdetett zéró doppingtolerancia ismeretében sejtettük azonban, hogy nincs az a jog, amely semmissé tehetné a vétséget. Fájdalmas volt, de el kell viselnünk. A kár erkölcsileg beláthatatlan.

Ilyen volt tehát a legutóbbi olimpia. És jön Peking (amikor e sorokat írom alig félév van hátra a kezdésig). Egy bizonyos: Kínában a modern olimpiák történetének a legeslegnagyobb ötkarikás versenye várható, ahol a sport lassan csak asszisztálni fog az emberiség egyetlen olyan intézményének, amely békében – remélhetőleg! – összehozza a földkerekség valamennyi népét és nemzetét.

Ez volt hát majd hatvan évem olimpiában elbeszélve. Hogy mennyi az annyi? Vagyis hány olimpiám van még hátra? Ki tudja. Talán Peking meglesz. Hogy ott mit érünk el? Jó kérdés a divatos szlogennel szólva. Persze inkább sablonos „bulvár kérdés”, ez, mert jósolni legfeljebb csak Óbudán tudnak (állítólag). Egy biztos: most már szépen csillog a bronz is, de még a döntőbe kerülés is. Lehet, hogy betlizünk, hiszen van rá esélyünk már régebb óta. Mindig akad azonban ebben az alig tízmilliós populációban egykét istenadta östehetség, aki megmenti a „sporteklezsia” tornyának ledőlését. De meddig? Mert ezen a politikailag feltúrt magyar ugaron egyre nehezebben nő már egészséges hajtás a sport elő fáján.

A baj persze szerintem még nagyobb: maga az olimpia is veszélyben van. Az emberiség legrégebbi társadalmi intézménye nem biztos, hogy eljut ennek a századnak a közepéig. Egyelőre nehéz még észre venni a rontást, mert óriási média és show-orgia kíséri. Pedig a csillogás csalóka, a fények kívülről rakódnak rá, belül pedig „titkos féreg foga rág” (pl.: a moralitás vészes csökkenése). Ellentmondások feloldhatatlan garmadája szürkíti az olimpiai eszmét és félt, hogy olyan sötétbe borítja, amitől nem találunk ki többé a valódi napvilágra. Pedig kár lenne az olimpiáért. Szegényebbek lennénk (mi meg pláne!) nélküle. Mert akár hogy is van, az ötkarikás játék – évezredekkel túlélve – az emberi kultúra elválaszthatatlan részévé vált. Manapság beszélünk mindenféle értékről: GDP-ről, hitelről és kamatról, nemzetről, magyarságról meg sok egyébéről, amiről azután egyszer csak kiderül, hogy hazugságok, álértékek és a fene se tudja mi minden van mögöttük. Elvileg a sportnak – ha tiszta – kézenfekvő az igazsága, az ugyanis az arénában dől el. Aki nagyobbat dob, ugrik, gyorsabban fut – az győz! De egyre jobban ide is betör az aljasság, (vérdopping, géndopping és pénzdopping) a gátlástalanul élősködő politikusok meg a sporthiénák felfalják ezt is. A sport eredeti „kiszereelésében” abszolút konkrét, itt nincs helye a mellé dumálásnak. Aki itt teljesít, a mögött ott az emberi teremtő erő maximuma. Ahogy Horatius írta: „Elsőként, aki vágyakozik futásban a célba érni, gyermekként sokat kell túrnie fagyban-melegben.”

Meddig lesznek azonban, akik vágnak elsőként célba érni és fagyban-melegben tesznek is érte? Nem tudom. Tartok tőle, hogy idővel ez teljesen kimegy a divatból. Sovány vigasz, de azt a kort már nem nekem kell megírni.

URBÁN PÉTER

GYÓGYSZERGYÁRTÁS

Az USA gyógyszergyártási történelmében, egészen 1938-ig, nagyon kevés állami kontroll volt tapasztalható. Számos fatális tragédiának kellett bekövetkeznie azelőtt, míg végül pont 1938 júniusában Roosewelt elnök törvénybe iktatta az azóta is fennálló, de sokszorosan módosított törvényt az élelmi-

szerek, gyógyszerek és kozmetikák szövetségi (értsd, központi) szabályozásáról (Federal Food, Drug and Cosmetic Act.). A törvény, többek között, kötelezett minden új gyógyszer emberre való biztonságát bebizonyítani. (NDA). A gyártóknak megfelelő és felelős címkézést, azaz pontos használati utasítást kellett termékeikre alkalmaznia. Ámde még mindig nem voltak pontos meghatározók arra vonatkozóan, hogy mely gyógyszereket kell orvosi felírással, azaz melyeket szabadon lehetett forgalmazni.

A mai nevén ismert Merck & Co. még nem létezett 1938-ban. Volt ugyan egy E. Merck nevű német gyógyszergyártó, melynek eredete 1668-ig visszakutatható, mikor első patikájukat kinyitották Darmstadt-ban, Németországban. De Amerikába csak a századforduló környékén kerültek, ahol többnyire kémiai alapanyagokat gyártottak. A későbbi eredeti amerikai partnere, Sharp and Dohme inkább gyógytermékeiről volt ismert, habár ezekből vajmi kevés volt igazán az amerikai gyógyszer piacon. 1938-ban Amerikában, sőt Európában is csak a morfin, kinin, digitális, kodein, aszpirin, nitroglicerín voltak ismertek, mint főbb, hasznos gyógytermékek. Az igazán nagy változásokat a második világháború kitörése alatt hozták meg a kutatással intenzíven foglalkozó gyártók. A penicillin és a kortizon találmánya pont időben érkezett és segítette a szövetségeseket a sebesültek megmentésében.

A Merck cég kutatói sorban kapták a Nobel-díjakat a 40-es és 50-es években, összesen ötöt, sikeres gyógyító szereikért és mire 1953-ban a Merck és a Sharp and Dohme cég egyesültek, az újonnan létrehozott Merck & Co. már világhírűvé vált. Jellemző volt a cég terjeszkedésére, ahogy újabb és újabb országokban jelentek meg, gyakran a helyi cégek sikeres egyesülésével. Mire jómagam is a kanadai Merck szolgálatába kerültem 1966-ban, az amerikai Merck már egyesült a kanadai Charles E. Frosst családi céggel. Tehát egy magyar születésű, kanadai állampolgár így lett egy amerikai cég dolgozója 1966-ban, még Kanadában ugyan, de akkor még nem tudhattam, hogy ennek a hatalmas amerikai cégnek a terjeszkedése fog engem valamikor majd visszasegíteni, most már legitim úton, szülőhazámba.

De erre még jó pár évet kellett várnom. Tehát a kanadai-magyar Merck dolgozó először az amerikai Merck-hez került a nemzetközi igazgatóság beosztottjaként, majd rövidesen, kisebb nagyobb dél-amerikai, japán és dél-afrikai kiküldetések után „érettnek” találtak hosszabb európai munkákra is. Így kerültem 4 évre Hollandiába, 6 évre Olaszországba, most már, mint ügyvezető igazgató. Ez időben sem a CIA, sem a Merck, sem jómagam nem álmodozhattunk egy kelet-európai „politikai változásról”, de legalább boldog voltam, hogy otthon élő családomtól „csak” 1100 kilométer választott el és nem 10 000!

De megtörtént a lehetetlen, és ehhez a Merck-nek is elengedhetetlen volt olyan mellékszerelők segítségével a 80-as években, mint János Pál pápa, Ronald Reagan, Mihail Gorbacsov, Margaret Thatcher és az ezek által létrehozott politikai légkör mely példátlanul a történelemben, erőszakmentesen megváltoztatta a hidegháborút és Kelet-Európa felszabadult.

Az 1989-90-es rendszerváltás után több nemzetközileg ismert gyógyszergyártó, így a Merck is leányvállalatok létesítésébe fogott szerte a kelet-európai országokban. A cégen belül nevelt de nyelvekkel bíró menedzsereket kerestek e vállalatok megalapozásához, termékeik törzskönyvezéséhez, helyi munkatársak felvételére és kiképzésére. Mivel magyar anyanyelvű voltam, immár 25 éves Merck „múlttal”, de orosz szakos végzettségemmel, talán udvariasságból, az újonnan indított oroszországi Merck-hez is ajánlatot kaptam, de szerintem az európai igazgatóság biztos volt abban, hogy magyar létemre csak Magyarországot választom következő munkahelyül.

Hallatlan lelkesedéssel és őszinte segítő céllal fogtam a munkámba 1991 nyarán. Egyrészt teljesen ismeretlen területekre kerültek a nagy nyugati cégek, amikor a határsorompók megnyíltak előttük, másrészt soha nem tapasztalt munkaerőforrásokra, kitűnő szakemberekre – különösen a gyógyítás terén – találtak. Az infrastruktúrák hiányoztak, vagy elavultak, termékvédelem nem

létezett a vasfüggöny keleti részén, a helyi gyártók ott és akkor másolták le a nyugati, szabadalmazott, tehát védett termékeket, ahol tudták. Sőt lemásolták, de nem csak a hazai piacon, hanem „export piacikon” is értékesítették őket, jogtalanul és egy forint kompenzálása nélkül. Első feladataim közé tartozott termékeink törzskönyvezése, melyeket már az újonnan felvett magyar kollegákkal sikerült felgyorsítani. A kitűnő szakemberek sem rendelkeztek anyagi forrásokkal a felsőbb intézetekben, hogy nagy számban, rendszeresen és korszerűen tovább neveljék a praktizáló orvosokat. Egy régen babusgatott álmomat akartam megvalósítani, amikor a Merck-től engedélyt kaptam, a helyi orvosi egyetemektől pedig bátorítást, hogy mind a négy orvosképző egyetemen MSD Scientific Study Centereket állíthattam fel. Ezek a továbbképző centrumok egyedülállóak voltak úgy a Merck, mint a nemzetközi gyógyszergyárak történelmében. Azt szerettem volna, hogy az MSD centrumok az egyetemek területén előadóteremmel, korszerű kommunikációs eszközökkel, MSD személyzettel az orvosok és a diákok rendelkezésére álljon a korszerű terápiák megtárgyalására, esetleges továbbképző vizsgáira. Számítógépeket, vetítőket, szakirodalmat és belföldi- vagy esetekként külföldi szakembereket szponzoráltunk a továbbképzésekhez. Mottónk lett, hogy a jól képzett és az újabb tudományokkal haladó orvos a legjobb orvos.

A Merck-en belül is híre ment a magyar MSD STUDY CENTER-ek sikere az orvosi egyetemeken, több országból jöttek a kollegáim, hogy hazatérve hasonló centrumokat létesítsenek. A Merck nemzetközi vezérigazgatói mind személyesen meggyőződtek a Centrumok munkájáról és kollegáimmal együtt nagyon sok elismerésben volt részünk.

Míg az MSD az orvos továbbképzésben máig is vezető szerepet játszik a magyar egészségügyben, sürgető probléma volt az említett termék szabadalmi törvény hiánya. Második legnagyobb feladatomban tartottam e törvény megszületését, azaz a fennálló, de soha nem betartott törvény betartását. Ebben a törekvésben együtt dolgoztam az illetékes magyar minisztériumok és az amerikai Trade Representative-vel, míg egyezés nem született 1995-ben, mely munkáért a Merck Igazgatói Nagydíját nekem ítelték abban az évben. Tehát két nagy célomat sikerült a kilenc év alatt megvalósítani, Magyarország példával jár az orvostovábbképzés terén az európai országok között és Magyarország lett az első a volt „keleti blokkban”, hogy áttért a szabad világ termékvédelmi kötelezettségeire, legalábbis a gyógyszergyártás és forgalmazás területén.

Mint később kiderült, mint utolsó munkahelyül, mert majd kilenc éven keresztül vezettem az MSD-t, és a következő fejezet már nyugdíjazásomról szól: tehát onnan mentem nyugdíjba 2000-ben, ahonnan egy esős novemberi éjszakán elindultam a nagyvilágba, 1956-ban.

BOGA BÁLINT

SZÉPIRODALOM ÉS ORVOSI NYELV

Az orvosi nyelv az elnevezésekben, leírásokban igen gazdagon használ hasonlatokat, analógiákat; úgy tűnik, hogy sokkal gyakrabban és szélesebben, mint más tudományok nyelve. Használja a legegyszerűbb mindennapi jelenségeket, tárgyakat (pl. kalapács-ujj, pillangóarc), de – mint másik végletet – a görög mitológia alakjait is (pl. caput Medusae, Venus-domb). A hasonlítás az emberi gondolkodás alapművelete. A világ megismerése a már ismert felől tart az ismeretlen felé, ezen az úton az új, ismeretlen jelenségeket az ismerthez hasonlítja, és első lépésként, ezáltal teszi felfoghatóvá, veszi birtokba azokat. Természetesen – ahogy gyakran mondjuk – „minden hasonlat sántít”, azonban a hasonlattal sok részletes magyarázatot takarítunk meg, mert az rávilágít a jelenség lényegére, igaz sokszor csak formájára, külső megjelenésére utal. A fogalom felidézésében mindenképpen könnyít, segítséget nyújt. Az így keletkező megnevezéseket szakkifejezéssel eponymnek nevezünk, talán magyarul a „fedőnév” szó fejezi ki legjobban jelentését. Már medikus koromban, tanulmányaim során megragadott a művészetből származó párhuzamok említése. Így például a híres Magyar-Petrányi-féle Belgyógyászat tankönyvben szerepel az elhízások típusainak leírásánál a Rubens-típus a női test egyenletes elhízásának és a Falstaff-típus az öregedő, pocakos férfiak elhízásának jelzésére. Már érett orvosként elkezdtem gyűjteni a kórképek, tünetek jelölésére használt művészeti, mitológiai és történelmi eredetű neveket. Ebből a sajátos gyűjteményből szeretnék egy csokrot bemutatni: a szépirodalmi ihletésű elnevezéseket, természetesen a teljesség igénye nélkül. Az írók a „lélek mérnökei”, így – főleg a nagy írók műveiben – a legkülönbözőbb emberi jellemek, magatartások, megnyilvánulások pontos rajza található meg. Az értékes, híressé váló regények, versek stb. tartalma és hősei egy kultúrkörben – esetünkben az európai kultúrában – a köztudat részévé válnak. E hősök, szereplők gyakran mitológizálódnak, egy magatartás-forma szimbólumává válhatnak. Ezt a napjaink jelenségeinél is tapasztalható folyamatot Roland Barthes, francia kultúrfilozófus írta le részletes elemzéssel.

Szépirodalmi átvételeket az orvostudomány több területén találunk, de a pszichiátria, illetve a testi tüneteket kísérő pszichológiai tünetegyüttesek nomenklatúrájában található a legtöbb. Néhányat közülük az általános, napi gyakorlatban is megtalálunk, de a többség csak a szakirodalomból ismert, esetleg csak szűkebb szakmai körben ismert és használatos.

Az orvostörténelemből gyakran említett klasszikus példa Girolamo Fracastoro Syphilis seu morbus gallicus című poémája, amelyben a Syphilus nevű pásztort Apolló büntetésből sújtja a betegséggel, amit azóta az ő nevére nevezünk szifilisznek. Talán a legnagyobb irodalma a Münchhausen szindrómának van. A róla szóló irodalmi művekben Münchhausen báró fantasztikus történeteket ad elő saját meg-nem-történt hőstetteiről. A beteg akut megbetegedést szimulálva keres fel egy kórházat, a tünetek nagyon valószínűnek tűnnek az elmondás alapján. Több fajtája különíthető el, attól függően, melyik szervhez kötődik a panasz. Talán leggyakoribb a hasi tünet, ilyenkor műtetre is sor kerülhet. A beteg gyakran váratlanul eltűnik a kórházból, majd másutt hasonló tünetekkel jelentkezik. További gyakran használatos elnevezés a Pickwick

szindróma, az extrém obezitással párosult alveoláris hipoventilláció (légzés-gyengeség) tünetegyüttesének jelölésére. Jellemző rá még a cianózis és az aluszékonyság. Az elnevezés alapjául Dickens Pickwick Klub című regényében szereplő elhízott fiú (Joe) klasszikus leírása szolgál.

Az emberi kultúra alapkönyveiben is találtak kölcsönzésre érdemes példákat. A Bibliában Krisztus csodái között találjuk Lázár feltámasztásának történetét. Lázár-komplexusnak nevezzük azt a pszichés tünetegyüttest, amely a sikeres újraélesztés után alakul ki némelyik betegnél, szorongás, depresszió, belső elidegenedés jellemzi. Az elnevezés csupán a klinikai halálból való visszatérés tényét jelzi, a tünetek tartalmára nem utal. Homérosz Iliászából származik a Terszitész szindróma elnevezés. Terszitész, a csúnya és gonosz katona leírása a betegség miatt eltorzult küllem okozta rosszindulatú lelki beállítottság jelölésére szolgál: „Legrútabb volt ő mind közt, aki Trója alá jött...”, „morgott, fék nélkül acsargott...” Homérosz Odüsszeiájára utal az Ulysses szindróma elnevezés. Egy fals pozitív laboratóriumi lelet miatt orvostól, orvosig, vizsgálattól vizsgálatig vándorol a nyugtalanná tett „beteg”, hogy az „eltérés” végére járjon, és ezt nehezen éri el.

Shakespeare művei az orvosi leírások gazdag tárházát is jelentik. Ezek közül az Othello szindrómát emelem ki. Bár a szépirodalomban sok történet található a kóros féltékenységről (Boccaccio, Tolsztoj), Othello története a legkidolgozottabb. Erős paranoid erotikus féltékenység jellemzi, gyakran erőszakos megnyilvánulások és más pszichopatologikus jelenségek kísérik. Rabelais, aki maga is orvos volt, híres művében, a Gargantua és Pantagruel-ben bizarr étkezési szokásokat is leír mind a két főhős, mind Gargantua anyja, Gargamelle történetében. Utóbbinál egy alkalommal a nagy mennyiségű különböző állatrészek elfogyasztása bélelzáródáshoz vezetett. Amerikai szerzők ennek alapján Rabelais szindrómának nevezték el a szokatlan mennyiségű és minőségű ételek, gyógyszerek, stb. elfogyasztása után kialakult vékonybél-ileust. Hasonló kórkép az elmebetegeknél a saját hajfonatuk (trichobezoár) elfogyasztása után jelentkező bélelzáródás. Az egyik Grimm-mesében szereplő hosszú hajú lánykáról (lovagja az ő haján felkapaszkodva jutott fel a börtönéül szolgáló toronyba) Rapunzel szindrómaként írták le a tünetegyüttest. Goncsarov orosz író Oblomov című regényében az akarattalan, nemtörődöm, enervált ember klasszikus leírását adta: „...a nemtörődömség arcáról átment a testtartásába, még házi köntöse redőire is... heverése nem volt kényszerűség, mint a betegé... ez volt az ő normális állapota.” Az abulia ezen alakját oblomovizmusnak hívjuk. Conan Doyle – ő is orvos volt – híres regényalakja, Sherlock Holmes magatartásában egy sajátságos személyiség prototípusát mutatja be, amit a másik főszereplő, dr. Watson így jellemez: „agy szív nélkül”, „hiányos emberi szimpátia-képesség”, „inkább egy gép, mint egy ember”, „érzelemnélküli jellem”. Ennek a kóros pszichológiai személyiségképnek az említett regényhőssel való azonosítását szintén a szakirodalomból is merjük.

Az egyik legszínesebb, skizofréniában jelentkező tünetegyüttes a testséma pszichés átalakulása (deperszonalizáció). Alice Csodaországban szindrómaként is megtaláljuk leírását a pszichiátriai irodalomban. Lewis Carrol művének alábbi részletei illusztrálják az elnevezés jogosságát: „Ez a furcsa kislány... szerette azt képzelni, hogy ő két személy”, „...az egész Alice egyszerre alig volt nagyobb húsz centiméternél”. Végül Isaac Bashevis Singer novellájának hősnőjéről elnevezett Yentl szindrómát említem. Yentl lány létére férfiként viselkedett, öltözködött, rabbi akart lenni, és így férfi szerepben elvégezhetette a rabbi iskolát, sőt még a házasságig is eljutott. Egyenlő akart lenni a férfiakkal. A nőket a férfiakéhoz hasonló koszorúér-megbetegedési kockázat fenyegeti. Az orvoslásban azonban a megelőző eljárásokat kevésbé alkalmazzák náluk, kevésbé foglalkoznak az ő ilyen jellegű problémáikkal. A férfiakkal azonos módon kellene kezelni őket, amiért – Yentlhez hasonlóan – még jelenleg is harcolni kell.

AMIKOR HONTHYT GYÓGYÍTHATTAM

Amióta világ a világ, az orvosok sokszor jutnak betegek bizalmas információihoz, gyakran tudnak meg többet róluk, mint azok, akik sokkal többet vannak velük. Ezek a benyomások, információk természetesen orvosi titoknak minősülnek. Azonban bizonyos idő elteltével, ha nem sért személyi jogokat, a társadalom közszereplőinek, jeles művészeinek „kis” orvosi titkai közzétehetők.

A Szent Lukács Gyógyfürdő Rt. 1886-ban épült fel, s akkor a szállodát, a fürdőket és az uszodát magába foglaló épületkomplexum Európa egyik legmodernebb fürdőintézményének számított. A II. világháborúban erősen megrongálódott épületet igyekeztek helyreállítani, de az idő mára majdnem romhalmazzá tette a volt szállodarészt. Nem volt más a helyzet a hatvanas években sem, amikor az államosítás során az ORFI-hoz került reumatológiai osztályok egyikére, a B osztályra kerültem dolgozni. Az áldott emlékű Bakos László főorvos vezetése alatt tevékenykedő osztály titokzatos dolgokat rejtett falai között. Az egykori szálloda rangját megőrző, fürdőszobás, nagyméretű, szépen berendezett szobák működtek itt, az úgynevezett IBUSZ-részleg keretein belül. A miniszteriális terv értelmében a monopol helyzetű utazási irodán keresztül keményvalutáért külföldiek jöhettek ide kezelésre. Íratlan szabály szerint, amikor felsőbb helyekről „leszóltak”, jelentős hazai és külföldi személyek számára is elérhetővé vált az akkor luxuskörülményeknek megfelelő elhelyezés. Kezeltünk itt etiópiai tábornokot, az NDK televízió mindenható vezetőjét és hazai politikai korifeusokat, illetve családtagjaikat. Ilyen szervezési formák között érkezett 1970-ben egyszer csak a hír: jön a Honthy! Híres volt, hiszen a lexikon szavaival élve: „Magyarországon nemzedékek számára ő testesítette meg az operettet.”

Az akkor már több mint 70 éves művésznő királynőként foglalta el a 29-es szobát. Kemény parancsokkal dirigálta saját kísérőit és a kórházi személyzetet. Ellentmondást nem tűrően ragaszkodott minden elképzeléséhez, az étkezést, az időbeosztást, a kezeléseket tekintve. Kijelentette, a szobába csak az léphet be, akinek ő engedélyezi. Így akadtak persona non grata orvosok és nővérek, takarítónők, akik kívül rekedtek az operettprimadonna lakosztályán. A sors úgy hozta, hogy én lehettem a kezelőorvosa. Első pillanattól kezdve barátságos volt hozzám, talán azért is, mert a hölgyeket különösen nem kedvelte. Hamiskásan jegyezte meg, hogy a születési dátuma biztosan nem igaz, „elírták azt azokban az időkben, amikor Hügel Hajnalka-ként megszületett” – ő bizony fiatalabb. Örök női észjárás!

Később, amikor egy újabb alkalommal kezelte magát a kiválasztott betegszobában, kérte a telefonszámomat, ha szüksége lenne rám, hívhasson. Ez igen nagy megtiszteltetés volt! Csakhogy nekem nem volt otthon telefonom. A mai telefon- (és mobil-) viszonyok ismeretében a fiatalok nehezen képzelik el az akkori helyzetet. Új társasházban laktunk, melyet hét kis család épített fel. Telefon beszereléséről szó sem lehetett. Az igény kielégítésére, a műszaki körülményektől függően, talán évek múlva kerülhetett volna sor. Honthy Hanna nagy haragra gerjedt, megtudván, nem lehetséges engem telefonon magához rendelni. Füleml hallatára hívta fel az aktuális közlekedési és postaügyi minisztert, akit azonnal (!) kapcsoltak neki. – Maguk hogy gondolják, hogy az ország első asszonya nem tudja felhívni telefonon az orvosát?! Azonnal oldják meg ezt a lehetetlen helyzetet!

Akár hiszik, akár nem, szinte naponta újra és újra telefonált. (Így kell ezt csinálni!) Majd elsüllyedtem, mikor azt hallottam: – Még mindig nincs telefon a doktorom lakásában? Nem fogok maguknak többet fellépni.

Hamarosan jelentkezett egy szerelőbrigád. Sőt, postai észjárás szerint, ha már felsőbb ukászra valahová ügyis nagy nehézségekkel oda kell vezetni a külön kábelt, akkor ott legyünk túl további hat igénylő kérésén is. Így – Honthy Hanna révén, hihetetlen módon – valamennyi lakótársamnak ölébe hullott az áhított telefon.

Milyen okok miatt került a díva a reumatológiai osztályra? Az általános idősödési panaszok mellett Honthy művésznőnek speciális tünetei voltak a kezujjain. Heberden skót orvosról nevezték el azt a – főleg nőkre jellemző – kézelváltozást, amikor elsősorban az utolsó ujjpercek porcfelszínei elkopnak, csontos deformációk alakulnak ki, s így a kezujjak végei megbütykösödnek. A csúnya látványon kívül az a probléma, hogy az ujjvégek sajognak, s egyben nagyon ügyetlenek lesznek. Szakmai érdekesség, hogy az ujjak megduzzadása, főleg nőknél, a sokkal veszélyesebb sokízületi gyulladás jele is lehet, igaz, akkor inkább a kézhez közeli ujjízületek érintettek. Ennek a betegségnek a felismerését nagyban segíti az esetek hetven százalékában a vérből kimutatható ellenanyag, a rheumatoid faktor. Honthy Hanna esetében ez a teszt mindig pozitív volt, s ennek alapján, afféle orvosi nézetkülönbséggént, más intézetekben mindig azt állították, hogy sokízületi gyulladásban szenved. Mi hittünk a jellemző klinikai képben és a vérteszt eredményét úgynevezett hamis pozitívnak véltük, ami a kórlefolyás ismeretében helyesnek bizonyult.

A művésznő 1978-ban bekövetkezett halála előtti években többször kellett meglátogatnom őt a Deres utca 6. alatti csodálatos házban. Ekkor már telefonálni sem tudott. A szóke házmester asszony fogadott, s mindig körvonalazta, milyen hangulatban van a művésznő, aki bizony már nehezen ment le az emeleti lakosztályából a palota halljába vezető, széles lépcsőn. Többnyire az ágyában pihent. Sok panasza akadt, már nem csak a kezeire. Hálás volt minden kis segítségért. Szelíd volt, megértő, kicsit megszorodott. Már nem nyüzsgött körülötte a világ. Már a végre gondolt.

Mint köztudott, Honthy Hanna – alapítványt hozott létre a kiemelkedő munkásságot felmutató orvos csoportok díjazására. Úgy érzem, annak lehettem szerény tanúja, ahogy a mázként felvett, tekintélyt parancsoló, kemény modor mögül lassan előbújtt a szeretetre méltó emberi lélek.

Megjelent: PREMIER, 2002 december

ISTVÁNFI GYULA

SZOBORAVATÁS

(2000. szeptember 8-án a Műegyetem kertjében leleplezték Rados Jenő (1895–1992) szobrát. Avatóbeszédet Istvánfi Gyula, az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék vezetője mondott.)

Tisztelt szoboravató Kollégák, Hölgyeim és Uraim!

Néhány perc múlva leleplezzük dr. Rados Jenő professzor, építész, műegyetemi tanár szobrát, átadva bronzba öntött emléket a Műegyetem jelenlegi és jövőbeli közösségének, egy kicsit az örökkévalóságnak. Rados Jenő professzorról mindenkinek, akik ismerték, az juthat eszébe, hogy hosszú, majdnem száz évet megért életkorával átfogta az egész, most búcsúzó 20. századot, mint ember, mint építész, mint műegyetemi tanár. A Monarchia második helyre feltörő városában, Budapesten született a honfoglalás millenniumát ünneplő békeévben, 1895-ben, akkor, amikor az ország polgárai még nem használtak olyan kishitű kifejezéseket, miszerint kis nép, kis ország vagyunk. Ebből a világból hozta magával azt a kiegyensúlyozott önérzetes, béketűrő és diszkrét magatartást, ami egész életében lényét jellemezte, noha századunk sorscsapásaiból jó néhány néki is kijutott.

Születésének centenáriumán, 1995-ben a volt tanítványok idősebb generációja, hírnevet kivívó professzorok, pályatársak és művészek visszaemlékezéseikben nem is a tiszteletreméltó tudósi, tanári, alkotóművészi talentumot idézték, gyűjtötték csokorba „szivárványos legendává”, hanem emberségét, humorát és az iránta megnyilvánuló tanítványi szeretetet.

Családi háttéréből származott az európai látókörű, minden ízében értelmiségi alkata; édesapja Rados Gusztáv, a Műegyetem matematika professzora volt, aki mint az 1911-14. évek rektora, ott szerepel a Tanácsterem arckép sorozatában. Rados Jenő zenei hajlamainak megfelelően 1912-ben a Nemzeti Zenedében zeneszerzői diplomát kapott, egyik szerzeményének hangjait élvezhették a jelenlévők imént, a századik születésnapján az Új Haydn vonósnégyes által eljátszott előadásból. Hozzá kell tenni, nem volt amolyan széplélek, kedvenc sportja a birkózás volt, mondják, s a fiatal tüzértiszt első világháborúban viselt dolgainak visszaemlékezéseiben ő nem a keserveket, hanem a hadviselés derűs, humoros mozzanatait idézte fel mindig anekdotázó kedvében. Rados Jenő emberi jelenségét jól ábrázolja az az emlékezés-kötet, amit az egyik szeretett tanítvány, nekem mesterem, Hajnóczi Gyula gyűjtött egybe, aki már maga is ott van – gondolom – mindig derűs társaságában.

Szólnom kell néhány szót Rados Jenő professzorról, az építésről, az ő „építészeti évszázadáról”. Többször elmesélte, hogy gyermekként édesapjával gyakran meglátogatták a Parlament építkezéseit, s itt alighanem mindannyian tudjuk, hogy haláláig figyelemmel kísérte a magyar építészet eseményeit, állapotát. Közben eltelt kilencven év. 1919-ben kapta meg építész diplomáját a Műegyetemen, s bár ezután nem a tervező, vállalkozó építész életét választotta, több jelentős pályázat díjazottja lett. Számos munkája közül Esztergomban, Vácott, Székesfehérváron, Budapesten voltak a legjelentősebb megvalósult alkotásai. A magyar kastélyok háború utáni romlásából ő mentette ki a fertődi, a csákvári és a ráckevei kastélyokat.

Mint nagy tudású építész becsülték a szakmai és tudományos szervezetekben. Az ötvenes években tagja volt az Építészeti Tanácsnak, majd a Magyar Építőművészek Szövetségének és az Akadémia (MTA) Építészettörténeti és Elméleti Bizottságának, haláláig. Az őt Ybl Miklós díjjal kitüntetett szakma mindig tisztában volt értékeivel, az Állami Díjat azonban, igencsak századunkra jellemző módon, a jogvesztést követő rehabilitáció nyomán kapta.

Mint egyik utóda, hajlamos vagyok azt mondani, hogy Műegyetemi tanári működése még többet is átfogott, mint egy század. A középkori építészet utolsó professzora volt ugyan, 1957-ben elbocsátása után egyesült a három építészettörténeti tanszék, de előde volt az alapító Steindl Imre 1870-től, majd Schulek Frigyes 1902-től és Möller István 1915-től. Szellemiségüknek utolsó képviselője volt Rados Jenő.

Az egyetem elvégzése után hívta meg Möller István a tanszékre tanársegédnek. 1930-ban ő volt a Czigler-érmes, azaz a Műegyetem legjobb előadója. 1931-ben magántanár lett, de a nyugdíjba vonuló Möller István utódja az idősebb Csányi Károly lett. Így 1935 és 45 között a tanári kibontakozást a Felső Építő Ipariskola tanársága jelentette Rados Jenő számára. 1945-ben nevezték ki eredeti tanszékére tanárnak. Az ezután következő tanári működés 1957-ig – 56-os munkástanácsi bevétele miatt nyugdíjazták – az, amire ma még emlékeznek, ami legendássá vált. 1957 után a VÁTI Műemléki Osztályán még sok évig folytatta építészeti, pedagógusi tevékenységét. Merem mondani, hogy az építész-szemléletű magyar építészettörténet elindítója is ő volt műveivel. Magyar kastélyok 1931; Magyar Oltárok 1938; A klasszicizmus építésze Magyarországon (Zádor Annával) 1943; Hild József életműve 1958; és a máig legegységesebb Magyar építészettörténet 1971.

E méltatlanul rövidre fogott életút-ismertetés mellett is fel kell hívnom a figyelmet a szoboralkotó, Szathmári Gyöngyi művészi teljesítményére. Az itt látható másik két szoboralkotás is az ő munkája, így a három építészprofesszor szobrunk egységes mindenképp előtt a hiteles jellemábrázolásban, a fejre korlátozó gesztusok mesterei megragadásában, a művészi színvonalban. Köszönet és gratuláció érte.

Szólnom kell végül arról, hogy korábbi dékánunk, Hofer Miklós kezdeményezte építész szoborpark Rados Jenő szobrának felállításával kiegészült. És szólnom kell azokról, akik szorgalmazták a szoborállítást, akik a költségeket átvállalták, összegyűjtötték. Hét intézmény és negyven személy nevét nem lehet itt elsorolni, de köszönjük mindenkinek. Mert szobor nem születik magától. Megindultsággal mondom, hogy itt most egy tiszteletre méltó aranydiplomás építésznemzedék állít szobrot szeretett és tisztelt tanárainak, Csonka Pál és Kotsis Iván után most Rados Jenőnek. Ez a három szobor az Építészmérnöki Kar Pantheonja. És ők, akár a szoborállítók, kiemelkedő, a szakmai becsületet és minőséget mindennél előbbre tartó nemzedék tagjai voltak. E szobrok emlékeztetnek arra, hogy a tudás stafétája és a múlt becsülete nélkül nincs tisztességes és sikeres jövő.

Megjelent: Építész Közlöny 2000 október

JUHÁSZ ELŐD

EMLÉKEZETES „PILLANATOK”

A seregnyi – számomra legalább is – becses, kiemelkedőnek vélt eseményből ezúttal kettőt emelek ki. Az egyik még a rendszerváltást előkészítő időszakban történt, a másik pedig legkedvesebb „találkozásaim” közül való.

1988. október 12-én volt Kocsis Zoltán barátommal – akinek pályafutását örömemre évtizedeken át mikrofonnal, kamerával követhettük, – máig legizgalmasabb közös műsorunk.

Előzmény: Kocsis különböző okokból hosszú ideig nem vállalt nagyobb szereplést a Magyar Televízióban. Ezt a hallgatást próbáltam „megtörni” azzal, hogy külön elnökhelyettesi engedéllyel felkérhettem – és ő vállalta.

Békésen, harmonikusan kezdődött a beszélgetés. Kizárólag zenei témákról, igaz, Zoli egy-két megjegyzéssel azért sejtette, (legalább is utólag visszanézve már így tűnt), hogy nemcsak előadóművészi problémákról akarja kifejtetni a véleményét. Majd hirtelen elszabadult a pokol. Ezt a „fordulatot” engedelmmükkel szó szerint idézem:

K. Z.: (Kurtág Györgyről volt szó) ... Őt tekintem mesteremnek. Egyes apró tanácsok, amelyeket mond néha, többet segítenek, mint annakidején egy hónap tanulás a Zeneakadémián, vagy kétheti gyakorlás. Nagyon szeretek neki előjátszani. Szigorú, mint ahogy magához is. Hogy mennyire zseniális komponista, az kiderül az olyan műből, amelyet például egyetlen hangra, egy C-re írt. Ez a Játékok első darabja: Prelúdium és valcer C-ben. Ebben csak C fordul elő. És föl van építve a kompozíció, lehajlik a végén, szóval mindenképpen egy kerek egésznek tekinthető. Nagyon sokszor játszom is.

J. E.: Sokat hallottunk, olvastunk vitákról, problémákról, gondokról zenekarotokkal kapcsolatban. Ma hogy látod a Fesztiválzenekar ügyét?

K. Z.: Szerintem a Fesztiválzenekar soha nem volt előbb szervezet, mint most – ezt az elmúlt koncertek is bizonyítják. De bizonyítja az a tény is, hogy kezdik már elismerni tevékenységét nemzetközileg is, méghozzá elég széles körben. Ezt két nemzetközi és egy hazai díj is bizonyítja. Visszakanyarodva a közéleti tevékenységre, mert én mindig ide kanyarodok vissza.

(Itt robban a bomba! Zenéről bármilyen témában szívesen beszélgetek, vitatkozom, de csak nagyon ritkán merészkedem akár szomszédos, rokon területre is. Hát még messzebb, politikai szférába? De muszáj volt. Önmagamát gúnyolva utólag: ez is az élő adás varázsa!)

K. Z.: Nagyon sokan megkérdézik tőlem, hogy én miért politizálok, miért foglalkozom egyáltalán a politikával? Erre csak azt tudom felelni, hogy én sohasem foglalkozom a politikával, mindig a politika jön énhozzám, hogy foglalkozzam vele.

J. E.: Azt hiszem, ezt sokféleképpen lehet gondolni, jobb, hogyha világosabbá teszed.

K. Z.: Nem tehetem világosabbá, mint hogy kimondjam, hogy naponta a saját bőrömen érzem a politikát. A politika visszásságait, a politikát, mint korlátozó erőt az életemben, a politikát, mint a gondolkodás szabadságának az egyik béklyóját.

J. E.: Ezek nagyon erős szavak!

K. Z.: Nem túlzottan, mert hiszen az emberek ma már sokkal szabadabban mernek, és azt hiszem, politikusabban mernek gondolkodni, mint akárcsak öt évvel ezelőtt is. Szinte rá vannak kényszerítve a politikára, hát egyébről sem hallani.

J. E.: Feltétlen béklyó, nem éppen a pezsgés jele, hogy ezzel foglalkozik az ember.

K. Z.: Az igazi pezsgés napja, azt hiszem, hogy nem virradt fel. Jobban mondva már világosabb van, de a Nap nem bukott ki a látóhatár fölé. Feljövőben van, de sajnos ennél a fénynél sokkal jobban látjuk a visszásságokat is.

J. E.: Ennek előnye is van.

K. Z.: Nem tudom, mennyire előny látni ezt a nyomorúságos helyzetet, amiben az ország van.

J. E.: A politikusok szóról-szóra beszámolnak a problémákról, és azt hiszem, ez jó, hogy tudjuk az együttes gondokat.

K. Z.: Igen, de ugyanakkor nem sok minden történik ennek a felszámolására. Például: jólöltözött nyugdíjasokat látok kukákban kotorászni. És ennek nem örülök, ez elszomorít. Továbbá hát az értelmiség helyzete is elszomorít, a kezdők helyzete is. Vagy a nyugdíjasokra visszatérve, hát mi csoda örületes probléma, hogy kellő gondozás híján szinte maguktól kell megvonni a falatot, hogy egyáltalán be tudják osztani a kis pénzecskéjüket.

J. E.: Azt hiszem, hogy a felelős gondolkodás egy harminchatéves kiváló művésztől elválaszthatatlan, legfeljebb nem mindenki fogalmazza meg így nyilvánosan a gondolatait.

K. Z.: De én továbbmegyek. Megmondom őszintén és ne haragudj, hogy ezzel terhellek, de gondolom, hogy sok mindenkit érdekel az, hogy egy látszólag kivételezett helyzetben lévő művész hogyan vélekedik a mai magyarországi problémákról? Előljáróban szeretném leszögezni, hogy én ezt a kivételezettséget nem érzem.

J. E.: Nem tudom, hogy a nézők mit értenének a kivételezettség alatt – azt, hogy koncertekhez jutsz, az természetes, hiszen az ország egyik első zongoristája nyilván vonzza a közönséget.

K. Z.: Én meg hogy fórumhoz jutok? Hát mégse jutottam fórumhoz akkor, amikor a Bős–Nagy-maros erőmű megépítése ellen tiltakoztam, ezért is tettük közzé a Die Pressében azt a fizetett hirdetést, amelyet én is aláírtam.

J. E.: Ugyanakkor a demokratizmus jele az, hogy most itt vagyunk, ha úgy tetszik, kifejtheted a gondolataidat erről-arról.

K. Z.: Igen, de ezt két évvel ezelőtt nem fejthettem volna ki. Itt demokráciáról van szó, folytonosan mindenki a demokráciáról beszél, népuralom, ugyebár, az értelmező szótár is, idegen szavak szótára is: népuralmat jelent! Én azt hiszem, hogy bármennyit is beszélünk róla, és bármilyen kézfelfogható jelei is mutatkoznak az igazi demokráciának, az alapok még mindig hiányoznak, már-mint az alapfeltételek. Akárhogy is csűrjük, csavarjuk, bármit lehet mondani, bármit bárhogyan lehet magyarázni – hát hiszen a Bibliát is hányféleképpen magyarázzák, a kommunizmus alapelveit

is így lehet magyarázni, úgy is lehet magyarázni – de a demokrácia alapfeltétele például a többpárt-rendszer, és ez nincs meg nálunk.

J. E.: Politikusok arról nyilatkoznak, hogy nem zárják ki annak a lehetőségét, hogy belátható, vagy azon túli időben megvalósul nálunk is. De azt hiszem, hogy a közönséget az a Kocsis Zoltán, aki világsikereket halmozott – abból a szempontból is vonzza, hogy szinte a zenei élet problémáit mind magad köré gyűjtötted.

K. Z.: A zenei élet problémái elválaszthatatlanok az általános problémáktól...

És így tovább. Vissza és vissza. És szóba kerül még az orosz nyelvoktatás, Grósz Károly romániai útja, az ottani falurombolás.

„Zene, Zene, Zene” 1988 október, élőben, csúcsidőben, a nemzeti főadón!

Nem akármilyen „labdát” adtam fel az illetékeseknek. (Volt jó néhány korábban is, ezekről a Vilanófényben a Zenebutik c. könyvemben írtam részletesen.) Hosszú hetekig állt a zászló... Mint megtudtam, bestseller lett a műsor videofelvétele. Kézről-kézre adták egymásnak – az illetékesek is, egyre feljebb, és nem igazán tudták, hogy most engem ki kell rúgni, vagy megdicsérni? Az egyik nagyfőnök – aki kulturális műsorokat is vezetett – később elmondta, megkapta házi feladatul, hogy elemezze: mit kellett volna másképp csinálnom? Ő sem tudta.

Bezzeg a kibicek, a kritikusok tudták, mert ők bátrak – partvonalon kívülről! Életemben ilyen rossz-kritika zuhatagot nem kaptam! Irtózatosan elmarasztaltak, hogy nem hagytam a neves népszerű művészt kibontakozni, hogy nem értek a műsorvezetéshez, miként lehettem ilyen szolgálai, meghunyászkodó, túl-lojális, meg minden.

Másnap hajnalban Berlinbe utaztunk tárgyalni. A jegykezelő hölgyből kibuggyant a kérdés: Maga még itt? Pár nap múlva, hazatérve ismét érdekes fogadtatásra találtam. A kollegák „helyezkedő” része – mindig ők vannak túlsúlyban – egyszerűen lebévult, mert még nem volt „döntés”. Aztán – szerencsére, mivel a csodák csak három napig tartanak – visszatért minden a normális mederbe.

És a poén, amit csak nagyon kevesen tudtak: az élő adás előtti este Zoli lakásomon felkeresett. Mindig örömmel fogadom, most is gondoltam, hogy az elhangzó zenék sorrendjét szeretné véglegesíteni. „Figyelj! Bármit kérdezel, vagy kérdeznek a Nézők – el fogom mondani azt, amit el kell mondanom.”

„Értem, de tudd azt, hogy nyilvánosan, az I-es csatornán egyenes adásban nekem vitatkoznom kell, hiszen ott nem magánember vagyok.” „Persze, tudom, értem.”

* * *

És íme a másik, az előbbtől teljesen eltérő, de számomra hasonlóképpen emlékezetes, nyolc évvel későbbi élmény. Szponzoraink szervezésében sorra rögzítettünk hosszabb beszélgetéseket a Budapesti Szuperkoncert négy szupersztárjával (Diana Ross, Rost Andrea, José Carreras, Plácido Domingo) – ezt a nem mindennapi hangversenyt „felvezetendő”. Parádés feladat, igazi kihívás! Boldogan pergetem vissza az eseményeket:

Helyszínünk Salzburg, az Ünnepi Játékokról jól ismert Grosses Festspielhaus. Időpont: 1996. március 21., délután 4-re beszéltük meg a találkozást Plácido Domingóval. A velünk foglalkozó PR-os hölgy először a művész öltözőjébe vitt, ahol ugyan állt egy pianínó, de a helyiség nagyon szűk és kicsi, abszolút alkalmatlan forgatásra. Keressünk mást! Ami nem volt könnyű, mert a Húsvéti Ünnepi Játékokra készülve minden próbaterem foglalt. Végül egy szomorú zongoristát kitessékeltek az egyik viszonylag nagy szobából, s felállíthattuk a lámpákat, kamerákat.

Domingo Párizsban élő menedzsere, a nekünk is sokat segítő Vég Ervin lent, a bejáratnál várta a Tenorkirályt. Ám kiderült, van egy másik bejárat is, ahol senki sem volt, s természetesen interjúalanyunk ide érkezett óraműpontossággal... Bevallom őszintén, először megijedtem. A harmadik emeleti ablakból ugyanis éppen az udvarra lehetett látni, ahová begördült a titkár verette BMW, s kiszállt belőle a Maestro. Illetve kiszállt belőle egy fáradt, nagyon fáradt, összetört ember. Érthető, hiszen előző nap érkezett New Yorkból, s azóta szinte szünet nélkül dolgozik. A délelőtti próba is jócskán elhúzódott, alig egy órája maradt némi regenerálódásra, s öt órakor már Otello jelmezpróbára várták.

Hosszú évek tapasztalatain okulva nálunk ilyenkor mindig „forog” a kamera, hiszen sokszor a legérdekesebb pillanatok felvétel előtt vagy közvetlenül utána adódnak.

Íme a megérkezés – „átváltozással”. Meglátva a kamerákat máris csupa mosoly, mindenkivel kezett fog, nagykabát le, elhelyezkedik – kezdődhet!

Szándékosan ültettük a zongora mellé, titkon remélve, sikerül rábírnunk majd egy kis „élő” muzsikálásra, tudván, hogy művészember megfelelő hangulatban kis idő után jó esetben nehezen tud ellenállni, hogy megmutassa, mire gondol, mit, hogyan képzel? Készültem egy igazi meglepetésre is, de erről csak Becsy Zoltán operatőr kollégám és a másik kamerát kézben tartó Bodnár István rendező tudott, a többieknek nem szóltam, mert biztos, hogy igyekeztek volna lebeszélni.

„Bemelegítő” témákkal kezdjük. Salzburg, Mozart városa. Majd faggatom a zarzuelákról (ez a daljáték népszerű spanyol változata). Magyarozatképpen Lehár Ferenc és Kálmán Imre operettjeire is utal. Mindent ismer. Majd természetesen az operákra terelődik a szó.

P. D.: Tudom, az opera – ami számomra a művészet legnagyobb önkifejeződése – nem mindenki számára elérhető. Sokféle embernek kell énekelnünk, hogy „mindenki” szívéhez közel férközzünk. Pontosan ezt tesszük. Úgy gondolom, manapság sokkal több ember ismeri már az operát, éppen a műfajok „keresztveződése” miatt. Így tehát az ember másféle zenébe-repertoárba is belekóstol. És a közönség – ha már előadóművészként ismer – rajtunk keresztül talán az operát is megkedvelheti.

Az emberek sokszor nem tudnak eljutni az operába, mert egyszerűen nem engedhetik meg maguknak, oly drágák a jegyek. Viszont az is előfordulhat, hogy azért nem mennek el az operába, mert eddig még nem volt ilyen élményük, így voltaképpen nem is tudják, mi is az az opera? Aztán egyszer csak meghallanak egy előadóművészt, és rájönnek arra, hogy hopp!, ő együtt énekelt Gloria Estefannal vagy John Denverrel, Frank Sinatrával – és ez az ember egyébként az operában énekel. Miért is ne hallgatnánk meg akkor is, amikor operában lép fel? Hallgassuk meg ott is! Azt hiszem, ez nagyon pozitív dolog.

J. E.: (Miután szóba hoztam a budapesti Szuperkoncerten fellépő művésztársait, Rost Andreát, José Carrerast, és ő szuperlatívuszokban dicsérte őket, így folytattam): Diana Ross-szal folytatott néhány héttel ezelőtti beszélgetésünkből kiderült, hogy nagy csodálója Önnek, és úgy tudja, bizonyos területeken azonos a felfogásuk. Elmondta, hogy hisz Istenben, hisz az imádságban, és úgy érzi, ön is hasonlóképpen van ezzel. Hogyan vélekedik a Húsvétről, hiszen közeleg ez a nagy ünnep?

P. D.: Tudja, a húsvét az az időszak, amikor a keresztények megemlékeznek arról, hogy Krisztus értünk halt meg a keresztfán. Ekkor emlékezünk arra, hogy azért jött az emberek közé, hogy hozzájuk hasonlóként vállalja a kínszenvedést, hogy értünk kereszthalált haljon. Példája azt bizonyítja, mennyire kegyetlen az emberiség!

Olykor bizony eltöprengek azon, hogy miért is teremtette Isten ilyennek az embert? Elképesztő, mi minden történik manapság a világban – a sok igazságtalanságra, terrorizmusra gondolok. Rettenetes, hogy az emberek nem ismerték fel, hogy Jézus köztünk járt, hogy ő a mi Megváltónk, akit keresztha-

lálra ítélték. Elképesztő, hogy már kétezer évvel ezelőtt bizonyítékát adtuk annak, hogy mi emberek mire vagyunk képesek! Ez rettenetes...

Mindig, amikor eljön a Húsvét, az emlékeztet bennünket arra, hogy ő valóban értünk halt meg, és hogy Isten bennünket a saját képére formált. Emlékeznünk kell arra, hogy csak átmenetileg vagyunk itt a földön. Ez alatt az idő alatt minden tőlünk telhetőt el kell követnünk. Tudnunk kell, hogy van túlvilági élet, amikor majd együtt lehetünk, együtt az összes többi emberrel, együtt elhunyt családtagjainkkal és Vele – ott fent!

J. E.: Ebben az összefüggésben hogyan látja a zene szerepét? Mit tehetünk a zenével a terror világában? Miben segíthet?

P. D.: Sajnos, viszonylag keveset tehetünk. A zenével örömet szerezhethetünk embertársainknak. Vagy legalábbis elérhetjük, hogy elfelejtsék bajukat, problémáikat, legalábbis ideig-óráig. Az élet rettenetes. Bárhová is fordulunk a világban, mindenütt ugyanazt látjuk... Szörnyű, hogy ezeket a dolgokat meg kell élnünk, ám mit lehet tenni? A zene csak vigaszt adhat, de nem sokat tehet. Jó lenne, ha a hangunk segítségével békét tudnánk teremteni, de azt hiszem, ez szinte lehetetlen.

(Ezek után a tv-műsorban a bejátszás mi más lehetett, mint az életért imádkozó, attól búcsúzó Cavara-dossi-ária a Toscából? Ami viszont jó lehetőséget kínált arra, hogy emlékeztessen, olvastam, hogy egyszer régen, egy nagy társaságban, igen jó hangulatban, a zongorán variációkat rögtönzött erre a témára!)

Domingo tágra nyitott szemmel néz, majd hirtelen felderül az arca. Igen, ez zenei tréfa volt, valami ilyesmi, és máris mutatja a zongorán! Mutatja eredetiben és más elképzelhető „folytatással”, például tangóba átmenve. Most már biztatás nélkül is játszik, újabb példákat mutat a zenei műfajok egymásba „hatolására”, arra, hogy nincs új a nap alatt. Elkezd egy Álarcosbál-áriát, s folytatja örökzöld slágerrel. Idéz Az operaház fantomjából, s bemutatja a „lelőhelyet” Puccini A nyugat lánya című operájában. Közben született pedagógusként magyaráz.

P. D.: A zeneszerző zsenije abban nyilvánul meg, hogy valami olyasmit tud írni, ami élő, ott van a levegőben – tehát ihletet meríthet akár egy másik komponistától is. Igen, azt hiszem, napjainkban a legjobb zenét a musical képviseli, mert a musicalekben még mindig nagyon sok szép dallam hallható, és ezzel még mindig nagyon sok embert lehet a színházba vonzani. Sajnos, a szimfonikus zene és a mai operazene többsége „elkalandozik”, eltávolodik a közönségtől. Talán ez nem is csak a zeneszerző hibája, inkább a kritikusoké, akik mindig csúfolják azokat, akikről azt mondják: melodikus zenét ír, amely hasonlít erre, vagy arra, tehát gyanús! Jómagam is jártam így nemrégiben, amikor Menotti Goya című operájában énekeltem. Ez Washingtonban volt. A közönség imádja ezt az operát – a kritikusok kevésbé.

(Ugye, milyen érdekes? A világszerte évtizedek óta körülrajongott sztár is lehet érzékeny. Ezt az „elengedett” pillanatot igyekszem megragadni.)

J. E.: Van egy meglepetésünk az Ön számára. Ha szabad, megmutatom. Ez az az Erkel ária, amit kérésünkre majd előad Budapestem.

P. D.: Hallottam, hogy ez milyen népszerű Önöknél!

J. E.: Szinte olyan, mintha himnusz lenne.

P. D.: Én is így hallottam. Lehet, hogy a közönség együtt éneklie majd velem?

J. E.: Elképzelhető, hogy Önnel dúdolják majd... Bár nem vagyok zongorista, megengedi, hogy érzékeltessem az ária hangulatát, karakterét?

(Utólag csodálkozom a bátorságomon: egyszerűen leültem a zongorához és eljátszottam az áriát! Rossz nyelvek szerint egyes kollégák ezt már nem is tudták „megbocsátani”...)

Domingo feszülten figyel.

Ezek a percek szavakkal szinte reprodukálhatatlanok. Mimika, jelzések, gesztusok a zongorán előjátszottak kíséretében. Majd látom, a Tenorfejedelem a szemüvegét keresi. Gyorsan átadom a helyet. Leül, és maga kezdi el játszani ugyanazt! Nem veszi zokon, hogy jelzem, nem ennyire gyors a tempó, inkább szabadon, elbeszélve, mintha mesét mondana – aztán pedig behízeltgően, éneklően. Tökéletesen „vesz” mindent. Ragyogó zongorista és micsoda muzikus! A Hazám, hazámat olykor már együtt énekelte a zongorával, érezhetően kóstolgatta, ízlelgette a szavakat, zenei mondatokat, frázisokat. Igen, igazi felfedezésnek lehettünk tanúi – varázslatnak, ahogy átszellemült arccal énekelte a billentyűket, és közben kiszalad a száján: „Gyönyörű dallam!”

Az arc már a megfiatalodott Domingóé. Csoda történt! A zene és zenélés spontán hatását ritkán lehet így átélni-megörökíteni. Áldott pillanatok!

P. D.: Szeretem, hogy ilyen tanáraim vannak! Egyébként körül vagyok véve magyarokkal. Itt van régi jó barátom, Vég Frvin, és van egy kiváló orvosom is, André Verne, az asszisztensemet pedig Markó Zoltánnak hívják. Mindhárman magyarok! Ami a szöveget illeti, kiválóan fel leszek készítve!

Ez már a Kóda. Domingo azt is tudja természetesen, hogy ilyenkor lelkes mondatokat vár a néző – a korábbi budapesti benyomásokról, a zeneszerető és -értő magyar publikumról és a többi.

Milyen gyorsan elrepült ez az egy óra! Domingo már búcsúzik, a kabátját kéri, s közben bonbonnal körbekínálja a társaságot. Igazi dramaturg! Tudja, érzi, hogy most az őt körülvevők szinte szédülnek az élménytől. Fel kell oldani őket, levezetni az izgalmakat, a feszültséget:

Fotók, dedikálás, tréfálgozás, ölelés, búcsú.

Mindez történt Mozart városában, a Húsvét előtti napok, e találkozás mámoros hangulatában, 1996 tavaszán.

NÁDLER ISTVÁN

ETŰDÖK VÁSZONRA ÉS PAPÍRRA

A cselekvő festés előtti állapotot meghatározó élmények bárholnan és bármilyen területről érkehetnek. Mindegyik – legyen az a Biblia, a bölcelet, filozófia, fizika, irodalom vagy zene – a maga kialakította saját nyelvén, jelekkel szól az emberhez és mondja el, hogy szerinte mit lehet, vagy inkább mit kell tennie. Az értelmező így bekerül egy nálánál sokkal erősebb szellemi közegbe, amely sugárzik, hittel és bátorsággal töltve fel a közelébe kerülőt. Megerősödött tulajdonságokkal, határozott szándékkal és a vele járó saját szellemi erővel már természetes annak a határnak az átlépése, amely addig esetleg a kétely vagy a félelem tárgya volt. A beinduló festési folyamatok ilyenkor már szinte automatikusak, a figyelem mindenre és a részletekre egyszerre irányul. Ez a folyamat aztán megállíthatatlan, mindvégig kitart, és töretlen ívvel fejeződik be. Az ilyen tapasztalat útján elindult, de a folyamatban már e fölé került élmények a legnehezebben verbalizálhatók. Az biztos, hogy a „bárholnan” élménye a különböző területekről érkező elemek közt olyan fennkölt viszonyt alakít ki a felismerés, az értelmezés átszellemített folyamatában, amely eleve kizárja az élmény leegyszerűsített illusztrálását. Amikor valamilyen bajban úgy érzi az ember, hogy egyedül van, arra rácsófol a valahonnan mindig érkező segítség valamilyen formája. Ilyen és természetesen más helyzetekben segített és adott élményt a zene. A zene mindig az idő két pontja közt a mosttal kötött össze, ezért gondoltam, hogy a múltból indulva keresem a kapcsolódási pontokat a jelenig, kezdve az 1958-63 közti időszakkal,

amikor a kor nem kedvezett annak, hogy közelebb kerülhessek Bartók zenéjéhez, és a zene irányába tett első lépéseim még bizonytalanok voltak. Négy év múlva viszont a magamnak feltett kérdésekben segített eligazodni. Hatására fordultam először az archaikus világ (avar motívumok), majd meghatározóbban a népi motívumok világából kiemelt szírom motívuma felé. A példa egyértelműen mutatta, hogy lehet egy kiválasztott eredeti népi dallamot új, XX. századi saját formai környezetbe helyezve, annak karakterével a hiteles hovatarozásról is szólni, ami 1968-ban a hatalom zárt struktúrájával szembeni másként gondolkodást jelentette. Nem tartom ellentmondásnak, hogy ugyanebben az időben elfogadtam egy hasonlóan zárt, de szellemében szabad stílusvilágot, az amerikai hardedge festészetet, amely ugyanúgy éles határok közé szorította, zárta a színeket, mint itt, Kelet-Európában az élet az embereket. A népi szírommotívumokból kialakult nagy, íves formák dinamikájuk, elevenségük révén a gregorián énekekhez hasonlóan (igaz, a geometriához nem illőn) valami belső tüztől voltak áthatva nálam is. Ez a felismerés megerősített abban, hogy továbblépjek a szakrális, a liturgiával együtt született gregorián énekek felé. Zenei képzetlenségemen intuícióm segített, és az az elszántságomat mutató bátor lépés, hogy Kurtág Györgyhez fordultam. Olyan zenére találtam, melyben vágyaim szerinti építkezés valósul meg azzal, hogy egyensúlyi helyzetet teremt az arányok által két ellentétes elem, a rend, a mértéktartás és a belső tűz lelkisége közt. Jól irányított ösztönömmel mindig így gondolkodtam, de talán ettől a Kurtág Györggyel való találkozástól lett személyes alkotói sorommá és belső programommá. Szemléletemnek ez a megerősödése leolvasható az 1970-ben festett képeimről. 1971-72 közt majdnem egy évet töltöttem Essen-Werdenben a Folkwang Museum ösztöndíjasaként. A Ruhr-vidék elvette tőlem a színeket, így zenére sem gondolhattam. Viszont a felerősödött formai túlsúly létrehozott egy nagyon dinamikus, az életkorommal egybevágó jelszerű formát, az átlót, melyet talán egyetlen művész sem sajátított ki még olyan mértékben, mint ahogy például Albers tette a négyzettel. Az átló első megjelenési formája inkább geometriába merevedett gesztus volt, mint önálló forma. Az átlónak ez a megjelenésében is megmutatókozó egyszerűsége, dinamikája, a benne rejlő ritmus lehetősége felvetette a megszokott egy kép helyett a képek egymáshoz viszonyított időértéken alapuló kapcsolatának kialakítását a képi sorozatokon belül. Kibővítette ezzel a képzőművészet időn kívüli eszköztárát (szín, forma, szerkezet, arány) az idő fogalmával. Természetesen nem olyan hangsúllyal, mint a zenében, ahogy Sztravinszkij és Messiaen gondolja: szerintük a zene semmi az idő nélkül. A zenével egyre erősödő kapcsolatomból eredően természetes vágyá alakult a személyes kapcsolat keresése az Új Zenei Stúdió tagjaival (Jeney Zoltán, Sárosi László, Vidovszky László) és Wilhelm Andrásal, aki később a mi utcánkba költözik, egy kanyarnyi távolságra, így gyerekei sétáltatását nagy örömmel műterem-látogatással tudta összekapcsolni. A Verával folytatott rendszeres koncertlátogatásaink révén lassan mindegyikükkel baráti kapcsolat alakult ki, amiben Keserű Ilonával fennálló jó baráti viszonyunk is közrejátszott. Az egyetlen, konkrétan zenei témájú képet megrendelésre festettem a hetvenes években. Dr. Geffert Károly kért, hogy fessek meg Bartók Béla A fából faragott királyfiját. Mellesleg, de nem kis büszkeséggel említem, hogy ő volt az első gyűjtőm, aki még a főiskolai évek alatt az osztályzásra kitett munkák közül választott magának a munkáimból. 1974-ben megjelent Varga Bálint András Witold Lutoslawskival folytatott beszélgetése kis könyv formájában, majd a Budapesti Zenei Hetek kapcsán hallottam csellóversenyét, melynek lemezbörítóját még abban az évben megtervezhettem. (Sajnos a rossz nyomdai tónusviszony miatt sokat veszített erejéből.) Lutoslawski könyvében olvastam először a cagei zenei véletlen (aleatória) szerepéről. Az irányított véletlen módszerét a geometrián belüli gondolkodásban nem sikerült alkalmaznom, bár foglalkoztatott, viszont lassan előkészítette a nyolcvanas éveket. A maga teljességében éreztem és éltem meg – ahogy egy fiatalnak kell – a hatvanas évek dinamikáját, színességét. A hetvenes évek visszafogottabb szürkéi közt a gondolatiság erősödött fel, más művészetek és egyéb területek révén. Mindig az ösztöneimre hallgatva figyeltem a jelzésekre, és ha

azok arról szóltak, hogy tovább kell lépnem, bármilyen áron megtettem. 1980-ban elhagytam a geometriát, látszatra hűtlen lettem hozzá. Külső és belső válságok közt, egy év szakmai kényszerszünet után az érdeklődésem és a figyelmem minden irányba megnyílt, amit a kifejezés erős vágya tett teljessé. Addig minden időszakomnak meg volt a rá jellemző jelszerű formája. Ez a korszakom a szabadság formában megfogalmazhatatlan, belém íródott jelével jellemezhető. Ebben a nyitottságban, határokat kereső és azokat biztonsággal átlépő alapállással kerestem a témákat és olvastam hozzá. 1980-ban jelent meg Varga Bálint András újabb könyve, most Iannis Xenakisról. Ahogy én a zenében, ő a fizika területén keresett választ megoldandó zenei gondjaira. A kialakult hangok sokaságát, halmazát például a valószínűség-számítás segítségével tartotta ellenőrzése alatt. Azt mondja, „lépésről lépésre követtem Maxwell eljárását, amit ő a molekulákra alkalmazott, azt én a hangokra vonatkoztattam”. Milyen egyszerű. És hasonlóan egyszerű az én helyzetem is, amikor az ő vagy más gondolataiból építkezem képileg. A hetvenes évek vége felé ismertem meg Steve Reich zenéjét, mely rövid, ismétlődő modellek repetálásán alapszik hangsúlyeltolódásokkal. A zene sodró, dinamikus egy mederben haladása arra indított, hogy megpróbáljam a figyelmem ráirányítva az ecset mozgásával kifejezni azokat az apró elmozdulásokat, melyeket a zene közvetít. Az eredmény magával ragadó volt és felszabadító, megszűntek a gátlásaim, amelyek abból adódtak, hogy nem akartam az ismert gesztusok világába visszalépni; valami másra vágytam, és ez a zene segítségével be is következett. Úgy látszik, tudat alatt már készültem erre a változásra, mert még a geometria időszakában vettem egy speciális ecsetet, amely akkor fölöslegesnek látszott, de most szerephez jutott. Legyező alakú a formája, így a folyamatos írásos mozgás a pengeéles vonalból egy folyamaton belül képes átfordulni a saját szélességébe, és a mozgatsort visszafelé megismételve az előző állapotba visszakerülni. A képet alakító ecsetmozgások történéseire figyelve tanultam meg a pillanat változó állapotait folyamattá összekötni úgy, hogy az eredeti állapot változatlan maradjon. Visszatekintve, az állapotok igaz voltára enged következtetni, hogy a folyamatos, az élmények intenzitása miatt túlfeszített munka mellett sem volt a grafikai lapok és a képek között önismétlés. 1981-85 között volt legintenzívebb a zenével való kapcsolatom. Sokaságuk miatt csak párat emelek ki. Steve Reich hatását kiegészítette Xenakis másfajta érzékenysége és tudatossága. 1980-ban hallottam először a Zeneakadémián Xenakis Metastasisát, melyet gondolatilag a folyamatos és a hirtelen változások alakítottak. Művét elemezve Xenakis említi, hogy „a vonóskarban teljes divisit alkalmaztam: a negyvenegynehány, egymástól független szólam legyezőszerűen – vagy mint a festőecset – szétnyílik, s amikor eléri a végső pontot, ott megáll, és egy darabig megmarad. A kompozíció közép-résében kis »ecseteket« használtam, ahol csak tizenkét hang vesz körül egy központi magot.” Az, hogy én is épp ilyen ecsettel dolgoztam, jelentés nélküli érdekesség; fontosabb a műnek a hasonlóság általi könnyebb megközelítése. A Pithoprakta volt az első zenemű, melyet olvasmányaim és az élmény alapján képpé alakítottam egy sorozaton belül.

A Pithopraktában Xenakis ponthangok felhőjét alakította át fokozatosan zenei hanggá. Ez a glissando felhő egy makroszkopikus rendszerben alakul át, a folyamatos és hirtelen változások által. A képi sorozatomnak van egy függőleges makro-konstrukciója, melyen belül kialakulnak a pontok halmazának sokaságai (I. kép). A II. képen az előzőnek a folyamatos változása eredményez hirtelen változást, a halmazból rendezett álló struktúrává alakulva. A III. kép a változások folyamatában az álló struktúrából mozgásba megy át, függőleges iránya a zárt makrokonstrukció, melyben mozog, pillanatokon belül szétteri, létrehozva a IV. kép szabadterét, a halmazból eljutva az anyag és szellem egyként való megjelenítéséhez. Persze ezeknek a képi gondolatoknak már semmi konkrét közük nincs Xenakishoz. A Pithoprakta kapcsán közel kerültem a pont egyéb lehetőségeihez is. A pontok halmazának lebegése, a köztük felvillanó fények Debussy tengerét juttatták eszembe. A kompozíció három vízszintes, egymás fölötti rétege a föld, a víz és az ég. Életet, mozgást a szél átlós halmazokat alakító, söprő mozgása ad és teszi még impresszívbbé. Az egymást követő

hatások, mint oldás és kötés váltották egymást. Cage, Xenakis szerint, „a maximális szabadságot kereste, de nem a gondolkodás szabadságát, hanem az intuícióét”. Kritikája talán nem alaptalan, viszont Cage nagyhatással volt korára. (Rám is.) Ismerve Cage, Wolff, Stockhausen, Jeney, Sály, Vidovszky grafikus notációit, tőlük természetesen függetlenül és zeneileg nem értelmezhető módon, de képet akartam festeni abban a konstrukcióban, melyben a derékszögű koordináta-rendszer függőleges tengelye a hangmagasságok elhelyezkedését, a vízszintes pedig az időbeli távolságokat jelenti. A zene meghatározó szerepe olyan erőssé vált számomra, hogy úgy éreztem, mint a napraforgó a nap körül, én a zene hatósugarában forgok. Így jött létre a zenére forgó képek alapállása, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy a vásznat a földre helyeztem, s a festés folyamatában azt körbejárva alakítottam a képet. Ebben az időben Igor Sztravinszkij, Steve Reich, Philip Glass és Morton Feldman hatott rám. Aztán a nagy klasszikusok közül Bach és Schubert. Schubert rebbenő, lebegő terébe egy rejtett kereszttel emlékeztem rövid és életében sikertelennek mondható pályájára. A kereszt itt sem szakrális, hanem arra az egyetemesre utal, melyet zenéjéből hallunk. Bachról semmit nem merek írni, csak saját képi szándékomat próbálom közvetíteni. A *Musikalisches Opfer* kapcsán a kép folyamatosan áradó, fentről és lentől induló mozgása keveredik középben. A bal oldali felső színek azonosak a lent jobb oldalról induló színekkel. A jobb és a bal oldal sávnyi terét fekete gesztusok függőlegesen mélyíti, emlékeztetve a kezdet szétválasztó erőire.

1985-ben kialakul, Hegyi Lóránd megfogalmazásával élve: a nagy motívum. Formájának hegye a képzeletbeli talajt épp csak érinti; nem tudni, hogy érkezik-e vagy éppen távozóban van egy függőleges mozgáson belül. Ez a lebegő állapot 1991-ig megmarad. Meggyengült egészségi állapotom kényszerített arra, hogy legalább a formát stabilizáljam; úgy megoldva azt, hogy a forma hegyét, mely eddig szabadon volt, immár a képzeletbeli térbe vagy talajba szúrtam. Közben még 1989-ben megfestettem a B, A, C, H című sorozatképemet, a *Musikalisches Opfer* két önálló változatát, majd egy négy darabból álló sorozatban szintén a *Musikalisches Opfer*t, ahol a képi folyamatban folyamatosan fogy a valós tér, és a végén megnyílik a transzcendens. 1993-ra stabilizálódott egészségi állapotom, és jóleső biztonsággal helyeztem a háromszög talpát a horizontra. Az ezekben az eseményekben megjelenő gesztusok oszlopszerűen tömörök voltak. Az első képen (1994-ben) Bartók Bélára gondolva a háromszöget a függőleges gesztussal olyan viszonyba hoztam, hogy az egyszerre volt súlyos, megingathatatlan és egyben lebegően szellemi is. 1999-ben gyógyítóm és barátom, Kapuváry András csoportos meditációinak élményére próbáltam egy képi konstrukciót kialakítani. Ezért létrehoztam két állandó tényezőt: az egyik a fekete transzcendens tér, a másik egy kéknégyzet, amely formájában engem személyesít meg, az egyetlen változó pedig az a gesztus, amely a kettőnk közti kapcsolatról szól. Három irány határozza meg a mozgását, a fentről induló függőleges, a vízszintes és az átkötő átló. A hozzá választott zenének az iránya is kétféle. A tibeti szertartászene egyenletesen áradó függőleges mozgásával újabb és újabb tereket nyit meg felfelé. A japán tradicionális dobzenének erős földi energiákkal rendelkező vízszintes iránya van. Ez a zene kifeszíti a figyelmet, nagy erővel tart földközben, mégis pillanatokra elenged, és ilyenkor nagy erővel közvetít felfelé. 1999 óta más zenét nem hallgatok munkához, hacsak nem választok valami konkrét témát, vagy pedig a téma talál meg engem, mint például Grunwalsky Ferenc ajánlata, hogy dolgozzunk együtt a *Táncalak* című filmjében, amelyben csak a műfajok párbeszédéről van szó, és szó nem esik másfajta közvetítő magyarázatról. A film gondolati konstrukcióját Orbán Ottó Körtánc című verse jelenti, melyet Papp Zoltán mond el, miközben a fázisaiban már előre megtervezett alapkonstrukciót követem egy fehér vonal segítségével az arc finom mozgásához igazodva, improvizálva. Zene: Bartók Béla, Kurtág György és Lajkó Félix, költészet: Orbán Ottó, tánc: Ladányi Andrea. Még ugyanebben az évben, 2003-ban Breier Zsuzsától kaptam felkérést, hogy Ligeti György 80. születésnapjára, az ő tiszteletére fessek egy anyagot, melyet Berlinben, a Magyar Köztársaság Nagykövetségén fognak kiállítani. Egy megállapo-

dott, jó irányba haladás közben ért a felkérés, ezért igazán nem örültem neki, de körülményeim, a munkám folyamatossága biztosítva volt az egyéves svájci ösztöndíjjal, így próbatételként és kalandként elvállaltam. Gondolatvilágomat akkoriban a nagy formák töltötték be, így nehéz volt Ligeti más arányú struktúrájában jelen lenni. Ami persze csak idő kérdése volt, és észrevétlen telt el egy fél év úgy, hogy mind a két karaktert egyszerre megéltem. Az elején nem éreztem darabjai irányultságát, aztán rájöttem, hogy dinamikája addig kavargó, míg elveszti irányát és átcsap hol az egyik, hol a másik, hol egy harmadik irányba. Ez csak úgy lehetséges, ha mozgásuk magja a függőleges és a vízszintes metszéspontjába, középre kerül. Sokat foglalkoztam vele, hallgattam és olvastam tőle és róla. A megfestett papírmunkák száma is nagy, ezért itt röviden írni róla aligha lehetséges. Befejezésül idézek gondolataiból, hogy összekössem a többiekével: egyidejűleg van jelen az experimentum és a hagyomány, „minden darabnak legyen meg a saját nagy formája és specifikus kis formálása, belső tagolása”; „szinesztéziás ember vagyok, aki hangokhoz formákat, színeket, színekhez hangokat asszociál”; „az egyik síkon konstruktív, a másik síkon emocionális” (Aventures). Xenakis ugyanezt mondja: „intuíció és ráció között tehát nincs különbség.” Még hozzáteszi valahol máshol, hogy „a zenében valami fantasztikus, hatalmas harmóniában egyesülhet az emberi test és az emberi agy. Ehhez komponálás közben gyorsnak és könnyűnek kell lennie.”

ROCKENBAUER ANTAL

A SPINEK SZIMFÓNIAJA (A 2, 4, 6-TRIPHENYLPYRYL SZABAD GYÖK ESR SPEKTRUMA)

A szabad elektron mágneses kölcsönhatásba lép a protonokkal, felcsendül a hiperfinom szimfónia. Az alaphangot egy kvintett basszusa adja meg, a pikril gyűrű két proton spinje együtt zeng az oxigénnel szemközti fenil csoport orto és para hidrogénjeivel. Csatlakozik hozzájuk a tenor duett, az oxigén melletti fenil gyűrű para helyzetű magspinjei. Tovább erősödik a C-hang az alt duettel, amit az első fenil gyűrű két meta helyzetű protonja szólaltat meg, míg az alaphang végső kiteljesedését a másik két fenil gyűrű meta protonjainak szopránban felcsengő kvartettje hozza létre. De a C-hangok összecsengéséből kiválik a bariton kvartett, a meta helyzetű fenil gyűrűk orto protonjai az E-hangot ütik meg. Ettől elindul a lebegés a C, az E és a bekevert A hang között. Hol egyik, hol másik hang erősödik fel és hullámszik végig a spinek szimfóniájában.

Szereposztás:

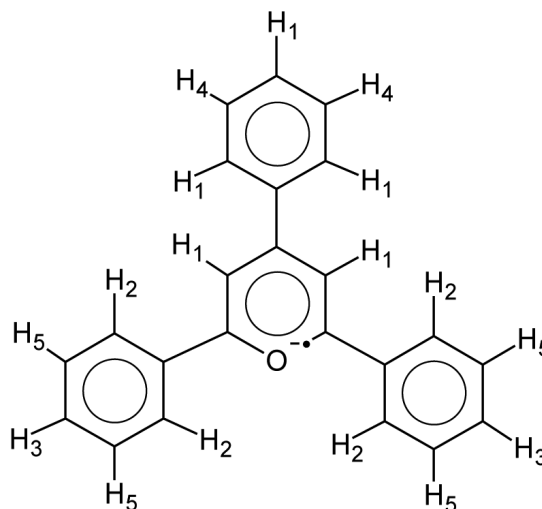
Basszus: $A_{H1} (5) = 2,068 \text{ G}$

Bariton: $A_{H2} (4) = 1,780 \text{ G}$

Tenor: $A_{H3} (2) = 1,238 \text{ G}$

Alt: $A_{H4} (2) = 0,825 \text{ G}$

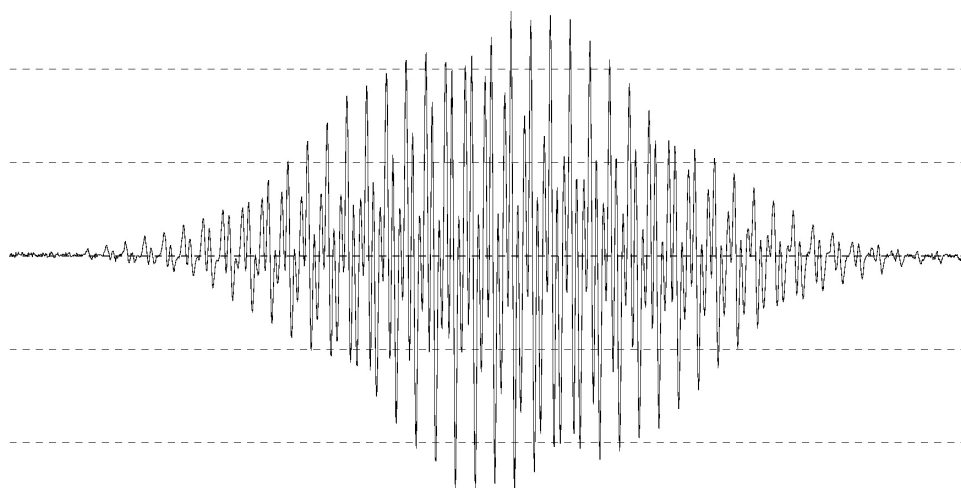
Szoprán $A_{H5} (4) = 0,413 \text{ G}$

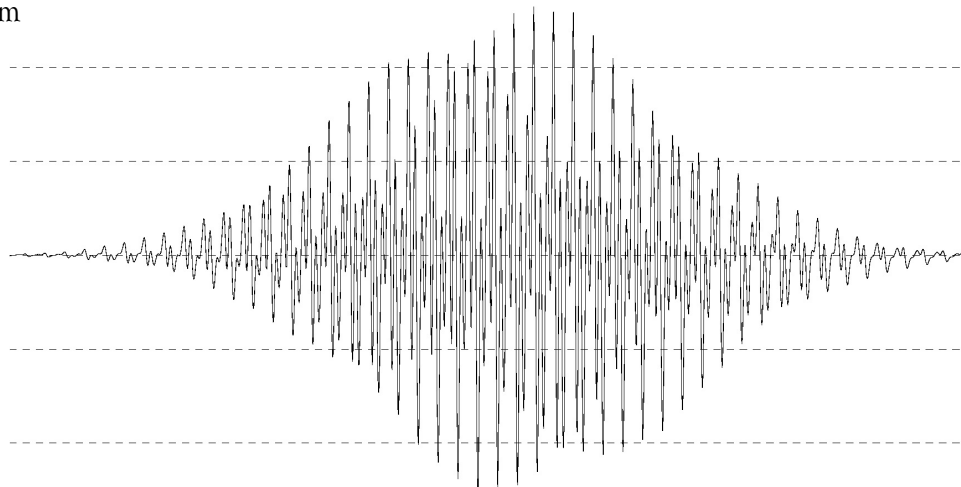
SZAKMAI INTERPRETÁCIÓ:

Az ESR hiperfinom szerkezetben az $I=1/2$ spinhez tartozó vonalak száma eggyel több, mint az ekvivalens magok száma, az egyes vonalak intenzitását pedig a binomiális eloszlás adja meg. Így az ekvivalens magok számát megadó duett esetén három vonal (triplett), a négy ekvivalens spin kvartettjéhez öt vonal (pentuplett), az öt spin kvintettjéhez 6 vonal (szextuplett) tartozik. A szextuplett hat vonala felhasad először egy pentuplettre, majd minden vonal továbbhasad egy tripllett tripllettjére, és végül az összes így keletkezett vonal felhasad egy-egy pentuplettre. Így jön létre az egymásra épülő hiperfinom szerkezet. Az A_{H-4} , A_{H-3} és A_{H-1} csatolás a legkisebb A_{H-5} csatolás egészszámú többszöröse, ezért létrejön egy sok vonalból álló ekvidisztans szerkezet. Az A_{H-2} csatolás viszont a legkisebb csatolás több mint négyszerese, de kisebb, mint annak ötszöröse, ami előidézi a vonalak lebegését.

Kísérleti spektrum

Számított spektrum

TERSÁNSZKY, A SZERTORNÁSZ

Mivel történelmi távlatból is számottevő fél évszázadot (!) töltöttem el a Győri út és az Alkotás utca közötti különös aurájú térségben, amit TF-nek nevez a köznyelv, úgy gondolom, a sokféle emlékfoszlányból talán egyet ide firkálnék.

Aki a hatvanas években a Testnevelési Főiskolára járt, rendre találkozhatott a Győri úton – vagy akár a TF épületeiben is – egy svájcisapkás, szikár, vagabund kinézetű öregúrral. Kopott külseje és mindig gyűrött arcvonásai ellenére látszott rajta, hogy szuverén egyéniség, afféle „nem akárki”. Azt azért csak kevesen gondolták volna róla, hogy ő a húszadik század egyik legnagyobb magyar prózaírója, Jókai és Krúdy óta irodalmunk legtermékenyebb szerzője, név szerint: Tersánszky Józsi Jenő.

A TF szomszédságában lakott, talán nem véletlenül, hiszen maga is sportolt és élénken érdeklődött a testkultúra iránt. Ha valaki az Avar utcán megy át az egykor „Jancsi” névre keresztelt híres téfefes kocsmába, akkor láthatja Tersánszky emléktábláját és rajta az évszámot: 1888–1969. Itt élt és alkotott „az Avar utca nagy öregje”, ahogy Féja Géza könyvének címében olvashatjuk. Innen intett búcsút e rondán is szeretett világnak izmos, tornász kezével.

Mert tornász volt – szertornász, ahogy ő mondta – mégpedig nem is akármilyen. Több versenyt nyert ifjúkorában, amelyekre büszkébb volt, mint a Kossuth-díjára. Tőle magától tudom. Ugyanis akkoriban busszal jártam be a pesti albérletemből a TF-re, és mivel az Erzsébet-híd még nem épült fel, a járgány hosszú kacsaringó után itt állt meg a Márvány utca meg a Győri út kereszteződésében. Így azután reggelente a sarkon mindig találkoztam az íróval, ment kifliért meg tejért. Estefelé megint összefutottunk, akkor persze már nem tejért indult, hanem borért, többnyire az utca végén – máig működő – „Gödör” nevű szuterénkocsmába. Ha úri kedve úgy hozta messzebbre is elment a hegy levéért, mondjuk a Mészáros utcai italboltba vagy a Márvány utcai „téesz” borozóba. Nagyívó volt. Szemtanúk szerint egy ültében több liter bort lehúzott úgy, hogy a mámor apró jeleit is csak szakértő szemek vehették észre rajta. Tucatnyi pohár után legfeljebb a mesélő kedve növekedett, ha ugyan azt lehetett még fokozni, hiszen úton útfélen áradtak belőle az érdekesebbnél érdekesebb történetek, a „Tersánszkyádák”, ahogy megboldogult Galsai Pongrác író úr nevezte őket.

Ismerkedésünk úgy zajlott le, hogy amikor már vagy fél éves napi járókelői viszonyba kerültünk, egyszer spontán közvetlenséggel megkérdezte: „Hova, hova, fiatalúr, mindig?” Mondtam: „Csak ide, a szomszédba tornatanárnak.” „Az jó pálya” – hangzott a velős kommentár (akkor még magam is azt hittem!) Másnap már messziről somolyogva kérdezte: „Na mi újság tanár úr?” „Semmi különös” – válaszoltam szerényen. Ő viszont napra készen elmondta lakonikus rövideggel, de borotvaéles pontossággal, hogy mi is a nagy újság szerte e hazában. Mert mindent tudott! Direkt politizálni nem szeretett, ösztönös tehetséggel azonban a dolgok és viszonyok legmélyebb lényegét értette és utánozhatatlan egyéni stílusban adta elő. Mindenkor fennhangon és bátran szidta-átkozta a hatalmon lévő aktuális rendszert. Született fenegyerek, „enfant terrible” volt. Csak bámultam hogy mi mindent meglátott a valóság felszíne alatt. Be kell vallanom, sokszor nem is értettem mire céloz, de éreztem az igazát. Most több mint négy évtizednyi idő –, meg több irányelv valamint rendszerváltoztatás – után, egyre jobban kezdem kapizsgálni, mit is akart mondani.

„Nagy árnyakról bizalmasan” című könyvében olvastam Tersánszky konkrét véleményét a politikáról: „A politika eseményekkel foglalkozik, maga az ember ezekben csak egy statisztikai szám. Én, az író, főleg az emberrel foglalkozom, az események nekem másodlagosak. Jóakarátú, hatalmas, bátor, nagy tu-

dású egyéniségek a politikának egy szerencsétlen fordulatával máról holnapra úgy szerepelnek rajongóik szemében mint tökfilkók, és ugyanígy fordítva is. Az írói, az igazságszolgáltató szemléletem szerint azonban a nagy ember, a nagy jellem annak marad az ostoba véletlenek sodrában is, valamint a tökfilkókból sem lesz más, mint szerencsés ostoba minden sikertől környezve is.” Elnézést a „beszólásért”, de nem állhatom meg, hogy ne aktualizáljak: mai politikus urak, kérem, olvassák csak el még egyszer Tersánszky zseniális gondolatait, ha „nagy emberek” azért, ha „tökfilkók”, akkor meg pláne...

A Márvány utcai Rákóczi TSZCS borozójában egy évvel halála előtt lencsevégre kapták ivó-cimborái, amint pohárral a kezében filozofál. A fotón éppen ül, de legtöbbször állva mesélt. Hosszú, sovány testén lógott a ruha, ha néha levetette imádott svájcisapkáját, kócos haja égnek állva kiáltott fésűért. Pontosan olyan figura volt, mintha saját pikareszk regényeiből lépett volna ki. Hőseivel abban is azonosult, hogy minden hányattatás közepette megmaradt szabadnak és – ha nem is tudta magáról – valójában nagyon boldog embernek. Ez a színes képzeletű, istenien csevegő, a filosz tételektől kezdve a sikamlós kurtizán történetekig, a cédáktól a szüzekig mindent elmesélő és leíró művész saját irodalmi erényeiről soha nem beszélt. Valójában igen szemérmes férfiú volt, kivéve, ha a sportról, a tornáról esett szó. Ekkor mindig kérkedett szertornász múltjával, diadalmasan mutogatva bronzpestis által zöldülő érmeit, amit a múlt század elején adtak a versenyeken, „Ép ész, ép testben él!” felirattal. Testi erejére is büszke volt. Saját szememmel láttam, hogy jókedvében székestől együtt felemelte cingárabb szesztestvéreit, és kinyomta a magasba. Bennünket, TF-es hallgatókat pedig azzal cukkolt, hogy ő bizony csak egykezes kézállást szokott csinálni, mert a másik kezéből a poharat nem teszi le még arra a rövid időre sem. Egyszer, a Mészáros utcai kocsmában – ahol most is őrzi emlékét egy bekeretezett fénykép – kézen állt a falnál. Az akkori „tulaj” esztendőnk múlva is hivalkodva mutogatta a vendégeknek az író cipőtalpának nyomait a füstös tapétán, mondván: „Eddig ért a Józsi Jenő lába...”

A szerencsés véletlenek és az irodalomtörténetnek köszönhetően azt is tudjuk, hogy kitől tanult meg Tersánszky kézenállni. Nos, nem akárkitől, hanem Németh László édesapjától, Németh Józseftől, akiről fia „A jó tanár” című művében ezt írta: „Korán észrevette a filozopteri pálya veszélyeit, egyoldalúságát, úgyszólván önképzése programjába fölvette a testnevelést. Így lett Tersánszkyék tornatanárja is. Akkoriban még nem volt elég testnevelési tanár, ezért elméleti szakosokat képeztek ki nyári tanfolyamokon. A volt császárvadász hadnagy az első között jelentkezett. De belőle nem lett afféle csettegető tornatanár, amilyen engem is tanított. Még Szibériában is megcsinálta – túl a negyvenötön – a legnehezebb gyűrű- s nyújtógyakorlatot.” Az egykori diák, Tersánszky pedig így emlékezett meg a „jó tanárról”: „Akadt tanáraim között egy, aki nem csak mint tornaoktató a nyújtón és a korlátan becsülte meg előtornászi ügyességemet, de a történelemórán is valami előtornász-félét csinált belőlem, a nem éppen kiváló diákból...”

Németh „Józsi” tanár úr ahhoz is értett – amivel egyfolytában még most is küszködünk –, hogy miként lehet egy egész életre szólóan megszerettetni a testnevelést, a testkultúrát. Tersánszky országos hírű – csak a nyelvi zártság miatt nem világhírű! – irodalmi potentátként is sportolt: kerékpározott, strandra járt, fekvőtámasz-versenyeket nyert és kézen járt fogadásból. Két jellemző sztori erről. A nagy tekintélyű irodalmi guru, Hatvany Lajos, meghívta egyszer a Várba a Tóth Árpádék háza melletti lakásába. Józsi Jenő megunva az obligát literátusi társalgást, ebéd után átment a másik szobába, és elkezdett Hatvany kislányával játszani. Természetesen itt is kibújt belőle a tornászmúlt: „Ott a remek, vastag perzsán vidáman hancúroztunk: talajtorna gyakorlatokra és kéz-állásra oktattam őt...” Nem véletlen, hogy az író kiváló tornász képessége közismert lett, annyira, hogy egy Tersánszkyról szóló emlékkönyvbe egyik író-társa azt a történetet küldte be, hogy az egyik könyvvásárkor, fényes nappal, Budapest legforgalmasabb könyvsátrát kézen állva körüljárta. Egy-

szer egy szeánszunkon faggattam: hogy is volt ez a sztori? A részletekre „speciel” nem emlékezett, de megerősítette, hogy gyakran állt tótágast és fogadásból szokott kézen járni. Exhibicionista meg bohóc hajlamait ismerve, ez bizony ráillett.

Amire még felvágott, az a zene, illetve az, hogy szinte minden hangszeren játszott. Jól pengette a gitárt, fújta a fuvolát meg a kettős furulyát. De többször volt szerencsém hallani, amikor pánsípon játszott. Botfülemmel megítélve valamiféle ősi erdélyi akkordokat fújta, melyeket improvizálva fűzött dallamkoszorúba. Remekül füttyült is, szinte művészi színvonalon. Átvitt értelemben azonban füttyült az egész világra, mert ha például nem volt pénze, elment zenebohócnak! Többre becsülte az általa szervezett nagysikerű kabarétársulatot, mint a Baumgarten-díját. Arról nem beszélve, hogy istenigazában festő szeretett volna lenni, hiszen a piktorok városában, Nagybányán született, és kitűnő rajz tehetséggel áldotta meg a teremtő.

Azt, hogy emberek tucatját mentette meg a második világháborúban, meg az 1956-os harcok alatt és után, ezt másoktól tudtam meg. Mikor rákérdeztem, csak ennyit mondott: „Tanár öcsém, jegyezd meg: az ember nem élhet úgy, hogy megvesse magát!”

Megjegyeztem. Sőt, azóta próbálom – egyre nehezebb viszonyok közepette – tanítani is ezt a sajátos ars poeticát. No meg azt is, hogy Tersánszky – ellentétben számos híres irodalmárral – szerette a sportot. Jól érezte magát a TF környékén, lejárt a Csörsz utcai pályára meccset nézni, a rozsdásodó csőkorlát mögül. Többször említette, hogy főleg az emberek érdeklik és csak másodsorban a gólok. Nostalgiaival leselkedett be a TF-es tornatermekbe és a szertornázó hallgatók gyakorlatait figyelve, némi fájdalommal állapította meg, hogy nem olyanok, mint régen... Kedvelte a „tornatanár úrfiakat”, a főiskolát, ezt a nagyon sajátos – akkor még jó értelemben belterjes – mikrokozmoszt, amelyet oly közelről és oly édes otthoniséggel ismert, mint „a koldusok a csavargók, a hülyék és sárlakók világát”.

Szerintem a túlvilágon a „Vén kandúr” még ma is megkergeti a húsosabb angyalokat. Mint Kakukk Marci pedig elmésen ravasz kibúvókat talál ki az unalmasabb mennybéli kötelezettségek alól, majd szertornász módra felkapja Szent Pétert trónusával együtt, és kihívja egy fekvőtámasz-versenyre.

Józi Jenő, drága bátyám! Egyre jobban irigyellek azért, ahogy éltél, és mostanában azért is, hogy Te már az égi szereken lógva vicsoroghatsz le erre az elribancosodott földi világra.

De sebj! Rövidesen jövök és ígérem, hozok egy meszely vörösbort a Győri úti Gödörből.

Ahogy a klasszikussá vált szólás mondja: „mélységes mély a múltnak kútja”, amiből nekem most hirtelen ennyit sikerült kimernem. A többi „néma csönd”.

URBÁN PÉTER

SZABAD EGY TÁNCRA?

(Részlet a 2008-ban megjelent, „Illúziók nélkül” önéletrajzi ihletésű kötetből)

Helyszín: Ottawa, Kanada, 1957.

Az új bevándorlók között az a hír járta, hogy a helyi YMCA, a Fialat Férfiak Keresztény Társasága, szombatnóként rendezett tánc-estje a legalkalmasabb hely, hogy hasonló korú lányokkal ismerkedhessenek. Eddig ezek az új élettel küszködő fiatalok egy táncesti szórakozásra nem is gondolhattak. A már messzinek tűnő utolsó táncemlék, egy másik kontinensen, egy távoli országban, és még távolibbnak tűnő korszakban a bajai gimnáziumban volt. Akkor még a fiatalok öltözéke és

viselkedése a táncestéken a régi világ szokásainak felelt meg. A fiúk ünnepnap i öltönyben, ingben, nyakkendőben, a lányok aranyos ruhácskákban. Magyarország is, mint a többi, szovjetek által örö zött keleti állam óvatosan el volt szigetelve a nyugati kapitalizmus minden „káros” befolyásától, így az egyéni öltözködés, kifejezés és viselkedés bármilyen megnyilvánulásától.

Mialatt az ottawa-i YMCA-ben a fiatal srácok farmernadrágban, nyitott nyakú ingben kényelmesen rockiztak, addig otthon, ugyanilyen idős fiúk izzadtak a nehéz öltönyök és kötelező nyakkendők alatt.

Még az este látták, amint a kanadai fiú hanyagul odaporoszkál a lány elé, megragadja a kezét és máris ropják a magyar fiúknak ugyancsak ismeretlen dzsávj nevű táncot.

De az újonnan jöttek az este kezdetén még az évtizedekkel azelőtt megírt angol szótárakra, és illemkönyvekre emlékeztek melyek a legnagyobb szigorral tanították, hogy a feladatot miképpen kell megoldani: tehát odamegyünk a kiválasztott hölgy elé, kissé meghajolva, de mindenesetre minden nyegleség nélkül, illedelmesen, nyomatékosan és tisztán „felkérjük”.

– May I please...? – hajtogatta Péter magában az ajánlott frázist, most már tizedszer, ügyelve a kiejtésre, boldogan konstatálva, hogy nincs a kifejezésben a rettegett „r” betű, mely a legtöbb európai bevándorlónak kiejtési problémát jelentett. Ha egy ilyen megszólalt, akkor a legjobb esetben francia-kanadainak, a legrosszabban valami kimondhatatlan ország háborús menekültjének tekintenék a halandót.

Péter és vakmerő barátai, akik kimerészkedtek erre az első kanadai táncestére, végcélul hölgyek megismerésére már eleve idegesek voltak kezdetleges angol tudásuk miatt, nyilvánvalóan hiányos tánc-repertoárjukért, nemhogy azzal törődjenek, egyáltalán tudatában legyenek annak, amire lassacskán csak rádöbentek, hogy milyen korszerűtlen, nem a divatos fiatalok kötelező kelleibeiben, jelentek meg a táncon!

Elképzelhető, hogy a három fiatal, temetéshez illő sötét öltönyös bevándorló milyen derűs jelenetet alkotott egy YMCA táncterembe való belépéskor 1958-ban, a rock and roll hullám teljes csúc sán.

Amikor nyilvánvalóan feszélyezetten beléptek az este 8 utánra meghirdetett rendezvényre, két tucat fiatal lányon és néhány garde-mamán kívül férfiembert nem láttak a teremben. A helyi fiúk kicsit flegmán késtek, kitűnő lehetőséget adva a már ott üldögélő hölgyeknek, hogy alaposan megvizsgálják, megbeszéljék a nekik nagyon is fur a kinézetű „temetkezési ügynököket”.

Három hősünk is átvette a helyi fiúk már korábban is tapasztalt hetyke közönyét és csak röpke pillantásokkal merték a várakozó hölgygarnitúrát feltérképezni. Egymással beszélgettek és határozott érdeklődéssel figyelték a diszk zoké munkáját. Így aztán sikerült egy nagyon kritikus, de aztán mint kiderült, esemény nélküli időt kibírni, mígnem a helyi fiú-csemeték is lassan megérkeztek.

Habár eleinte érezték, hogy mennyire nem idevalók, a három magyar lassan kezdett a tömegben megszokottá válni, a legtöbb fiú és lány megtalálta partnerét, javában ment a buli. Egészen bizonyos, hogy legtöbb jelenlévő hölgy már nem érezte többé, hogy valamilyen elképzelhetetlen „terror akció” áldozatává válik, ha akár egyik is a hármas fogatból megkísérelné az elképzelhetetlent, hogy felkérje.

Végül egyedül Péternek sikerült leküzdenie az irtózat os nyomást, no meg az a régen tapasztalt bizonyítási kényszer is erős volt ahhoz, hogy alapos terepfelmérés után, újra és újra megbizonyosodva a kiválasztott hölgy totális esélytelenségéről azon az estén a többi, valamivel kecsesebb és csinosabb hölgy között, hősünk határozott léptekkel a falnál ülő petrezselymet áruló szépség elé lépett.

– May I please...? – hangzott el, főleg a művelt brit nyelv és irodalomra törekvők szótárában talált kifejezés, 1958 Kanadájában, az új világ teljesen északi részén.

Talán Péter határozott és eltökélt léptei, talán az elszánt arckifejezés, de lehet hogy a feszültségtől alig nyíló ajkak, melyek nem engedelmeskedtek a már jól kipróbált és elismételgetett kifejezésnek, de ha mindez nem is, maga az elképzelhetetlen tény, hogy egyik ezek a Mars-lakók közül pont őt szemelte ki, aki még egyszer sem táncolt az este, és ezek után talán sosem táncolhatna megint, az több volt a soknál. Mivel hölgyünk egyszerűen nem hitte el vagy talán nem is értette a hozzá intézett ódon kifejezést, a harag és hitetlenség között vergődve csak annyit tudott kisziszegni, hogy:

– WHAT?

Habár Péter sejtette, hogy nem sok esélye maradt az áhított tánchoz, végső kétségbeesésében még egyszer meg kellett ismételnie a betanult angol felkérést. Elmulasztani ezt, amikor két társa szinte még csak el sem határozta magát a társadalmi „beilleszkedés” eme oly szükséges és sokat ígérő lépésére és aggodalmasan figyelték társuk hősies lépését, amikor a kiválasztott hölgy körül ülők megsokszorozódott figyelemmel követték az előttük kibontakozó drámát, egyszerűen nem lehetett!

Egy pillanat töredékéig felvillant egy lehetséges kudarc azonnali következménye. Viszont arra is gondolt, hogy most még egyszer meg kell próbálnia a táncfelkérést, mert különben megint jönnek a szomorú esték és hétvégék. Szabadidők, melyeket csak egymás társaságában tudnak majd tölteni, legfeljebb a három előadásos, olcsó moziba jutnak el, mint eddig. Pedig mennyire készültek erre az estére, öltönyöket vásároltak, nyakkendőt kötöttek, immár először hosszú hónapok óta!

Tehát csak egy picit mélyebbre hajolva, egy árnyalattal halkabban, egy kissé több alázattal a szemében Péter megismételte a felkérést:

– May I please...? – és most fejével nyomatékosan a táncolók felé biccentett, nehogy az elhangzott értelmetlenség tűnjön e szépség fülében.

Egy örökkévalóságnak tűnt, míg végig sértett hölgyünk ettől a megismételt arcátlanságtól magához tért és a kanadai telek legfagyosabb tekintetével, a kanadai tundrák közönyével és az angolszász gyarmatosítók hidegvérű udvariasságával csak annyit mondott, hogy:

– NO, thanks!

Ekkor már a verejték is kicsapódott Péter arcán, ahogy igyekezett minden feltűnés nélkül visszasompolyogni megértő társai biztonságos közelébe.

Mindhárman érezték, hogy itt többről volt szó, mint egy alkalmi táncpartner kegyeiről.

Szinte ábrándozásnak tűnt, hogy a több mint egy éves távollétet mindentől, ami otthoni és megszokott volt, hamarosan vidám gondtalan szórakozás, akár kellemes párkapcsolatok fogják majd enyhíteni. Ez idáig a létfenntartás napi gondjai nem engedték a fiúk érzelmeit túl nagy próbára tenni. Most tudomásul kellett venni, hogy a nagy társadalmi beilleszkedés és az ezzel járó jutalmak, például a helyi lányok kegyei, még jó hosszú időre nem lesznek a furán beszélő és még furábban öltözködő, automobil nélküli, buszozó fiatal bevándorlóké.

A kettős szent év emlékére – fotó leporelló borítója

Dobozka fedélfelirata

Szent István 5 pengős ezüstpénz, előoldal / hátoldal

*Első magyar országos iparművészeti tárlat
Madarassy Walter műve, öntött bronz érem, 69 mm*

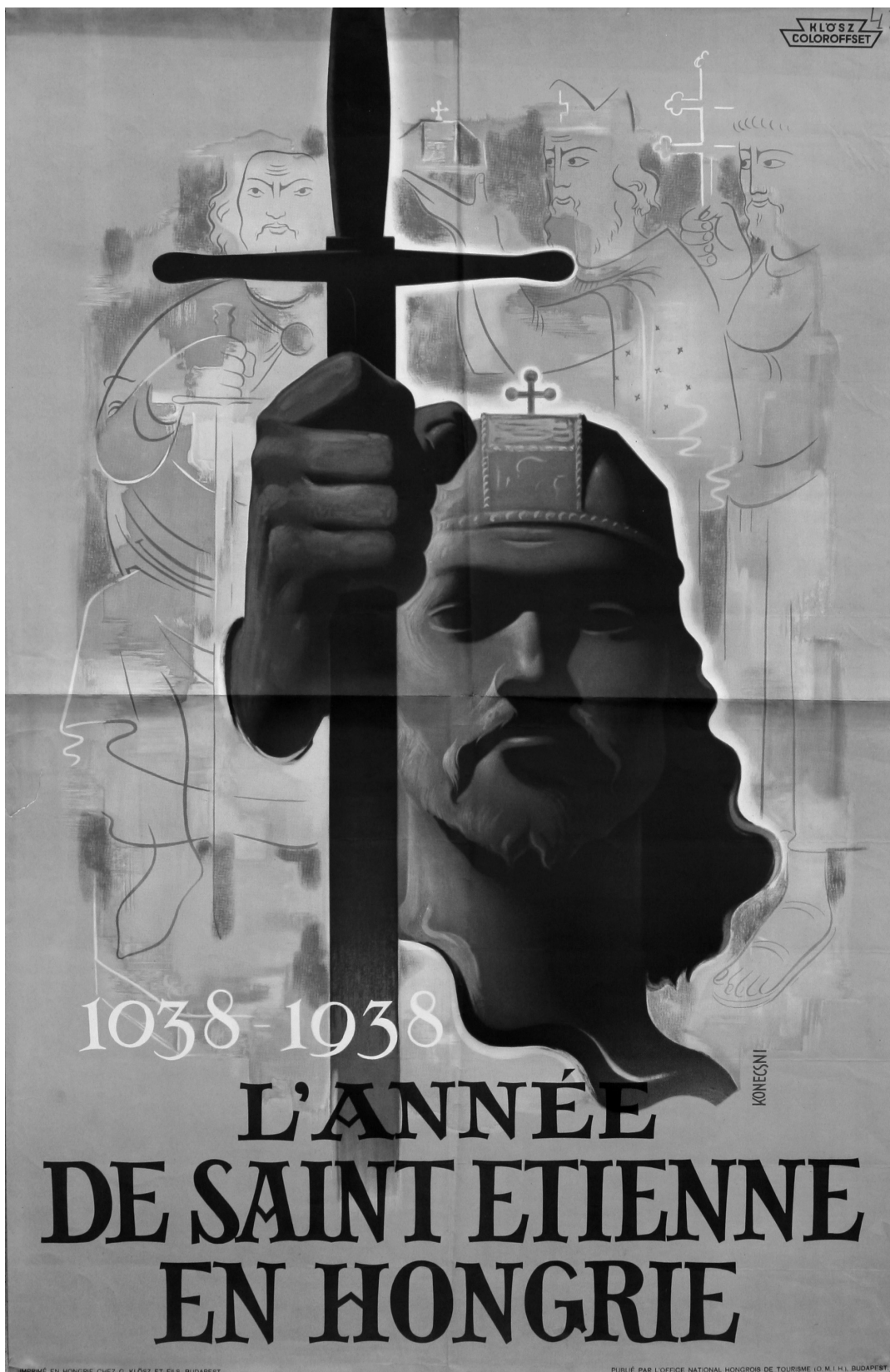

*Szent István emlékérem
Madarassy Walter műve, vert bronz érem, 75 mm, előoldal / hátoldal*

SZENT ISTVÁN
ELSŐ MAGYAR APOSTOLI KIRÁLY
JUBILEUMI ÉVE
1938
MAGYARORSZÁG

Szent István jubileumi év, könyvfedél

1038-1038

**L'ANNÉE
DE SAINT ETIENNE
EN HONGRIE**

A Szent István év francia nyelvű plakátja

MAGYAR
STATISZTIKAI SZEMLE

HUNGARIA

SZENT ISTVÁN KIRÁLY EMLÉKEZETÉRE

1938

KIADJA A M. KIR. KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL

Statisztikai Évkönyv

A M. KIR. POSTAVEZÉRIGAZGATÓSÁG.

A BUDAPESTI EGYSÉGES HÁLÓZAT

(BUDAPEST ÉS KÖRNYÉKE)

BETŰRENDES

TÁVBESZÉLŐ NÉVSORA

HIVATALOS KIADÁS.

(A névsorhoz fűzött „SZAKNÉVSOR” a m. kir. posta személyzete jóléti alapítványának kiadása)

FONTOSABB HÍVÓSZÁMOK:

Bejelentése	távolsági (Interurban) beszélgetésnek	*01	TUDAKOZÓDÁSOK (INFORMATIONS):	Idegen (angol, esperantó, francia, német, olasz, szlovák) nyelven	*140-145
	ébresztésnek	*140-016		Távbeszélőállomások száma és az előfizetők neve után	*333-222
	csoporthívásnak	*144-544		Különleges ügyekben	*140-140
	Hibabejelentés	*03		Táviratok után (táviratfelszólalás)	*188-034
Pontos idő közlése	*133-133	Távolsági (Interurban) beszélgetések után (tudakozódások és panaszok)	*130-130		
Távbeszélő-propaganda iroda	{ *187-888 *343-636	Üzenetközvetítés (helyi és távolsági)	*338-888	Postai ügyekben (8-21-ig)	188-237
Távíratfeladás távbeszélő útján	*02	Telefon restant	*338-888	Rádiótanácsadás	185-992

BUDAPESTI KÖZÉRDEKŰ HÍVÓSZÁMOK:

Mentők	*04	Elektromos művek	*292-250
Tűzoltóság	*05	Gázművek (Pesten)	*224-466
Rendőrség	{ *123-456 *113-640	hibabejelentője (Budán)	*156-160
Csendőrség	*150-190	Vízművek	*185-855
		Kórházi ágynyilvántartó	*143-629

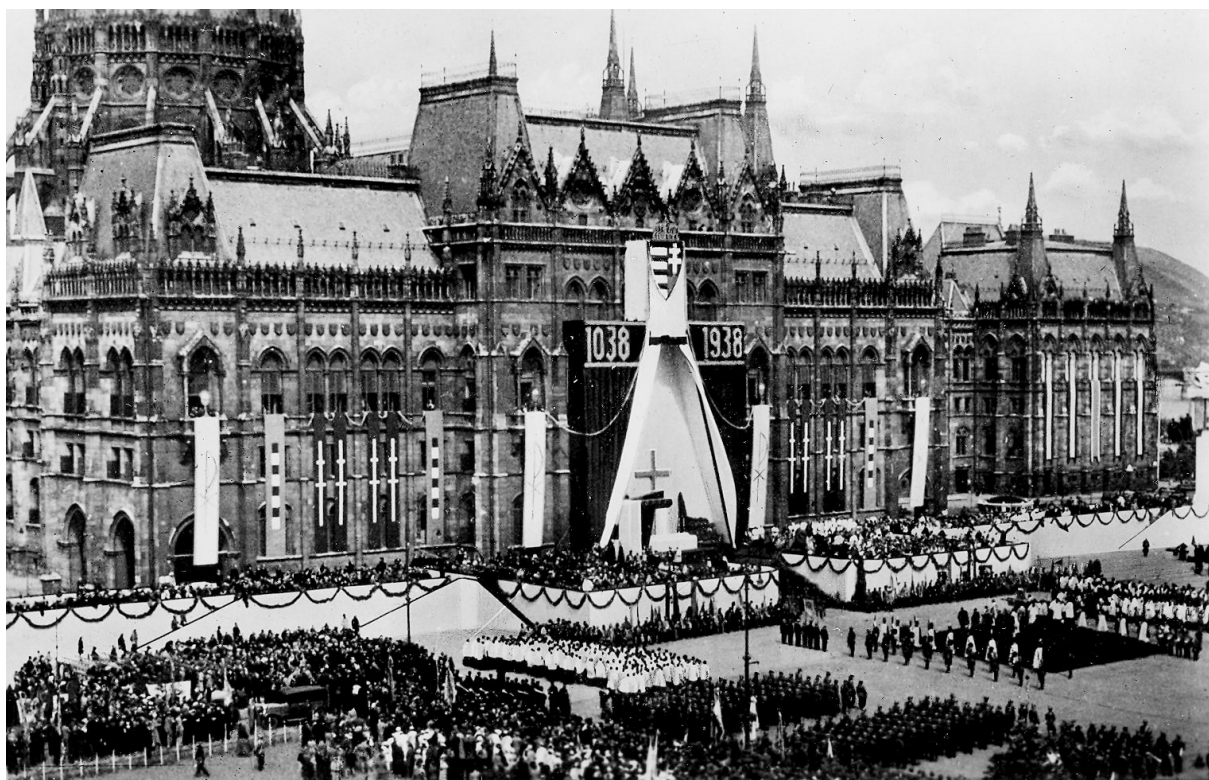
AUTOTAXI

BUDAPESTI AUTOMOBIL KÖZLEKÉSEK R.-T., X. KEREPESI-ÚT 15.

22-22-22 telefonszáma 22-22-22

ESKÜVŐI, ALKALMI ÉS TÚRAKOCSIK a legcélzóbban kaphatók.

Távbeszélőnévsor borítója

A Parlament épülete előtti ünnepi rendezvény

Fénykép a Hősök teréről I.

Fénykép a Hősök teréről II.

A Citadella az esti tűzijátékban

Rökk Marika a kor kedvelt mozsizínésze

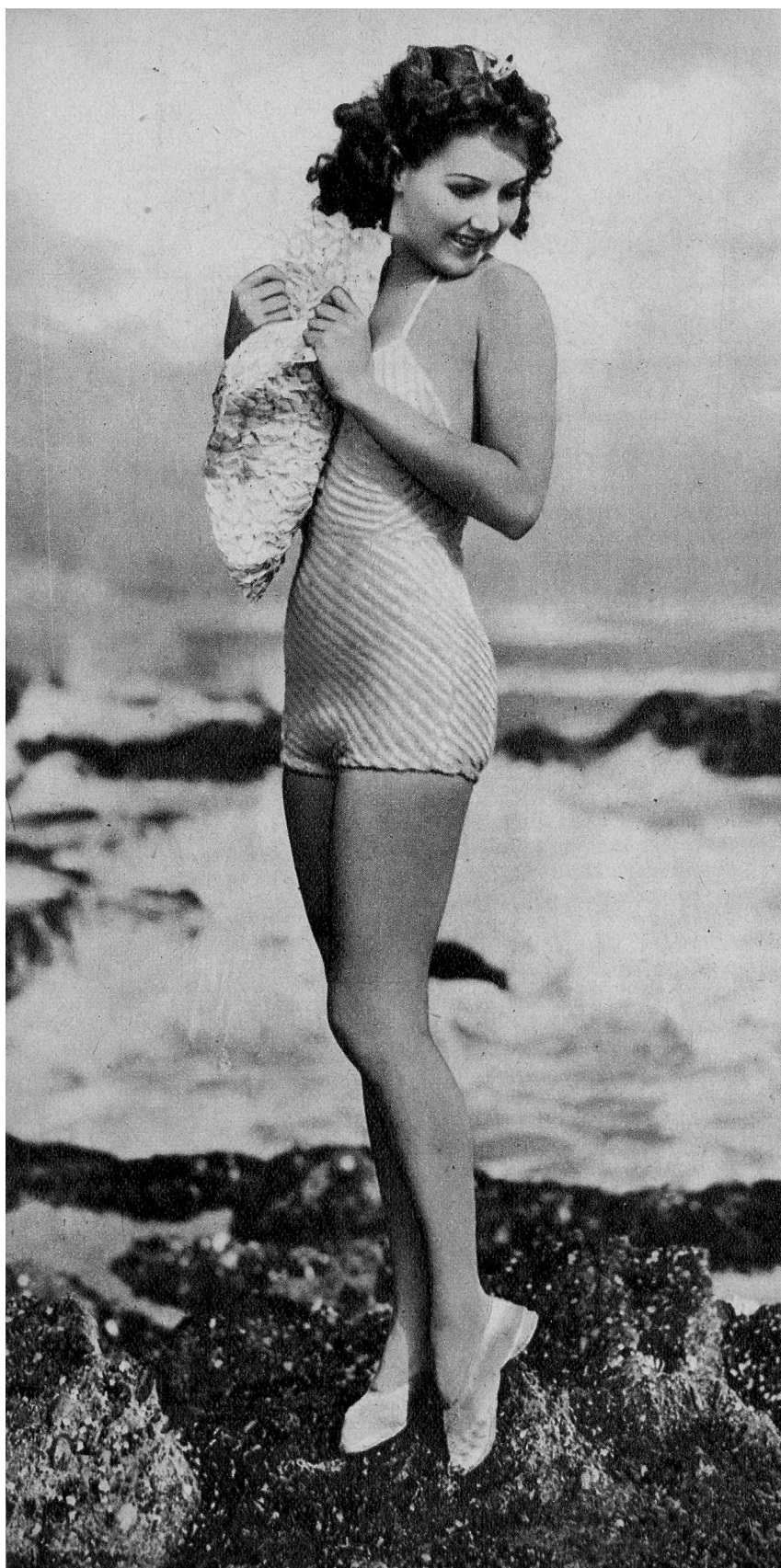
Részletek

A KÁROLY-KÖRÚT ÉS DOHÁNY-UTCA
SARKÁN UJONNAN MEGNYILT

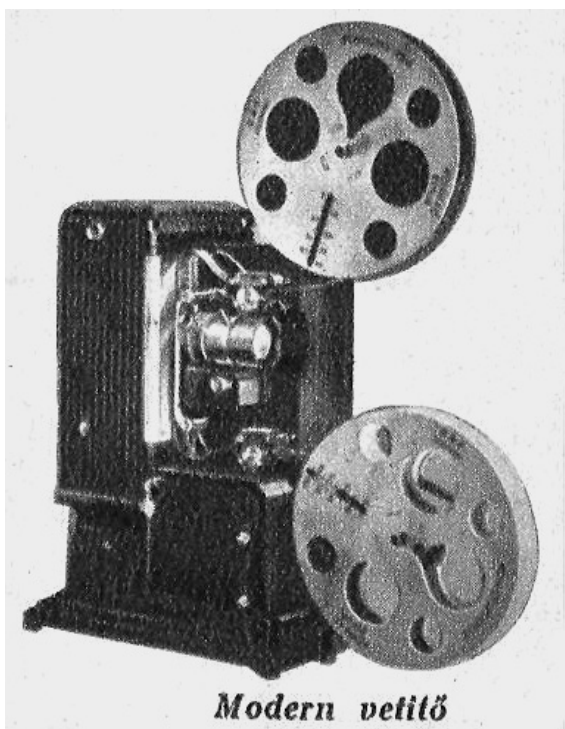
BROADWAY
FILMSZÍNHÁZBÓL,
amely Budapest legújabb látványossága

Tervezte: DOMÁNY FERENC

A Broadway mozi megnyitása

Fürdőruha bemutató

Modern vetítő

Modern filmvetítő

**„A szökéssel mindig baj van”:
Tolnay Klári és Perényi László**

Tolnay Klári a Vígszínház bemutatóján

Hajszárítás

Caola reklámja

Váncza sütőpor reklámja

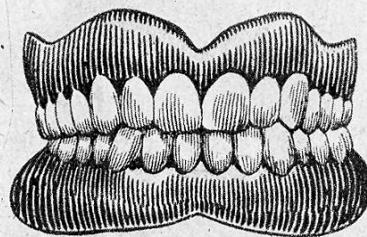

Franck kávé reklámja

TOLNAI VILÁGLAPJA

Róna L.

áll. vizsg. fogász

kinek hírneves fogászati mű-
terme

**Budapest, VIII,
Baross ucca 98. sz.**

alatt van, kiváló fogászati
munkák országos hírű ké-
szítője, a legkiválóbb anyag-
ból a legtökéletesebb
kivitelben készít közismert
olcsó árakban

**elsőrendű műfogakat 3 P-ért
platinaszínű vagy arany-
színű fémfogakat 6 P-ért
22 karátos aranyfogakat 18 P-ért**

melyek nemcsak koronákra
értendők, hanem tömör fo-
gakra is.

Fogtömés 3 pengő

Részletre is, 10 évi jótállás.

Egész napon át nyitva és
vasárnap délelőtt is.

Fogász hirdetése

Art a hashajtót

kell használni, amelyet a legtöbben utá-
noznak, ha sikertelenül is. Biztos, enyhe
fájdalommentes hatás jellemzi az

ARTIN

pici hashajtó dragékat. Este 2-3 szem Artint
bevéve, reggelre kellemes ürülést biztosít.

2 szem 12 fill., 12 szem 54 fill., 20 szem 90 fill., 60 szem 2 P 50 fill.

Artin hashajtó hirdetése

Dr. Preisich Szanatórium rt.

Szubalpin gyógyintézet 380 m tengerszín magasság

Csont-, ízületi- és mirigybetegek részére

Legmodernebb műtőterem, röntgen, aktinoterapiás kezelés. Sebészszak-
orvos, röntgenorvos, belorvos a házban. Egy- és kétágyas különszobák
minden komfort; nyitott- és zárt-fekvőcsarnokok.

Külön épület üdülő gyermekek részére

Telefonszám: 65-1-66

Budapest I, Zúgliget, Szilassy-út 6, Janka-út 5-7

Pápai Ernő műintézete, Budapest VI, Paulay Ede-utca 65

Dr. Preisich szanatórium hirdetése

Nyarlaljon Magyarországon!

Költse el a nyaralásra, üdülésre szánt pénzét itthon. Ez nem áldozat, mert ugyanazért, sőt kevesebb összegért idehaza is ugyanolyan jól üdülhet, nyaralhat, gyógyulhat.

Ha a svájci hegyek szépsége vonzza, várja Önt

Gyöngyös és a Mátra

Ha a német erdők hangulatát akarja élvezni, itt van

Eger és a Bükk

Ha az osztrák vidékek látványát kedveli, hívja Önt

Szombathely és Kőszeg

A francia tájak csodás harmóniáját nyújtja Önnek

Pécs és a Mecsek

Az ó-német városok romantikáját, tájszépségeit varázsolja Ön elé

Sopron és a Lővér, a Fertő

De miért utazik külföldre, mikor az idegent is idevonzza:

Debrecen és a Hortobágy

S miért keres idegen fürdőket, mikor itt a világhírű

Hajduszoboszló

Nyarlaljon Magyarországon! Üdüljön Magyarországon!

Minden nyaralási, fürdő, idegenforgalmi, turisztikai ügyben készséggel szolgál Önnek felvilágosítással

CORVIN

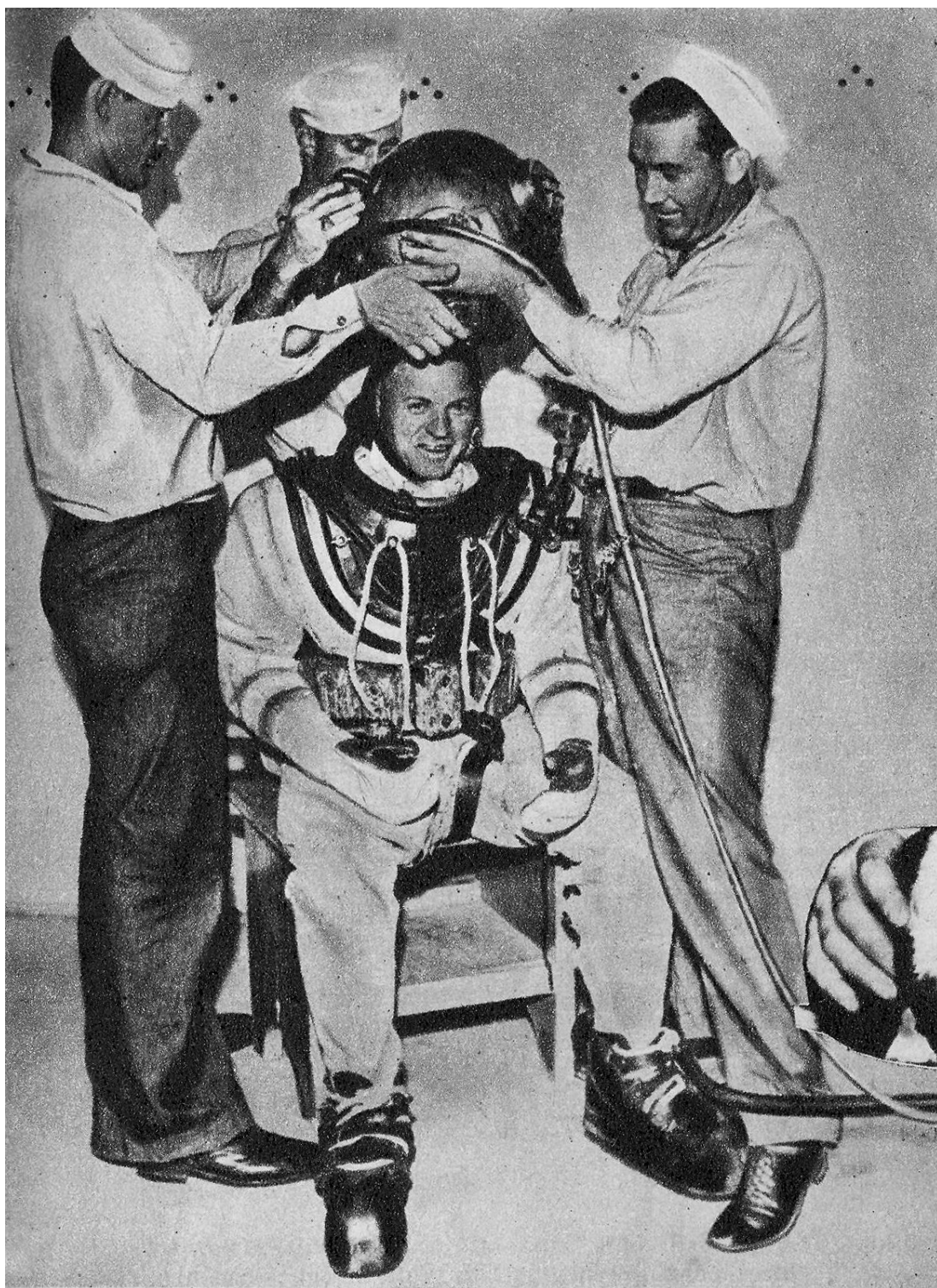
Debrecen, Eger, Gyöngyös, Hajduszoboszló, Kőszeg, Pécs, Sopron és Szombathely városok budapesti idegenforgalmi képviselője:

Utazási és Fürdőiroda

Budapest, Blaha Lujza-tér 1-3. Tel: 138-850

Díjtalan felvilágosítás, utbaigazítások, szobafoglalás, utazások, társaskirándulások szervezése és előkészítése, prospektus-szolgálat.

Minden magyar várossal és fürdővel a legpontosabb felvilágosítások!

Baddeus Vilmos, Amerika nagyhírű bűvara megjavította az amerikai bűvár-rekordot: 500 lábnyira szállt le a tenger mélyébe. Az eddigi rekord 300 láb volt.

Búvárfelszerelés 1938-ban

*Királyné lett a fiatal magyar kontessz :
Gróf Apponyi Geraldine férjhezment Zogu albán királyhoz*

Zogu albán király esküvője Apponyi Geraldine grófnővel

TAVASZI PÁLYÁZAT 1938

Május 21. szombat délután 3 óráig szerkesztőségünkbe kell érkeznie.

XVI.

(A kereszt helye)

1. Svájc—Anglia (0:4) (Zürichben)	-----
2. Ferencváros—Budaörs (5:1)	-----
3. Hungária—Budai „11” (2:0)	-----
4. Phöbus—ETO (4:0)	-----
5. Kispest—Bocskai (5:1)	-----
6. Szeged—Törekvés (1:5)	-----
7. Nemzeti—Taxisok (3:2)	-----
8. Elektromos—Ujpest (0:5)	-----

PÓTVERSENY:

Csak mérkőzés elmaradása, vagy holtverseny esetén kerül számításba. Holtverseny esetén a pótmérkőzéseket a számozás sorrendjében vesszük figyelembe, mindaddig, amíg a holtverseny el nem dől.

1. Olaszország—Jugoszlávia (2:1) (Genovában)	-----
2. Alba Regia—Csepel WMFC (1:2)	-----
3. Haladás—Salgótarjáni BTC (1:4)	-----
4. Simontornyai BTC—Diósgyőri VTK (0:4)	-----

A pályázó neve:

Címe:

A beküldő aláveti magát a pályázati feltételeknek. — Minden szelvényhez ép. forgalomban levő, használatlan 10 filléres, vagy 10 fillér értékű bélyegeket kell mellékelni nevezési díjként. — Aki hetenként ötnél több szelvényt küld, az tartozik minden szelvény bal felső sarkába keresztet, vagy csillagot tenni. A párosítások után a múlt évi eredményeket tüntetjük fel.

Sportfogadási szelvény

M a a o t t e l u
SUOMI-
UNKARI
10-11. VII. 1938 HELSINGISSÄ
PÄÄSYLIPPUJEN ENNAKKOMYYNTI SKOHASSA, HELSINKI. PUH. 29 064.

Finn-magyar atlétikai viadal plakátja

Eucharisztikus blokk, 1938.
(Tervezte: Márton Lajos. Fotó: Mudrák)

Eucharisztikus bélyegblokk

A P E S T I H I R L A P 1 9 3 8 É V I N A P T Á R A 3 2 3

I. POSTAI DIJSZABÁS

1. Levélpostai díjszabás

A küldemény neve	Belföldre		Ausztria- és Német- országba	Cseh-, Len- gyel-, Olasz- ország és gyarmatai, Románia, Vatikánváros	Egyéb külföldre	
	helybe	vidékre				
f i l l é r						
Levél(1)	20 g.-ig	10	20	20 g.-ig 32 fillér	20 g.-ig 32 fillér	20 g.-ig 40 fillér
	40 g.-ig	14	28	ezen felül	ezen felül	ezen felül
	250 g.-ig	18	36	20 g.-ként 16 fillér	20 g.-ként 20 fillér	20 g.-ként 20 fillér
	500 g.-ig	26	50	súlyhatár 2 kgramm		
Levelezőlap	6	10	16	16	20	

Postai árszabás táblázata

SZÉP SZÓ

Szerkesztőbizottság:
FEJTŐ FERENC, GÁSPÁR ZOLTÁN, IGNOTUS PÁL, REMENYIK ZSIGMOND

VI. KÖTET 4. FÜZET
1938.
MÁJUS

<i>Horváth Béla</i> : 1938. április 23. (Vers)	321.	oldal
<i>Ignotus Pál</i> : Pepi hetedik feje (Mese)	323.	"
<i>Fodor József</i> : Versek	327.	"
<i>Gáspár Zoltán</i> : Szeretlek, de megtörlek	330.	"
<i>Pásztor Béla</i> : Házbontáskor (Vers)	332.	"
<i>Bereud László</i> : Júniusi fa (Vers)	333.	"
<i>Berda József</i> : Csobánka (Vers)	333.	"
<i>Vető Miklós</i> : Szerelmi bájjal (Vers)	334.	"
<i>Fejtő Ferenc—Németh Andor</i> : II. József és Nagy Frigyes találkozása	335.	"
<i>Sándor József</i> : Szembesítés	342.	"
<i>Janus Pannonius</i> : Versek (<i>Geréb László fordítása</i>)	347.	"
<i>Pogány Ö. Gábor</i> : A meudoni dilettáns	350.	"
<i>József Attila</i> kiadatlan versei	354.	"
<i>Remenyik Zsigmond</i> : Agrella emléke (Novella I.)		
AZ EUCHARISZTIA ÜNNEPÉRE	356.	"
<i>Horváth Béla</i> : Krisztus Urunk, a Pápa meg a szegény ember (Vers)	380.	"
<i>Gáspár Zoltán</i> : Már megint a faj	384.	"
<i>Devecseri Gábor</i> : Jegyzet a versformák kérdéséhez	386.	"
KÖZGAZDASÁG		
<i>Kemény György</i> : Az „Anschluss“ és a közép-európai gazdasági élet	391.	"
<i>K. Havas Géza</i> : A válság harca Roosevelttel ellen	394.	"
<i>K. H. G.</i> : Négy világtáj	396.	"
KÖNYVEKRŐL		
<i>Vágó Márta</i> : Maugham	398.	"
<i>b. a., Dégh László, Fehér Tibor, F. Gy., Kátai-Horner Miklós, K. H. G., K. Havas Géza, Remenyik Zsigmond, Szigeti Emil</i> bírálatai	401.	"
A SZÉP SZÓ PÁLYÁZATA		
<i>Jánossy Gábor</i> : Borúra derű	406.	"
ADALÉK		
<i>József Attila</i> : Gruss an Thomas Mann (Frányó Zoltán fordítása)	413.	"
IRODALMON KIVÜL		
<i>K. N. L.</i> : A disznó, a költő és az irodalom-történet	414.	"

ÁRA 1 PENGŐ

Szép Szó irodalmi folyóirat

© Szerzők, 2008

Szerkesztés © Gömör Béla, 2008

Kiadta: GMR Reklámügynökség Bt.

Felelős szerkesztő: Gömör Béla

Szerkesztőségi korrektúra: Gyimesi Katalin

A kézirat lezárása: 2008. július 27.

A könyv 12 B/5 ív terjedelemben, 135 g-os matt műnyomó papíron, Goudy Old Style betűvel készült.

A könyv 41 db képet tartalmaz.

A borító és a tipográfia: Dömény Csaba

Nyomdai előkészítés: ARCUS.HU Kft. /www.arcuskiadó.hu

Nyomdai és kötetési munkák: Multiszolg Bt.

ISBN: 978-963-86842-9-5

Az 1938-as év történéseinek bemutatása után – az utolsó békeévben született, tizenhat különböző foglalkozású értelmiségi írásai olvashatók a kötetben. Elmesélik, hogyan érintette őket a már érett gyermekfejjel megélt II. világháború, és emlékeznek mi történt velük az 1956-os magyar forradalom idején. A továbbiakban kísérletet tesznek szakmai területük 70 évének összefoglalására, valamint szépírásaik is olvashatók.

A kötetet az 1938-as évet illusztráló kordokumentumok zárják.